Redactor: VIOLA VANCEA

Coperta: FLOAREA ŢUŢUIANU
Ilustraţia copertei: RENÉ MAGRITTE, *La naissance de l'Idole*

Aleea Alexandru nr. 38, sectorul 1
71273 Bucureşti
ROMÂNIA
Tel.: 230.25.43
Fax: 230.75.59
E-mail = editurafcr@xnet.ro

ISBN 973-577-359-7

AUGUSTIN BUZURA

TENTAŢIA RISIPIRII

EDITURA FUNDAŢIEI CULTURALE ROMÂNE

Bucureşti • 2003

PRECIZĂRI INCOMODE

PSEUDOJURNAL: A TRĂI, A SCRIE

Scriu aceste note stăpânit de un vechi şi chinuitor sentiment de zădărnicie care, din păcate, nu se atenuează odată cu trecerea timpului. Mai mult, fiecare zi, împotriva dorinţei mele, adaugă noi argumente şi nuanţe acestei trăiri, sporindu-i dimensiunile. Sigur, am reuşit să-i descopăr cauzele, rădăcinile: ştiu de ce simt ceea ce simt, intuiesc stările sufleteşti ale celor ce au vorbit pietrelor, nisipului, sălbăticiunilor, pustiei, după cum nu mi-e străină nici împăcarea celor ce s-au iluzionat că n-au trăit în zadar, au făcut ceva, au fost utili. Ştiu, aşadar, cum e să fii învingător, dar ştiu şi cum e să fii fluierat fără motiv de către cei ce te-au aplaudat cu puţin timp în urmă. Şi, în sfârşit, mai ştiu că important este să fii împăcat cu tine însuţi, indiferent de opiniile şi gesticulaţia celor din jur. Numai studiind feţele semenilor noştri, mai ales cele ascunse, cele ce nu se trădează uşor, poţi să te apropii cu mai mult curaj de hârtia albă. Meseria de scriitor te obligă aşadar să cunoşti, dar şi să-i fii rob. Cel ce îşi stăpâneşte cu adevărat meseria, ştie şi simte până dincolo de lacrimi că, în realitate, cartea cea mai bună este cea care va veni, mereu şi mereu următoarea. Din păcate însă, această neîncetată şi epuizantă confruntare sau fugă de eşec încetează o clipă, o clipă apăsătoare, dureroasă, poate cea mai copleşitoare clipă a vieţii, când toate se schimbă: dimensiuni, culori, sentimente, gânduri, proiecte, ritmuri. Şi asta datorită întâlnirii cu un personaj până atunci igno-

rat, ocolit sau, oricum, lipsit de importanţa meritată: *Timpul*. Brusc, cu o disperare şi spaimă imposibil de cuprins în cuvinte, înţelegi şi simţi că fiecare frază, cuvânt, gest literar şi nu numai, ar putea fi ultimul. Că timpul se sfârşeşte, că absolut totul trebuie judecat cu alte unităţi de măsură. Din clipa respectivă nu te mai pot interesa cărţile, ci Cartea. Cartea care să te exprime întocmai, să fie adică măsura experienţei şi informaţiei dobândite, a forţei creatoare, Cartea care să te reprezinte la Judecata de Apoi. Ultima. Ai renunţat la atâtea, ai vrut mereu mai mult, acum încerci imposibilul. Căci de la o anumită vârstă, cum spune un proverb tibetan, *dintre viaţa viitoare şi ziua de mâine, nu putem şti niciodată sigur care va veni mai întâi*.

Fireşte că, după o anumită experienţă, poţi scrie diverse cărţi care să nu coboare sub calitatea cu care ţi-ai obişnuit cititorii, eşti în măsură, adică, să-ţi păstrezi altitudinea de zbor, dar pentru tine, aflat la cea mai dificilă confruntare, ultima, acest gen de cărţi nu te pot amăgi, căci de astă dată scrii numai şi numai pentru tine. Alţii nu mai există. *A scrie pentru alţii* este de domeniul trecutului, este o perioadă depăşită. Şi, asemeni unui boxer căzut în ultimul moment al competiţiei, îţi aduni energiile convins că, în puţinul timp care ţi-a rămas, mai poţi reface totul, eşti capabil să dai adversarului lovitura decisivă, să câştigi victoria pe care ai visat-o dintotdeauna. Şi uneori asemenea minuni sunt posibile! Oricum, important este să crezi cu obstinaţie în ele şi, desigur, să fii mulţumit de ceea ce faci în fiecare moment în vederea confruntării ultime: Cartea. Nu exclud posibilitatea ca ea, Cartea, să fie în urmă, adică să-mi fi dat măsura în încercările precedente, dar nimeni nu mă va putea convinge de acest lucru, de obligativitatea acestei ultime confruntări atâta timp cât mâna va fi în stare să poarte pixul sau să apese tastele computerului. Contează mai puţin ce s-a spus sau ce se spune despre cărţile mele, de bine sau de rău, atâta vreme cât ştiu că încă n-am reuşit să port bătălia decisivă cu mine însumi, adică să scriu acea Carte.

Literatura este, în cele din urmă, o nesfârşită luptă cu limitele, cu imposibilul. Faci un efort supraomenesc pentru ca vorbele să exprime ceea ce simţi, ceea ce ţii neapărat să comunici. Şi şlefuieşti asemeni sculptorului până ai sentimentul că marmora a prins viaţă, până simţi că e vremea să te opreşti pentru a nu răni ceea ce ai zămislit sau până auzi strigătul statuii pe care ai adus-o la viaţă. Cu alte cuvinte, scrii până ai certitudinea că lumea creată de tine este vie, complicată sau măcar asemănătoare celei reale, iar personajele lăsate în libertate ar putea trăi fără sprijinul tău, sau până devii tu însuţi parte integrantă a lumii căreia i-ai dat viaţă. În spatele fiecărei creaţii se află dorinţa de perfecţiune care, obligatoriu, include în ea protestul şi crezul fără de care n-ai putea scrie, nu ai fi capabil să-ţi mobilizezi energiile pentru a depăşi neajunsurile sau limitele precarei noastre alcătuiri. Literatura este, în ultimă instanţă, şi expresia nemulţumirii provocate de viaţa reală, o replică dură, adesea disproporţionată. Urâţeşti şi mai mult urâtul, dai noi dimensiuni şi culori frumosului, strigi întrebări pe care lumea nu le poate încă formula sau nu are curajul, scrii adesea din nevoia de a sparge sau de a împinge mai departe limitele cunoaşterii.

Literatura, arta în general, sunt un protest împotriva morţii, a tragismului existenţei noastre, o tentativă omenească de a imita Divinitatea, un efort de a te elibera de convenţiile cu ajutorul cărora, de-a lungul timpului, oamenii au căutat să îngrădească haosul, să dea un sens, să găsească un rost mărunt în locul *marelui rost* pe care nu l-au descoperit încă. În fine, o tentativă de a scrie şi stăpâni infernul din om, de a împăca, atât cât se poate, sălbăticia cu civilizaţia, sau cu alte cuvinte, un efort supraomenesc de a *explora estetic cuvântul*, cum spune Anthony Burgess.

Scriitorul este sortit să trăiască mereu deasupra unei prăpăstii căreia nu i se`întrezăresc limitele: între *a vrea* şi *a putea*, între *este* şi *a fi*, între *realitate, vis* şi *speranţă*. Doar el vede cu adevărat adâncimea prăpastiei – sau, mai exact, o bănuieşte – şi simte până dincolo de

suferinţă cum sporeşte distanţa dintre maluri. Privind cu detaşarea pe care mi-o dau experienţa şi vârsta într-un moment în care o mulţime de Calibani se cred Shakespeare, pentru a cita pe un ilustru critic francez, sunt obligat să mă interesez doar de *Proiectul meu*. Ne aflăm în faţa „curţilor eternelor scripte", cum ar spune John Updike, scripte pe care suntem obligaţi să le cunoaştem şi să le privim în faţă pentru a şti cine suntem cu adevărat. Şi numai tu, cel ce scrii, cel ce ştii care sunt adevăraţii judecători, în acelaşi timp, unităţi de măsură, poţi stabili mai bine ca oricine cât este până departe şi cât de complicat poate fi drumul în ipoteza că Timpul va fi de partea ta. Singur, aşadar, şi mai necruţător cu tine însuţi decât orice duşman. Restul – vorbe, doar vorbe. Fără îndoială că vorbele bune îţi fac bine, sunt necesare, dar nu au cum să te scutească sau să te îndepărteze de Proiect, să-ţi atenueze luciditatea. „*O operă de artă dificilă e ca şi o bătălie, ca un naufragiu, ca o primejdie de moarte, te apropie de Dumnezeu, te face să-ţi ridici ochii în sus, să ceri binecuvântarea, îndurare, îţi creează o stare de spirit religioasă.*" Acest adevăr îl spune unul din marii tuturor timpurilor, unul care, din perspectiva noastră, este învingător: Thomas Mann.

Căutarea performanţei, a nespusului încă, a lumii de dincolo de cuvinte, a spaţiului spiritual care să-ţi aparţină, să te facă recognoscibil, te obligă, aşadar, să ţii ochii sufletului aţintiţi spre cer, să te îndepărtezi de gâlceava veleitarilor. Este viaţa ta, lupta ta, durerea ta şi spaimele tale de neuitat. Spunând aceste adevăruri de mult ştiute, mă gândesc, printre multe altele, la una dintre scrisorile prietenului meu, dr. P.M., mare cititor de ziare, care, de mai mulţi ani, îmi atrage atenţia asupra articolelor şi notelor de bine, dar mai ales a celor de rău care s-au scris şi, desigur, se mai scriu despre subsemnatul. P.M. este iritat de lipsa mea de reacţie în cele mai multe cazuri, de indiferenţa cu care, în ultimul deceniu, am suportat numeroase insanităţi şi aberaţii.

Sigur, are dreptate, atâta doar că nu ţine seama de obiceiurile locului. Aici, în Sud, la Porţile Orientului, sunt

la modă pitoreştii, guralivii, cei cu farmec şi tupeu care ştiu totul fără să citească. Multe personalităţi publice importante se remarcă doar prin vorbărie şi tupeu. Ceea ce zice X sau Y la beţie, fenta, gafa, poanta, replica lui la o sindrofie etc. sunt mai importante decât ceea ce a scris, dacă a scris ceva! Căci şi ascultătorii, în marea lor majoritate, au, din nefericire, înălţimea şi cultura oratorilor. *Genul oral* este cel mai cultivat şi cel mai credibil. Unii vorbesc atât de mult, înroşesc sticla televizoarelor dându-şi cu părerea despre absolut orice, încât lasă impresia că au o operă, că au făcut ceva, că sunt autorităţi morale, ştiinţifice, culturale. La noi nu se mai citeşte, ci se reciteşte, nu se studiază, ci se ştie pur şi simplu! Vedetele, aşadar, aceşti profesionişti ai chermezelor, recepţiilor şi ai tuturor sindrofiilor sunt o parte din cei ce formează o opinie.

În Franţa antebelică existaseră comuniştii de salon – *la gauche caviar* – care habar n-aveau ce se petrece în patria comunismului. La noi există un fel de *la droite caviar. Somon fumé*, delicatese, oameni fini cu durerea, imensa durere că au fost sortiţi să trăiască într-o ţară în care semenii lor nu ştiu cu cine să voteze şi pe cine să asculte. Tristeţea de a fi neînţeleşi într-o ţară de ignoranţi care, în realitate, nu va intra în Europa îi copleşeşte, o Europă teoretică, abstractă, care s-ar afla undeva... între Franţa, Germania şi SUA! Cum să se creeze şi la noi ceva, aici, la marginea lumii, unde securiştii, comuniştii, kaghebiştii, ceauşiştii, ghereuiştii şi alţii asemenea lor sunt pretexte pentru incapabili să nu facă nimic, pentru leneşi să le justifice lenea, aşa cum, pe vremuri, cenzura pentru neputincioşi sau laşi era scuza scuzelor?

Intelectualii din această dinastie, destul de numeroşi, au acceptat fără discernământ comunismul devenind mai comunişti decât cei ce ni l-au adus în ţară. Au fost, de asemenea, slavi şi nici un pic români când nimeni nu reacţiona dacă strigau în gura mare acest lucru, au aplaudat apoi colectivizarea forţată şi totală, în vreme ce în ţările vecine, ocupate şi ele, comunismul, slavomania, colectivizarea erau mimate. Au fost internaţionalişti şi

apoi naţionalişti de prost gust cu aceeaşi grabă. Azi ridiculizează tot ce ţine de propria noastră fiinţă, sunt mai europeni decât europenii adevăraţi. Sunt orice, la nevoie, cu aceeaşi neruşinare, fără să ştie cu adevărat ceva despre noi sau despre Europa cea profundă şi eternă. Totul este să simtă *ce urmează*, *mişcarea următoare*, căci se trăieşte bine fiind european, mie la sută, aşa cum ieri era foarte rentabil să fii slav, comunist, hiperromân etc.

Scria prietenul meu P.M.: *Dacă nu răspunzi acuzaţiilor ce ţi se aduc, indiferent de greutatea numelor celor ce te acuză ori furnizează date false despre tine, cu timpul, acestea se vor transforma, ca prin minune, în adevăruri. Din moment ce cititorul tău sau admiratorul tău nu are posibilitatea să cunoască şi punctul tău de vedere, din moment ce nu simţi nevoia să protestezi, să restabileşti adevărul, lumea va crede că tot ce se zvoneşte este adevărat, mai ales că aceşti binevoitori au grijă să repete periodic aiurelile respective. Noi am încercat să înţelegem câte ceva dintr-un timp brutal, insuportabil: obsedantul deceniu şi, iată, veacul se încheie cu un alt deceniu, absurd, un deceniu al imposturii, a cărui emblemă ar putea fi* Parabola orbilor *a lui Bruegel, reproducere pe care, cu ani în urmă ai pus-o pe coperta unuia din romanele tale. Anii imposturii. Anii figuranţilor. Doar în acel deceniu obsedant şi îndepărtat au mai fost valorile atât de amestecate cu impostorii şi oportuniştii. Nimeni nu mai înţelege nimic, aşa că eşti obligat să renunţi la duelurile cu cavaleri de talia ta! Cel puţin aşa se văd lucrurile dinspre mine. Şi, pe urmă, ca medic te-ai întâlnit nu numai cu moartea altora, cu spaimele altora, copleşitoare, ci şi cu propria-ţi moarte şi nu numai o dată! Prin urmare nu se ştie când se sfârşeşte...* clipa cea repede ce ni s-a dat! *Şi nu trebuie să uiţi nişte lucruri esenţiale: eşti în cărţile de şcoală, nu în toate, dar eşti, se fac destule lucrări de licenţă despre tine, figurezi în unele dicţionare străine, deci nu poţi lăsa la infinit fără răspuns toate insanităţile. O melodie repetată cu obstinaţie intră până la urmă în urechile tuturor. Asta doreşti? Crezi că o carte, fie ea şi formidabilă, ar putea şterge aceste calomnii? Apoi: nu ai impresia că prin tăcerea ta încăpă-*

ţânată ai contribuit la proliferarea acestor nulităţi? Nu i-ai arătat cu degetul la momentul potrivit şi, iată, plăteşti cu asupra de măsură tăcerea, indiferenţa sau orgoliul...

De ce îţi spun toate acestea? Pentru că, iată, în „Jurnalul literar“ nr. 13–14 din iulie 2000 eşti din nou personaj principal. Citind articolul lui Nicolae Florescu am avut senzaţia aproape fizică, din păcate, că în vara asta infectă, ucigătoare s-au desfundat brusc şi toate vespasienele capitalei, că mirosul lor mă sufocă. Nici măcar în publicaţia de tristă amintire „Săptămâna“ nu am întâlnit un asemenea vocabular. Doar Paul Goma a mai atins, cred, asemenea altitudini... intelectuale. Dar le style c'est l'homme... *Nu cunosc opera dlui Florescu, probabil că nici nu există, în schimb, există, poate, o explicaţie a înverşunării lui. În subtextele urii am dedus şi o „democratică“ agresiune politică. Atâta doar că după numai un deceniu de la Revoluţie, înverşunarea lui e ridicolă. Oricum, nu vei nega, cred, o realitate clară ca lumina zilei: există un efort sistematic al multora de a „demola“. Chiar şi cei care nu ar avea dreptul să o facă, deoarece critica lor s-a clădit pe cărţile tale şi, fireşte, pe ale colegilor de generaţie. Neagă azi, exact ceea ce au susţinut ieri? De ce, nene Anghelache?*

Nedumeririle fireşti ale corespondentului meu nu m-au pus în mare încurcătură. De câte ori citesc asemenea insanităţi îmi vine în minte un proverb african ce m-ar putea scuti de paginile pe care dr. P.M. mă îndeamnă să le scriu: *Dacă mori îţi mai rămâne o şansă, dacă eşti prost nu mai ai nici una.* Ce să le faci? Oare din cauza mea nu s-au putut realiza aceste personaje tragic-infecte? Sunt eu vinovat că nu şi-au scris cărţile, că în ţară sau în străinătate nu-i bagă nimeni în seamă? Şi că de peste un deceniu nu le-a trecut prin minte nici o idee originală? Eu i-am împiedicat să afle ora lumii, sau cum se gândeşte aiurea? Le-am interzis eu să citească? Şi atunci? Când ştii şi simţi cu întreaga fiinţă că *Drumul* e atât de lung şi de plin de obstacole, iar *Timpul* înspăimântător, necruţător de scurt, oare chiar merită să-ţi pierzi vremea cu asemenea subproduse culturale? Sentimentul zădărniciei sporeşte cu fiecare întrebare. Pentru mine acest domn Flo-

rescu nu înseamnă nimic. Încă unul din miile de „scriitori“ care se străduiesc din răsputeri să dea impresia că există. Chiar şi o înjurătură îi face fericiţi.

Formaţia ştiinţifică şi experienţele deosebite prin care am trecut, m-au ajutat să cunosc mult mai bine omul, cu toate ale lui, bune şi rele, căci, cum spunea Aldous Huxley reluând o idee a lui Heisenberg, omul de astăzi *„parcurge procesul prin care devine propria sa Providenţă, propriul său Cataclism, propriul său Mântuitor şi propria sa hoardă de marţieni invadatori“*. Ştiinţa şi cunoaşterea *eternelor scripte* – atât cât a fost posibil – m-au ajutat să înţeleg că războiul este în altă parte, că trebuie să mă confrunt înainte de orice cu mine însumi, că verbul *a scrie* nu poate fi despărţit de *a cunoaşte*, dacă, fireşte, eşti interesat cu adevărat de performanţă. Omul este suma tuturor cărţilor şi cercetărilor plus ceea ce mai ai şi tu de spus, de afirmat. Pe alt plan, ştiu că mă pot aştepta la orice, de la această imprevizibilă fiinţă, şi că n-ar trebui să mă mire nimic. Şi, totuşi, după Revoluţie, în primii ani mai ales, mi-am dat seama că nu mi-am cunoscut cum se cuvine nici colegii, nici prietenii cu care am avut credinţa că merg alături, nici toate spaţiile văzute şi nevăzute în care aceştia se manifestau. Şi, de fapt, nici nu ne-am cerut foarte mult unii altora. Eram, în ceea ce mă priveşte, mulţumit să-i ştiu că sunt şi ei *contra*, că detestau ceea ce detestam şi eu, deşi cei mai mulţi nu o făceau deschis, ci numai în spaţii închise, în cercuri foarte restrânse şi nu arătând faţa urâtă, mizerabilă a practicii şi teoriei comuniste: se mulţumeau sau, mai exact, se limitau să-şi plângă propriile lor necazuri şi neîmpliniri, iar eu, grăbit, le contabilizam în seama orânduirii respective.

Faţa reală, la fel ca mulţi alţii, şi-au arătat-o de îndată ce au fost siguri că nu mai au de ce să se teamă, că vechea ordine nu se mai poate întoarce, iar libertatea – mai corect: anarhia – le dădea dreptul tuturor să se manifeste. Nemaiexistând riscuri au ieşit aşadar pe marea scenă şi chiar şi azi continuă să mă uluiască imensa lor neruşinare. Ciudat este că s-au purtat şi se poartă de

parcă, o dată cu moartea lui Ceauşescu, lumea şi-a pierdut brusc memoria, simţul de orientare. Aşa au apărut cu duiumul biografii false, eroi, disidenţi şi revoluţionari, câtă frunză, câtă iarbă, victime şi salvatori autodeclaraţi. Am ajuns ţara celor ce strigă mai tare şi nu a celor ce ar avea ceva de spus sau de făcut. Au vorbit despre cenzură mai ales cei care n-au văzut în viaţa lor un cenzor şi ale căror texte au fost respinse pentru că au fost proaste, nepublicabile şi nu pentru că ar fi conţinut cine ştie ce idei subversive. Tot aceştia au susţinut cu energie că au fost terorizaţi în mod deosebit de Securitate, deşi, în realitate, nu puţini erau vajnici turnători; îi nenorociseră cică Partidul Comunist cu activiştii lui şi aşa mai departe, au fost, cu alte cuvinte, cei mai traumatizaţi, pentru că, de fapt, în aşa-zisa rezervă de cadre nu ajunseseră pe locurile din faţă. Oamenii care cu adevărat cunoscuseră cenzura şi Securitatea, cu consecinţele lor grave, cei ce suferiseră şi duseseră greul acestei epoci, cei datorită cărora ignoranţa, întunericul cultural şi nesimţirea nu s-au impus la cote maxime, cei care i-au obligat pe cenzorii securişti şi activişti să descopere că există ceva şi cineva de care trebuie să ţină chiar şi ei seama, s-au retras, sperând că va trece valul, că până la urmă, lucrurile se vor aşeza în albia lor normală. Din păcate însă, confuzia de valori, clasamente făcute după gălăgie şi nu după opere mai continuă cu mai puţin succes, dar cu o emoţionantă străduinţă. Nu puţine „repere“ de azi n-au produs opere, n-au profitat, adică, de libertatea cucerită de alţii, nici o idee de-a lor nu străluceşte pe vreun firmament, dar ei luptă pe toate fronturile, mai ales cu arme din sfera politicului unde nu ai nevoie de prea multe talente pentru a te afirma.

Anticomuniştii *de profesie*, de exemplu, au apărut abia după 1990, când nici un om normal nu mai credea în posibilitatea revenirii la vechiul regim, ţinând seama atât de contextul internaţional, cât şi de faptul că într-o Rusie rănită în orgoliul şi în forţa ei, se produceau schimbări profunde în direcţia democratizării. Anticomuniştii de la noi s-au blindat cu atâta ură şi au

făcut atât de mari valuri de parcă s-ar fi aflat în faţa celei mai cumplite dictaturi comuniste. Când dictatura a existat cu adevărat, mulţi nu erau nicăieri, sau se ocupau cu turnatul, îngenuncheatul şi sărutatul de mâini. De altfel, cu cât „luptătorul" era mai violent în exprimare, mai intransigent, mai de „dreapta", cu atât puteai fi mai sigur că vrea să-şi ascundă păcatele trecute. *Alungaţi lupii* şi cele 400 de mii de procese promise comuniştilor şi multe alte lozinci asemănătoare, au provocat un rău incomensurabil, oprind ascensiunea valorilor adevărate, făcând loc oportuniştilor şi aşa-zişilor nedreptăţiţi de fostul regim. Mulţi „nedreptăţiţi", în sensul că n-au primit elogiile, recompensele sau funcţiile pe care îşi închipuiau că le merită. Oamenii nu mai dialogau, ci, pur şi simplu, în majoritatea cazurilor, îşi aruncau injurii. Nu puţini se chinuiau să reinventeze un trecut în care nu trăiseră, un trecut ce ţinea mai mult de o imaginaţie infantilă decât de realitate, în vreme ce destui torturaţi odinioară au îmbrăcat rapid uniforma morală a foştilor torţionari şi ne-au aplicat, cu aceeaşi sârguinţă şi lipsă de discernământ, metodele cunoscute. Ieri, ca şi azi, se doreau oameni verificaţi, cu trecut sigur, deşi dacă unii ar fi fost întrebaţi ce au făcut după '64 sau când, de cine şi pentru ce au fost reţinuţi s-ar fi pomenit în faţa unor adevărate surprize. Iar apoi au fost dezvăluiţi doar câţiva colaboratori şi turnători ai fostei Securităţi; cei mai mulţi, din păcate, vor îmbătrâni ascunşi sub diverse pseudonime luptând, fireşte, pentru democraţie şi împotriva comunismului.

Această nebunie a avut însă o faţă foarte tristă: osificarea structurilor unor partide care, printre altele, a însemnat şi împiedicarea tinerilor şi a valorilor de a accede la posturile de conducere. Mulţi tineri erau membri ai Partidului Comunist nu fiindcă ar fi crezut în el – în realitate unii dintre ei erau principalii adversari ai acestuia –, ci pentru că nu exista altă cale de a merge în străinătate, de a obţine doctorate etc., adică de realizare în plan profesional. Şi era o mare listă de aşteptare în partid, căci la nu ştiu câţi muncitori şi ţărani, mai intra şi un intelectual. Iar apoi nu trebuie să uităm că cei ce nu erau membri de

partid aparţineau partidului celor fără partid: Frontul Democraţiei Socialiste. Cât despre intelectuali...

În regimul trecut oamenii de spirit reuşiseră să lupte, să reziste, să readucă, totuşi, cultura pe locul meritat în ierarhia valorilor sociale, să restabilească legătura cu tradiţia, cu spiritualitatea noastră şi cu marile spirite ale lumii. În literatură, în muzică, în plastică şi film ajunseserăm oarecum la zi, ba chiar în gândirea filosofică şi religioasă. Şi, de la arderea bibliotecilor şi întemniţarea intelectualilor, şi nu numai a intelectualilor, din anii '50, la restabilirea unor ierarhii adevărate, drumul n-a fost uşor. Scriitorul român X era criticat pentru diverse păcate, unele reale, cele mai multe însă imaginare, dar era tipărit în tiraje mari. La fel şi importanţii scriitori americani, francezi, englezi etc., la fel şi ultimii laureaţi Nobel sau ai unor mari premii internaţionale, la fel şi cei mai la modă latino-americani, care criticau şi descompuneau mecanismele dictaturii şi pe dictatori până în cele mai mici detalii. Prefeţele „critice" îi apărau pe marii funcţionari ai culturii de şi mai marii zilei, pentru că, în realitate, cum bine spunea Pessoa, „singura prefaţă a unei opere este mintea celui ce o citeşte". Toate acestea nu s-au obţinut decât cu o presiune permanentă asupra puterii, prin ameninţări sau, cel mai adesea, prin compromisuri. Ceauşescu nu s-a jucat când a făcut acea minirevoluţie culturală şi celebrele liste cu cărţi interzise în 1971, ca de altfel, şi în 1989. Sau nu mai puţin celebrele întâlniri şi plenare de la Neptun şi, mai ales, de la Mangalia, ci de frică, pentru că pur şi simplu simţea „ameninţarea" la „idealurile socialismului şi comunismului", aşa cum le înţelegea el.

La noi, unde numai ignoranţa poate atinge vârful neruşinării, se uită că totuşi un scriitor, Soljeniţîn, a luptat singur cu un imperiu şi n-a pierdut. Numeroşi scriitori şi-au riscat şi chiar şi-au pierdut viaţa, dar nu şi bătăliile în care s-au angajat. Mai mult, toate dictaturile şi toţi dictatorii şi-au început cariera prin liste cu cărţi interzise. De ce? Să nu fi auzit subtilii noştri de acest mic amănunt?

Posibil. Oricum, la noi sigur este că pe prea puţini libertatea dobândită odată cu Revoluţia i-a găsit pregătiţi *să creeze*, să facă ceva şi nu să distrugă în devălmăşie, să împărtăşească idei, soluţii şi nu ură. De la confruntarea firească, raţională cu performanţa cum ar fi fost obligatoriu într-un moment în care libertatea de exprimare învinsese, s-a coborât rapid pe terenul fierbinte încă al activismului politic, teren accesibil tuturor. Avem, iată, un număr foarte mare de Ceauşeşti care încă doresc cu ardoare democraţie, libertate şi toate câte ne sunt necesare, dar cu condiţia să le facă ei înşişi, să se înfăptuiască sub supravegherea lor „discretă". Nu contează realizările şi experienţa altora. Căci ceea ce le lipseşte multor nume la modă în cultură este tocmai cultura! De aici, absenţa confruntărilor pe teren spiritual, de aici, îmbrăţişarea formală a unor curente de mult expirate în Apus. Snobismul nu ţine loc de cultură. Lipsa culturii reale, deci a răspunderii faţă de exigenţele profesiei, a dus la reîntoarcerea la activismul primitiv, la absolutizarea unor tendinţe depăşite, la înălţarea unor idoli mărunţi, uşor de dărâmat la nevoie, de aici, ştachetele spirituale pe care le poate sări oricine.

Unii şi-au oferit aplauzelor patriei, propriile biografii mult îmbunătăţite şi adăugite, şi, în buna tradiţie a biroului CC al PCR, se îndărătnicesc să controleze totul fără să facă nimic. Alţii şi-au folosit prestigiul literar pentru a obţine vizibilitate în lumea politică, şi nu puţini, cu destoinicia lui Vitner şi Novicov, foloseau unităţile de măsură politice pentru a cântări şi analiza valori artistice.

Oricum, dacă, aşa cum se vede, cultura este subapreciată, ţinută într-o stare de jalnică umilinţă, de vină sunt mai ales intelectualii că nu şi-au apărat şansele şi au contribuit la înjosirea profesiilor pe care le reprezintă. Mult timp după Revoluţie au ocupat toate ecranele, toate spaţiile şi tribunele, s-au autodeclarat instanţe intelectuale, morale şi tot ce se putea, dar, în fond, nu şi-au apărat decât propriile privilegii. Drumul de afirmare prin politică a dus, în majoritatea cazurilor, nu la înălţarea scriitorului sau la ridicarea calităţii vieţii politice, ci la

coborârea celui ajuns în acest univers. De altfel, incapacitatea multor intelectuali, chiar de primă mărime, *de a trăi idei*, de a duce un proiect până la capăt şi, mai ales, de a-şi deschide ochii la ceasul lumii, este uimitoare. Studiul nu pare să-i preocupe peste măsură; cultura după ureche, narcisismul extrem, şi refuzul dialogului sunt maladii vechi, poate fără leac, de unde şi drumul pe scurtătură, spre mica politică, şi nevoia de a se pune în slujba cuiva, de a avea un protector sigur, cineva care să le spună ce trebuie să facă o vreme, căci de fidelitate şi consecvenţă prin zona noastră nu poate fi vorba. Rătăcirea aceasta i-a obligat pe unii la nişte concluzii care nu pot avea nici o legătură cu realitatea. Că a fost la noi înainte de Revoluţie un pustiu spiritual sau alte asemenea sintagme ale ignoranţei sau relei credinţe sunt idei care nu puteau aparţine decât celor adânc contaminaţi de politică; văzând că nu-i opreşte nimeni şi cum dispreţul sau îngăduinţa înţeleaptă din privirile celor ce făcuseră cu adevărat treabă nu erau suficiente pentru a-i reaşeza pe locurile ce li se cuvin, au început să înainteze pas cu pas, să se dea drept cine nu pot fi. Prostul gust şi agresivitatea puerilă sunt generate numai de incultură, de necunoaşterea cu adevărat a culturii.

Din păcate, cititul este o deprindere ce se câştigă greu. De zece ani aud în stânga şi în dreapta: „Doar n-o să te compromiţi cu imbecilul ăsta!“ „Nu vezi că-i o nulitate?“ Din păcate, însă, în vremea asta apar cărţi şcolare din care multe valori autentice lipsesc, spaţiul mediatic consacrat culturii, foarte restrâns, este populat cam de aceleaşi figuri, trecutul este privit cu o veselie băşcălioasă şi aşa mai departe. Sigur că Vitner, A. Toma – care-l concurau pe Eminescu ca spaţiu tipografic –, Novicov şi mulţi alţii s-au prăbuşit în ridicol, numai că până atunci nişte generaţii de tineri care au fost obligaţi să-i înveţe au fost privaţi de Lucian Blaga, de Bacovia etc., ca să nu mai vorbim de Eminescu cel adevărat sau de Rebreanu. Şi pentru că nu s-a învăţat nimic din aceste tragice experienţe, demolările, în aceeaşi manieră, a celor care au însemnat ceva înainte de Revoluţie de către cei ce n-au

însemnat şi nu înseamnă nimic în cultura română se fac mereu, cu aceeaşi incoştienţă. Există o răscoală a periferiei, o renaştere a activismului lamentabilă şi de un comic desăvârşit pentru cunoscători. Dar periculoasă pentru omul care vrea să înveţe şi să înţeleagă lumea culturii. S-a scris şi se mai scrie împotriva lui Călinescu, Vianu, Sadoveanu, Marin Preda, Nichita Stănescu, Marin Sorescu şi a altora care au creat cu adevărat literatură. Să te păzească Dumnezeu de cei ce n-au făcut nimic, nu înseamnă nimic şi îşi dau seama de asta, de cei ce, parafrazându-l pe Shakespeare, „au voinţă, dar n-au putinţă". Ei devin cei mai destoinici demolatori, de o inventivitate extraordinară. Probabil că ar avea o urmă de credibilitate dacă în spatele acestor năstruşnicii nu ai descoperi propria lor literatură, poezelele şi prozele scrise fără urmă de talent, pe care, fireşte, încearcă să le impună ca valori. Poezia lui Grigurcu vs. Nichita Stănescu! Grigurcu vs. Marin Sorescu! „Literatura" acestor penibili demolatori le demască micimea şi reaua-credinţă. Şi pentru că nu înseamnă mai nimic, încearcă să convingă lumea că şi alţii sunt ca ei, că nimeni n-a avut curaj şi demnitate în ţara aceasta.

„Aşa cum un om rău rămâne, orice s-ar spune, un om, tot astfel un poet prost este, orice s-ar spune, un poet...", scrie Chesterton. Privit prin această prismă un ... scriitor care înainte de Revoluţie scrisese nişte texte frumoase despre umbrelele de altădată şi era revoltat – ca om curajos ce era şi, fireşte, anticomunist convins cum lasă azi să se creadă – că nu mai sunt nici reparatorii de altădată, încearcă acum din răsputeri să depăşească faza acestor observaţii de bun-simţ şi să facă puţină ordine printre morţi şi vii. Acest scriitor, deci, care de un deceniu în urma eforturilor de a se face văzut prin cărţile lui, a observat că are mai mare trecere desfiinţându-le pe ale altora. În cadrul *Colocviului Breban*, găseşte cele mai grosolane ironii la adresa literaturii care s-a scris înainte de Revoluţie, că autorităţile de ieri „au dat drumul la curaj", dar numai unui grup aparte etc., şi deci scriitorii s-au compromis în acest fel, iar literatura lor „de curaj", sau a „adevărului", scrisă „cu aprobare de sus" etc. n-ar mai

însemna mare lucru. Cine sunt cei vizaţi direct? Preda, Sorescu, Ioan Alexandru. De astă-dată a scăpat Nichita. Nu cumva fiindcă era prieten cu organizatorul Colocviului? Că n-au înţeles nimic din tot ce s-a petrecut în literatură înainte de Revoluţie este mai limpede ca oricând. Că ei, „necurajoşii", „necompromişii", nu au scris o literatură necurajoasă, de sertar, pentru a arăta celor ce au scris „cu aprobare" cum arată şi unde a zăcut ascunsă adevărata şi marea literatură, bună, neperisabilă, este în afara oricărei discuţii. De ce nu scriu astăzi, când au toată libertatea, nu e greu de înţeles: *Ex nihilo nihil.*

Opiniile lor de azi, grăbite, în necunoştinţă de cauză, de fapt scuzele lor, dovedesc că au rămas acolo unde le este locul. Ceea ce uimeşte însă, când nimic nu ar mai trebui să ne uimească, este ura lor viscerală împotriva persoanelor fizice ale unor scriitori care persistă chiar şi după dispariţia acestora. Să te bucuri de moartea lui Sorescu – dispariţia lui *„a fost resimţită aproape ca o uşurare"*, spune Alexandru George – mi se pare incalificabil. Şi înainte de orice, necreştinesc. Să fie un criteriu estetic faptul că Sorescu a fost văzut în preajma preşedintelui Ion Iliescu sau că Ioan Alexandru a cerut în Parlament ca armata să treacă sub comanda Patriarhiei?

Amestecul criteriilor şi intoleranţa primitivă, sub nivelul activiştilor de altădată, spune totul despre spiritul democratic ce bântuie prin lumea literară românească. Ce bine că unora nu li s-au dat arme! Şi cum vrei să te ia cineva în serios – nu numai pe tine ca persoană, ci chiar breasla! – când ai neruşinarea să scrii o asemenea enormitate despre un coleg dispărut? I-au împiedicat aceştia să scrie sau să publice? Sunt mii de publicaţii şi edituri, chiar şi unii dintre cei ce erau decani de vârstă la *poşta redacţiei*, au gazeta lor, editură proprie şi dau sfaturi altora. Oricum, urmărind asemenea texte mi se par cumplite chinurile neputinţei şi ale vanităţii nesatisfăcute. De obicei, ura face mult mai puţin rău destinatarului decât celui ce o secretă. Are loc un proces de autointoxicare. De aici, dereglările psihice lesne de descoperit în multe cazuri. Să te bucuri că a murit un confrate?

După cum se poate vedea, mulţi dintre aceştia sunt mai brutali şi mai intoleranţi decât ne-am fi putut imagina vreodată. Este de mirare că oamenii le întorc spatele, că numărul suporterilor acestora este infim? Nu, dar este trist că datorită lor lumea şi-a făcut o imagine greşită despre literatură şi mai ales despre cei ce o creează. Pentru că la Colocviul respectiv a venit vorba de „aprobări de sus" şi că „autorităţile au dat drumul la curaj", iată unul din planurile de măsuri descoperit în *Dosarul meu de urmărire informativă.* Dacă nu mi-au priceput romanele, măcar acest text va fi pe înţelesul lor. Aici pseudonimul meu este *Bucur.* În alte texte sunt *Oşanul.*

MINISTERUL DE INTERNE | *STRICT SECRET*
INSPECTORATUL JUDEŢEAN CLUJ | *Ex. Unic*
2.IV.1974

PLAN DE MĂSURI
În D.U.I. „BUCUR"

La data de 21.III.1974 organele de partid au aprobat verificarea prin mijloacele specifice organelor noastre a numitului BUZURA AUGUSTIN, născut la 9.IX.1938 în Şomcuta Mare, fiul lui Ilie şi Ana, membru P.C.R., scriitor, secretar general de redacţie la revista „Tribuna", domiciliat în Cluj, Aleea Unirii nr. 3.

Luarea măsurii a fost impusă deoarece BUZURA AUGUSTIN a inserat în unele din lucrările sale literare[1]*, idei potrivnice orânduirii sociale şi de stat din ţara noastră.*

---

[1] *„M.A.I"* publicat în Revista „Tribuna", nr. 19/8.V.1969;
Alţii, publicat în Revista „Tribuna", nr. 21/22.V.1969;
Vorbe, Vorbe, Vorbe, Revista „Tribuna" 18–43/23.X.1969;
Pe asfalt râme, Revista „Tribuna" din 2.VIII.1970;
Absenţii, roman, retras din librării în 1971;
Sentimentul nopţii, respins de la publicare de rev. „Echinox";
Dincolo de cărţi, Bloc-notes. „Făclia" din 13.I.1974;
Pentru cine scriem, Bloc-notes. „Făclia" 10.II.1974.

De asemenea, faţă de mai multe persoane, din anturajul său, s-a dedat la afirmaţii denigratoare pe marginea politicii economice şi social-culturale din R.S.R.

În cadrul D.U.I. ne propunem a stabili, pe baza datelor ce se vor obţine, în ce măsură faptele şi manifestările potrivnice ale sus-numitului se încadrează şi constituie infracţiunea de propagandă împotriva orânduirii socialiste prevăzută şi pedepsită de art. 166, alin. 2 C.p.

În acest sens vom lua următoarele măsuri:

1) Dirijarea sursei „AXINTEANU" pentru a stabili, atât prin discuţii directe cu „BUCUR" cât şi prin lecturarea unor lucrări literare ale acestuia, concepţiile sale politice, cauzele care-l determină să adopte o astfel de poziţie, sensul unor afirmaţii inserate în scrierile ce le realizează. Va căuta să mai stabilească în ce măsură „BUCUR" posedă scrieri de sertar, dacă are preocupări în acest sens şi cine anume ne-ar mai putea confirma poziţia politică a sa.

Termen permanent
Răsp. Mr. Oprea Fl.

2) Preluarea sursei „GAVREA" din legătura cu U.M.0920/F Bucureşti şi dirijarea diversificată pe lângă „BUCUR" în ideea aprofundării datelor ce se deţin, precum şi a verificării prezente a obiectivului:

Ne va semnala natura relaţiilor, frecvenţa şi discuţiile pe care „BUCUR" le întreţine la locul de muncă cu persoane din mediul scriitoricesc şi artistic (scriitori, colaboratori externi din Cluj şi alte localităţi).

Termen 1.V.1974 de prelucrare
Răsp. Mr. Oprea Fl. şi Lt.maj.Velea E.

3) În baza datelor ce se vor obţine se va hotărî oportunitatea reluării contactelor cu „BUCUR" în ideea temperării şi influenţării sale pozitive.

4) Se vor studia locurile frecventate de „BUCUR" şi în special biroul Uniunii Scriitorilor filiala Cluj, unde se vor instala mijloace speciale, întrucât sunt indicii că s-ar discuta probleme ce interesează organele noastre.

Termen 1.VI.1974
Răsp. Mr. Oprea
şi lt. maj. Velea Eugen

5) Se va raporta Direcţia I-a Bucureşti, luarea în lucru a lui „BUCUR", solicitându-se sprijinul în cunoaşterea evoluţiei publicării şi a conţinutului de idei înserate de către acesta în romanul „Simple note" aflat la Editura Cartea Românească.

Termen 15.IV.1974
Răsp. Lt.maj.Velea E.

6) Prin reţeaua informativă „AXINTEANU", „GAVREA" şi „VASILE" (din legătura lt. col Muşuroia Gh.) vom manifesta preocupare pentru prevenirea publicării de către „BUCUR" a unor articole, scrieri, cu conţinut interpretativ sub raport politic. În baza datelor ce se vor obţine se vor informa la timp organele de partid pentru a se putea lua măsurile ce se impun.

Prin aceleaşi surse ca şi prin alte mijloace se va urmări în ce măsură „BUCUR", manifestă interes sau sprijină publicarea în „Tribuna" a unor autori a căror lucrări au un conţinut ostil sau prezintă în mod denaturat unele aspecte actuale ale politicii partidului şi statului nostru. În caz afirmativ se vor lua măsuri preventive.

Termen permanent

7) Se vor lua măsuri specifice U.M.0647 Bucureşti, pentru stabilirea legăturilor lui „BUCUR“ din ţară şi străinătate. Cele ce vor prezenta interes operativ vor fi lucrate informativ în cooperare cu organele competente ale Ministerului de Interne.

Se va coopera în special cu I.J.Iaşi şi I.M.Bucureşti al Ministerului de Interne, pentru clarificarea naturii relaţiilor pe care „BUCUR“ le întreţine cu elemente aflate pe raza de responsabilitate a acestor organe.

Termen de sesizare 15.IV.1974

8) Se vor întocmi cu continuitate informări către organele de partid şi rapoarte către Dir. I-a Bucureşti cu principalele probleme de natură operativă ce vor rezulta din lucrarea lui „BUCUR“.

Pe parcursul urmăririi informative vom lua şi alte măsuri în funcţie de necesităţile ce se vor impune, în care sens se vor aduce completări prezentului plan.

OFIŢER OPERATIV
Lt. maj. Velea Eugen

Dact.RI.
1 ex./nrd.1004/74

După cum se poate vedea, acest *Plan de măsuri* ilustrează cu deosebită claritate o parte din „aprobările de sus“ şi mai ales cum se dădea „drumul la curaj“. În anii aceia nebunia şi controlul operelor şi a persoanelor fizice încă nu atinsese paroxismul cum s-a întâmplat după 1980. Lui aş putea să-i mai adaug sute de asemenea exemple. Securitatea, partidul şi nu puţini critici literari din pepiniera acestora ne-au evaluat, reevaluat şi revizuit în fel şi chip, aşa că mi se pare normal ca după Revoluţie aceste revizuiri să continue. Înainte se făcea în

numele unei ideologii pe care, cu mijloace artistice o contestam, ca acum să fim revizuiţi cu aceleaşi argumente şi mijloace literar-politice în numele altor ideologii şi partide pentru că am trăit într-o lume împotriva căreia am luptat la timpul potrivit, când era teribil de greu.

Revizuirile continuă aşadar, s-au schimbat în parte doar reevaluatorii. Dacă nu făceam nimic, eram asemenea lor, dar fiindcă s-a întâmplat să mai şi scriem şi să nu ne lăsăm intimidaţi trebuie să suportăm şi loviturile celor care au primit democraţia ca pe o pomană. Dincolo de glumă, mă grăbesc să spun că revizuiri s-au făcut dintotdeauna. Unele opere au suferit o eroziune lentă sau o ascensiune treptată, subtilă, greu de explicat. Alte revizuiri s-au făcut pe criterii strict literare, ca o consecinţă a evoluţiei gustului sau în numele altei orientări estetice; dar cele de după războiul ultim s-au făcut mai ales din motive politice, pe criterii politice şi, în general, ieri ca şi azi, nu este revizuită opera, ci omul.

Toţi dictatorii obişnuiau să-şi înceapă domnia cu nelipsitele liste cu autori interzişi, cu cărţi interzise, cu buni şi răi, folositori şi nefolositori. De aici şi până la cei ce utilizează unităţi de măsură politice pentru sfere care aparţin esteticului, distanţa este foarte scurtă. Revizuitorii „clasici“ de după 1947 au avut, după Revoluţie, urmaşi foarte demni; unitatea de măsură a rămas aceeaşi, doar ideologia a fost schimbată. De asemenea, cât ar părea de curios, vajnicii proletcultişti, care, respingând întreaga moştenire culturală a trecutului, erau decişi să convingă lumea că adevărata literatură începe cu ei, au şi azi urmaşi demni în aşa-zisele generaţii diferenţiate nu de opere, ci de cifre ce marchează debutul, nu împlinirea: şaptezecişti, optzecişti etc., cum nu se întâmplă în nici o altă cultură, generaţii care, pe alt plan, din cauza nefericitei cifre ce le acoperă, amintesc de stahanoviştii de pe vremuri: sutamiişti, cincisutamiişti etc.

Generaţii distincte au existat şi vor exista întotdeauna. Ele, asemenea marilor talente, apar după legi neştiute, în împrejurări imposibil de prevăzut. Generaţia de la 1927 în Spania, de exemplu, sau atât de frecvent pomeni-

ta, în anii trecuţi, *beat generation* au fost curente înnoitoare care au adus un suflu nou în gândire şi în scris. A aşeza pe decenii, sub o umbrelă comună talente diferite, de orientări diferite, mi se pare nepotrivit. Corect ar fi să judeci şi să catologhezi oamenii *după ce au realizat*, nu *după ce ar putea face*. Spun asta gândindu-mă că revizuiri s-au făcut şi în numele vârstei, fapt care mi-a amintit de proletcultişti. Desigur, cei mai revizuiţi sunt autorii care au colaborat într-o măsură mai mică sau mai mare cu vechiul regim, dar au scăpat ca prin minune scriitori de prima mână care au adus elogii la fel de aiuritoare altui dictator, Carol al II-lea – regele culturii – şi Frontului Renaşterii Naţionale. Sigur, nu-i acelaşi lucru, dictatura comunistă a avut particularităţile ei, a fost o tragedie teribilă, dar dacă e vorba de politică, de această absurdă şi nepotrivită unitate de măsură, e bine să amintim şi acest amănunt. Cine ar fi revizuitorii? La o primă vedere ai putea crede că sunt ideologi, robi ai unei orientări politice, în realitate sunt veleitari, cei mai mulţi dintre ei.

Există, după cum ne dăm seama, nenumărate uşi din dos prin care se poate pătrunde în lumea literară sau, pentru un moment, de a te situa în centrul acestei lumi. Politica ar fi vectorul principal. Nu puţini, după Revoluţie, n-au reuşit să gândească măcar o lege a sponsorizării, o lege adevărată după modelul altor ţări, care să rămână şi să folosească dezvoltării culturale sau sportive, dar în schimb au scris cărţi despre propria viaţă şi despre ceea ce şi-au închipuit că au făcut. Alţii şi-au folosit puterea financiară, după cum nu puţini au răzbit datorită milei, nepăsării sau indiferenţei celor mulţi. Câţiva, intraţi pe această uşă, fac parte din nemuritoarea familie a lui La Palice: *Cu un sfert de ceas înaintea morţii sale/El era încă în viaţă!* Dar şi tâmpeniile pot rezista în faţa timpului dacă sunt unicate. Nu puţini reevaluează pentru că sunt nemulţumiţi de locul ocupat în diversele clasamente, după cum alţii o fac în numele unor grupări de interese, bisericuţe sau găşti. Sigur că unii au făcut compromisuri de neiertat cu fostul regim şi nimeni nu cere îndurare pentru ei, ci luciditate în judecată. *Istoria literaturii* ... lui

Călinescu îşi pierde oare din valoare pentru că acesta a scris câteva din acele atât de condamnabile *cronici ale optimistului*? Preda ocupă locul pe care-l ocupă pentru că a scris *Moromeţii*, *Cel mai iubit dintre pământeni* şi multe altele şi nu fiindcă a fost deputat în Marea Adunare Naţională.

La noi unde se cam luptă prin procură, prin reprezentanţii pe care-i împingi în faţă sau în umbra cărora mulţi caută adăpost, a provocat reală bucurie când Preda a fost ales unde a fost ales, deoarece toţi ştiau că marele romancier apără interesele literaturii sau, într-o altă traducere, că îi scuteşte pe cei mai mulţi de bătăi de cap. Mă întreb însă dacă operele proaste împinse în faţă nu sunt mai periculoase sau cel puţin la fel de periculoase ca nişte articole politice stupide scrise de frică sau din dorinţa de a obţine un loc meritat pierdut sau un privilegiu pierdut? Doar cu *Cronicile optimistului*, Călinescu n-ar fi însemnat nimic, ar fi rămas un ilustru anonim. El este Călinescu din motivele pe care le cunoaştem şi timpul va reţine ceea ce trebuie. Dacă astăzi nu puţini din generaţiile tinere spun cu o condamnabilă dezinvoltură sau nepăsare că nu-i interesează ce a fost pe „vremea noastră", şi când sunt tot mai evidente semne că regimul trecut, comunismul, cu toate tragediile lui, va începe, din păcate, să fie socotit drept un experiment social nereuşit, vor mai avea atât de mare importanţă aceste condamnabile, azi, concesii făcute unui regim stupid şi nici nu doresc să se creadă că aş exclude criteriul moral din judecarea autorului şi a operelor. Nu vreau să iau apărarea nimănui, dar observ că în loc să studiem şi să afirmăm marile opere, ne concentrăm excesiv pe micile biografii.

Descopăr, redescopăr şi nu-mi vine să cred şi să accept că, iată, cei de-o seamă cu mine au ajuns să fie generaţia cea mai vârstnică, bătrânii. Unii, mari, foarte interesanţi, s-au grăbit să plece *dincolo*, în liniştea eternităţii şi, în mult prea numeroase momente, aproape că eşti obligat să le înţelegi graba. Luciditatea nu poate învinge întotdeauna lehamitea, sila şi nici organismul nu

izbuteşte să facă faţă suprasolicitărilor istoriei, agresivităţii ei deosebite, mai ales în acest Est al tuturor experienţelor şi experimentelor eşuate. Am în urmă peste patru decenii de experienţă literară, prin urmare timpul înainte este măsurat, nu se mai pot recupera toate distanţele pierdute, nu mai există iertare, întoarcere, jocurile în mare au fost făcute, iar pentru cei cu privirea neîntunecată de foarte omeneşti iluzii, muntele visat a rămas în ceaţă, nu am nici o îndoială că, demult, când am pornit la drum, altfel ne-am imaginat aceste zile, prea puţini au simţit că veacul se va sfârşi în mediocritatea de acum şi, în paranteză fie spus, nimeni, sunt absolut convins, nu a putut prevedea fărâmiţarea lumii literare. De unde s-ar deduce că înainte, în vechiul regim, ne-a unit mai ales frica şi nu ideile. Altfel spus, ceea ce nu a reuşit teroarea, dictatura a izbutit – cu rapiditate şi cu succes – libertatea şi înţelegerea greşită a rolului şi rostului politicii. Mai ales că nici un scriitor sau artist nu a ajuns foarte important în politică, un nume de care să se ţină seama, capabil, adică, să influenţeze hotărâtor zodia sub care am intrat. Iar dincolo de orice, între o orientare politică, o doctrină, un partid, oricare ar fi, şi un mod de a crea ori de a înţelege literatura nu poate fi nici o compatibilitate reală, iar dacă totuşi se ajunge la această apropiere, ea nu este decât în defavoarea creaţiei, a gândirii libere.

Oricum, sintezele la care ne obligă acest mare prag – sfârşitul de veac şi de mileniu – nu pot ignora câteva întrebări esenţiale: Ce lăsăm în urmă, cu ce fapte, idei, sentimente intrăm în mileniul ce vine, ce merită dus mai departe şi, desigur, care ar trebui să fie rostul nostru în viitor? Există câteva realităţi mai mult decât dureroase care ne obligă să ne gândim cu toată neliniştea la ziua de mâine, la viitorul ţării noastre. În acest moment cultura este minimalizată, nedreptăţită sau chiar sacrificată absurd pe altarul unor interese trecătoare, politice în mod deosebit. Kitch-ul, jegul spiritual, subprodusele din toate domeniile aşa-zisei arte – afişate drept valori –, agresivitatea, ura, sexul deşănţat, violenţa şi tot ce ţine de această sferă ocupă toate ecranele, continuă, deci, cu

infinit succes ceea ce a început comunismul: deformarea omului. Un fel de cruciadă a frustraţilor începută după Decembrie '89 îşi urmează zgomotos asediul.

Omul nou visat de Ceauşescu se desăvârşeşte cu succes abia acum, în libertate. Faptul că la această oră numărul analfabeţilor depăşeşte cu mult milionul, iar dacă le mai adăugăm milioanele de analfabeţi cu diplomă, suntem constrânşi să conchidem că tragedia aceasta nu suportă amânare. Cui încredinţăm viitorul acestei ţări? Ce putem aştepta de la ziua de mâine când, din diverse motive, cartea rămâne în afara preocupărilor marii majorităţi a semenilor noştri? Acestea ar fi întrebările care se impun în clipa de faţă. Căci se ştie de mult că atâta timp cât cultura, cercetarea ştiinţifică, învăţământul şi sănătatea sunt cu totul neglijate, azvârlite într-un plan secundar, sau chiar anulate prin subvenţiile şi felul în care sunt trataţi slujitorii lor, viitorul naţiei noastre este pus sub semnul întrebării.

Cultura costă, e adevărat, dar prostia costă infinit mai mult şi consecinţele ei se văd înspăimântător de bine în aceşti ultimi ani, în care am reuşit să ne facem singuri mai mult rău decât ar fi reuşit până şi cei mai înverşunaţi duşmani să ne facă, ba chiar mai mult decât ne-o doresc! Sunt puse sub semnul întrebării nu numai viitorul, ci şi urmele trecerii noastre prin istorie. Până acum cei mai mulţi s-au specializat în a descrie catastrofa în cele mai tari culori. Lenea, frica, indolenţa, cacialmaua, deruta, minciuna, taifasul şi corupţia au prins rădăcini trainice. Vina este mereu a *celuilalt*, niciodată a celui ce critică. Vântul, ploaia, soarele, focul, apa, roua, toate ne iau prin surprindere, ne dezechilibrează. Supunerea, mândria multora de a fi slugă şi de a asculta de toţi nechemaţii, care datorită grabei şi indiferenţei nici măcar nu ştiu prea bine unde se află, sunt „calităţi“ care se cultivă cu înverşunare. Nu simţim nevoia să ne deosebim prin nimic şi, când nu încerci asta, reuşeşti să te faci remarcat prin prostie. Vorbele nu ştiu cui spuse în treacăt, între două avioane, devin garanţii ale viitorului nostru, mari succese, şi nu cultura, ştiinţa şi învăţământul, aşa cum au

pus şi pun la temelie toate popoarele care vor să existe şi să însemne ceva.

Marile îndemnuri, marile idei şi adevăruri care au coagulat naţiunile în drumul lor prin istorie sunt tot mai frecvent persiflate sau anulate de pe nişte poziţii pe care numai prostia şi ignoranţa reuşesc să urce. De un deceniu totul este o nesfârşită şi penibilă campanie electorală, iar în afară de propriile lor persoane cei mai mulţi politicieni nu au nimic de propus. Şi, în vremea asta, tot mai mulţi tineri de mare valoare părăsesc ţara sau nu se pot întoarce în ţară din cauza condiţiilor improprii de trai şi mai ales de peformanţă profesională. Viitorul interesează pe prea puţini, la noi importantă este doar clipa, numai şi numai ce se petrece *acum*. Dar conştienţi sau mai puţin conştienţi, toţi răspundem şi toţi suntem în grade diferite vinovaţi de lumea aceasta a noastră ahtiată după vorbele unor mărimi trecătoare, preocupată numai de *moment*, o lume în derivă pândind mereu nimicul, efemerul, total insensibilă la ceea ce ar putea să ni se întâmple mâine. Şi spun asta gândindu-mă în mod deosebit la intelectuali pe care, cu puţine excepţii, Revoluţia i-a găsit nepregătiţi.

Unii au ştiut ce să nege, dar nu şi ce să afirme şi s-au lăsat antrenaţi în trena politicienilor apăruţi peste noapte, cei mai numeroşi – mărunţi şi agresivi, unii făcând parte din „rezerva de cadre a partidului“, alţii treziţi brusc de fantomele diverşilor strămoşi de care nu „reuşiseră“ să-şi amintească în vremea regimului abia apus –, acestora adăugându-li-se anticomunişti virulenţi proveniţi mai ales din rândul foştilor laşi, turnători sau conformişti. Oricum, cei ce nu izbutiseră să ajungă activişti sau în diverse birouri de partid în vremea defunctului regim, după Revoluţie au putut să-şi realizeze visul şi, nu puţini, şi-au depăşit înaintaşii prin agresivitate.

În sfârşit, unii, îmbunătăţindu-şi biografiile cu fapte de eroism petrecute doar în propria lor imaginaţie, dându-se drept reprezentanţi a tot ce mişcă, ai întregii societăţi, au ocupat o vreme întregul spaţiu vizual şi au-

ditiv: propunându-se drept modele, au aplicat în spirit şi literă teoria lui Stalin: *Cine nu-i cu noi este împotriva noastră! „Am ştiut tot timpul că politica este oribilă. Dar una e să ştii şi alta să trăieşti*", spunea Mario Vargas Llosa. Neavând ce oferi, în lipsa unor idei politice sau economice au început să împartă certificate de bună purtare cu duritatea şi neruşinarea vechilor activişti care, cu pistolul în mână, îi obligau pe oameni să se înscrie de bunăvoie în colectivă. Astfel, pe nesimţite, au întreţinut confuzia, ura şi neliniştea în rândul oamenilor şi aşa terorizaţi peste măsură de mizerie şi de lipsa unei perspective clare. De ce parte eşti? Aceasta era întrebarea care ţinea loc de operă, de idei, de fapte concrete. Am fost şi eu întrebat de zeci de ori şi tot cei ce mă întrebau s-au grăbit să dea răspunsul. Acel răspuns care-i elibera de prezenţa mea, mă îndepărta din calculele lor, mă excludea din noua lume pe care, cu puţina lor imaginaţie, căutau să o creeze.

În realitate nu am fost şi nu sunt al nimănui, ci, atât cât sunt, m-am străduit să rămân al meu. Zeci de ani m-am bătut singur, cu cenzura, cu agresivitatea activiştilor şi, nu de puţine ori, cu agresivitatea colegilor, adesea mai violenţi, mai puţin îngăduitori decât „paznicii" noştri de tristă amintire. Deci, n-aveam cum să fiu al *cuiva*. Nu o spun cu aroganţă şi nici cu convingerea că am făcut cine ştie ce minuni, ci numai şi numai de dragul adevărului. Nu am mentalitatea de slugă a celor ce s-au grăbit să mă plaseze într-o tabără sau alta, însă am încercat să respect oficialităţile statului aşa cum au rezultat din alegeri libere. Am făcut politică atunci când era cu adevărat greu, când procurorii autodeclaraţi de după Revoluţie serveau, în marea lor majoritate, Frica, Oportunismul, Puterea de atunci etc. şi mă condamnau, nu puţini, că prin ceea ce scriu, pun în pericol Fondul literar, că ar putea să ni-l ia!

Cultul muncii, al valorilor, al performanţelor, al respectului pentru opinia celuilalt, al demnităţii naţionale a fost ironizat şi apoi ignorat sub mormanul de certificate de *buni* şi *răi*. Nu era important ce ai făcut sau ce faci concret, ci cu cine şi de care parte eşti. Luptând la *modul*

primitiv împotriva comunismului, n-au făcut decât să-l menţină în centrul atenţiei, ba în multe cazuri să-l facă regretat. Pentru că n-au luptat cu argumente, ci cu vorbe fără acoperire, din nevoia de a ieşi în faţă. Nu faptele îl înălţau sau coborau pe om, ci aceste puerile certificate. Acum rezultatele sunt pe măsura ofertei. Nu există o radiografie exactă a ceea ce a fost cu adevărat comunismul. Nu ştim ce a făcut cu precizie în politică, industrie, agricultură, ştiinţă, cultură. Mă gândesc la o evaluare ştiinţifică. Am rămas la nivel de vorbe, de gazetărie diletantă de cele mai multe ori. Mai mult s-a strigat decât s-a dialogat şi, desigur, mai puţin s-a argumentat.

Binele şi răul, curajul şi laşitatea au fost amestecate în aşa fel încât totul să devină confuz, lipsit de contraste, incapabil să stârnească interesul. Şi e păcat. Pentru că vom dibui mai mult decât până acum. Dar asemenea eşecuri nu pot fi prilej de bucurie. Şi nici faptul că mulţi au compromis ideea de intelectual, de om de creaţie asimilând-o cu gargara sofisticată, ura şi intoleranţa agresivă. Poate că după un deceniu în care nu au avut ce oferi, după un deceniu de dibuiri puerile, umilinţă şi mizerie demnă de cele mai proaste zile ale lui Ceauşescu, suntem obligaţi să o luăm de la capăt. Buni, mai puţini buni, de dreapta, de stânga, de centru, angajaţi sau neangajaţi politic, va trebui să înţelegem în sfârşit că, dacă vrem să existăm, suntem obligaţi să ne ajutăm singuri, să descoperim că numai munca, demnitatea şi respectul pentru ideile celuilalt ne pot salva!

Aceste adevăruri sunt la îndemâna oricui, au devenit drumuri de mult bătătorite pe care alţii circulă cu succes de foarte mulţi ani sau chiar de secole. Şansa noastră e cartea şi munca, iar verbele care trebuie să ne obsedeze sunt *a construi* şi *a gândi*. De zece ani distrugem în devălmăşie fără să punem nimic în loc. Acum, cred, nici măcar nu mai avem ce distruge. Ca să existăm, suntem obligaţi *să construim*. Şi, desigur, să punem interesele ţării mai presus de ale noastre. Iar la temelia a ceea ce vom fi obligaţi să facem în anii ce vin, dacă vrem să existăm altfel decât până acum, cultura trebuie să stea

acolo unde îi este locul. Fără de ea viitorul, libertatea şi demnitatea pot deveni vorbe goale.

În ceea ce mă priveşte, n-am nici o îndoială că drumul spre a fi cu adevărat om liber trece prin cultură. Numai cultura poate contribui la înălţarea din lumea trăirilor primare, a urii, agresivităţii şi intoleranţei. După un deceniu ar fi vremea, aşadar, să înţelegem ce înseamnă a fi om liber şi, dacă se poate, să încercăm chiar să fim...

Decembrie, 1998

*

* *

M-am simţit mereu nepregătit să scriu sau să vorbesc aşa cum s-ar cuveni despre aceşti ultimi ani şi mai ales despre începutul de lume din Decembrie 1989. Adică despre ceea ce suntem îndreptăţiţi să numim cu reală mândrie: Revoluţia Română. Căci asta a fost cu adevărat. Fireşte, că orice eveniment de o asemenea importanţă poate deveni obiectul unor scenarii, ipoteze, fabulaţii, necunoscute, dar este în afara oricărei discuţii că tinerii care au murit sau sutele de mii de oameni care au ieşit în stradă au înţeles că atunci nu exista decât o singură alegere: libertate sau moarte. Nu a fost numai disperarea cea care a decis, ci şi o superbă izbucnire de demnitate şi orgoliu care a făcut posibil ceea ce nimeni până atunci nu se aventurase să prezică.

Ne-am câştigat libertatea cu propriul nostru sânge şi acest adevăr trebuie aşezat undeva deasupra lucrurilor. Sigur că anii care au urmat au fost cumplit de grei. De la lipsa de libertate s-a trecut la abuzul de libertate. De la stressul nemişcării, înţepenirii, la stressul schimbărilor, multe necontrolate, imprevizibile, asurzitoare. Şi, oricât ar părea de ciudat, ele erau fireşti. În ţările vecine, unde duritatea partidelor comuniste nu era atât de pronunţată ca la noi, opoziţia s-a format în timp, cu răbdare, printr-o selecţie riguroasă, căci carieriştii, oportuniştii, nulităţile intelectuale şi morale nu-şi găseau locul deoarece nu

aveau cum să întrezărească şansa unui câştig real. La noi, imediat după moartea lui Ceauşescu, aceştia şi-au împărţit locurile de o parte şi de alta a baricadei şi au devenit foarte intransigenţi. În acelaşi timp, pe când la vecini avea să se afirme naţionalismul raţional, sănătos care a împins înainte societatea şi a unit-o deasupra intereselor politice, la noi, degenerat sub fostul regim, folosit drept scut împotriva fricii de ruşi, iar apoi a fricii de toţi, căci toţi ne-ar fi vrut răul, naţionalismul a devenit inutilizabil tocmai când era cea mai mare nevoie de el: după Revoluţie! În sfârşit, intelectualii, în marea lor majoritate, n-au fost găsiţi la locurilor lor, adică în frunte, cu proiecte, idei şi soluţii. Oricum, în primii ani, ura, agresivitatea, deruta, intoleranţa au luat proporţii. Anticomuniştii erau adesea chiar mai agresivi şi mai intoleranţi decât comuniştii din rândurile cărora proveniseră în marea lor majoritate; mulţi dintre noii activişti democraţi au luat în grabă uniformele celor vechi, le-au adoptat manierele şi foamea nebună de bunuri şi avantaje. Mai mult, *omul nou* visat de Ceauşescu, creat în furnalele sale ideologice şi forjat de toţi activiştii, şi-a arătat adevărata sa faţă abia acum. Dar şi asta ca şi încetineala cu care ne-am dezvoltat, ca şi obiceiurile şi neliniştile ce ne-au încercat şi ne mai încearcă intră, după mine, în firesc. Firesc, însă, dacă ţinem seama – şi suntem obligaţi să ţinem seama – de cele prin câte am trecut într-o jumătate de secol de comunism brutal şi inflexibil.

În ceea ce mă priveşte, am renunţat la politică după ce, vreme de trei decenii, când a fost cel mai greu, am făcut politică, atât, cât m-au ajutat puterile şi priceperea, în condiţii adesea imposibile, confruntându-mă cu cenzurile, comitetele şi consiliile care adesea mă ameninţau ori mă sfătuiau să mă cuminţesc. Într-o perioadă în care se distrugea în devălmăşie, am ales, şi acum după Revoluţie, drumul cel mai greu, *să construiesc.* În ciuda insultelor, idiosincrasiilor, profeţiilor tuturor neputincioşilor, Fundaţia Culturală Română este o instituţie de prestigiu care face atât cât poate, pe bani foarte puţini: difuzează cultura română în lume, arată ţării adevăratele

valori pe care le avem risipite pretutindeni, colaborează cu mari fundaţii, institute şi personalităţi, coeditează cu mari edituri, adică s-a instalat sus, în lumea performanţei. Altfel spus, am făcut ceea ce ştiam face şi am fost ajutaţi de numeroşi prieteni din lume. Nu ni s-a dat nimic, sau ni s-a dat foarte puţin abia după ce s-a văzut că performanţele noastre sunt benefice pentru ţară. Sigur, am putea face infinit mai mult, dar, cioclii culturali, în general, îi amendează pe cei ce au reuşit şi nu eşecurile celor ce consumă inutil banii ţării. De altfel, era la îndemâna oricui să construiască, să creeze, să propună. Este meritul acestor ani post-revoluţionari că n-au împiedicat pe nimeni să clădească în înţelesul foarte profund al cuvântului.

Tot în ceea ce mă priveşte, am scris destul de mult, dar am publicat mai puţin, un singur roman, *Recviem pentru nebuni şi bestii*, o carte despre întrebările ultime ale omului, un monolog despre credinţă, istorie, revoltă şi moarte. Am publicat-o după ce am asistat cu umor şi detaşare la câteva tentative de înmormântare literară. Am scris şi voi mai scrie cât mă va ajuta sănătatea convins că obligaţia mea este să dau tot ce pot fără să aştept aplauze, recompense, ori vreun loc fruntaş în căprăriile de la noi. Am ţinut să construiesc deoarece am vrut să dovedesc că se pot crea şi la noi instituţii de mare performanţă; am crezut că România are şi o altă faţă şi că în ciuda faptului că i se cânta zilnic de înmormântare, ţara există, produce valori, are cu ce ieşi în lume! Şi Fundaţia Culturală Română a dovedit acest lucru, la Washington, în 1999, în Japonia şi aşa mai departe. Iar dacă ea a reuşit, înseamnă că pot şi alţii. Condiţia: să credem în noi înşine, în cultură, şi viitorul nostru, să punem interesele ţării mai presus de ale noastre, să depăşim narcisismul pustiitor care ne pierde în ridicol sau în uitare.

Nu trebuie să inventăm lucruri de mult inventate, este vremea să depăşim diletantismul atât de păgubitor. Înţepenirea în diletantism mi se pare una din frânele cele mai brutale. Sigur, în balanţa judecăţilor despre acest deceniu vor atârna greu corupţia explozivă, sărăcia alar-

mantă a imensei majorităţi a populaţiei, politicianismul infantil şi lipsa unor proiecte limpezi de viitor. Până una alta însă, am câştigat liberatatea, deprinderea de a spune ce credem, ce ne doare şi faptul că nu ne mai este frică. Suntem obligaţi să redescoperim munca dacă vrem să existăm, munca şi încrederea în noi înşine. Şi încă un adevăr: când vom dori toţi acelaşi lucru, ca în Decembrie 1989, orice minune va fi posibilă. Căci ţara este a tuturor şi fiecare este răspunzător de destinul ei. De fapt asta doream să zic acum când sunt convins că lunga noastră convalescenţă a rămas în urmă.

Decembrie, 1999

*

* *

Revenind, după aproape doi ani, la scrisoarea prietenului meu, dr. P.M., constat că la cele mai multe dintre învinuirile care mi s-au adus, timpul şi împrejurările le-au răspuns mult mai repede decât mă aşteptam. La altele, care au şi o componentă afectivă, voi încerca să le răspund eu însumi în cele ce urmează. Un nume frecvent pomenit în jurnalele şi articolele în care am devenit personaj, îndeosebi în *Jurnalul* lui Mircea Zaciu, este cel al lui Gogu Rădulescu, membru în fostul Comitet Politic Executiv şi vicepreşedinte al Consiliului de Stat al fostei Republici Socialiste România. A fost frecventat de unii dintre cei mai de seamă intelectuali ai ţării pe care, atât cât i-a stat în putinţă, i-a ajutat cu locuinţe, – în momentele foarte grele – alimente de la cantina Comitetului Central, vize pentru străinătate, deşi ştia că unii nu se vor mai întoarce – violonista Mihaela Martin, de exemplu. Nu vreau să dau şi alte nume, deşi le cunosc aproape pe toate, pentru că nu aş dori să-i amintesc şi pe cei care, în perioada când Gogu Rădulescu se afla în închisoare, alergau în căutarea cărţilor pe care odinioară scriseseră dedicaţii supraelogioase pentru a smulge din cărţile dăruite paginile cu pricina.

După război s-au arătat foarte mulţi viteji care l-au acuzat de cele mai incredibile păcate, dar, din câte mi-am dat seama, nici unul dintre cei care l-au cunoscut direct. Nu puţini l-au învinuit de duplicitate, că încerca să-şi creeze o imagine publică favorabilă sau că ar fi fost pus anume să-i adune pe lângă dânsul pe cei mai buni pentru a le tempera elanul contestatar. Sigur, s-ar putea discuta mult pe aceste teme, dar înainte de a ne pronunţa trebuie să recunoaştem faptul că toate cele pomenite au fost certitudini: adică hrana, într-o perioadă scurtă, adesea, „când se putea“, paşapoartele, locuinţele etc., ceea ce alţii cu putere şi posibilităţi mult mai mari n-au făcut-o nici înainte, nici după Revoluţie. Într-o lume a mizeriei materiale care atinsese cote insuportabile, a fricii, a amestecului Securităţii până şi în viaţa noastră intimă, mă iluzionam că măcar în zilele în care mă aflam în Bucureşti eram cu ceva mai apărat. E adevărat că în clipa în care părăseai casa domnului Gogu unde erau ascultători calificaţi, adjutanţii, te luau alţii în primire. Uneori cu Nicolae Manolescu ne „distram“ când, spre miezul nopţii, încercând să ne intimideze, ne fotografiau în stradă, sau când îi plimbam în jurul hotelului sau pe la diverse cofetării ori restaurante.

Nu aveam de unde şti când se sfârşeşte intimidarea şi când începe punerea în practică a ameninţărilor, dar nu ne obliga nimeni, în afară, fireşte, de propriile noastre conştiinţe să ne rostim deschis convingerile. Şi nu era deloc simplu să arăţi mereu că nu îţi pasă, mai ales când spaimei pe care încercau să ţi-o provoace i se adăuga şi diversiunea; zvonurile cele mai aberante, răspândite cu profesionalism, erau menite să-ţi zdruncine credibilitatea: *curvar, turnător, vândut, accident pentru că nu i-a tăcut gura,* erau dintre cele mai blânde, lor adăugându-li-se: *scrie cu voie de la Securitate, este pus să arate Occidentului că la noi nu este cenzură* etc., zvonuri eficiente care şi astăzi mai sunt reluate de cei interesaţi din diverse motive pentru a te coborî în ochii lumii. Am fost bucuros să regăsesc într-o carte a lui Alex. Ştefănescu o întâmplare din această... sferă. Un individ dădea autografe pe

cărţile mele şi, mai ales, nu evita nici o „cititoare" pe ruta Braşov, Sighişoara, Mediaş, Cluj, încât vorbele frumoase sau rele, după împrejurări, dacă răspundeam la telefon eu sau soţia, nu conteniseră săptămâni întregi.

Gogu Rădulescu nu a pus nimănui condiţii cum să scrie, ce să gândească în schimbul micilor sau marilor avantaje de care unii sau alţii se bucurau. Faptul că imediat după Revoluţie, câţiva dintre cei mai importanţi oameni de cultură şi de artă au semnat un apel pentru eliberarea lui din închisoare, spune foarte mult. Pentru că Gogu Rădulescu nu a fost numai potentatul comunist care simţea nevoia să-şi compună o faţă mai umană, ci un profesionist competent, un intelectual autentic, un om care se interesa de tot ce era nou, un om pentru care muzica făcea parte din aerul pe care-l respira, un om chinuit de întrebări şi de singurătate. Îşi dăduse doctoratul în economie cu Madgearu, scrisese zeci de articole în presa de stânga – unele mai rezistă şi astăzi –, a fost trimis de către comuniştii sovietici, „colegi întru credinţă", în ocnele de sare ale Siberiei, dar ţinea să rămână fidel unui comunism utopic, deoarece împotriva celui în vigoare, ca economist, avea mai multe argumente decât puteam noi să ne închipuim. Faptul că imediat după ieşirea din închisoare un reputat economist, academicianul Tudorel Postolache, l-a căutat pentru a-i oferi un post la institutul pe care-l conducea, mi s-a părut, mie, nepriceput, o dovadă a competenţei lui Gogu Rădulescu în domeniul economic.

Din păcate, sănătatea nu l-a ajutat... „Mai rămân în funcţia asta câtă vreme mai pot face bine", se justifica şi, la lumina unei lanterne, în podul casei, unde credea că nu sunt microfoane, îmi arăta dosare secrete sau foarte secrete, despre: fabrici aruncate în aer, precum cea de la Piteşti, mari hoţii, mari nedreptăţi făcute unor oameni sau unei colectivităţi, condamnări abuzive etc. – cazuri în care intervenţia lui a fost salutară. Adică argumentele rămânerii... Uneori îmi aducea oamenii salvaţi sau ajutaţi în nişte situaţii incredibile, convins că asemenea cazuri mi-ar putea folosi într-un viitor roman.

La Piteşti, la o foarte importantă uzină, a explodat un cazan care l-a proiectat pe supraveghetor undeva în curte. Ancheta a stabilit imediat că vinovatul era acarul Păun, supraveghetorul pe care îl ştiau mort. Din fericire, omul rămăsese în viaţă şi a fost dus la spital pentru a i se da primul ajutor. Cum ancheta de partid şi de stat stabilise că mortul era de vină, fapt comunicat conducerii superioare şi dat imediat publicităţii, cei ce făcuseră ancheta nu mai puteau raporta că vinovatul a scăpat cu viaţă, drept care băieţii cu ochi albaştri au mers la spital şi bietului om i-au smuls perfuziile pentru ca realitatea să fie conformă cu raportul. Omul a avut noroc şi a doua oară: rudele, fiind prin preajmă, au înţeles despre ce este vorba şi l-au furat din spital. În cele din urmă, omul a ajuns la spitalul militar şi astfel a scăpat cu viaţă. Cauza reală a accidentului era alta. „Şefa cea mare“, Elena Ceauşescu, dăduse ordin să nu se mai importe piese străine, iar cele de care era strictă nevoie să fie asimilate în ţară. Aşa se face că acel capac de cazan era din alt oţel, având alt indice de dilatare şi topire, adevăr care, fireşte, nu se putea spune. Până la urmă, după mult timp, supravieţuitorul a fost declarat, totuşi, viu şi într-un târziu a primit pensie. Am văzut dosarul strict secret, l-am avut chiar acasă câteva nopţi, iar întâmplarea şi-ar fi găsit, fără îndoială, un foarte important loc într-un roman ca multe alte tragedii sau drame descoperite în asemenea dosare. Acest gen de „avantaje“ le-am avut eu de pe urma lui Gogu Rădulescu.

Cât priveşte cărţile, mi le-am salvat singur: singur m-am bătut cu cenzurile şi cu cine a mai trebuit să mă bat, singur mi-am pledat cauza cum am ştiut mai bine, singur mi-am găsit prieteni când nu mă aşteptam, singur mi-am obţinut vizele şi apoi invitaţiile din străinătate. Desigur, s-a oferit mereu să mă ajute, dar aveam certitudinea că sprijinul său, intervenţia sa ar fi complicat situaţia. Un *nu* spus lui de către cei cărora li s-ar fi adresat ar fi oprit definitiv drumul unei cărţi, pe când un *nu* spus mie era, cum a dovedit experienţa, începutul unor negocieri. Eu puteam ameninţa, pe când el, care

trăia într-o lume în care toţi se suspectau şi îşi vânau greşelile, nu avea această şansă. Cât despre vreun avantaj material, îmi amintesc că mi-a dăruit o pereche de ochelari de citit cu o lentilă mai complexă, şi, la rugămintea mea, mi-a adus o carte extrem de importantă pentru mine în studenţie, în perioada când îmi pregăteam lucrarea de diplomă: *Histoire de la folie à l'age classique* de Michel Foucault. Atunci o obţinusem cu mare greutate, doar pentru două zile, de la un medic foarte, foarte apropiat – a cărui amintire o păstrează, din păcate, şi *Dosarul meu de urmărire informativă* – dar, cu trecerea timpului, în memoria mea, dimensiunile cărţii au crescut încât doream foarte mult să o am.

Gogu Rădulescu făcea dese călătorii în străinătate ca reprezentant al Preşedintelui ţării la diversele ceremonii de instalare sau la funeraliile unor şefi de stat şi avea obiceiul să nu ocolească librăriile şi magazinele de muzică şi filme. Mai citisem diverse recenzii şi fragmente dintr-o altă carte, foarte necesară mie, în perioada în care nu abandonasem ideea de a reveni la psihiatrie, *The Divided Self* a lui D. Laing, de la care a început nebunia sau eşecul antipsihiatriei, teorie mai utilă literaturii decât pacienţilor, dar în ciuda insistenţelor mele n-a putut să o găsească. Până la urmă am reuşit totuşi să mi-o procur cu ajutorul unor studenţi greci, dar *The Divided Self* era răspunsul meu invariabil la eterna întrebare dacă îmi doresc ceva care să nu fie scump şi greu de adus din străinătate. O piesă, foarte bună, *Equus*, a autorului *Vânătorii regale a soarelui*, Peter Schaffer, am avut şansa să o văd în Bruxelles iar apoi filmul cu acelaşi nume m-a ajutat să înţeleg cum poate fi transpusă antipsihiatria în literatură, căci în practică ea a constituit un eşec zdrobitor. Cărţile acestea se aşază în continuarea altora, foarte numeroase, de psihanaliză ale cărei taine le-am dedus şi cu ajutorul unui foarte bun specialist şi foarte bun prieten pe care, sub pseudonimul *Bucureşteanu* l-am găsit în *Dosarul meu de urmărire informativă.* Cu el am învăţat descifrarea expresiei grafice a bolnavilor de schizofrenie, dar şi faptul – inutil acum la bătrâneţe – că nu e bine să

te încredinţezi, cu arme şi bagaje, cuiva, că oricât ai cunoaşte un om, ceva tot mai rămâne... necunoscut şi acel ceva poate răsturna totul...

Aş dori să mai precizez un lucru: nu sunt apărătorul necondiţionat al lui Gogu Rădulescu, nu am de gând să conturez personalitatea unui înger, dar nici nu pot susţine, ca atâţia alţii, că am trăit numai printre oameni răi şi ticăloşi. Partidul Comunist Român şi cei ce l-au condus au fost sancţionaţi cum se cuvenea de către Istorie. Gogu Rădulescu a plătit, de asemenea, foarte scump faptul de a fi rămas până în ultima clipă lângă Ceauşescu. Probabil că în logica lui sau după argumentele de care dispunea, schimbarea, de care era absolut convins că este inevitabilă, trebuia să se producă altfel. Dar acesta ar fi un alt capitol. În ceea ce mă priveşte, aş vrea să spun deocamdată doar ce are legătură cu câteva personaje şi întâmplări foarte frecvent menţionate, printre altele, de Mircea Zaciu,în *Jurnalul* său asupra căruia va trebui să mă opresc cu atât mai mult cu cât mă prenumăr printre „personajele“ lui.

Pe Gogu Rădulescu l-am cunoscut în pauza unui concert la Ateneul Român, la puţin timp după apariţia romanului *Refugii*. Atunci a venit la mine şi mi-a spus cu glas scăzut, să nu fie auzit de mulţimea de curioşi care aşteptau să intre în vorbă cu el: „Dacă nu vine Mahomed la munte, vine muntele la Mahomed. Am aflat că nu vrei să mă vezi“, a adăugat apoi cu aerul că ar dori să-l contrazic. N-am făcut-o, însă, deşi politeţea m-ar fi obligat să mă situez pe o poziţie mai puţin categorică. „Trebuie să vă mărturisesc că îmi place să spun adevărul, m-am bâlbâit eu, adevărul despre lumea asta în care trăim... Şi el ar putea să nu convină conducerii din care faceţi parte...“ „Te-am citit,“ mi-a spus cu acelaşi calm, „şi mi-am dat seama că nu eşti ca şi scriitorii care m-au căutat. Baranga şi M.R.P., de exemplu, doreau să afle cu un ceas mai devreme care vor fi viitorii şefi la cultură sau ce schimbări urmează să se facă la conducerea superioară de partid pentru a o lua înaintea altora cu temenelele...“ „O relaţie neoficială“, mi-am continuat ideea, „m-ar împiedi-

ca să spun ce gândesc, deoarece s-ar crede că anumite adevăruri inconvenabile le-am aflat de la dumneavoastră". „Lasă asta, am învăţat să-mi port singur de grijă. Deocamdată, ar fi obligatoriu să stai la mine câteva zile, deoarece am aflat că şeful Securităţii de la voi a susţinut că ar trebui să fii împuşcat. Niciodată nu ştii la ce să te aştepţi de la ăştia, mai ales acum, când situaţia s-a înrăutăţit peste măsură."

N-am mai comentat, iar în ziua următoare, aşa cum mi-a cerut, convins că ştie lucruri pe care nu aveam de unde să le aflu, m-am dus la Curtea de Conturi al cărei preşedinte era, unde mi-a dat cheile de la casă şi, fireşte, m-a prezentat hiperelogios celor doi ofiţeri adjutanţi, şoferului şi secretarei. Seara, m-a primit cu aerul că ne cunoşteam dintotdeauna, mi-a arătat camera de la demisol pe care mi-o rezervase, lângă cea a adjutanţilor, ca apoi să ascultăm, după obiceiul casei, multă muzică, Bach şi Brahms, dacă îmi amintesc bine. Era un foarte fin cunoscător al muzicii, ştia toate interpretările posibile, stăpânea cu o siguranţă ieşită din comun bogata lui colecţie de discuri, căci aşa cum aveam să mă conving, muzica îi era un paleativ împotriva singurătăţii, a neliniştilor de tot felul. În seara aceea, după obişnuita relaxare în compania muzicii şi după o masă improvizată, a luat o sticlă de whisky şi m-a îndemnat să-l urmez. Spre mirarea mea, m-am pomenit în podul casei printre diverse obiecte scoase din uz, păianjeni şi zdrenţe. „Aici nu există microfoane şi nici adjutanţii nu îndrăznesc să urce", m-a asigurat. „Se şterg toate documentele despre abuzurile şi nedreptăţile care se fac, dispar urmele fărădelegilor de azi... Lumea nu ştie cine sunt în realitate cei ce ne conduc, cum au ajuns la putere şi ce dimensiuni are catastrofa în care ne aflăm." Totul părea ca în interiorul unui roman S.F., *451° – Fahrenheit* de Roy Bradbury, într-o lume a cenzurii absolute, când subiectul principalelor cărţi urma să fie înregistrat în memorie de către diverşi voluntari şi transmis din gură în gură celor ce, la rândul lor, acceptaseră uriaşa răspundere, sacrifi-

ciul de a cunoaşte şi păstra intact fondul de aur al unei culturi pentru a putea fi încredinţat altora.

O vreme nu am pus întrebări deşi mă bântuiau foarte multe; doream să văd până unde va merge, dacă va ajunge şi fără intervenţia mea la numele celor care terorizau întreaga ţară. Pe de altă parte, ca scriitor, mă interesa totul, aveam o şansă extraordinară de a pătrunde în zonele ce îmi fuseseră până atunci interzise, deoarece te poţi apăra numai cunoscând perfect forţa duşmanului, modul lui de a gândi şi acţiona. Aveam nevoie să-mi confirm încă o dată că îi intuisem exact părţile vulnerabile. Dostoievski spunea undeva că puterea înseamnă totodată autoritate şi mister. Autoritatea o simţisem cu prisosinţă, mă interesa să aflu ceva şi din misterul ei. Cum au ajuns, cum se impun, cum stăpânesc, care sunt mecanismele intime ale puterii, erau întrebări importante şi necesare şi, fireşte, nu mă puteau lăsa indiferent. Spre mirarea mea, nu manifesta nici o reţinere, dorea parcă să mă asigure că nu venisem degeaba, că aceste întâlniri sunt utile. Auzindu-l mi s-a făcut frică pentru ceea ce i s-ar putea întâmpla *lui*, dar nici pe mine nu mă excludeam fiind se ştie, de foarte mulţi ani în grija instituţiei omniprezente. Eu nu aveam de pierdut decât lanţurile, cum i-o spusesem verde în faţă, cu relativă detaşare, unui înalt ofiţer de securitate care, cu zâmbet superior, m-a asigurat că habar n-aveam ce înseamnă să le am, pe câtă vreme, pentru interlocutorul meu, pierderea era teribil de mare.

Nu aveam nici o îndoială că erau şi *ei* obligaţi să raporteze ceva, doar nu venisem numai pentru a asculta cele câteva piese muzicale. „Nu credeţi că aş putea să nu fiu la înălţimea aşteptărilor dumneavoastră?“ m-am interesat, la care el a izbucnit în râs: „Te urmăresc de foarte multă vreme, aşa că îmi asum acest risc. Vreau să te scutesc de încă o întrebare pe care simt că nu ai curajul să mi-o pui: de ce nu ies eu la bătaie, de ce nu le strig eu pe toate câte intenţionez să ţi le spun? Răspunsul este foarte complicat. Înainte de orice, sunt sigur că m-ar lichida de la prima frază, cum au făcut-o şi cu alţii... Lor

nu le-aş pricinui nici un rău, în schimb n-aş mai putea ajuta pe nimeni... Ei sunt obsedaţi de problemele planetei, de ordinea mondială, pe câtă vreme eu mă mulţumesc să fac bine unor bieţi necăjiţi... Nu sunt naiv, o fac spre liniştea mea, spre împăcarea mea, deoarece majoritatea te uită imediat, oricât de mare ar fi binele făcut..."

În noaptea aceea am vorbit despre ilegalitate, despre iubirile trecătoare ale lui Pătrăşcanu, despre viclenia cu care a fost îndepărtat Alexandru Drăghici de la putere, despre Maurer şi Ceauşescu, şi am încheiat cu Siberia, cu copleşitorul frig siberian, când singura bucurie a ocnaşilor, printre care se afla şi Gogu Rădulescu, erau momentele în care, ajunşi sfârşiţi în barăci, puteau urina fără să le îngheţe urina şi sufletul din ei... În noaptea aceea şi în altele care au urmat, am aflat o seamă de lucruri foarte interesante pentru scriitor, dar ca om obişnuit, convins că îmi voi sfârşi zilele tot în stupidul regim comunist, parcă n-aş fi dorit să le ştiu: oricum eram destul de îngreţoşat şi deziluzionat. Am făcut o încercare palidă de a-l convinge că Ceauşescu, obsesia nesfârşitelor noastre discuţii, nu mi se părea interesant ca personaj de roman, cum mă tot îndemna să-l văd, că până la urmă n-ar fi decât o copie după personajele câtorva mari autori latino-americani, care încă nu afirmase, precum dictatorul lui Augusto Roa Bastos, că provine din el însuşi! Şi cu toate acestea, şi în ciuda dispreţului şi a convingerii că ţara se afla pe drumul cel mai greşit cu putinţă, a rămas alături de Ceauşescu chiar şi atunci când acesta a decretat starea excepţională, şi zilele îi erau numărate.

Mă reîntorsesem din Germania, fusesem invitat de Universitatea din Heidelberg, unde avusesem, pe lângă multe întâlniri memorabile cu membrii grupului „Gulliver", şi incredibila şansă de a vedea prăbuşindu-se Zidul Berlinului. La întoarcere, m-am oprit şi pe la domnul Gogu, cum îi spuneam. În obişnuita discuţie din podul casei, am simţit nevoia să-i spun ce cred: „Ar trebui să vă daţi demisia, să cereţi azil la o ambasadă ori măcar să vă internaţi în spital. Acum este chiar sfârşitul!!"

Sfatul meu însă, contrar oricărei logici, l-a enervat peste măsură: „Nu-mi purta de grijă, a strigat el, eu am cu ce mă justifica în faţa celor ce vor veni". „Cei aflaţi în agonie lovesc la nimereală, nu aleg, ar fi păcat să treceţi în rândul victimelor", i-am reprodus cuvintele pe care mi le spusese el însuşi insistând să rămân la el mai mult timp. „Nu-mi purta de grijă, gândeşte-te la propriile tale justificări!" mi-a răspuns pe un ton foarte aspru întinzându-mi mâna ca unui străin fără a-mi lăsa cale de întoarcere. Aceasta a fost ultima noastră discuţie, în ajunul Revoluţiei.

După fuga Ceauşeştilor a fost printre cei care s-au dus la televiziune, dar lumea îl cunoştea şi dacă nu l-ar fi salvat Nicolae Manolescu, probabil că ar fi fost linşat. Noaptea târziu m-a căutat la telefon şi mi-a spus că regretă că nu m-a ascultat. A urmat închisoarea de unde îmi trimitea mesaje disperate să-l ajut. Am făcut tot ce mi-a stat în puteri şi, totuşi, nu am reuşit mare lucru; eram prea mic iar pe marea scenă apăruseră oameni noi, necunoscuţi pe care, cu excepţiile ştiute, nu-i interesa decât propria lor afirmare. Numai zgomot şi furie, uneori peste puterea mea de a le suporta. Pe lângă cei ce suferiseră în închisori apăruseră oportuniştii, nulităţile şi profitorii, începuse sezonul biografiilor false şi a intransigenţei politice a multor turnători care, făcând multă gălăgie şi debitând o groază de minciuni, doreau să-şi acopere trecutul. Îmi era limpede că salvarea, ieşirea din închisoare, libertatea lui treceau prin spital. Nu avea cum să nu ajungă acolo. Era la vârsta la care orice diagnostic, şi oricât de sever, nu surprindea pe nimeni. Dincolo de consecinţele stressului, hipertensiunea, arteroscleroza existau dinainte...

Ultima lui seară de spital a fost un coşmar. Îl vizitasem de mai multe ori, căutasem soluţii pentru a-i găsi o garsonieră undeva, un spaţiu în care să poată locui în ipoteza eliberării, fie şi provizorie, deoarece generalul Diamandescu, cu o grabă reprobabilă, profitând de situaţia în care se găsea Gogu Rădulescu, s-a mutat în locuinţa acestuia lăsându-l în stradă. Miza probabil pe

faptul că acesta nu va ieşi niciodată din închisoare sau că, odată cu poziţia dobândită, de partea sa trecuse automat şi dreptatea. Din păcate, în absenţa unei locuinţe, spitalul rămânea singura soluţie.

În seara respectivă, după ora 9, am mers împreună cu Daniela Boeraş, soţia cunoscutului oftalmolog, care, în paranteză fie spus, îl aproviziona cu mâncare gătită încă în perioada când căderea comunismului părea o dorinţă pe care prea puţini aveau curajul să o exprime deschis. L-am găsit ţinându-se de clanţa uşii de unde nu am reuşit să-l desprind uşor. Medicul de gardă mi-a povestit că stătea acolo de la cinci dimineaţa şi spunea tuturor că voi apărea foarte curând să-l duc acasă. Deşi nu mâncase nimic, căci nici nu voia să audă de hrană, dorea un singur lucru, să plece imediat acasă, la casa pe care nu o mai avea. Orice dialog era exclus. Slăbise foarte mult, era nespălat şi nebărbierit, un trening albastru pe care nu-l dezbrăcase probabil de mai multe săptămâni acoperea un maiou de care nu s-a despărţit din ziua arestării. Era foarte speriat, se uita îngrijorat în toate părţile încât ajunsesem să mă tem de reacţiile lui dacă din întâmplare prin zonă ar fi apărut vreo uniformă.

În vreme ce căutam soluţii, în faţa pavilionului a oprit o maşină şi el, crezând că ne aparţine, a intrat înăuntru de unde am reuşit să-l scoatem după mult timp pentru a-l trece în maşina cu care veniserăm. Acolo teama că-l vom duce la închisoare sau oriunde altundeva, dar nu acasă, atinsese paroxismul. La vreun hotel era imposibil, de frica unor anticomunişti pe cât de postrevoluţionari, pe atât de agresivi. Probabil că nici nu l-ar fi primit. În maşină, mi s-a ghemuit în braţe şi a început să mă roage în şoaptă să nu-l părăsesc. Până la urmă, doamna Boeraş a găsit o soluţie provizorie: fosta vecină, doamna Măriuca. Nu ştiam dacă are un pat în plus, nu-i cerusem consimţământul, dar practic nu exista nici o altă posibilitate. Femeia, foarte generoasă, l-a acceptat deşi aştepta oaspeţi. De fapt, nu cred că am fi reuşit să-l mai scoatem din casă...

Până la urmă, după destul de multe zile de tatonări, audienţe, discuţii pe care ar merita să le povestesc odată, am ajuns la o singură soluţie: azilul de bătrâni al comunităţii evreieşti. Zigu Ornea mi-a înlesnit o audienţă la şeful comunităţii, rabinul Mozes Rozen, care, spre norocul meu, auzise câte ceva despre mine scutindu-mă astfel de o introducere incomodă. Niciodată nu am reuşit să fiu convingător când a fost vorba de mine. I-am povestit pe larg motivul vizitei şi disperarea de a nu avea nici o altă soluţie. „Va fi primul neevreu pe care-l acceptăm acolo, mi-a spus. A fost un om foarte generos şi ne-a ajutat ori de câte ori am apelat la el. Va avea cameră singur, îngrijire medicală foarte bună şi posibilitatea de a primi vizite..." Întreţinerea costa cam două mii pe lună, dar asta nu era o problemă, deşi banii de care dispunea Gogu Rădulescu la acea oră nu depăşeau 19 mii de lei...

Acolo s-a şi stins câteva luni mai târziu, căci mi-a fost imposibil să-i găsesc casă şi pe cineva dispus să-l îngrijească clipă de clipă. Urna cu cenuşă a fost înhumată în cimitirul Sfânta Vineri, lângă soţia sa, Dorina Rădulescu. I-a ajutat pe mulţi, dar când i-a fost lui foarte greu, iar apoi chiar şi la înmormântare s-a văzut că mulţi l-au uitat. Unde să se fi rătăcit caietul albastru cu *Jurnalul* lui din care, uneori, seara, îmi citea diverse pagini? Sunt sigur că i-a *simţit* pe cei ce aveau să lipsească. În *Dosarul meu de urmărire informativă*, numele lui Gogu Rădulescu este pomenit doar o dată, în treacăt. Lipsesc şi anii respectivi, semn că anumite capitole din viaţa turnătorilor şi, desigur, a Securităţii, mai au de aşteptat... Cât despre mine, îmi par un personaj inventat de turnători, în care nu m-am prea recunoscut.

Mircea Zaciu... Am ezitat foarte mult până să pot scrie aceste rânduri. Încă mi-e greu să vorbesc despre el la trecut... La fel, despre Marian Papahagi, una din cele mai sclipitoare inteligenţe pe care am avut şansa să le întâlnesc. Uneori mă pomenesc cu agenda în mână căutându-le numărul de telefon... După atâta timp nu am reuşit să mă obişnuiesc cu gândul că nu mai sunt. Mircea

Zaciu m-a ajutat să debutez atât la „Tribuna", cât şi editorial, în colecţia „Luceafărul" a fostei ESPLA. O mulţime de ani am fost nedespărţiţi dar, din păcate, îmi dau seama că l-am cunoscut cu adevărat abia după ce i-am citit *Jurnalul*. Ceea ce bănuiam s-a adeverit... Nici o prietenie cu el nu a fost fără sincope, contorsiuni şi tristeţi.

Oricum, am ţinut foarte mult la el. Mâna pe care mi-a întins-o, mai ales în preajma debutului editorial, a însemnat enorm pentru mine şi orice ar fi scris, şi a scris, nu mi-a putut clinti recunoştinţa şi afecţiunea pe care i le purtam. A apărut însă chestiunea *Dicţionarului Scriitorilor Români* care a creat o falie nedreaptă între noi. Mai concret, cunoşteam toată povestea *Dicţionarului*, nesfârşitele discuţii în jurul lui, amânările şi respingerile pe parcursul multor ani, citisem nu o dată memoriile către toate mărimile vremii şi răspunsurile acestora, mai mult spuse decât scrise, pasarea răspunderii etc. Cei mai mulţi nu cunoşteau conţinutul, dar în buna tradiţie, aveau păreri clare despre *Dicţionar*. Alţii comentau atitudinea lui Zaciu faţă de ei, or acesta avea un dar aparte de a-şi crea duşmănii şi antipatii. Lipsa de înţelegere pentru ceilalţi, faţă de ideea că şi alţii ar putea să aibă dreptate sau care într-un moment sau altul al vieţii nu au corespuns aşteptărilor lui, i-au redus simţitor numărul prietenilor.

În ceea ce mă priveşte, printre multe altele, i-am admirat pe autorii *Dicţionarului* pentru ideea lor de *a construi*, pentru faptul că şi-au asumat riscul unei asemenea construcţii într-un moment deloc favorabil culturii, de aceea, în ciuda numeroaselor învinuiri pe care mi le-a adus Zaciu în scrisorile sale şi mai ales în ultimul volum al *Jurnalului*: că nu-l sprijin, că nu intervin pe lângă Gogu Rădulescu etc., sunt mulţumit că am făcut tot ce mi-a stat în putinţă, chiar dacă, din păcate, prea multe nu mi-au stat. Oricum, în *Jurnalul* din 27 septembrie 1984, când sentimentele lui faţă de mine erau mai bune sau, mai exact, normale, Zaciu nota printre altele: *„Marian a redactat un memoriu către Gogu Rădulescu, G.* (G. egal Gusti derivat de la Augustin) *urmează să-l ia să-l ducă la*

București". În 4 octombrie avea confirmarea: „*G. a dus memoriul. Să vedem*".

În pagina rezervată zilelor 8–15 octombrie 1984 scria: „*Aflu că G. a dat Bătrânului scrisoarea noastră, dar nici un alt amănunt. Se pare că el n-a apucat să o citească la Comana, zicea că o va citi mai încolo la birou. Nici G. n-a comentat mesajul, de fapt nu el fusese cu ideea, Marian îl rugase. A primit, dar adăugând să trimitem și cărți de ale noastre cu dedicații, și să-i prevenim pe Zigu și pe Niki cărora mai mult ca sigur Bătrânul le va cere avizul*". Am insistat de nenumărate ori iar *Bătrânul*, la rândul său, a vorbit cu Dulea, cu Petru Enache, cu Ion Traian Ștefănescu și cu cine a mai trecut prin casa lui: mă gândesc la Nicolae Manolescu, Zigu Ornea, Ana Blandiana, Sorescu etc., dar n-a fost să fie, însă, după cum reiese din *Jurnal*, vinovatul am fost doar eu! Mai mult, l-am dus chiar pe Mircea Zaciu, și nu o dată, acasă la Gogu Rădulescu pentru a pleda personal. Am făcut tot ce puteam să fac, iar în discuțiile dintre noi lucrurile păreau că decurg normal; abia în *Jurnal* am aflat câte păcate și câte defecte am, ceea ce nu m-a mirat, dar nici nu m-a supărat. În *Cartea Albă a Securității* se găsește o notă pe care simt nevoia să o reproduc:

STRICT SECRET *20 iunie 1986*

Notă

La întâlnirea din 20 iunie 1986, am fost informați, în continuare, asupra stării de nemulțumire a profesorului Mircea Zaciu și a colectivului de coordonare a Dicționarului literaturii române, *al cărui manuscris a fost depus la Editura Enciclopedică din București, însă, în urma unor plângeri, tovarășul Mihai Dulea, vicepreședinte al C.C.E.S. București, nu l-a avizat pentru publicare. În urmă cu câteva zile, scriitorul Augustin Buzura, secretar responsabil de redacție la revista* „Tribuna", *s-a deplasat la București, cu*

care ocazie a depus o scrisoare la cabinetul tovarăşului Petru Enache, secretar al C.C. al P.C.R., cu rugămintea de a fi primit în audienţă colectivul de coordonare a dicţionarului.

Pe de altă parte, s-a mai stabilit că Mircea Zaciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu şi alţii pregătesc un memoriu pentru a-l înainta secretarului general al P.C.R., pentru a explica situaţia cu manuscrisul dicţionarului, la care s-a lucrat aproape zece ani.

Lt.col.Velea Eugen
A.S.R.I., fond „D", dosar nr. 10966, vol.5, f.222

După Revoluţie, soarta *Dicţionarului* a revenit în actualitate. Nici una din editurile la care autorii săi au apelat nu au avut posibilitatea să-l tipărească sau nu şi-au luat un asemenea risc financiar. În acest context, mi s-a părut firesc să le întind o mână, să pun capăt unei poveşti exasperante care dura de aproape două decenii. Ştiam prea bine ce muncă dificilă urmează, câte complicaţii trebuiau depăşite; mai cunoşteam modul de reacţie al profesorului, firea lui mereu schimbătoare, faptul că postura de victimă părea să-l satisfacă, dar mi-am spus că trebuie să începem odată orice s-ar întâmpla, că trebuie să îmi asum această cauză. Iar înainte de orice era sentimentul prieteniei care ştiam că va fi afectat gândindu-mă la faptul că n-a mai avut o vorbă bună de la cei ce au încercat să-l ajute dar nu au reuşit. Dacă nu i-aş fi întins mâna, în ciuda defectelor mele descrise în *Jurnal,* am fi rămas prieteni. Din păcate, nu puteam bănui, oricât de bine îl cunoşteam, că aveau să se transfere asupra mea toate resentimentele pe care nu îndrăznise să le declare partidului şi guvernelor de atunci, lui Dulea în special, dar şi celorlalţi, că treptat aveam să ajung răspunzător pentru toate pierderile morale şi materiale suferite în decursul anilor în epoca de tristă amintire.

Editura Fundaţiei Culturale Române era pe atunci o editură nouă, se înfiinţase în 1991, era bugetară, trebuia

să răspundă nevoilor instituţiei care o patrona şi care, la rândul ei, avea bani foarte puţini, dar obligaţii multe. De fapt, oricât te-ai fi străduit nu puteai răsplăti în bani, şi imediat, o asemenea muncă, ci numai în timp, făcând sinteze, traduceri, articole de dicţionar în mici monografii sau reeditând diverse cărţi de-ale autorilor, cum am făcut chiar cu Zaciu – *Ca o imensă scenă Transilvania*. Un alt mod de a-i răsplăti pe autori era trimiterea lor ca delegaţi în străinătate la diverse târguri de carte, cum am făcut, de asemenea, cu Zaciu: la Paris, la Frankfurt etc.

Banii pentru cultură erau ridicol de puţini, iar alocaţiile bugetare, în loc să crească în fiecare an, cum ar fi fost normal, au scăzut din ce în ce mai mult. Cine mai putea trăi din scris? Ce autori au mai fost plătiţi aşa cum meritau? Nici unul. Astfel că ideea de a merge împreună cu Zaciu să cerem sprijin unor personalităţi politice, diverselor bănci sau oamenilor cu bani, cum mi-au propus autorii în ultima scrisoare, cea *oficială*, era depăşită de mult, fusesem de nenumărate ori, mă umilisem fără folos pe la diversele comitete şi comiţii, făcusem imposibilul pentru a procura bani, n-am aşteptat să vină Zaciu din Germania pentru a-mi da această idee. De fapt, proiectele mari ale Fundaţiei s-au făcut mai ales cu sponsorizări, iar experienţa demonstra că şi în cazul *Dicţionarului*, ca orice altă acţiune, orice act de cultură, cât de important ar fi fost, se făcea cu foarte mari eforturi, că ultimul lucru care interesa pe cei ce răspundeau de prezent şi viitor era cultura.

Oricum, primele două volume au apărut în condiţii foarte bune şi coordonatorii au fost mulţumiţi de onorarii. În continuare, însă, lucrurile arătau cam aşa: când aveam bani, nu aveam manuscrisul în editură, când aveam manuscrisul nu aveam bani. Din păcate, volumele s-au vândut sub aşteptările noastre, adică foarte greu şi foarte lent, drept care n-am putut plăti colaboratorii din banii obţinuţi din vânzări, iar dispariţia lui Marian Papahagi, omul de dialog şi echilibru, a avut consecinţe imediate şi nedorite asupra colaborării.

Pe lângă întârzierea plăţilor şi sumele prea mici pe care le puteam oferi colaboratorilor, în seama noastră – aşa cum ne scriau la modul ultimativ şi oficial cei doi coordonatori Mircea Zaciu şi Aurel Sasu – „*...rămâneau nesoluţionate probleme stringente legate de definitivarea volumului 3 (aflat în lucru): acoperirea, în avans, a unor cheltuieli absolut necesare pentru coordonatori (plata ilustratorilor); sursele: Biblioteca Academiei, Muzeul Literaturii, B.C.U.-Cluj; completarea informaţiei exacte a morţii unor scriitori, după 1989, pentru care Uniunea Scriitorilor cere, potrivit unei noi reglementări interne, o taxă bănească; reglementarea corecturii pentru care editura fusese de acord să plătească la volumul 2 o persoană cu un salariu lunar, ceea ce a dus nu doar la prelungirea ad libidum a executării corecturii, şi la o sumă exorbitantă, depăşind cu mult onorariul nostru – fără a mai pomeni de onorariile absente cu totul ale colaboratorilor volumului 2!*“ Şi pentru că redactorul angajat anume pentru dicţionar, la cererea lor şi la propunerea lor nominală, s-a dovedit a nu le mai corespunde aşteptărilor, s-a propus „*angajarea unui coordonator lexicografic spre a se evita situaţia creată prin angajarea la vol. 1 şi 2 a doamnei Pandele, care a fost extrem de oneroasă, a încasat pe parcursul mai multor ani sume ce au depăşit cu mult onorariile coordonatorilor! Şi a întârziat enorm, intenţionat şi interesat, încheierea operaţiunilor ce îi reveneau!*“

Ajunsesem ca în gluma aceea cu nu sunt de acord cu propriile mele idei! Am trecut peste toate ironiile şi scrisorile, când mai prieteneşti, când mai ameninţătoare, făceam tot ce depindea de noi pentru ca *Dicţionarul* să apară, numai că, spre stupoarea noastră, între timp, un *Dicţionar esenţial*, o sinteză a celor patru sau cinci volume a fost predat Editurii Albatros. Fără să ni se ceară consimţământul şi precedând volumul 3 al *Dicţionarului*, aflat în lucru la noi. În acest context, cum era şi firesc, am pus o condiţie: Editura Fundaţiei să deţină copyright-ul măcar pentru doi ani pentru a institui o distanţă necesară între *Dicţionarul* nostru şi *Esenţial*. Apariţia acestui *Esenţial*, la o altă editură, înaintea ultimelor două volume, ar

fi adus venit autorilor, dar ar fi făcut ca pierderile noastre, şi aşa mari, să sporească simţitor. Cine le-ar mai fi cumpărat? Îi scria Mircea Zaciu lui Aurel Sasu: „*Oricum, 25 de ani încheiaţi, munciţi la această carte, cu suferinţele ştiute şi neştiute, ne dau tot dreptul de proprietate asupra ei, căci nimeni şi niciodată nu s-a implicat să sprijine, să nu zic să răsplătească măcar într-o formă de finanţare, editare ş.a.* Dicţionarul Scriitorilor Români*! Încât nu văd de ce am renunţa noi la un drept câştigat cu sânge. Mai ales că Buzura, recte „Fundăţica" lui, apare acum ca musca la arat! Ce au făcut ei pentru acest* Dicţionar*?*" Iar după alte câteva fraze continuă: „*...găsesc doar vestea că ai scos de la Fundaţie corectură şi text (vol. 3) şi cred că foarte bine ai făcut. Sunt de acord întru totul şi cu scrisoarea trimisă lor, pe care puteai foarte bine să o semnezi şi în numele meu, căci am toată încrederea în tine şi chiar că tot ce ai scris aş fi gândit, scris şi eu!*"

Deci, după cum se vede, nu am făcut mare lucru: am tipărit cu un mare efort financiar două volume, era pregătit pentru tipar al treilea, ajunsesem, în sfârşit, să procurăm miliardul de care era nevoie pentru editarea volumului 3, am angajat un om care să adune datele biografice care lipseau, am plătit fotografiile, corectura etc. şi coordonatorii cu nişte sume de care nu s-au plâns. Şi, înainte de orice, le-am întins autorilor o mână prietenească, după ce fuseseră refuzaţi de toţi ceilalţi colegi editori. Dacă „Fundăţica" nu şi-ar fi asumat riscul, nu am nici o îndoială că se mai văicărea multe vreme! Asta, în paranteză. Mai mult: am făcut eroarea să cred că suntem prieteni sau măcar că nu voi fi confundat cu un culturnic al fostului regim. Dar n-a fost să fie. Şi oricât de mult am fi dorit să colaborăm, Editura Fundaţiei, la ora aceea, nu avea de unde să plătească nu mai puţin de 12 325 dolari, cât cereau autorii pentru colectivul de redactare. Nu imediat. Până la urmă am renunţat şi la ideea de *copyright*, dar târgul pentru *Esenţial* se făcuse de mult, se pare... Sigur, n-am fost întotdeauna în ţară când venea Zaciu *de acasă,* din Germania. Stătusem foarte mult timp în Viena internat la o clinică, avusesem şi eu necazurile mele, dar

şi dacă aş fi stat neîntrerupt în Bucureşti cred că nimic nu s-ar fi schimbat.

De foarte multe ori Zaciu lăsa impresia că omenirea există doar pentru a-i face lui mizerii. Avea un deosebit talent de prozator pe care însă şi-l exersa în jurnale, scrisori şi în viaţa de zi cu zi... Făcea ficţiune mai ales acolo unde nu trebuia. Psihanalistul din mine sau ce a mai rămas din el ar avea foarte multe de spus despre diversele sale frustrări, dar prefer să-l păstrez în memorie ca pe un prieten nedespărţit, ca pe un om care mi-a întins o mână odată, în îndepărtata-mi tinereţe literară, când era foarte greu să te afirmi. Aş fi făcut orice pentru a-i atenua măcar sentimentul de nedreptăţit, de victimă care, aşa cum mi-am dat seama destul de târziu, îl satisfăcea pe deplin. De aici şi riscul asumat cu *Dicţionarul*. N-aş vrea, Doamne păzeşte, să se creadă că-i condamn în vreun fel pe autorii *Dicţionarului*. Dar corect este să se vadă lucrurile şi din partea cealaltă. Atâta tot.

Nu voi părăsi acest *Jurnal*, înainte de a mai face câteva precizări absolut necesare. Citind cu atenţie şi cu mare întârziere cele 4 volume, am încercat să-mi reconstitui portretul psihologic, propria-mi imagine aşa cum o vede Zaciu şi n-aş putea spune că, mai ales în ultimii ani, arăt prea bine: *aiurit, confuz, mitoman, încurcat, bâlbâit* şi alte asemenea „calităţi" care sunt pe alocuri depăşite doar de proza mea. „*... G. nu are simţul observaţiei directe, a străzii, a omului în carne şi oase. Imaginaţia lui e făcută, când realitatea i-ar oferi o materie atât de groasă şi diversă.*" Asta, în treacăt fie spus. La 1 februarie 1988, Mircea Zaciu nota printre altele: „*Ieşirea lui Marian la G., despre nevoia unei modificări de atitudine. N-am priceput finalitatea, căci ce rost avea să-i spună aşa ceva lui G? Oricum, el s-a speriat, s-a ridicat fără replică şi a deschis televizorul. G. susţine mereu că are microfoane în casă, ori că o maşină cu nu ştiu ce instalaţii orientate spre casa lui e postată în stradă. Oare?*" Spre ghinionul meu aveam, ba le-am şi văzut de două ori. Un foarte bun specialist în comunicaţii, cunoştinţă veche, obţinuse paşaport pentru străinătate, de unde nu s-a mai întors. Înainte de a pleca,

a venit pe la mine pentru a-mi „curăţa" telefonul. Unul din microfoanele pe care le-a scos l-a montat cu tot ce era necesar în zgarda unui câine, iar un altul mi l-a dat în păstrare. Aş fi putut să i-l arăt şi atunci lui Zaciu, dar nu merita, tot n-ar fi crezut.

În zilele imediat următoare Revoluţiei, o echipă a Televiziunii maghiare a filmat momentul când specialiştii care o însoţeau mi-au extras microfoanele. Cât despre acele maşini, le recunoşteau până şi copiii din cartier, prietenii şi colegii copiilor mei, care se aşezau în faţa maşinii şi, fără să spună o vorbă, îi priveau pe securiştii care, până la urmă, s-au mutat cu maşini cu tot în curtea unui vecin a cărui fiică fugise din ţară şi pe care îl ameninţaseră ca nu cumva să-mi spună. Într-o noapte, foarte târziu, omul riscând, mi-a bătut la uşă şi m-a prevenit... Dar, aşa cum lesne se poate deduce, erau lucruri care mie nu mi se puteau face, întâmplări ce nu mi se puteau întâmpla, situaţii în care nu aveam cum să mă descurc, întâlniri pe care nu le puteam avea.

În 26 noiembrie 1988 citesc următoarele: *„G., care pleacă. Îl chem la masă, mâncăm în bucătărie, îi spun că e mai bine şi pentru pereţi. Atunci, el vorbeşte numai în şoapte şi semne, cu un aer destul de aiurit. Că ar veni tocmai de la* ei *şi de câte nu i s-au spus! Dar nu zice ce anume, fireşte, le amestecă pe toate. Viza i-a obţinut-o ambasadorul Olandei, cu care e «bun prieten», care-l vizitează etc. De când Dinescu e amic numai cu ambasadori, şi G. a preluat această idee, cu totul fantasmagorică în cazul lui, cred".*

Acum, după ce mi-am văzut dosarul de securitate, am confirmarea microfoanelor, chiar şi schema cu locurile unde urmau să fie instalate (pe cele din baie nu le bănuisem), a maşinilor de pe stradă, precum şi a vizitei ambasadorului Olandei la Bucureşti, Coen Storck, care, după cum s-a văzut, lui Zaciu nu i s-a părut verosimilă. Eram, în ultimii ani, pe postul girafei din bancul acela cu ardelenii: aşa ceva nu există!

În dosarul meu de securitate, şeful U.M. 0544 pe baza informaţiilor primite de la „sursa Erich" – prieten bun care mă căuta aproape zilnic încât nu mi-a fost greu

să-l identific – există o notă informativă strict secretă, fireşte, în care se spune că „urmăritul“ a găsit ...*un microfon în baie şi este uneori supravegheat de către un autoturism înmatriculat civil parcat la circa 100 m de casa lui. Consideră posibil ca telefonul său să fie utilizat drept mijloc de supraveghere a convorbirilor din camera sa şi că, în orice caz, toate convorbirile sale telefonice sunt interceptate. Pune pe seama interceptării telefonului şi desele defecţiuni ale acestuia, periodic nu funcţionează 2–3 zile. Uneori spune că nefuncţionarea telefonului a fost imediat ulterioară unor telefoane primite din străinătate. (...) La o astfel de recepţie la Ambasada Franţei l-a cunoscut pe ambasadorul Olandei. Acesta l-a vizitat acasă, împreună cu fiul său, când se întorcea cu maşina de la Paris. Cu această ocazie, A. Buzura remarca: strada s-a animat brusc. Autoturisme, electricieni, pentru ca totul să se liniştească după plecarea ambasadorului. (...) Doresc să subliniez că Augustin Buzura pune pe seama celor care îl supraveghează moartea unuia dintre cei doi câini dalmaţieni pe care îi avea, în ideea că în acest mod i se putea intra în casă în lipsa familiei.*

În realitate, supuşii şefului U.M. 0544 îmi omorâseră prin otrăvire cu valfarină ambii câini! În dosar există diverse note, informaţii şi relatări ale unor surse în legătură cu o altă vizită acasă, în Cluj, a ambasadorului Coen Storck împreună cu soţia, dar ele nu îşi au rostul în acest context. Am vrut doar să ilustrez una din numeroasele situaţii în care am fost socotit mitoman. Sigur, ar fi putut întreba pe orice vecin, fiindcă şi pe ei îi incomodau aceste maşini, dar sunt convins că mi-ar fi spus cu un zâmbet superior că e firesc să mă confirme deoarece suntem prieteni. *Aiurit, confuz, bâlbâit* şi *încurcat* am fost de nenumărate ori, cu bună ştiinţă, din mai multe motive. Înainte de toate, faptul că nu mă credea, că întâmplări de genul celei pomenite mai înainte lui i se păreau lăudăroşenii de ale mele, mă împiedica să-i spun ceea ce îmi închipuiam că nu va crede. Să mint nu-mi stătea în fire, plus că ar fi trebuit să ţin minte minciuna respectivă, ceea ce nu numai că mă incomoda, dar mă şi

plictisea. Apoi, mă convinsesem că într-adevăr nu era o glumă, avea un jurnal în care nota printre altele ceea ce se spunea, se auzea şi se întâmpla în micul nostru grup de prieteni, mereu contestaţi, înjuraţi, supravegheaţi etc., fapt confirmat mai târziu de *Dosarul de urmărire informativă* citind delaţiunile unor colegi de la instituţia la care lucram.

Mai mult, la o şedinţă a Consiliului Uniunii Scriitorilor îl surprinsesem scriind şi cum cunoşteam obiceiurile securiştilor de a ne vizita locuinţele în absenţă, nu doream să le uşurez munca. Pe de altă parte, chiar dacă nu ar fi notat, avea obiceiul de a vorbi la telefon şi cum aceste convorbiri se ascultau şi se înregistrau, cum m-am putut convinge străbătând propriu-mi dosar, nu aveam de gând să devin turnător involuntar. La telefon vorbeam numai lucruri pe care *doream* să le ştie „ascultătorii": proteste, comentarii pe marginea unor decizii stupide ale celor care ne conduceau şi, mai ales, informaţii eronate de genul: am tăiat sau refăcut paginile pe care mi le-au cerut cenzorii, am trimis în străinătate volumul aflat la cenzură etc. şi, la puţină vreme, din întrebările pe care mi le puneau securiştii arondaţi instituţiei noastre sau turnătorii, mă convingeam de efectul celor spuse, iar din jurnalul cu pricina am avut confirmarea că intuiţiile mele erau corecte: deseori mă condamna că cedasem cenzurii un anumit număr de pagini sau că făcusem modificările pe care mi le solicitaseră.

În realitate am cedat, după nesfârşite tratative, doar frazele *scrise anume* pentru a fi cedate; dacă mi-ar fi fost frică de cenzură, nu scriam ceea ce ştiam dinainte că nu acceptă sau nu negociam ani întregi, nu mă angajam într-un brutal război psihologic, aşa cum s-a întâmplat cu romanul meu *Orgolii*. În paranteză vreau să spun că îmi va fi greu să uit discuţiile purtate atunci cu A.M., şeful Comisiei de sinteză, omul care centraliza informaţiile tuturor cenzorilor, pe la care trecea romanul meu – Editură, Direcţia Presei, Consiliul Culturii, Ministerul de Interne, Comitetul Central – şi era însărcinat să lucreze cu autorul. La ora 8 dimineaţa era intransigent, brutal, enervat de

încăpăţânarea mea; la 9, discuţia părea inutilă, încheiată practic, el mă ameninţa iar eu îl asiguram că sunt decis să-mi tipăresc romanul contra o valută liber convertibilă; pe la 10, tonul se tempera – „Cine te-a pus să-mi faci greutăţi? Nu îţi va ridica nimeni monument pentru tâmpeniile astea!“ – ca apoi să mă privească oarecum cu bunătate, ba chiar cu milă: „Ce ştii tu despre închisori? Eu am stat destul după gratii, după povestea din Ungaria şi vreau să-ţi povestesc ceea ce nu ştiţi voi ăştia cu gură mare“. „Perfect, exclamam, renunţ imediat la ceea ce am scris şi transcriu istoria dumneavoastră!“ „Şi dacă mi s-a întâmplat mie crezi că o voi lăsa?“ se revolta el. „Astea le voi scrie eu după ce ies la pensie!“

Către prânz, sticla cu vin de sub birou era terminată, omul obosit conchidea pe tonul cel mai prietenesc cu putinţă: „Mâine tot aici, la prima oră, dar fără nazuri. Facem chirurgie fină, însă despre închisori să nu aud“. „Aşa nu mai are rost, interveneam foarte decis. Îi mai adaug nişte pagini, ceea ce mai ştiu despre închisori, şi-l public pe bani adevăraţi.“ „Ba, te bag în mă-ta!“ conchidea el zâmbitor. Uneori mă invita să-l însoţesc la cantină, alteori mă trimitea la tren, şi tot aşa, cu mici pauze, dialogul s-a întins foarte mult.

Până la urmă romanul a apărut, pagini despre închisori au rămas destule, am pierdut însă nişte momente foarte importante, singurătatea şi izolarea profesorului Cristian după ieşirea din închisoare: ocolit de prieteni, chinuit de frica acestora şi de sentimentul că începe să regrete închisoarea. „Pe cine vrei tu să duci în eroare? mi-a spus A.M. Adică schimbi o închisoare cu alta? Să fie *afară* mai prost ca *înăuntru?* Îţi asumi riscul unei asemenea afirmaţii?“. „Literatura este ficţiune, i-am răspuns. Daţi-i drumul şi îmi asum riscul!“ „Ăia care te leagă nu fac ficţiune. Cătuşele sau maşina care, din greşeală, te-ar putea călca, sunt foarte concrete!“ Orice tentativă de negociere era zadarnică. Rămăsese însă destul, iar de „recitalurile“ turnătorului, de notele lui informative nu s-au atins, spre marea mea mirare. Semn

că intrasem în codul lor, că îi cunoşteam şi că „revolta" turnătorului li se părea firească...

În sfârşit, pentru a răspunde la acel foarte ironic „*oare?*" prin care Mircea Zaciu se îndoia de urmărirea mea pe diverse căi, aş vrea să reproduc din *Dosarul de urmărire informativă* unul din numeroasele „*Planuri de măsuri privind lucrarea lui Augustin Buzura*". Plan „*strict secret*", „*elaborat*" la 1 august 1971 şi „*aprobat*" pe 2 august 1971:

„Pentru cunoaşterea activităţii potrivnice pe care o desfăşoară scriitorul Augustin Buzura vor fi luate următoarele măsuri:

1. Dirijarea informatorului „CLUJANU", din legătura Lt. col. Muşuroia Gheorghe, pentru a stabili comentariile negative pe care acesta le face curent în legătură cu anumite evenimente politice, cum apreciază noua orientare în literatură, artă, dacă comentează necorespunzător, cu cine şi în ce împrejurări. Informatorul va stabili şi faptul dacă Augustin Buzura mai deţine cărţi din străinătate care au conţinut instigator şi dacă le mai dă şi altora, ce discută pe marginea unor asemenea cărţi. Sarcină permanentă.

2. Informatorul „Georgescu", coleg de birou cu Augustin Buzura, va fi orientat în direcţia stabilirii atitudinii acestuia la locul de muncă, dacă poartă discuţii necorespunzătoare, cu cine, dacă este vizitat de către persoane din afara redacţiei, care este identitatea acestora. Dacă Augustin Buzura, în virtutea funcţiei administrative pe care o are (secretar general de redacţie), nu favorizează publicarea unor materiale necorespuzătoare, sau scrise de elemente cu antecedente politice sau /ori penale. Dacă el personal nu scrie sau încearcă să scrie astfel de materiale. Informatorul ne va ţine la curent cu evoluţia romanului la care lucrează. Sarcină permanentă.

3. Întrucât deţinem date că Augustin Buzura lucrează la un roman în care ar intenţiona să aducă critici sistemului de viaţă socialist, mai „tari" decât în Absenţii, *principala sarcină pe care ne-o propunem este să prevenim publicarea ei şi să o obţinem înainte de a o prezenta Editurii Cartea Românească din Bucureşti. Dacă totuşi,*

prin măsurile pe care intenţionăm să le întreprindem cu ajutorul informatorului „Brătescu", nu vom reuşi să-l obţinem, vom raporta la Direcţia a I-a Bucureşti pentru a le solicita concursul, urmând să-l obţinem de la editură. Termen: 1 septembrie 1971.

4. Dacă vom stabili că la domiciliul sau locul de muncă a lui Augustin Buzura se întâlnesc în mod curent anumite elemente şi că poartă discuţii nesănătoase vom lua măsuri de a instala măsuri tehnice în locul respectiv. Termen: 10 septembrie 1971

5. Prin informatorul „Bihoreanu" vom lua măsuri de a preveni publicarea oricărui material necorespunzător pe care Augustin Buzura va încerca să-l strecoare în publicaţiile locale. La nevoie, prin el putem preveni şi publicarea romanului respectiv, la care ne-am referit mai sus. Totodată vom intra, prin acelaşi informator, în posesia materialelor respinse. Prin informator vom preveni şi publicarea materialelor necorespunzătoare ale unor legături de ale lui Augustin Buzura. Sarcină permanentă.

6. Deoarece îl cunosc personal pe Augustin Buzura şi am purtat cu el în mai multe rânduri discuţii pe marginea unor probleme politice şi de orientare literară, voi continua contactarea lui pentru a-l ţine sub influenţă şi, dacă va fi posibil, pentru a-l determina să renunţe la anumite teorii, discuţii sau chiar acţiuni potrivnice, mai ales în privinţa renunţării de a mai scrie materiale potrivnice. În acest caz se va porni de la eşecul pe care l-a avut recent din această cauză cu romanul Absenţii. *Sarcină permanentă.*

În funcţie de evoluţia desfăşurării acţiunii de urmărire a lui Augustin Buzura vor fi întreprinse şi alte măsuri ce se vor impune, urmând să informăm periodic organele de partid cu rezultatul şi să raportăm forurilor superioare".

Şeful biroului — *Ofiţer specialist III*
Lt. col. Matei Teodor — *Mr. Oprea Florian*

În *Jurnalul* din 17 martie 1988 mai descopăr însemnările lui Mircea Zaciu despre posibila mea participare la o reuniune foarte importantă, organizată de Ministerul de Externe francez, la Paris, reuniune consacrată identităţii culturale europene şi unde, fireşte, iar n-am fost invitat pe drept. *„Sfori trase de Micaela Slăvescu, care vrea să-l împingă pe G. pe plan «european», ce mai! Ei i se datora şi invitaţia lui G. la conferinţa despre identitatea culturală, organizată de Ministerul francez de Externe. Francezii îl invitaseră mai întâi pe Jean, dar – la Bucureşti – sub influenţa ocultă a doamnei M.S., numele lui J. a fost schimbat cu al lui G. Cum a decurs «conversaţia» din micul salon, G. neştiind să spună nici o frază, doar prin translaţia doamnei M.S.!"*

Despre „lucrătura" doamnei Slăvescu, în casa căreia avusesem şansa să mă întâlnesc cu ambasadorul Franţei, am aflat după mai bine de un deceniu, dar Ion Pop, n-am nici o îndoială, fusese informat chiar atunci! În cartea sa: *La Fin de Ceauşescu, Histoire d'une Revolution*, apărută în 1996, la *L'Harmattan*, ambasadorul Franţei de atunci, E.S. domnul Jean-Marie Le Breton, vorbind despre opozanţii regimului comunist de la noi, amintea printre alţii şi pe un *„médecin romancier, le meilleur peut-être de sa generation, Augustin Buzura..."* Aceasta era părerea domniei sale şi n-am nici o îndoială că ea a atârnat cel mai mult în luarea deciziei de a fi invitat. Nici atunci, în locuinţa doamnei Slăvescu, şi nici în alte împrejurări, când am avut prilejul să-l întâlnesc, nu am pomenit şi nu a pomenit numele criticului, poetului şi profesorului Ion Pop. În ceea ce mă priveşte, nu pot uita contribuţia deosebită a domnului Le Breton la sprijinirea unui foarte important disident, cel mai important după opinia mea, bunul meu prieten Mihai Botez, şi faptul că ambasadorul Franţei şi-a periclitat chiar şi cariera diplomatică pentru a-l ajuta. După cum se poate vedea, lumea era mult mai mică decât şi-o imaginase Mircea Zaciu! Cât despre incapacitatea de a spune măcar o frază în limba lui Camus, în afară de faptul că aş fi putut vorbi mai înainte cu domnul Le Breton, ipoteză care-i lipseşte lui Zaciu, aş cita un

alt document descoperit în acelaşi bogat dosar de securitate, în care se pomeneşte şi despre nişte cărţi confiscate la frontieră. Oricât aş fi fost de snob, asemenea cărţi, foarte scumpe, şi nu numai pentru puţinii mei bani, nu-mi permiteam să cumpăr numai şi numai de dragul de a avea în casă şi nişte autori în franceză! Ca să nu mai spun câte cărţi în franceză mi-a împrumutat chiar profesorul! Îmi amintesc de *Gândirea captivă* a lui Czeslaw Milosz, de exemplu. Sigur, nu sunt nici pe departe un bun vorbitor de franceză, dar cititor am fost şi, sper, să rămân. Erau multe cărţi esenţiale pe care nu am avut răbdarea să aştept până vor fi traduse şi în limba română! Mai ales că doream să aflu cum se scrie şi cum se gândeşte în lume în anii când eforturile oficialităţii de a ne izola deveniseră mai mult decât brutale.

MINISTERUL DE INTERNE — *SECRET DE SERVICIU*
Direcţia de paşapoarte, — *Exemplar nr. 1*
evidenţa străinilor
şi controlul trecerii frontierei
Nr. 605/S/936.678 din 26.02.1975

Către,
INSPECTORATUL JUDEŢEAN CLUJ-NAPOCA
AL MINISTERULUI DE INTERNE
– Tov. inspector şef –

Vă comunicăm că în ziua de 19.02.1975, la controlul vamal de intrare în ţară prin P.C.T.F. Otopeni, cetăţeanul român Buzura Augustin, născut la 09.09.1938, paşaport de serviciu nr. 44554, cu domiciliul în Cluj-Napoca, str. Unirii nr. 3, ap. 26, care a fost trimis în străinătate pentru documentare de către Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste, i-au fost confiscate un număr de 12 (douăsprezece) cărţi scrise în limba franceză şi 5 publicaţii intitulate „Limite“ editate la Paris în limba română, după cum urmează:

1. Lolita de Vladimir Nabokov;
2. Precis de Decomposition de Emil Cioran;
3. Tentation d'exister de Emil Cioran;
4. Le docteur Jivago de Boris Pasternak;
5. Les droits de l'ecrivain de Alexandr Soljenitsyne;
6. Essai d'autobiographie de Boris Pasternak;
7. Contre tout espoir de Nadejda Mandelstam;
8. Cahiers de l'est revistă trimestrială nr. 1/75;
9. L'archipel du Goulag – 4 bucăţi – de Alexandr Soljenitsyne.

Din publicaţiile „Limite" sunt următoarele numere: 10/72; 12/73; 13/73; 16/74 şi 17/74.

Cărţile şi publicaţiile sus-menţionate au fost trimise Unităţii militare 0920 Bucureşti.

ŞEFUL DIRECŢIEI
General-maior, Romeo Popescu

Despre reuniunea „Gulliver", din 1987, Amsterdam, mult pomenită în *Jurnal*, – şi la care Zaciu iarăşi se întreba cum voi face faţă – cred că documentele ce urmează vor fi mai convingătoare decât toate explicaţiile mele. Iată ce spune, în iulie 1996, principalul organizator al acestei întâlniri, dl. Steve Austin, preşedintele Fundaţiei Culturale *Felix Meritis*, un cunoscut om de cultură de talie internaţională:

„Totul a început în decembrie 1987 la Amsterdam, când eu aveam responsabilităţi privind proiectul Amsterdam – capitala culturală a Europei. Dar de fapt putem merge chiar cu doi ani mai în urmă, în 1985, la Budapesta. Acolo se desfăşura forumul cultural, rezultat al acordului de la Helsinki, la care participau politicieni, tehnocraţi, artişti şi intelectuali, pentru a discuta, evident, despre implementarea acordului de la Helsinki privind facilitarea liberului schimb cultural între persoanele din ţările comuniste, în acea vreme, şi cele ne-comuniste. În timpul acelui forum, propunerea Republicii Federale Germania, prezentată de scriitorul Günter Grass, a fost de

a crea o platformă pan-europeană. Unul dintre cele şapte puncte ale acestei platforme era liberul schimb de idei dintre artiştii şi intelectualii din întreaga Europă. Dar în acele zile, deşi acea platformă făcea parte din protocol, guvernul german nu a făcut prea multe pentru a pune în practică ceea ce a propus Günter Grass ca artist, ca intelectual. Aşa că am hotărât să-l contactez direct pe Günter Grass, după ce l-am citit prin ziare, fiind şi foarte iritat de faptul că guvernul german se juca de fapt cu artiştii, doar de dragul de a părea mai cultural. Am decis de comun acord că vom organiza o întâlnire cu artişti, intelectuali care trăiesc în diferite ţări din zona comunistă şi cea occidentală, în calitatea lor de indivizi valoroşi şi nu ca reprezentanţi ai ţărilor din care provin. Prin contactele noastre informale am încercat deci să-i adunăm pe toţi aceşti oameni în jurul unei mese la Amsterdam şi am reuşit să aducem oameni din toate ţările, mai puţin Albania şi Republica Democrată Germană. Aşa că, în 1987, în jurul acestei mese se afla şi un român: Augustin Buzura. Aceşti oameni adunaţi la Amsterdam, în jurul unei mese de pe o terasă a Hotelului Hilton care a sponsorizat întreaga acţiune, au decis împreună după o săptămână de discuţii că ar trebui să pună bazele unui grup de lucru informal intitulat „Gulliver“, *acesta fiind într-un fel alt nume pentru visul lui Günter Grass. Şi acesta încă mai funcţionează şi astăzi, s-a extins şi am avut diverse întâlniri restrânse în care aceste platforme pan-europene au fost discutate. De exemplu, la Petersburg în 1990, la Istanbul în 1993, la Berlin, la Paris, chiar la Bucureşti, vorbim cu prietenii de aici pentru a afla dacă agreează ideea de a organiza anul viitor, la zece ani de când a luat fiinţă* „Gulliver“, *o întâlnire generală a acestei reţele. Ne gândim să aducem la Bucureşti, timp de o săptămână, aproximativ cincizeci de artişti, de intelectuali marcanţi din toată Europa, din peste treizeci de ţări. Vor fi invitaţi şi câţiva prieteni români foarte apropiaţi. În timpul zilei vor avea loc sesiuni de lucru închise, dar seara, cel puţin în patru din cele şase zile, vom organiza dezbateri publice cu cei interesaţi. Proiectul va fi realizat datorită legăturii pe care o avem cu Augustin Buzura, dar şi alţi*

prieteni ai noştri din România ne vor sprijini, fiind în permanentă legătură cu biroul nostru din Amsterdam. Tema acestei întâlniri va fi stabilită prin intermediul aceleiaşi reţele informale pe care am dezvoltat-o. Şi totul se va lega desigur, de subiectele acute la ora actuală în România şi în cultura europeană, cum ar fi: rolul individului, progresul societăţii civile, probleme între state, religie etc. Dar toate acestea vor fi definite în timp şi cu ajutorul sugestiilor primite de la membrii reţelei (...) Atâta timp cât Augustin Buzura este preşedintele acestei fundaţii, el poate folosi resursele şi energiile de care dispune, dar noi lucrăm cu persoane, cu prieteni. Dacă, de exemplu, Augustin Buzura nu ar mai fi în fundaţie, dialogul nostru cu organizaţia respectivă nu ar mai fi atât de interesant, poate. Este deci foarte important să subliniez faptul că în timpul şederii noastre la Bucureşti ne raportăm la oamenii pe care-i întâlnim ca individualităţi. Nu vorbim cu organizaţii şi nu putem fi văzuţi ca exponenţi ai altor organizaţii. Vorbim doar în numele nostru şi acest lucru este absolut necesar pentru a avea un dialog inteligent în Europa. În opinia mea, organizaţiile nu pot avea un dialog. Doar oamenii, indivizii pot dialoga".

Participanţii la reuniunea din Amsterdam (10–14 decembrie 1987) au fost: Pierre Vago, Giselher Klebe, Steve Austin, Mr. Almeida Faria, Andrei Bitov, Liesbeth Brandt Corstius, Augustin Buzura, Cevat Capan, Giancarlo de Carlo, Cornelius Castoriadis, Maurice Cranston, Per Olov Enquist, Hans Magnus Enzensberger, Henk van Galen Last, Jonas Friedrich Geist, Cesc Gelabert, Günter Grass, Madeleine Gustafsson, Václav Havel, Klaus Huber, Robert Jungk, Danilo Kiš, Tadeusz Konwicki, Paal Lederer, Kurt Mätzig, Edgar Morin, Åse Marie Nesse, Ljubisa Ristič, Henrik Stangerup, Andrei Wosnessenski.

În caietul de prezentare a participanţilor, despre subsemnatul s-au scris următoarele: *„Augustin Buzura is the most important critical writer in Romania. His novels provide a tragic picture of everyday life and tell a somber story about the Stalinist Fifties. His novels concentrate on the honest intellectual (doctor, artist, reporter) who – despite the*

risks – wants to determine the truth and make it known. Buzura balances on the brink of being a dissident and repeatedly manages to get his new novels published by exerting pressure and thanks to his great reputation. He is also editor of the literary magazine «Tribuna»".[1]

Comunicarea pe care am prezentat-o atunci şi nu am publicat-o niciodată nu are vreo legătură cât de firavă cu insinuările pe care le face Zaciu în însemnarea din 26 noiembrie 1988:

„...G., care pleacă în Olanda. M(arian Papahagi – n.n.) i-a făcut un text sau i l-a rafistolat, deşi el pretindea că plecând ca simplu „turist" n-ar avea voie să ia cuvântul la Congresul european iniţiat de Günter Grass. În stilul lui, mereu contradictoriu, mă anunţă de fapt că pleacă cu o maşină prin RFG după ce vorbise anterior mereu de un zbor Bucureşti–Paris, cu escală, pentru a ajunge apoi la Amsterdam. Îmi mai spune că după-masă e „invitat" la şeful savakului local, cum mi-ar comunica despre cafeaua luată împreună cu un coleg! Cine să-l mai priceapă!"

Savakul = Securitate, în traducerea lui Zaciu. La „discuţii" eram convocat periodic, uneori în sediul Securităţii, alteori la diverse hoteluri. Aceste întâlniri nu le-am refuzat niciodată, deoarece cu această ocazie aflam ce ştiu *ei* despre mine, care este obsesia lor în legătură cu mine, şi mai ales cât de mult am întins coarda. Uneori îmi explicau „pe înţelesul meu" rostul unor hotărâri – absurde! – de partid. Alteori, dorind să mă stârnească, îmi şopteau ca din întâmplare ce a spus X sau Y despre mine şi astfel, fără să-şi dea seama, îmi confirmau numele turnătorului. Dar nu spuneam nici din greşeală vreun cuvânt rău despre acei X sau Y, deoarece nu doream să

1 Augustin Buzura este cel mai important scriitor cu atitudine critică din România. Romanele sale oferă o imagine tragică a vieţii cotidiene şi spun o poveste sumbră despre anii stalinişti '50. Romanele sale se concentrează asupra intelectualului onest (doctor, artist, reporter) care – în ciuda riscurilor – doreşte să afle adevărul şi să-l facă cunoscut. Buzura este permanent pe punctul de a deveni disident, dar reuşeşte de fiecare dată să îşi publice noile romane datorită tenacităţii şi reputaţiei sale deosebite. Este de asemenea editor al revistei literare „Tribuna".

mă transform în turnător involuntar. Odată, în camera respectivă, am venit cu servieta burduşită – cărţi, ziare, pâine, conserve etc. – şi, ofiţerul respectiv m-a rugat să o scot afară: credea că vreau să-l înregistrez, cum făcea el cu mine: de fiecare dată auzeam clicul reportofonului. L-am asigurat că nu am nici un aparat dar n-am fost crezut şi discuţia a luat sfârşit foarte repede. Înainte de a pleca în străinătate, mă asigurau că au oameni peste tot în lume şi, dacă mai vreau să fiu reprimit în ţară, e bine să fiu atent.

Iată, aşadar, textul comunicării incriminate în al cărui stil sper că sunt uşor de recunoscut:

„Deşi despre secolul nostru se spune, printre altele, că este cel al informaţiei, al comunicării ultrarapide, spre marele meu regret, n-am reuşit să iau cunoştinţă de propunerile lui Günter Grass – care mi se par extrem de importante – decât cu foarte puţin timp în urmă şi doar printr-un rezumat ce mi-a fost remis de Institutul Olandez de Teatru. Vina acestei întârzieri îmi poate fi, neîndoielnic, imputată dar, într-o oarecare măsură şi secolului acestuia atât de nedrept în privinţa unora şi care, din neatenţie sau ignoranţă, ar putea să devină faţă de toţi, căci istoria a dovedit din plin nu numai că nu putem prevedea trecutul, dar nici măcar viitorul, iar uneori survin perioade de eclipsă, de glisări dramatice spre începuturile umanităţii! Şi cum împrejurările m-au obligat să cunosc direct asemenea capricii ale istoriei, cred că – pentru ceea ce intenţionez să propun aici – este foarte important să subliniez strânsa legătură dintre cultură şi libertate. Orice om care şi-a însuşit o cultură şi-a însuşit şi libertatea, or unitatea culturală europeană este de asemenea legată de libertate prin toate nuanţele sale, libertate pe care nimeni nu şi-o dobândeşte o dată pentru totdeauna, căci ea trebuie să fie neîncetat apărată şi, acolo unde lipseşte, impusă.

Cultura nu are, practic, frontiere căci, deseori, cu preţul a numeroase dificultăţi şi a unor sacrificii foarte mari, izbuteşte să le depăşească; ţările, dimpotrivă, sunt demarcate de graniţe, de altfel, vor avea totdeauna, şi, dincolo de limitele geografice – altădată foarte permeabile sau

măcar indiferente schimburilor culturale sau de orice *altă natură – există azi altele: politice, filosofice şi, mai ales, lingvistice. Acestea din urmă au fost şi continuă să fie un obstacol important pentru cunoaşterea adevărată a culturilor exprimate într-o limbă de circulaţie restrânsă. A venit vremea să trecem de la vorbe la fapte pentru ca unitatea culturală europeană să nu se transforme într-o amintire sau într-un subiect de aspiraţie neîncetată pentru câteva persoane lucide. Aşa-zisele schimburi culturale există, desigur, dar nu sunt în general decât formale, superficiale, fără consecinţe practice sau ecouri durabile, un fel de dialog amabil între surzi şi orbi sau un fel de teatru scris şi interpretat de oamenii politici pentru oamenii politici. Primăvara (de la Praga,* n.n.*) despre care s-a vorbit a fost prea scurtă; a existat, există mai curând o iarnă în care se regăsesc şi câteva zile de primăvară, din nefericire prea puţine pentru a topi stratul de gheaţă acumulat odată cu Yalta.*

«Utopia concretă» propusă de Günter Grass: Fundaţia Culturală Europeană mi se pare o idee extraordinară ce trebuie neapărat să ajungă să se concretizeze. Ţinând cont de scopurile sale, aşa cum au fost ele schiţate, fundaţia ar putea reprezenta o certitudine într-o Europă în care schimburile culturale, cunoaşterea adevărată a valorilor spirituale ale tuturor popoarelor depind de capriciile politice sau, pe agendele atâtor politicieni, sunt trecute la capitolul etc. Fundaţia trebuie să se înfiinţeze imediat, eventual într-o ţară neutră – Austria îmi pare a fi o alegere foarte bună – chiar dacă va trebui să-şi regleze pe parcurs mecanismele de funcţionare. Ea ar trebui să dispună, în afara unui post de radio, a unei televiziuni şi a unei publicaţii culturale – toate acestea posedând şi infrastructura necesară – şi de o editură al cărei consiliu editorial să fie compus din scriitori de prestigiu. Prin traducerile care ar fi publicate aici, într-una sau mai multe limbi de circulaţie internaţională, această editură ar contribui la o veritabilă cunoaştere a valorilor spirituale ale ţărilor ce nu au mijloacele materiale necesare pentru impunerea propriilor valori sau în care, din motive lesne de închipuit, pentru moment, cultura nu figurează pe

lista lor de priorităţi. O editură ar contribui semnificativ la îndepărtarea sau măcar la slăbirea barierelor ligvistice, politice etc. şi, lucru foarte necesar, ar permite afirmarea personalităţilor al căror cuvânt ar cântări greu în apărarea libertăţilor şi drepturilor fără de care omul nu s-ar putea numi om. Ar fi o falsă unitate aceea care ar ignora ori exclude «culturile minore». Valorile, marile talente apar în cele mai ciudate părţi ale lumii după legi neştiute, chiar acolo unde te-ai aştepta mai puţin, dar cunoaşterea lor ţine, în bună măsură, şi de limba şi zona geografică în care s-au născut şi trăiesc. Ar putea să mi se replice că orice scriitor are acces la orice editură a «marilor puteri» culturale. Nu este chiar adevărat sau, cel puţin în teorie, fiindcă în Est scriitorul nu are mijloacele necesare să-şi traducă opera într-o limbă de circulaţie internaţională şi, uneori, nici măcar posibilitatea să obţină suma de bani necesară cumpărării unui bilet pentru drum. Şi nu în numele unei echităţi greşit înţelese – căci în literatură nimeni nu are nevoie de caritate – ci în vederea a ceea ce s-ar putea numi o «nouă ordine culturală» mă încăpăţânez să susţin că în aceste ţări, în România ca şi în necunoscutul nostru Est, există mari valori şi oameni de reală cultură, că aceste valori fac parte integrantă din cultura europeană, că nu ar putea exista, în plan cultural, un alt raport de forţe decât cel ce se întemeiază pe valoare şi că – pe cât posibil – trebuie create premisele unor şanse egale pentru scriitorii a căror limbă nu este una de circulaţie internaţională.

De altfel, cât priveşte universalitatea, şi limbile îşi au soarta lor. În zilele noastre, mari limbi de cultură (ca italiana, pentru a nu da decât un simplu exemplu ilustru) au un statut de limbi întrucâtva marginale, franceza şi-a văzut diminuată aria de răspândire iar germana este, pentru numeroase motive, destul de departe de universalitate şi nu ştim ce ne va aduce ziua de mâine. Să nu credem aşadar că doar limbile «minore» au nevoie să fie apărate aşa încât un proiect care pleacă de la ideea unei Europe acoperind tot spectrul pluralităţilor ce o compun nu ar putea fi îndeplinit de o societate de binefacere. Acest proiect ar dezvălui adevărata faţă a Europei, ale cărei trăsături

distinctive nu sunt urmarea doar a contribuţiei Vestului sau Estului, a Nordului sau a Sudului, ci a ansamblului pe care-l formează. De altfel, Europa culturală nu are nevoie de această geografie simplistă! Nu eşti european numai dacă trăieşti la Londra sau la Paris! Şi nici provincial dacă locuieşti la Bucureşti sau Atena! Nu este cazul să citez aici numele scriitorilor sau artiştilor români, dar, pentru a nu mă cantona în abstracţiuni, aş adăuga că o ţară care a dat semnalul avangardei nu poate fi lipsită de interes; Brâncuşi, Eliade, Cioran, Ionesco nu au apărut de nicăieri. Cred că toate culturile „minore" ale Europei pot veni cu exemple de acest gen. O editură ar contribui la difuzarea tuturor valorilor europene autentice, în toate zonele geografice ale continentului. Numeroşi dintre cei care lucrează în presa scrisă sau vorbită din acestă parte a Europei în care ne aflăm, nu se interesează, atunci când e vorba de Est sau Sud-Est, decât de ceea ce pot fotografia, filma sau intervieva pe loc, imediat, şi trec prea uşor peste fenomenele de profunzime, peste cultura care le creează şi se apără în împrejurări deloc uşoare, peste eforturile, uneori disperate, ale atâtor scriitori de a se opune morţii psihice, agresivităţii şi ignoranţei. Şi spunând asta mă gândesc şi la una din numeroasele atribuţii ale revistei literare despre care s-a vorbit.

În fine, Fundaţia ar putea acorda burse scriitorilor interesaţi de anumite zone culturale europene sau celor care sunt lipsiţi de posibilitatea de a se informa despre realităţile culturale fără să beneficieze de un astfel de sprijin şi ar putea să ofere un premiu literar care i-ar spori prestigiul şi autoritatea.

Pentru moment n-aş putea spune mare lucru despre relaţiile Fundaţiei cu diverse instituţii sau despre organizarea sa, cel mult că este importantă găsirea de mijloace financiare a căror provenienţă să nu-i lezeze independenţa morală.

Cred că Fundaţia trebuie să fie cât mai repede creată deoarece am convingerea că este o urgentă nevoie să fie apărată unitatea culturală europeană, că aceasta nu se

poate realiza decât prin fapte concrete şi că există un început în toate".

Trebuie să mai spun că la aceste întâlniri, mai importante decât cuvântările sunt discuţiile din pauze şi, în general, din afara programului oficial. Mă gândesc, de pildă, la câte întrebări despre greva muncitorilor braşoveni am avut de răspuns şi, în egală măsură, despre un subiect foarte la modă în zvonistica românească : iradierea opozanţilor, care părea credibilă datorită unui caz celebru – Gheorghe Gheorghiu-Dej. La întoarcerea în ţară, n-am vorbit aproape nimic despre cele discutate acolo sau despre personalităţile întâlnite, pentru că mă interesa să fac treabă, nu să flecăresc în buna noastră tradiţie, mai ales că, pe toate căile, *Savakul* dorea să afle dacă am vorbit cu Monica Lovinescu sau Virgil Ierunca, permanentele lui obsesii. Sigur, fără ei era teribil de greu în Franţa, aproape imposibil, dar cui să-i spui asta, în câţi puteai avea încredere? Cum să spui că, de fapt, în orice parte a Europei te-ai fi aflat sfaturile lor erau foarte necesare? Cât despre Zaciu, oricum nu m-ar fi crezut. N-am să uit niciodată replica lui Marian Papahagi, după ce i-a citit *Jurnalul*: *„Va trebui să ne adunăm odată toate personajele pentru a-i explica autorului ce s-a întâmplat în realitate în diversele situaţii descrise în* Jurnal. *"*

La una din reuniunile de la Amsterdam, în 1995, cred, am propus participanţilor ca sărbătorirea celor 10 ani de la constituirea grupului „Gulliver" să aibă loc în România şi, spre bucuria mea, am obţinut câştig de cauză. Pentru a încheia acest capitol reproduc în continuare textul pe care l-am citit la deschiderea reuniunii din 1997:

„Este deopotrivă plăcut şi impresionant să salut aniversarea a zece ani de la prima reuniune a grupului „Gulliver", constituit într-o clipă a istoriei foarte diferită de cea de azi. Ne-a fost dat fiecăruia dintre noi să trăim momente cu totul extraordinare, unice în aceşti zece ani. Sub ochii noştri au căzut ziduri reale, psihice, politice şi s-au destrămat dictaturi, Europa însăşi arată altfel acum şi

reprezintă altceva. Imperii ce păreau veşnice s-au spulberat şi altele sunt acum cortinele spirituale, mişcările de idei, aspiraţiile şi obsesiile lumii europene. A căzut Cortina de fier, dar există altele, spirituale, economice, politice, pe care noi, cei din Est, le simţim cu prisosinţă. Îmi amintesc cu emoţie de prima noastră reuniune în 1987, la Amsterdam, când Václav Havel se afla în închisoare, când în România totalitară aveau loc primele semne ale opoziţiei sociale anti-comuniste prin greva de la Braşov, când intelectualii care au fondat familia „Gulliver" aveau ca scop militantismul pentru democratizarea societăţilor, protecţia disidenţilor din Est şi afirmarea ideilor nobile ale europeismului cultural şi al societăţilor deschise. Mărturisesc că nu am fost un vizionar. Nu am crezut că pe parcursul vieţii mele comunismul, cel puţin în enclava totalitară care era România, va cădea. Eram pregătit pentru o rezistenţă lungă, prin scris. Altul este contextul în care ne punem acum întrebările.

În ciuda schimbărilor radicale apărute în structurile politice ale ţărilor fost comuniste, idealurile noastre rămân şi azi aceleaşi, căci libertatea şi democraţia trebuie nu doar cucerite, dar şi apărate cu fiecare zi pentru ca obscurantismul de orice fel să nu mai poată câştiga teren într-o lume încă fragilă cum este cea a ţărilor recent ieşite din noaptea comunistă. Brodski făcea distincţie între un om eliberat şi unul liber. Menirea noastră este să facem ca aceste societăţi eliberate să devină cu adevărat libere în expresie şi manifestări, să se integreze cât mai rapid în circuitele şi organismele europene şi euro-atlantice moderne. Cu alte cuvinte, să contribuim la dispariţia cortinelor care au mai rămas".

Pomenisem o sintagmă care m-a urmărit mereu: *revenirea în ţară*. Sigur că la fiecare punct de frontieră te aşteptau vajnicii apărători ai ideologiei, oameni care te controlau peste tot, inclusiv în ghete şi în căptuşeala umerilor hainei, dar nu la ei m-am gândit când am pomenit sintagma respectivă... Înaintea oricărei plecări îmi era pomenită la sfârşitul fiecărei discuţii, aşa, printre altele, posibilitatea de a fi oprit la frontieră... Ştiau probabil că era singura ameninţare de care îmi păsa cu

adevărat. Mai ales când o aduceau în discuţie şi oameni de a căror părere ţineam seama sau, oricum, eram interesat, oameni care ar fi putut să ştie adevărul: Gogu Rădulescu, printre alţii. Drumul spre Amsterdam, via Heidelberg, din noiembrie 1989, l-am făcut cu sentimentul că era chiar ultimul. Teama că nu mă voi putea întoarce mă obseda pur şi simplu, aşa că am luat o decizie ciudată, singura, însă, care mă linştea: să caut filiere clandestine de intrare în România şi, spre norocul meu, după lungi şi ciudate aventuri, am găsit trei, însă mult prea scumpe pentru posibilităţile mele financiare. Dar chiar şi aşa, din moment ce existau, mă împăcasem cu gândul că mai devreme sau mai târziu, când voi reuşi să procur cele zece mii de mărci, îmi vor fi utile şi mie.

Adunasem cu greu primele patru sute, dar era un început care mă mulţumea. Nu plec din ţară când vor ei, ci când voi dori eu! – aceasta era obsesia mea. Nu vreau să comentez acum câte candori, naivităţi şi îndârjiri inutile mă chinuiau în acei ani. Cumplitul sentiment de a nu putea comunica până la capăt anumite lucruri, neîncrederea, incertitudinea, deruta care ne încerca înaintea oricăror gesturi erau marile izbânzi ale Securităţii. Frica, neliniştea, încrâncenarea de a nu te supune indiferent de preţ, revolta uneori oarbă, iraţională, dar adesea şi lucidă îşi au, la cei din generaţia mea, rădăcini foarte vechi. Cu alt prilej, cred, am evocat prima amintire din foarte îndepărtata-mi copilărie: tata intrând ca o furtună pe uşă: „A început războiul“, a zis, „oraşul e plin de refugiaţi cehi!“ Venise de la uzina din Baia Mare unde lucra, iar pe atunci ţara noastră avea la nord frontieră cu Cehoslovacia. A urmat Dictatul de la Viena, partea mea de lume intrase în componenţa Ungariei, astfel că am fost obligat să aud despre instalarea unei administraţii străine cele mai incredibile poveşti, dar şi să-mi văd tatăl trăgând în jug alături de alţi ţărani sau săpând, sub ameninţarea armelor, tranşee în satul vecin. N-au întârziat să apară căruţele cu evrei purtând stele galbene, duşi pe drumul morţii spre Auschwitz, printre cei mulţi aflându-se şi vecinii mei...

Din toată nebunia aceea presărată cu spaime şi ameninţări ale jandarmilor cu pene de cocoş la pălărie, se desprinde o scenă de disperare şi revoltă. Nu avusesem cu ce să ne plătim impozitul, foarte mare de altfel, şi după numeroase somaţii, au venit acasă primarul, notarul şi perceptorul însoţiţi de acei jandarmi de tristă amintire şi au început să strângă, pe o pătură aşezată în mijlocul casei, tot ce găseau în jur: perne, cearşafuri, pături, icoane, hainele de sărbătoare şi ce mai era într-o veche şi încăpătoare ladă de zestre. Tata, pentru a nu fi luat cu forţa pe front, era ascuns ca şi atâţia alţii în pădurile din vecinătatea satului şi venea foarte rar pe acasă, mai mult noaptea, aşa că mama era doar cu mine şi cu fratele meu mai mic. Îmi amintesc bine cum de la lacrimi şi implorări mama a trecut la ameninţări şi avertismente care i-a făcut să râdă. Spre surprinderea lor însă, a pus mâna pe coada măturii şi a început să lovească la întâmplare până i-a scos din casă. I-a urmărit apoi până au părăsit curtea.

Cel mai mult a avut de suferit perceptorul care avea o discretă infirmitate la un picior. După ce l-a alungat şi pe acesta, mama a început să plângă în hohote în vreme ce aşeza lucrurile la locul lor. Îmi amintesc în treacăt şi de plecarea trupelor horthiste, zgomotul infernal făcut de podurile dinamitate şi fuga întregului sat în pădure de teama răzbunării celor ce, în derută, părăseau zona, apoi nopţile lungi, chinuite de foame şi intemperii, zvonurile aduse de cei trimişi să vadă ce s-a întâmplat, dacă vin odată românii aşteptaţi de atâţia ani, apoi drumul reîntoarcerii în sat printre grenade, gloanţe, arme abandonate în pripă şi cu drapelele româneşti scoase în sfârşit la lumină.

Abia ajunşi în sat am văzut că, în locul trupelor române au apărut cele ruseşti, iar primul soldat care ne-a intrat în casă a făcut ţăndări icoanele mamei la care ea şi noi ţineam atât de mult. Răpăitul automatului şi scrâşnetul sticlei lovite mi-au terorizat multă vreme visele... Ca şi, mai târziu, maşinile Securităţii care, ani întregi, după miezul nopţii, umpleau satul de groază. Tata era clasă

muncitoare, deci, teoretic, la adăpost, atâta doar că noapte de noapte veneau să doarmă în podul casei noastre cei ce se temeau că ar putea fi arestaţi, inclusiv preotul...

Am fost singurul din sat care, în acel an, după ce s-au desfiinţat cele şapte clase obligatorii, mi-am continuat şcoala în satul vecin. Dimineaţă de dimineaţă, iarna, pe nişte geruri cumplite, trecând un deal şi o pădure, ocolit ori evitat de mistreţi şi de lupi, uneori de turme de mistreţi, însoţit de mama până în vârful dealului, la marginea unei păduri de stejar, unde se oprea şi, cu felinarul în mână, aştepta până fluieram, semn că vedeam casele din satul vecin. Astfel adăugam fricii de Securitate şi o altă frică, de tainele nopţii, de fiare şi de tot ceea ce ar mai putea ascunde ea, nu numai partizani, cum erau numiţi cei ce fugiseră de comunişti, ci şi suflete de copii nebotezaţi, fata pădurii sau alte spirite malefice despre care auzeam vorbindu-se mereu, diavoli cu cap de câine etc.

Cum să fi ocolit în proza de mai târziu toate aceste spaime care, cu trecerea timpului, s-au nuanţat, au primit nume concrete şi, din păcate, au avut nesfârşite fapte care să le acopere, să le ţină vii, obsedante? Şi nu pot uita fanfarele mincreşti conducând pe ultimul drum atâţia şi atâţia morţi tineri, victime ale surpărilor, „copturilor“, sau ale silicozei. Ori victimele unor personaje sinistre cărora nu aveam cum să nu le fac loc în romane: *Văzându-mi pistolul îndreptat spre capul lui, E. s-a înscris de bună voie în Gospodăria Agricolă Colectivă.* Era atâta durere şi furie în tot ce stăruia în sufletul meu încât nu mă puteam mulţumi să le comprim în nişte schiţişoare ori textişoare pe placul celor incapabili să-şi afirme deschis credinţele sau să privească în faţă suferinţele lumii în care îşi închipuie că trăiesc.

Citindu-mi dosarul m-am întrebat de când mă urmărea Securitatea? Din nişte documente rezultă că din studenţie, poate din 1960. Privind în urmă, îmi dau seama că putea să mă urmărească de oricând. Modul de reacţie mi s-a nuanţat cu trecerea timpului, dar sentimentele de bază mi-au rămas neschimbate. Mai ales

revolta. Student fiind, făceam stagiul la Clinica Medicală I din Cluj, când în salonul 13 de la etaj a fost internat Lucian Blaga, cu un diagnostic foarte sever. Profesorul Aurel Moga ne interzisese să trecem pe etaj mai ales pentru că, aşa cum se auzea, erau ultimele lui zile pământene. Am încălcat de câteva ori ordinul, fireşte, iar mai târziu mă revoltasem când, după trecerea în nefiinţă, la Capela Clinicilor unde era expus, lumea nu se înghesuia să-i aducă ultimul omagiu celui mai important poet şi filosof al secolului ce abia s-a încheiat.

Dacă în timpul vieţii, multe pretinse personalităţi îl ocoleau pe stradă ca nu cumva să afle Securitatea că au relaţii cu el, partidul sau cei din echipa lui Beniuc, măcar mort, mi se părea că ar fi trebuit să aibă curajul să-l vadă... Făcusem mare agitaţie printre colegi şi prieteni să plecăm cu un camion la Lancrăm unde urma să fie înhumat, dar în dimineaţa respectivă, pe la ora 5, mă pomenesc trezit de către portarul căminului. „Te caută un tovarăş de la cadre", mi-a spus destul de speriat. Vocea lui nu lăsase loc ezitărilor deşi mie mi s-a părut o glumă proastă. Am coborât şi cetăţeanul care mă aştepta, mi-a spus pe un ton ce nu admitea replică: „Sunt de la *cadre*, îmbracă-te şi vino cu mine". „Dacă nu cumva te-ai angajat în noaptea asta, i-am spus, deoarece pe cei de la *cadre* îi cunosc bine." „Nu mă pune în situaţia să te iau pe sus", mi-a răspuns, şi atunci am înţeles cine este şi că nu există cale de întoarcere. I-am spus colegului meu de cameră, Vasile Rus, unde plec şi l-am rugat, în caz că nu mă mai întorc, să-mi adune hainele şi ce mai aveam şi să le trimită acasă. Într-un fel repetasem cuvintele altui coleg de cameră, arestat cu doi sau trei ani în urmă.

Am fost dus la cunoscutul sediu al Securităţii din strada Traian şi ţinut până seara, fără hrană, fără nimic, doar cu un pahar cu apă de care nu mă atinsesem. Undeva la subsol, aşezat în apropierea uşii, la o măsuţă, cu o veioză puternică orientată spre mine, încercam să deduc din întrebările lor, căci interlocutorii mei se schimbau, de ce sunt acolo, ce au cu mine şi cât

intenţionează să mă ţină. Nu răspundeau nedumeririlor mele, de ce sunt acolo, ce vină am, dar erau interesaţi să afle ce cred despre filmele sovietice din oraş, cum interpretez anumite pasaje dintr-o cuvântare a lui Hruşciov abia publicată în „Scânteia", căci premierul sovietic avea mania citatelor din Biblie şi, tocmai cu o zi înainte, într-un grup de prieteni, nu avusesem păreri bune despre relaţia lui Nichita Sergheevici cu realitatea din ţara vecină şi prietenă, ca să utilizez cea mai la modă sintagmă pe atunci. Mi-e greu să uit furia proletară cu care îl trata conducerea filialei Uniunii Scriitorilor pe marele nostru poet Lucian Blaga, dar şi meschinul necrolog publicat în revista la care aveam să lucrez peste patru ani. Am aflat foarte târziu, peste câteva luni, când iarăşi făcusem ceva ce i-a nemulţumit, că fusesem dus acolo pentru a nu merge la Lancrăm, cum ne înţelesesem un grup de prieteni, din care nu lipseau Ioan Alexandru, Ion Papuc, Gheorghe Pituţ şi alţii...

Dar confruntările adevărate aveau să vină ceva mai târziu şi au durat exact trei decenii. Nu vreau să vorbesc despre ele şi nici nu simt nevoia să mai adaug ceva paginilor referitoare la *Jurnalul* lui Zaciu. Dacă ar fi în viaţă, probabil că aş avea mai multe de spus... Din nefericire, lipseşte nu numai el, ci şi câteva din personajele principale ale cărţii lui. Nu ne mai putem aduna toate personajele, cum sugera Papahagi, pentru a-i explica autorului ce s-a întâmplat cu adevărat în diversele împrejurări despre care acesta a scris. A dispărut şi Marian, singurul care era în măsură să-i atenueze excesele temperamentale şi să reorienteze lucrurile pe făgaşul lor normal. Aş vrea să pariez neapărat că nu am făcut aceste observaţii din nevoia de a-mi adăuga mie sau cărţilor mele calităţi pe care Mircea Zaciu nu le-a găsit. Am dorit să corectez, cu ajutorul documentelor, nişte erori pe care temperamentul şi modul său de a vedea lumea l-au determinat să le facă. Nu am fost nici laş, nici egoist, nici mincinos şi nici nu mi-am înşelat în vreun fel prietenii şi foarte numeroşii cititori. Am făcut cum m-am priceput

mai bine şi tot ce mi-a stat în putinţă să mă simt liber şi să spun ori să strig ceea ce credeam că trebuie să se audă, într-o lume deviată, chinuită de minciună, sărăcie şi ignoranţă.

Deseori am greşit, dar niciodată cu bună ştiinţă. De aceea, nu am nevoie de greşeli pe care nu le-am făcut, de vorbe pe care nu le-am spus sau de întâmplări la care nu am participat. Asta-i tot. Ultimul volum al *Jurnalului* a apărut târziu, în 1998, iar eu l-am citit şi mai târziu, „departe de lumea dezlănţuită", într-o clinică vieneză, după ce însemnările care mă priveau îmi fuseseră povestite. N-am fost surprins, îi ştiam modul de reacţie, foarte mulţi ani fuseserăm nedespărţiţi; în plus, avusesem timp să observ că nu puţini semeni de-ai noştri nu reuşesc niciodată să vadă ce ai făcut pentru ei, ci ceea ce nu le-ai putut face. M-am gândit însă atunci că în zilele când şi-a *revăzut* însemnările se aflaseră foarte multe lucruri despre Securitate, microfoane, activişti, turnători, destinul unor cărţi etc. Apăruseră şi nişte volume din *Cartea albă a Securităţii* în care practicile acesteia, inclusiv din lumea literară, erau ilustrate cu destule documente şi, din unele, nu lipseam nici eu.

N-aş fi dorit să renunţe la nimic din ceea ce a scris, dar nişte asteriscuri, puţine, câteva precizări la subsolul paginii, probabil că s-ar fi cuvenit, şi nu neapărat la însemnările despre mine. Erau personaje care, la ora aceea, nu se mai puteau apăra. Cu excepţia a două documente, voi opri deocamdată reproducerea altora din *Dosarul de urmărire informativă,* deşi îmi dau seama că o selecţie de câteva sute de pagini din multele existente nu ar fi lipsită de interes. Poate că într-o zi se vor descoperi şi paginile absente, punctul de vedere al unor securişti şi turnători despre cele întâmplate în ultimii ani prerevoluţionari şi, mai ales, comentariile pe marginea unor romane. Spun asta gândindu-mă la referatele unor critici reputaţi care, la adăpostul certitudinii că textele lor nu vor fi făcute publice niciodată, au scris nişte comentarii mai brutale decât ale securiştilor. Împrejurările m-au aju-

tat să le cunosc imediat după ce au fost scrise, deoarece diverse *filtre* aflate pe traseul apariţiei unei cărţi, mi le arătau pentru a se apăra: „Ce vrei să fac eu, dacă bunii tăi colegi scriu asta?" Iar după ce au apărut cărţile, securiştii au ajuns să-i urmărească până şi pe cititorii care aveau opinii diferite de ale lor! După ce am publicat *Absenţii*, de pildă, am citit notele unor miliţieni cărora li se ceruseră informaţii despre o persoană care-mi scrisese!

Cum poţi să-i ierţi? – aud o întrebare care i-a urmărit pe mulţi. Poate că mai târziu îmi voi învinge greaţa. O greaţă imensă. I-am simţit mereu, pretutindeni: în aer, în apă, pe uscat, în baie, în pat, oriunde.

DEPARTAMENTUL *STRICT SECRET*
SECURITĂŢII STATULUI
U.M.0672/Bucureşti *13 decembrie 1989*

Notă privind filajul cu intermitenţă al numitului Augustin Buzura poreclit „OŞANUL", *cetăţean român, cu domiciliul în municipiul Cluj-Napoca, Efectuat în ziua de 12 decembrie 1989, între orele 19,30–23,00*

La nota telefonică nr... din....., urmată de cererea de filaj nr.... din....., prin care aţi solicitat stabilirea activităţii şi comportării pe timpul şederii în capitală, vă comunică:

Activitatea obiectivului. *La ora 19,30,* „Oşanul" *a intrat împreună cu actorul Ovidiu Iuliu Moldovan şi au fost aşteptaţi de un individ şi o individă, care au venit cu autoturismul Dacia 1300 cu nr. 1-B-735. După ce au luat bagajele (*„Oşanul" *o geantă de voiaj şi o sacoşă de umăr, ambele de culoare neagră), au mers cu toţii la autoturism şi s-au deplasat până în Piaţa Sfinţii Voievozi. Aici,* „Oşanul" *a coborât, având bagajele asupra sa, şi a mers la adresa cunoscută din str. Sfinţii Voievozi nr. 39 (dr. Ştefan Boeraş), ora fiind 19,55. Până la ora 23,00, când filajul a*

fost întrerupt, obiectivul nu a mai ieşit de la adresă. Filajul continuă.

Locţiitor comandant de unitate,
Idescifrabil
A.S.R.I., Fond „D“, dosar nr. 10966,
vol. 17, f.178

Cunosc foarte bine biografiile unora din cei ce m-au turnat. Unul s-a sinucis, alţii au devenit alcoolici, cei mai mulţi, din cei 56 (cincizeci şi şase!), s-au ratat chiar dacă au scris câteva cărţi. Câţiva par a fi deocamdată pe cai mărişori sau chiar mari. Dacă voi mai avea timp poate că voi scrie un roman. Ideea este mai veche, cu mulţi ani în urmă, am încercat în *Orgolii* să reproduc însemnările unui turnător, însă după ce am parcurs câteva „surse“, mi-am dat seama că merită să încerc mai mult... În rest, nu vreau să ies la bătaie cu rănile. Cu cât ai suferit mai mult, cu atât mai puţin pretinzi, spunea Cioran. Când crezi în ceva, nu aştepţi nici aplauze, nici beneficii de vreun fel. Ai făcut ceea ce ai făcut pentru că ţi-ai respectat convingerile, pentru că ai crezut că poţi să fii util ca scriitor. Aş vrea să extrag dintr-o conferinţă a marelui regizor polonez Andrezi Wajda un răspuns, după mine singurul corect, la întrebările celor ce n-au străbătut timpul cu ochii închişi, dar şi la ale celor ce, la cerinţele acelui timp oribil, nu au putut răspunde cu fapte, foarte mulţi la noi, din păcate. Spunea Andrezi Wajda: *A meritat, aşadar, efortul atât de mare depus în realizarea de filme şi scrierea de cărţi care să revendice o mai mare măsură de libertate şi adevăr? Eu cred că aceşti ani nu pot fi pur şi simplu radiaţi din memorie! Din toate aceste cărţi, de pe ecranele şi scenele poloneze din acea vreme au iradiat speranţa şi aspiraţia cărora le datorăm, în ultimă instanţă, şi lor, libertatea noastră de astăzi; speranţa şi aspiraţia care, ascunse în inimile polonezilor, au aşteptat să sosească momentul potrivit.*

Sigur că, libertatea şi adevărul afirmate cu atâta risc şi consecvenţă erau susţinute cu mijloacele artei, pentru că numai arta adevărată făcea credibil mesajul, nu-l banaliza, făcea din el un adversar – cel mai redutabil. O spune cel ce nu s-a temut de cel mai puternic imperiu, Alexandr Soljeniţîn: *Sarcina scriitorului nu se reduce la apărarea sau criticarea (...) cutărei sau cutărei organizaţii statale. Sarcina scriitorului este să trateze subiecte mai universale şi mai durabile: tainele inimii şi ale conştiinţei umane, conflictul dintre viaţă şi moarte, depăşirea spirituală a durerii şi legile ieşite din adâncurile insondabile ale mileniilor, care însoţesc istoria umanităţii şi care vor dura până când soarele se va stinge.*

Recitesc scrisoarea prietenului meu din studenţie şi nu-mi dau seama de ce m-a afectat atât de mult. Pentru că, prins într-o competiţie brutală cu timpul, îmi propusesem să privesc numai înainte, să-mi consolidez propriul meu spaţiu spiritual, să încerc să găsesc răspunsuri sau chiar *să simt* răspunsurile la întrebările fără răspuns. Ceea ce caut, ştiu prea bine, îşi are rădăcinile în suferinţă; suferinţa de a nu şti, de a nu cunoaşte, de a nu putea cunoaşte, de a nu înţelege, de a nu reuşi, iar acum, peste toate, de a nu mai avea timp. Întrebările prietenului meu nu sunt neaşteptate şi nici noi, mi le-am pus eu însumi, de nenumărate ori, dar numai pentru că au fost spuse şi de altcineva am avut senzaţia că nu mai pot amâna, că sunt obligat să mă opresc, să privesc în urmă şi să răscolesc pagini scrise în nu puţinele momente de furie ori de tristeţe. Ce ar mai fi de spus, când în diverse împrejurări am încercat, pornind de la o experienţă de zeci de ani de căutări şi nelinişti, să fac faţă întrebărilor pe care dezordinea culturală postrevoluţionară le-a adus în prim plan?

Literatura nu este o descoperire a ultimului deceniu, cum lasă să se înţeleagă diverşi confraţi şi nici măcar a ultimelor două milenii, nu pot, aşadar, să mă port de parcă n-aş şti ce au gândit alţii, ce au scris cei ce au rămas în toate cărţile de citire ale omenirii: *„Ştiu că eu ca scriitor am multe defecte şi sunt primul veşnic nemulţumit de mine însumi,* îi scrie Dostoievski lui E.F. Iunghe. *Vă puteţi,*

oare, imagina că în anumite clipe grele, de bilanţ interior, îmi dau seama adesea, cu durere, că nu am exprimat, practic, nici a 20-a parte din ceea ce aş fi dorit şi, poate, aş fi putut, chiar, să exprim. Şi nu mă salvează în asemenea cazuri decât speranţa că îmi va trimite cândva Dumnezeu atâta inspiraţie şi forţă, încât să mă exprim mai deplin, cu alte cuvinte, să exprim tot ce stă zăvorât în inima şi fantezia mea. La recenta susţinere a tezei de doctorat în filozofie a tânărului gânditor Vladimir Soloviov (fiul istoricului), *am auzit o frază foarte profundă: «Omenirea, şi aceasta este convingerea mea adâncă* (a spus el), *ştie mult mai mult decât a reuşit să exprime până acum în ştiinţa şi arta sa». Exact la fel se întâmplă şi cu mine: simt că în mine sunt ascunse mult mai multe lucruri decât cele pe care le-am putut exprima până acum ca scriitor".*

A căuta nume şi semnificaţii trăirilor şi întâmplărilor pe care ni le scoate în cale destinul pentru a ne obliga să învăţăm câte puţin din lumea foarte complicată ce ne înconjoară ori se ascunde în noi sau, ca să pomenesc un vers celebru al lui Mallarmé: *Donner un sens plus pur aux mots de la tribu*, rămân obsesiile dintotdeauna ale scriitorului. Fiind – trebuie să mă repet – de formaţie ştiinţifică, am avut şansa să pătrund, cu mijloacele profesionistului, în intimitatea celulei sănătoase şi bolnave, în toate cele văzute şi nevăzute ale omului, să-i învăţ patologia, psihologia şi psihopatologia. Până la urmă, a trebuit să mă conving că singurul instrument de investigare a omului e chiar omul, adevăr cunoscut încă de la începuturile psihologiei ca ştiinţă şi subliniat de toţi marii scriitori. Dar una este a cunoaşte teoretic şi alta *a cunoaşte* şi *simţi*, în acelaşi timp, a trece totul prin propria sensibilitate. Aşadar, negăsind ceea ce am căutat cu atâta speranţă şi înverşunare, am fost obligat să mă întorc la religie, mituri, credinţe populare, la parapsihologie şi ezoterism, să privesc viaţa din toate unghiurile, mai ales din acelea ce păreau incompatibile cu ştiinţa, să descopăr de unde şi-au extras liniştea şi împăcarea şamanii din îndepărtata Asie sau vrăjitorii din pustiurile Americii. Cărţile şi tot ceea ce am încercat să înfăptuiesc nu sunt,

în ultimă instanţă, decât jurnalul unor nesfârşite căutări, candori şi risipiri, a furiei şi revoltei. De fapt, războiul meu cu mine însumi. Atâta tot.

Un mare neurolog, Ramon y Cajal, era de părere că multe din marile descoperiri ştiinţifice au fost făcute de către diletanţi tocmai pentru că ei nu ştiau că aşa ceva nu se poate! În cele din urmă, mi-am dat seama cât de puţin cunoaştem, că în locul tainelor pe care le căutăm cu disperare, nu facem decât să ne încărcam de durere şi de umilinţă. Deschizi ochii spre lume, spre univers, descoperi ce minune extraordinară este viaţa, dar şi faptul că răspunsurile cele mai chinuitoare vor rămâne în seama altor stadii evolutive, că durerea, curiozitatea şi speranţa ne vor fi tovarăşii nedespărţiţi în timpul foarte scurt ce ne este dat. Până atunci, ai doar răspunsul ultim care te obligă la un anumit mod de reacţie: mor toate, universuri, astre, fiinţe, toate nasc spre a se stinge. Ştiu, prin urmare, care îmi este drumul. Drumul cel mai greu cu putinţă şi cel mai scutit de satisfacţii. Aici, spre deosebire de Sisif, ai şansa să urci bolovanul în vârful muntelui, dar nu al celui mai înalt, al celui visat.

Cât despre noi, despre spaţiul în care trăim şi scriem, există un adevăr, un fel de pedeapsă, mai degrabă, de care, deocamdată, nu putem scăpa. Îngrijorarea a exprimat-o cel ce ne-a făcut pentru mult timp portretul şi, vom fi ceea ce ar trebui să fim abia când nu-l vom mai înţelege. „Suntem cum am fost şi teamă mi-e ca nu cumva tot aşa să şi rămânem“, spunea îngrijorat Caragiale. Când ai deprins gustul cărţilor, când te convingi că salvarea şi forţa ta nu pot consta decât în *cunoaştere*, în căutarea adevărului, este foarte greu să faci prea mulţi paşi greşiţi. Ştii, nu din dorinţa de a depăşi pe alţii, ci din nevoia cumplită de a te salva pe tine. Am mai spus-o, de foarte mic am purtat cu mine şi în mine frica; tot ce se afla în jurul meu îmi producea frică, iar aceasta la rândul ei stârnea, întreţinea un cumplit sentiment de revoltă, o nevoie de a mă opune. Uneori, chiar dacă nu ai argumente, chiar dacă nu este cazul întotdeauna, instinctul te obligă la acel invariabil *nu*, dar şi la căutarea tuturor

surselor posibile de lumină. Aşadar, cum au scris cei mari, cei ce modelează mintea şi sufletul lumii? În ce au crezut? Cum şi-au găsit drumul? Care a fost pulsul lumii de care eram despărţiţi? Cum au reuşit cei ce scriau şi trăiau în condiţii asemănătoare cu ale noastre, sau chiar mai grele, să se opună şi chiar să învingă?

Nimeni nu te obligă să alegi acest drum ale cărui obstacole reale se lasă descoperite încă de la început, dar din moment ce ai acceptat toate servituţile trebuie să mergi înainte cât ar fi de greu, de incomod, de cele mai multe ori împotriva curentului, pentru că aceasta este soluţia ta, salvarea ta. „*Cel mai nobil act al oamenilor*, crede Sábato, *este acela de a-şi ridica opera în mijlocul distrugerilor, sprijinind-o neostenit, la mijlocul drumului dintre prăpastie şi frumuseţe. Şi* – adaugă mai departe – *într-o perioadă de criză totală numai arta poate exprima neliniştea şi disperarea omului, deoarece, spre deosebire de toate celelalte activităţi ale gândirii, ea este singura care-i captează în totalitate spiritul, mai ales prin marile ficţiuni care ajung să pătrundă în spaţiul sacru al poeziei. Creaţia este acea parte a simţirii pe care am cucerit-o în lupta cu imensitatea haosului.*“ În orice împrejurare, sub teroare sau în deplină libertate, literatura nu poate ignora omul, nu are dreptul să rămână indiferentă la soarta lui, dar nu moralizându-l sau dându-i soluţii politice sau filozofice, ci oferindu-i ceea ce i se cuvine pentru a fi întreg, raţia de frumos şi de adevăr, ajutându-l în acest mod să se descopere, să se cunoască şi, fireşte, să se trezească.

O literatură pe orizontală, un roman din care omul, adică, psihicul său este exclus sau ignorat nu are nici un viitor. Se ştie, s-au făcut toate explorările posibile, dacă n-ar fi să amintesc decât de Joyce care a sondat foarte adânc, în subconştient, acolo unde gândurile se interferează, în haosul gândirii, în zonele în care ideile, trăirile încă nu sunt ordonate în propoziţii şi fraze. El s-a apropiat cel mai mult, numai cu intuiţia, de ceea ce, psihofarmacologii, cu ajutorul unor substanţe, au reuşit să „vadă“ liniile de forţă dintre lucruri, relaţia lor tainică, abia bănuită de cei interesaţi de explorarea, şi în acest fel, a

psihismului uman. Pentru aceasta, printre multe altele, este nevoie de inteligență îndelung exersată și nu de metafore sau de ceea ce, la noi, poartă numele de stil. Dar, oricât de adânc ar pătrunde în sferele acestea pentru care încă nu există cuvinte potrivite spre a le descrie cu exactitate, scriitorul nu poate părăsi personajul și construcția, nu trebuie să se limiteze la o singură parte, la o singură dimensiune. *„Fără personaj nu există roman“*, spune Anthony Burgess.

Privite din alt unghi lucrurile și indiferent cât de cumplit ar fi un regim, cât de oprimat și de izolat ar fi un popor, există zone care se sustrag puterii, și forțe, chiar neorganizate, care simt direcția bună, care fac imposibilul pentru ca societatea să tindă spre normal. De cele mai multe ori aceștia sunt oameni fără nume, fără biografii dramatizate care, în clipa victoriei, se retrag cu sentimentul datoriei împlinite. Prin urmare, oricât de dificile ar fi condițiile în care trebuie să trăiască, artistul adevărat găsește drumul cel mai potrivit spre om. Pe un teren sau altul, scriitorul este obligat *să apere* mereu, în orice împrejurare, libertatea și demnitatea, niciodată dobândite definitiv.

Dacă privesc în urmă, iar în ultimul timp lucrul acesta mi se întâmplă tot mai des, mă uimește câtă durere, spaimă și mai ales energie intelectuală acoperă acest verb simplu, dezarmant aproape, *a apăra*. În ceea ce mă privește, revenind la scrisoare, mai mult decât de un articol sau altul, insultător, răuvăitor sau mincinos a trebuit, în acest ultim deceniu atât de complicat, să mă apăr de singurul dușman care mă terorizează și care, pentru mine, are importanță: *Timpul*. Fără să vreau, am fost obsedat mereu și mereu de timp, pentru că soarta a avut grijă să-l am neîncetat înainte, uneori ca aliat, dar cel mai adesea ca o amenințare. Faptul că împrejurările m-au obligat să fiu atent nu atât la curgere, cât la oprire, a dat o notă dramatică acestei ciudate relații.

Eram parcă prins într-o iubire patetică, într-o încleștare, atât de intensă, de vie, încât, paradoxal, nu mă așteptam să continue, atinsesem un punct maxim după care nu putea urma decât cealaltă pantă pe care o

vedeam cu o groaznică luciditate. Îmi amintesc perfect: pe la mijlocul lui aprilie 1997, convins de scriptele unor medici că nu mai am nici o scăpare, că zarurile au fost aruncate, m-am decis să plec la Los Angeles, cu gândul să ajung în Valparaiso la nişte vrăjitori mexicani despre care auzisem că ar fi deţinătorii unor taine, inclusiv a uneia ce mi-ar putea reface, în orice caz, relaţia cu timpul. Călătoream cu un uriaş avion al companiei *Southwest* şi, undeva deasupra Arizonei, am intrat într-o zonă de mare turbulenţă. Avionul se zgâlţâia, gemea, cădea şi se ridica din nou, părea o neînsemnată jucărie. Erau momente în care aveam senzaţia că se prăbuşeşte, că nimic nu mai poate fi salvat.

Dedesubt deşert, peisaj lunar, sublim şi înfiorător în acelaşi timp. În mine era atâta singurătate şi durere încât ar fi putut să acopere tot ce vedeam şi bănuiam, pământul acela roşiatic, fără viaţă, stăpânit de lumină şi moarte, cerul ca o nesfârşită gheaţă albăstruie. Jos descopeream detalii extraordinare, de parcă atunci şi numai pentru mine s-ar fi inventat frumuseţea de care nu trebuia cu nici un preţ să mă despart. Mă străduiam din răsputeri să-mi înving neliniştea şi să mă privesc detaşat, ca pe o persoană străină, indiferentă, a cărei soartă depindea de raţiunea şi decizia mea.

În clipele când căderea părea inevitabilă, deşi logica îmi spunea că asta ar fi o rezolvare, o stupidă şi egoistă rezolvare, deoarece, mai târziu, durerea urma să fie, ştiam prea bine asta, mai puternică decât frica de moarte, şi, în ciuda logicii, mă încercase o teribilă revoltă a vieţii, o violentă nevoie de a învinge atunci, cu orice preţ. Toate câte le trăisem, frumoase şi mizerabile, erori, păcate, dezamăgiri mi se păreau mai mici decât pedeapsa ce mă aştepta, pe neaşteptate, deşi, în acelaşi timp, simţeam, trebuie să recunosc, că nu eu aveam dreptul să decid, nu eu hotăram ce merit şi nici clipa morţii. Mă rugam, ca şi mulţi alţii din acel avion, ca Salvatorul să-mi mai dea şansa de a-mi duce până la capăt durerea, spaima şi zilele oricât ar fi de puţine, de parcă atunci, în foarte scurtul timp dominat de durere, de inevitabila

durere, urma să repar toate erorile, să duc la bun sfârşit lumea, acea lume de pe miile de hârtii pe care, zeci de ani, mă îndeletnicisem să o populez cu personaje şi fapte şi care visam să-mi supravieţuiască.

Mai târziu, am aflat că, iarăşi, Salvatorul, Judecătorul, mi-a mai dat, după numai cinci ani, o şansă, a doua... De ce? Ce anume trebuie să fac, să spun ori să descopăr? Aceasta era întrebarea care m-a urmărit mereu în nopţile lungi de nelinişte şi chinuitoare aşteptare a unor răspunsuri, timp în care minunea aşteptată nu a venit astfel că, resemnat, am făcut ceea ce ştiam că trebuie neapărat şi că îmi era în puteri. De ce mi s-a dat ce mi s-a dat? Uneori am sentimentul că mă aflu foarte aproape de răspuns, un răspuns pe care îl presimt doar şi care încă se refuză cuvintelor sau pretinde cuvinte proprii lumii aceleia *dincolo de dincolo,* în care, nu mă îndoiesc, măcar de două ori am aruncat o privire cu ochii sufletului şi ai minţii. Au urmat luni în care, în ciuda logicii, nu mă stăpânea decât dorinţa de a învinge, sentiment deloc nou, dar infinit mai intens, mai brutal.

Peste un an şi ceva, chinuit de aceleaşi nelinişti resimţite, dar nu şi spuse, care nu mă îndemnau să scriu, ci mai ales să rup hârtiile, unele după altele, m-am pomenit în faţa unui prag spre care mă târâsem cu toată îndârjirea, şi a unei stări neobişnuite care m-a ajutat în mare măsură să mă redescopăr.

Tokyo, 22 septembrie 1998. Iată un oraş – pe care mi-am dorit dintotdeauna să-l văd, Japonia – o ţară pe care o admir din toată inima, deşi din toată inima n-am vrut să mă aflu acolo, în ziua aceea în care împlineam şaizeci de ani, vârstă la care, cu mari dificultăţi, am reuşit totuşi să ajung. Doream doar să fiu acasă cu ai mei, căci în rest sentimentele sunt greu de definit: să te bucuri că ai ajuns la această vârstă sau să te întristezi pentru toate câte le acoperă o asemenea cifră? O cifră care te ajută să te vezi mai bine, să te măsori pe scara propriilor proiecte. Ce am putut face din câte ar fi trebuit? Am făcut tot ce este omeneşte posibil, să schimb data deschiderii Anului cultural românesc în Japonia, care îmi impunea să merg

acolo, dar nu a fost chip. Ziua aleasă de japonezi nu era negociabilă aşa încât m-am împăcat cu gândul că voi fi departe. La ceremonie urma să participe prinţul Hitachi, prinţesa Hanoko, fostul prim-ministru Hata şi multe alte înalte personalităţi.

Mi s-a explicat protocolul sosirii perechii imperiale până în cele mai mici detalii: un minut de la uşă până la lift, băştinaşii se apleacă, străinilor, adică, nouă, ne este îngăduit să le strângem mâna, le puteam strânge mâna dacă...; un alt minut în lift, unde eram bucuros să-i însoţesc; trei minute, prezentarea cadourilor, discursuri câte trei minute fiecare. Trebuie să spun că în faţa minutelor şi secundelor care mi se puseseră în faţă ca nişte piedici foarte complicate, nu mă mai gândeam decât cum să-mi ordonez frazele pentru a mă încadra în timpul prevăzut şi, desigur, pentru a rima cu un alt fel de a fi şi de a gândi. Ca reprezentant al unei ţări fără un nume răsunător, adesea împovărată de prejudecăţi şi etichetări nedrepte, eşti obligat să dovedeşti mereu, spre a fi luat în seamă, că stăpâneşti cultura, civilizaţia, obiceiurile ţării respective etc. Organizatorii, de fapt şi de drept, Chiharu şi Akiko Igaya, prieteni vechi şi statornici, mai adaugaseră, la prea plinul din mine şi ceva din emoţiile lor, din dorinţa de a ieşi totul perfect, de a ne integra în timpul şi în ritmurile japonezilor, de a fi ca ei şi nu ca noi, care suntem şi în Japonia cunoscuţi pentru precara noastră relaţie cu timpul.

Trebuie să recunosc, obiceiurile mele ardeleneşti, teama de ridicol şi sentimentul timpului, aproape exagerat, mi-au fost de un real folos. Discursul l-am rostit cu mult calm şi, din reacţiile lor, am dedus că n-am căutat în zadar argumentele necesare pentru a le reţine atenţia şi, mai ales, pentru a continua această atât de necesară colaborare. A urmat apoi un moment în care, iarăşi, nesfârşitele exerciţii de concentrare şi de stăpânire a emoţiilor, exersate în tinereţea mea „psihiatrică“, mi-au fost de mare ajutor. Lumina s-a stins pe neaşteptate şi în vreme ce asistenţa şi mulţimea de japonezi şi români cânta *Happy birthday to you* am observat două foarte frumoase tinere japoneze înaintând spre mine şi, ca orice

ardelean adevărat, m-am gândit o secundă că despre subsemnatul ar putea fi vorba, deşi tot nu mi-a venit să cred până în clipa în care de pe servantele din faţa lor au luat un costum roşu, de copil, şi au început să mă îmbrace. Eram atât de derutat încât n-am pus nici o întrebare, n-am schiţat un singur gest, mă simţeam ca un manechin diletant care nu ştie ce să facă şi cum să stea, când să-şi folosească mâinile. Cântecul respectiv îl auzeam şi mai puternic, deruta mea se pare că îi stimulase. Iată, eram la încheierea unui ciclu, trăisem de cinci ori doisprezece ani, ajunsesem la capătul vieţii în concepţia japoneză şi, teoretic, treceam un foarte important prag, intrasem într-o altă etapă, a iniţierii în ale spiritului. A copilăriei iniţierii... Asta ar putea explica deruta mea în faţa unor întrebări chinuitoare: e prea devreme pentru răspunsuri!...

Drumul până la maturitate este, aşadar, foarte lung. O singură consolare am însă: sunt obişnuit cu începuturile; fiecare pagină, fiecare pas, fiecare zi, fiecare clipă este un început, o speranţă şi o victorie dacă *simţi* Timpul, dacă îl respecţi şi vrei cu adevărat *să te învingi.* Nu cunoşteam ceremonia, dar am reuşit să mă stăpânesc şi să ascult cum se cuvine urările ce mi se făceau, ba chiar să rostesc cel mai coerent discurs din ultimii cinci ori doisprezece ani. Dar şi cel mai emoţionat. Mai târziu, am descoperit că prietenii mei se interesaseră de ce mă încăpăţânez să nu fiu de acord cu deschiderea Anului cultural în 22 septembrie...

Aici aş pune punct răspunsului meu, mult prea lung, la acea obsedantă scrisoare, regretând, fireşte, că a trebuit să vorbesc şi despre propria-mi persoană. Dar eram obligat să spun că reacţiile la insultele citate în scrisoare mi se păreau inutile, ridicole chiar, câtă vreme soarta mi-a pus în faţă un verb mai important decât *a scrie: a trăi* pur şi simplu. Şi pentru că Salvatorul a fost, iarăşi, generos cu mine, m-a ajutat să înving, nu-mi rămâne să fac decât ceea ce depinde de mine, să caut, să întreb şi să scriu, deşi, uneori, îmi spun că lumea postrevoluţionară nu are nevoie de romane, ci de pamflete!

1999–2001

DIN CULISELE CENZURII

În numeroase articole, întâlniri cu cititorii etc., susţinusem cu încăpăţânare că scriitorul înseamnă, în ultimă instanţă, cărţile sale, ele îl reprezintă, îl apără sau îl condamnă la Judecata de Apoi a literaturii şi a vieţii. Mai spuneam că meseria aceasta atât de dificilă, cu indice de periculozitate sporit, dacă este făcută cu conştiinciozitate şi răspundere, nu-ţi permite să-ţi mai aparţii: eşti în acelaşi timp cobai şi cercetător, călău şi victimă, victorios şi învins, dar mai ales învins, căci niciodată cuvintele nu vor putea fi obligate să exprime infinitele nuanţe ale binelui şi răului, ale frumosului şi urâtului sau, mai direct, culorile tulburi şi complexe ale vieţii, căderile şi înălţările pe care trebuie să le suporte fiinţa umană în scurtul şi neînţelesul ei drum spre pământul din care a răsărit pentru o clipă.

A scrie înseamnă a salva de la moarte câteva din infinitele feţe ale lumii în care trăim, a lăsa celor ce vin documente în speranţa că vor dezlega ei o parte, cât de neînsemnată, din tainele a ceea ce numim viaţă. Scrisul este, aşadar, o neîntreruptă luptă cu moartea, un efort supraomenesc de amânare a ei, măcar de amânare, o încleştare absurdă la hotarele necunoscutului şi nespusului, acolo unde cuvintele sunt sărace, nu de puţine ori inexistente, sau o luptă cu foarte cunoscutul din societate, când scriitorul trebuie să strige întrebările celor mulţi, ale comunităţii sale, să fie, altfel spus, cuvânt, spadă şi,

în final, pe termen scurt, victimă, căci aproape niciodată adevărații învingători nu sunt cei ce au luptat, dar asta este o altă poveste. Prin urmare, suntem *numai* faptele noastre, adică romanele noastre, ceea ce am scris și nimeni nu ne poate face mai mari ori mai mici decât suntem în realitate, indiferent de efortul pe care l-ar depune. Numai talentul, cultura și munca epuizantă te pot așeza pe treapta ce ți se cuvine; orice alte mijloace sunt zadarnice, dacă nu chiar ridicole.

Așadar, cred și astăzi în ceea ce am spus timp de patru decenii de încercări literare și, atât cât mă ajută talentul și sănătatea, mă încăpățânez să scriu, să mă opun, adică, morții psihice și fizice. Aș fi vrut acum, spre capătul drumului, să mă gândesc mai rar la alții, la ceea ce trebuie neapărat, la acel obsedant *acum*, să scriu doar pentru mine, fără dorința de a publica imediat, dar se pare că proiectul va suferi iarăși amânări.

Din păcate, în aceste momente, când ar trebui să se despartă apele de uscat, când încearcă să se contureze o direcție, constat cu durere că avertismentul lui Camus rămâne foarte actual, alarmant chiar: germenii ciumei nu numai că nu dorm așteptând cu răbdare „în odăi, în pivnițe, în batiste și în hârțoage", ci au ieșit la lumină și, cu obrăznicie, și-au trimis chiar șobolanii să moară într-o cetate, tocmai cetatea noastră – sau, mai exact, și în cetatea noastră – deși încă nu este fericită. Prin urmare, pentru a depune mărturie despre un timp, despre acel timp de ignoranță, teroare, rușine și cacealma comunist-balcanică, mă văd obligat să spun și cum am scris, în ce condiții, alături de cine și împotriva cui, să descriu calvarul și adesea incredibilul drum al cărții spre cititor.

Am spus mereu că importantă e doar cartea. Suferințele, umilințele pe care trebuie să le înduri, frica, încordarea, boala și toate câte se adună sunt incluse în preț. Sigur, nimeni nu cântărește sudoarea celui ce îmblânzește marmura sau a celui ce gândește și înalță un edificiu, numai că munca literară este mai deosebită și pentru ca sinistra și umilitoarea noapte comunistă să nu se repete, să nu mai fie posibilă, suntem obligați să spunem

şi cum a fost, să o descriem în toate articulaţiile ei tainice, fiecare cu partea lui de noapte, acum, când *se poate*, când amintirea ei nu mai doare.

O carte pe care o iei, o răsfoieşti, o citeşti sau nu, ascunde adesea nu numai între coperţi, ci şi în spatele ei, în umbra ei, pe traseul ei, poveşti uimitoare. Publicarea unui roman, pentru mine cel puţin, a fost infinit mai dificilă decât scrierea lui, iar bucuria victoriei reuşea adesea să umbrească nemulţumirea, imensă, uneori paralizantă în faţa textului întotdeauna insuficient, sărac în comparaţie cu modelul lui mental. De aceea n-am izbutit niciodată să-mi recitesc romanele o dată apărute, nici chiar când împrejurările m-au obligat să le retipăresc. Astăzi, de exemplu, nu mai ţin minte personaje, întâmplări, secvenţe din diverse cărţi, ştiu doar ceea ce nu mi-a reuşit, dar mai ales subiectul, atmosfera, culorile, biografiile fiinţelor ce vor popula universul romanelor viitoare, dacă, fireşte, timpul va fi să fie îngăduitor cu mine!

Nu-mi mai amintesc, aşadar, cum au trecut anii, foarte mulţi, din nefericire, de când am început să scriu, timpul meu interior s-a măsurat doar în cărţi scrise sau tipărite şi tot ce a fost, în spaţiul dintre ele, a însemnat încordare peste măsură, conflict cu mine însumi înainte de toate pentru a mă obliga să dau imposibilul, să încredinţez hârtiei ceva inedit, nespus încă de cineva şi să mă războiesc cu cei ce te împiedicau nu numai să publici – uluitoarea lor teamă de carte! – dar şi să scrii, prin umilinţele şi privaţiunile la care te supuneau zi de zi, prin foamea şi frica insuflată neîntrerupt şi, în egală măsură, prin îndepărtarea de sursele reale de informare, de pulsul adevărat al lumii.

După Revoluţie nu i-am uitat pe acei apostoli ai fricii şi ignoranţei, nu aveam cum, dar le-am acordat o şansă, aceea de a se căi sau măcar de a încerca să-şi abandoneze mizerabilele lor deprinderi. Îi vedeam zilnic, în mărime naturală, vânând putere, avantaje. Ieri s-au impus prin forţă, azi prin minciună. Într-o lume zăpăcită în care omul simplu a trecut dintr-un coşmar în altul, de la mizeria cu frică şi fără produse, la mizeria cu produse,

dar fără şansa de a le cumpăra, ei şi-au văzut de ale lor încercând să egalizeze şi să iasă iarăşi la suprafaţă înşelând şi minţind. Din păcate. Ştiinţa, în general, şi psihiatria, în particular, m-au învăţat să iau oamenii cum sunt, să-i cunosc bine înainte de a emite vreo judecată, să nu trec peste realitatea temperamentelor, a tipurilor de reacţie, cărora, pentru a putea comunica, a intra în rezonanţă, trebuie, mai întâi, să le descoperi frecvenţa. Mă mai obişnuisem cu ideea că pe fiecare treaptă a vieţii te întâmpină nu numai un om bun, ci şi câte o lichea, ori o fiară.

Multe le-am privit prin prisma foarte îngăduitoare, literar-ştiinţifică. Reprezentau simpli cobai, eşecuri umane, rateuri genetice trimise înainte-mi de soartă pentru a cunoaşte infinitele forme sub care se manifestă fiinţa umană. Iar eu încercam să mă iluzionez, în spiritul profetului asiatic mereu chemat alături, că înţeleptul priveşte cu egală distanţă atât binele cât şi răul şi, ca să nu o iau razna, să nu mă îndepărtez prea mult de pagina albă, să nu mă trezesc împins în stradă de umilinţa şi revolta ce sporeau zilnic, căutam să mă conving că soluţia ar fi privirea detaşată. Trăiam în interiorul unui coşmar şi, atât cât mă ţineau puterile, cu dinţii strânşi, mă străduiam să-l încredinţez hârtiei. Asta era treaba cea mai grea pe care o puteam face.

A venit însă vremea să descopăr că, cercetând lumea cu ochii omului de ştiinţă, am devenit de o toleranţă exagerată. Sigur, am ajutat pentru că şi eu, la rândul meu, am fost ajutat. Viaţa, câtă mi-a mai rămas, o datorez generozităţii unui american, David Jones, trimis de soartă într-un moment când, practic, nu-mi mai rămăsese nici măcar speranţa unei minuni. Aşadar, am înţeles mereu, uneori fără discernământ, şi pentru că în momente cruciale am fost, la rându-mi, înţeles. Dar pe mulţi, din păcate, generozitatea şi omenia nu i-au convins să fie mai buni, toleranţa au folosit-o doar pentru a se perfecţiona în răul pe care, indirect şi fără să vreau, îl întreţineam şi eu, ajutându-i sau ignorându-i. Căci, între a înţelege şi a ajuta, diferenţa este enormă dar, din nefericire, mi-am dat seama foarte târziu.

Comunismul, mentalitatea de lagăr au produs deformări îngrozitoare ce nu se pot lecui nici cu generozitate, nici cu brutalitate. Moise şi-a ţinut supuşii patruzeci de ani în pustiu, până au murit toţi cei ce fuseseră robi în Egipt. Oricum, din imensul coşmar întins peste atâţia zeci de ani, sau chiar o viaţă, am încercat să mă trezesc abia în 1992, într-un spital din Louisville, SUA, după ce întâlnisem moartea cea adevărată, cu totul deosebită de cea despre care scrisesem în diverse romane, îmi întâlnisem chiar moartea mea. Soarta însă mi-a mai acordat o şansă, nu numai pe aceea de a trăi, ci de a *trăi altfel* şi de a privi totul prin altă prismă. Redeşteptarea a fost cumplită. Oprit din absurda şi continua goană de până atunci, mi-am recăpătat puterea şi curajul de a privi în urmă fără îngăduinţă şi părtinire, cu obiectivitatea celui ce n-a fost niciodată implicat în această poveste plină de coşmaruri, speranţă şi îndârjire, pe care a trebuit să o trăiesc.

Straniu, de cele mai multe ori parcă lipsisem, nu eram eu, frica în numeroasele ei ipostaze şi înfăţişări, încăpăţânarea de a o învinge, înţelepciunea care mă îndemna fără prea mult succes să mă detaşez, mă dominaseră pe rând şi mă transformaseră adesea după chipul şi asemănarea lor, mă împărţiseră cel puţin în două fiinţe ce nu se prea înţelegeau şi pe care înţeleptul le dispreţuia în egală măsură, deoarece frica şi curajul sunt şi expresii ale inconştienţei. Acolo, în spital, priveam în urmă, dar şi înainte. Fusesem pregătit pentru un nesfârşit război de gherilă, prin urmare, m-am străduit să-mi cunosc adversarii, să le ştiu psihologia, modul de atac şi de apărare; înainte de '89 mă obişnuisem să fiu sărutat în public de către securistul de serviciu, să mi se ofere, tot în public, ceea ce nu aveam, salam ori cafea, să fiu fotografiat lângă persoane importante pe care, de fapt, nu le cunoşteam; învăţasem treptat să nu mă las compromis şi să mă descurc în condiţii imposibile, mă străduisem să mă simt liber şi să mă port astfel în cea mai absurdă şi mai neliberă dintre lumi dar, spre ruşinea mea, n-am încercat să-mi imaginez cum vor reacţiona vic-

timele şi călăii în libertate. Trebuia să rezist, să scriu, şi nimeni nu va şti vreodată din câte surse îmi alimentam speranţa atunci când marea majoritate a oamenilor şi-o pierduseră, când mentalitatea de lagăr cotropea sufletele: un cântec aproape subversiv al unui ins oarecare, îngânat întâmplător într-un tren sau în vreo cârciumă de periferie, vestea unei posibile greve, câteva fraze dintr-un ziar, un tip mai inteligent care folosea un vocabular diferit de cel oficial, o înjurătură cu adresă auzită în autobuz şi alte asemenea nimicuri erau tot atâtea argumente pentru a-mi putea întreţine încrederea, neaşteptate lumini în cea mai nedreaptă noapte. Abia când am văzut cu ochii mei cum se desprind primele pietre din zidul Berlinului, am fost sigur că mi-e dat să trăiesc cea mai teribilă bucurie a vieţii, dar, fireşte, mi-a fost imposibil să-mi imaginez că revenirea din boală va fi cu atât mai grea şi mai ales că vechii şi cunoscuţii „călăi" nu vor face nici măcar efortul de a-şi cosmetiza cât de cât chipul şi metodele. Am avut, aşadar, nevoie de oarecare timp pentru a descoperi că cei mai mulţi oameni n-au ştiut ce-i libertatea, n-au fost pregătiţi pentru ea, ba a început să-i chiar înspăimânte, după cum nu puţini n-au dorit-o şi, cu trecerea vremii, libertatea a devenit duşmanul lor cel mai periculos.

Acum, când lucrurile par limpezi, ştiu că adversarii au rămas aceiaşi (doar aliaţii – mai puţini), deci şi obligaţia mea, şi nu numai, de a nu-i scăpa din vedere şi de a depune mărturie despre ceea ce a fost şi ceea ce văd azi, fireşte cât voi mai avea timp şi energie nealterată de inconvenienţele vârstei.

Înainte de '89 pentru a putea tipări miile de pagini scrise, n-am cerut voie nimănui, cu atât mai puţin „poliţiei" şi am reuşit de cele mai multe ori să spun lucrurilor pe nume, fiindcă mi-am dobândit acest drept după lungi şi chinuitoare confruntări încât, până la urmă, chiar şi adversarii au fost obligaţi să-mi recunoască „privilegiul" de a spune *altceva*. Experienţa m-a învăţat că nu există altă cale decât confruntarea şi rezistenţa îndârjită, că pierzi abia când te dovedeşti psihic slab, când cedezi.

Oare nu Lenin îşi îndemna „credincioşii“ să încerce terenul cu baioneta? Dacă dai de nisip, înaintează, dacă dai de oţel, retrage-te. Şi trebuia să fii pregătit pentru baionetă. În plus, noi mai avem o armă: când toate păreau pierdute ştiam de la Caragiale că românul este „imparţial“ şi că cel mai încăpăţânat securist nu crede în cel pe care trebuie să-l apere, şi atunci în dialogul cu ei îi ameninţam în numele viitorului în care nu de puţine ori încetasem să mai investesc vreo speranţă.

Securitatea a stăpânit mai ales prin frică, prin urmare, numai frica de complicaţii şi mai mari, de ceea ce le-ar fi putut pune sub semnul întrebării cariera, salariul, avantajele de orice fel, îi obliga la concesii. S-ar putea spune că, în vremea lui Ceauşescu, au murit sau au fost condamnaţi politic puţini, la o privire superficială s-ar putea crede că şi confruntările cu Securitatea au fost mai uşoare; nimic mai fals, căci deformările pe care securiştii le-au produs în sufletul oamenilor prin intermediul fricii au fost, în ultimă analiză, mai rele decât moartea. Fireşte, şi acestora le-a fost frică, mai ales în ultimii ani. Dar frica din ei nu s-a metamorfozat în curaj, ori luciditate, n-au înţeles zădărnicia eforturilor lor sau, oricum, n-au lăsat să se vadă, ci au amplificat la rândul lor frica generală, au căutat metode şi mai ingenioase pentru a o impune. Despre complicatele feţe ale acestei morţi psihice şi, desigur, despre frică, am scris în toate cărţile mele: era doar vectorul celei mai cumplite maladii, comunismul cu chip balcanic.

Dar am scris numai despre frica altora şi niciodată despre frica mea... Mi s-a părut că ea nu este importantă din moment ce mi-au apărut romanele; frica, sănătatea precară şi toate umilinţele intrau în preţ, erau riscurile meseriei şi n-aş fi vorbit niciodată despre ele dacă nu s-ar fi întâmplat să fiu provocat, astfel că, fără să vreau, sunt silit să privesc înapoi, mai ales că acum nu mi-e atât de greu. Iată, ofiţerul cel mai important în zona culturală a Securităţii, din anii când mi-au apărut *Refugiile*, încercând să demonstreze că a fost uman şi că a ajutat scriitorimea cât i-a stat în putinţă, publică dedicaţia pe care i-am dat-o pe unul din romane. Evident, textul respectiv l-am scris

cu propria-mi mână, într-o noapte ploioasă de iulie 1984. Ar mai rămâne să precizez contextul, căci despre întunericul de care pomeneam în autograf vorbea foarte limpede romanul abia apărut. Dincolo de orice, însă, un autograf nu înseamnă mare lucru: este o politeţe făcută unui om, care, într-un timp de mizerie, a renunţat la pâine de dragul unei cărţi sau: expresia bucuriei tale că ai învins, că poţi să oferi celui ce crede în tine ceva din adevărul şi frumosul cu care-i eşti dator şi, desigur, ceva din speranţa fără de care viaţa devine un chin teribil; în sfârşit, un autograf mai poate însemna şi o constrângere, amănunt ce nu trebuie ignorat; dar, oricum, el este un pai foarte, foarte subţire, ce nu adaugă şi nu scade mare lucru. Fireşte, din moment ce sunt încă în viaţă, mult mai corect ar fi fost ca ofiţerul care mi-a publicat autograful să-mi ceară consimţământul sau, dacă era atât de sigur de binele pe care l-a făcut lumii literare în general, şi mie în particular, de ce nu, chiar şi o referinţă. Dacă pretinde că mă cunoaşte cu adevărat, ar fi trebuit să ştie că n-am dat niciodată înapoi şi, dacă am crezut în ceva, am spus-o deschis, fără să ezit, indiferent cât m-a costat.

Cel mai mare câştig mi s-a părut întotdeauna împăcarea cu propria-mi conştiinţă, faptul de a mă simţi pe o poziţie morală corectă. Dacă m-ar fi cunoscut cu adevărat şi dacă ar fi crezut în dreptatea sa, repet, în nevinovăţia sa, ar fi trebuit să cunoască acest lucru. Nu ştiu dacă respectivul ofiţer a avut de gând să-mi facă vreun rău, oricum mie mi-a fost frică, mai ales că ţineam enorm să-mi termin cartea la care lucram şi, o vreme, am stat la Gogu Rădulescu. Drept care, în cele mai dificile momente ale vieţii lui, în închisoare, în spital sau în azilul de bătrâni al Comunităţii evreieşti, unde a şi murit, mi s-a părut corect să nu-l părăsesc şi să nu-mi pese de ce va spune sau ce va crede lumea. Cu mine a fost om, s-a oferit să mă ajute într-un moment de cumpănă. Pentru restul faptelor – să-l judece istoria şi cei cărora le-a pricinuit vreun necaz. Eu, cât voi trăi, îi voi pune câte o floare la mormânt, mai ales că mulţi dintre cei pe care i-a ajutat nu se prea înghesuie să o facă. Scriu toate acestea cu

imensă jenă, stârnit de împrejurări, ştiind că am avut şi probabil mai am foarte mulţi cititori, oameni care au crezut în mine şi pe ei mă simt obligat să-i asigur că m-am luptat pentru fiecare virgulă, chiar dacă în unele momente mi-a fost mult mai frică decât lor sau decât poate cineva să-şi imagineze, chiar dacă din această luptă absurdă, inegală, m-am ales cu două edeme cerebrale.

Cei ce au dat sume foarte mari pe cărţile mele sau pe xerocopiile lor trebuie să fie convinşi că în schimbul tipăririi romanelor n-am făcut nici un serviciu acestei atât de „umane“, de „blânde“ instituţii, cum încearcă ea să se prezinte. Nu revendic nici un loc în vreo ramă, nu vreau să par ceea ce n-am fost, însă nu pot accepta efortul de egalizare a valorilor pe care îl practică toţi nechemaţii în cultură, turnătorii de ieri, „curajoşii“ de azi. Mi-a fost frică, dar am trecut peste ea, mi-am învins-o. Din păcate, despre eternele încleştări cu cenzura(ile) au scris, cam după ureche, scriitori şi gazetari care n-au avut de lucru cu ea (ele). Acolo, ca şi peste tot, erau oameni: unii fricoşi, alţii mai curajoşi, unii culţi, alţii plesnind de prostie şi de răutate. Cei mai tineri erau mai severi, nu voiau să rişte; cei mai în vârstă, sastisiţi de conflicte, mai îngăduitori. Nu puţini erau paradoxali: laşi cu unii, generoşi cu alţii. Câţiva, mai exact trei oameni, m-au ajutat, sunt sigur, ba chiar şi-au riscat cariera; fireşte, le-am mulţumit în presă când le era şi lor mai greu. Nu aş fi spus niciodată aceste lucruri, pentru că, repet, important mi s-a părut rezultatul, cartea apărută şi nu diversele detalii psiho-biologice sau politice pe care, făcându-le publice, aş putea lăsa impresia că cer înţelegere cititorului pentru eventualele nerealizări ori scăderi ale cărţilor. Ştiu bine că nu există iertare pentru ceea ce n-ai făcut, indiferent de vitregia împrejurărilor, iar scuzele, oricât de întemeiate, nu pot ţine locul faptelor.

O carte este bună sau rea şi atâta tot. N-are nici o importanţă că ai scos-o greu, că în vremea respectivă n-ai avut hrană ori lumină. Au fost şi vor fi ţinuţi minte puţinii care au urcat Everestul, nu miile de morţi de la poalele lui. Aşa cum sunt, reuşite sau nu, romanele există şi au

drumurile lor, încă mai interesează şi mă reprezintă, n-are nici o importanţă dacă apariţia lor m-a costat nervi, sănătate, bani şi frică. Dacă nu m-ar fi obsedat finalul *Ciumei* lui Camus n-aş fi putut vorbi niciodată despre toate câte s-au întâmplat: era afacerea mea strict particulară. Pe atunci, viziunea mea despre cenzori, securişti, activişti era una sportivă: ne aflam pe baricade diferite, eu încercam să mă opun unei lumi clădite pe forţă şi minciună, ei o apărau chiar dacă nu credeau în ea. Evident, lupta era total inegală, dar nimeni nu te obliga să te angajezi dacă nu te credeai în stare să-ţi asumi riscul de a-ţi practica cinstit şi liber meseria de scriitor.

Povestea romanului *Refugii* începe în 1977, imediat după greva din Valea Jiului. Pe atunci lucram fără mare grabă la *Vocile nopţii* şi eram nemulţumit de un personaj feminin care nu-mi ieşea nicicum, dar nici nu puteam renunţa la el, astfel că mă simţeam obligat să-l reiau, să mă concentrez mai mult asupra lui, să mă îngrijesc de nuanţele psihologice nu prea bine conturate. Adevărul era că încă nu-i venise timpul să se nască. Nu renunţam la el, deşi ştiam prea bine că în zecile de personaje care-mi populează memoria, există un timp de creştere al fiecăruia şi un moment când mi se pare întreg, matur, pregătit să-l încredinţez hârtiei. Lumea mea era oricum populată cu mulţi mineri, tata lucrase o lungă perioadă în mină, apoi după liceu, îmi venise şi mie rândul, ba obţinusem şi o calificare, astfel că, în diverse împrejurări, când eram ameninţat de diverşii politicieni ori securişti că îmi voi pierde postul dacă nu mă liniştesc şi nu încetez să mai blamez regimul, le aminteam de ea şi îi asiguram că mai jos de unde fusesem n-au cum să mă trimită. Nici pe mine, şi nici pe minerii care în 1977 făcuseră grevă. Cel puţin aşa credeam atunci şi, de îndată ce a fost posibil, am mers în Valea Jiului: dorisem să-i cunosc pe unii participanţi, pe anonimii din marea mulţime şi, mai ales, să aflu ce se ştie şi ce se crede despre liderii grevei, căci legende şi supoziţii, dintre cele mai dure, circulau peste tot, lansate de specialiştii în

diversiune pentru ca altora să le piară curajul să mai protesteze. Oricum, începutul a fost mai greu dar, mai târziu, cu ajutorul prietenului meu, dr. P.M., am mers de mai multe ori în Valea Jiului unde mi-am făcut o mulţime de prieteni.

În lumea minerească greva avea un nume: *simpozion*, iar colegul meu, doctorul P.M., când descoperea ceva demn de reţinut sau bănuia că se mai pregăteşte ceva, un nou „simpozion", mă invita în Retezat ori la diverse întâlniri cu cititorii din Haţeg şi din împrejurimi. Ajuns în Petroşani pentru prima dată, spre consternarea mea, încă înainte de a ieşi în oraş şi de a vedea pe cineva la faţă, am citit în „România liberă" că aş fi avut întâlniri cu cititorii de la minele Lupeni, Uricani, Vulcan etc., drept care, conştient şi liniştit că securitatea îmi era asigurată, am scos legitimaţia de ziarist şi m-am dus la prima mină. Spre norocul meu, directorul auzise de mine, mă citise, aşa că, fără nici un comentariu, mi-a cerut să trec în camera vecină să-mi schimb hainele. I-am spus în glumă că unde presupun că mă va duce el pot merge liniştit în costum şi cu cravată. Erau în Baia Mare, oraşul ale cărui mine le cunoşteam bine, câteva galerii foarte moderne, numite în glumă *mine ONT* şi bănuiam că mi se pregăteşte vreo excursie de genul acesta; spre uimirea mea însă, am fost condus în nişte galerii faţă de care iadul biblic riscă să pară o staţiune de odihnă: „Şi-aşa n-o să puteţi scrie despre ceea ce vedeţi. Măcar ţineţi minte pentru mai târziu, mi-a spus directorul cu subînţeles. Ar fi un posibil răspuns la ceea ce vă preocupă". Fără să-i fi spus direct, a intuit că mă interesează greva şi s-a grăbit să mă ajute.

De fapt, în acei ani, nu puţini cititori mi-au scris ori au venit să mă avertizeze că anumite lucruri m-ar putea interesa. Un inginer, pe care l-am cunoscut întâmplător, mi-a dat o hârtie cu revendicările minerilor: atât de omeneşti, de banale, de nepolitice încât ar fi putut să apară chiar şi în „Scânteia". Una dintre ele, nu ştiu de ce, m-a urmărit mereu: „Să nu se mai vândă vin botezat!" Cât despre lideri, era limpede, se vorbea că unul a fost

împuşcat la Lupeni, în plină stradă, un altul a fost transferat disciplinar la Craiova, unde iarăşi a avut, nu tocmai din întâmplare, un accident. Abia după Revoluţie am aflat că cel împuşcat, departe de a fi rămas la înălţimea pe care-l urcaseră lumea şi istoria, a fost trimis la studii la Academia „Ştefan Gheorghiu“, iar după '89 s-a spus că ar fi părăsit ţara în condiţii mult mai dubioase. Ale istoriei surprize! La începutul lui '90 vorbisem de mai multe ori cu el, însă nu ştiu de ce, n-am mai fost curios să aflu adevărul. Eu, unul, nu iubesc nici trădarea şi nici pe trădători. În mai multe rânduri, vizitând diverse mine, pe lângă realizări şi succese în cinstea etc., etc., pe care le notam, de formă, cu deosebită conştiinciozitate, în memorie înregistram alte fapte, dintre cele mai neaşteptate, care au precedat ori au urmat „simpozionului“. Oricum, nu-mi propusesem să scriu un reportaj despre cele întâmplate şi nici să introduc întâmplările în roman, aşa cum au fost; cititorii nu se dau în vânt după asemenea subiecte, indiferent cât ar fi ele de bine scrise.

M-a interesat, în mod deosebit, atmosfera, acea mişcare surdă, subterană, viaţa sub steaua vastei ameninţări, din mină şi de afară şi, înainte de orice, adevărul şi legenda despre liderii grevei, hăituirea oamenilor, ameninţarea şi frica, mai ales frica răspândită şi cultivată cu îndărătnicie de către putere cu ajutorul neprecupeţit al Securităţii. Aşa a apărut un personaj care atunci s-a fixat în memoria cititorilor, inginerul Helgomar David. Cât despre grevă, voiam să o ţin minte pentru vremuri mai bune, pentru o istorie adevărată, căci ea arăta lumii o altă faţă, foarte bărbătească, a mult umilitei Românii. Mămăliga putea oricând să explodeze. Mineriada postrevoluţionară, invadarea Capitalei şi brutalizarea atâtor oameni de către aşa-zişii „mineri“, a pus pe nedrept în umbră acea mişcare ce trebuie, cred, cercetată. În epoca trecută, în paralel cu eternele victorii ale socialismului şi în ciuda lor s-au întâmplat lucruri uluitoare, importante capitole de istorie, acte de rezistenţă şi confruntare dură care trebuie cunoscute şi aşezate unde le este locul în istoria ultimei jumătăţi de veac.

Am scris cu mare dificultate romanul; nu găsisem tonul potrivit: dintr-o imensă simpatie eram tentat să vorbesc direct, fără ocolişuri despre grevă, oamenii aceia curajoşi meritau atenţie, pe de altă parte, însă, nu voiam să renunţ la literatură de dragul unor adevăruri ce ar fi putut fi spuse în câteva articole de ziar sau în reportaje. Până la urmă, m-am concentrat asupra unor personaje. Oricum, greva era un capitol foarte delicat, încă în atenţia presei internaţionale, drept care, pentru a salva câteva adevăruri şi personaje, a trebuit să recurg, ca de obicei, la eternele subterfugii: am scris mai multe pagini de sacrificiu printre care şi fişa unui paranoic – aluzie mai mult decât transparentă la geniul care ne conducea. Mergeam pe un principiu învăţat pe vremuri la neurologie, dominanta Uhtomski: un proces mai puternic de excitaţie inhibă pe un altul, mai puţin puternic, din vecinătate. Scriam pagini de o duritate extremă pe care le negociam cu încăpăţânare pentru a le salva pe cele care trebuiau cu adevărat să rămână. De multe ori ele nu se prea potriveau cu atmosfera cărţii, dar erau materia primă pentru dialogul cu cenzura.

În paranteză fie spus, un astfel de capitol – publicat în „România literară“ şi semnalat de Emil Hurezeanu – care începea cu un strigăt disperat, *„Opriţi nebunul! Opriţi nebunul, nu vă temeţi de el! Mai este cineva treaz pe lumea asta? Opriţi nebunul!“*, l-a îndemnat pe Vlad Georgescu, directorul *Europei libere*, să-şi încheie editorialul de sfârşit de an cu acest strigăt: *Opriţi nebunul!* ceea ce, imediat după Anul Nou, mi-a adus la domiciliu o solidă echipă a Securităţii din Bucureşti, din care făcea parte şi ofiţerul cu autograful. Discuţia, foarte dură, s-a desfăşurat exact ca într-o glumă arhicunoscută: Eu întrebam cine-i nebunul, ei răspundeau: *Las' că ştim noi!* Capitolul acesta n-a mai apărut în *Drumul cenuşii*, dar a fost şi el foarte util pentru negocieri, deoarece istoria grevei am continuat-o şi în această ultimă carte din ciclul neterminat *Zidul morţii. Refugiile*, roman scris cu foarte mari eforturi – doar *Orgolii* a mers mai greu – şi predat ca de obicei Cărţii Româneşti, a ajuns la Geta Dimisianu, iar ea, conform

unei vechi experienţe, a făcut un referat foarte bun, dar fără prea mare legătură cu subiectul, exact cum trebuia, deci, pentru a merge mai sus. Oricum, cartea, a ajuns la tipar cu destul de puţine modificări şi, la scurtă vreme, a venit prima corectură pe care am făcut-o imediat însă, spre uimirea mea, n-a mai fost trimisă, cum ar fi trebuit, înapoi în tipografie.

Prin Direcţia Presei, mi s-a reproşat că am scris despre greva din Valea Jiului şi, dacă ţin să apară, va trebui să elimin cam 180 de pagini. Fireşte, mi-am dat seama cine erau cititorii adevăraţi şi ştiam că va urma un război de uzură pe care trebuia să-l port fără speranţe de izbândă grabnică. O precizare obligatorie: aveam vreo patru interlocutori care, pe rând, îmi spuneau cam acelaşi lucru, dar pe tonuri diferite. Cel mai degajat părea ofiţerul de securitate, deşi el era singurul care ştia ce s-a întâmplat cu adevărat în Valea Jiului. „Greva a avut loc într-o mină de cărbune, dar dumneavoastră aţi transferat acţiunea într-o mină de neferoase, mi-a spus ofiţerul de securitate. N-are rost să ne mai jucăm!“ Am replicat că nici în „Scânteia“, nici în vreo altă publicaţie nu s-a scris de vreo grevă, iar tovarăşul Ceauşescu, deşi a fost în Valea Jiului, n-a pomenit de aşa ceva, dimpotrivă, a văzut numai realizări deosebite şi entuziasm unanim.

Într-o lume în care se făcea atâta caz de legalitate, în care se spunea că cenzura fusese desfiinţată iar presa, teoretic, era liberă, din moment ce nu s-a vorbit de grevă, înseamnă că ea n-a existat. I-am asigurat că dacă insistă nu-mi rămâne decât să mă documentez în Valea Jiului şi, spre a le dovedi că în roman nu este vorba de aşa ceva, la subsolul fiecărei pagini, precum Camil Petrescu, voi scrie adevărul, voi face, adică, literatură nonfictivă, numai că romanul nu va mai fi publicat în ţară, deoarece pe lei se trăieşte din ce în ce mai greu. La întrebarea cum am să-l trimit, le-am răspuns tot printr-o întrebare: dar dacă a fost deja trimis? Ştiind ce mi s-a întâmplat cu romanele precedente nu era exclus să mă fi gândit la nişte măsuri de prevedere. Cât despre capitolul cu para-

noia, am continuat să susţin că este esenţial, şi chiar ar trebui dezvoltat.

Evident, cartea nu fusese expediată nicăieri, dar n-aveam de ales, trebuia să par sigur pe mine şi pregătit pentru orice. După un timp lung, apăsător când eram convins că-mi studiau cu atenţie mişcările şi intenţiile, pe care, evident, le făceam publice, în gura mare, mi s-a transmis că aş mai putea păstra câteva din cele 180 de pagini dacă le-aş rescrie şi aş plasa acţiunea în alt mediu, industrial, de exemplu, căci în cel mineresc era imposibil. Am spus că în principiu sunt de acord, dar cu o condiţie: să mi se dea asigurări în scris că, până la apariţia romanului, nu va avea loc nici o grevă în mediul industrial.

Oricum, ajunsesem într-un punct mort: nu cedam nici eu, nici ei, eram abia la începutul unui război al nervilor pe care dacă-l purtam cu răbdare şi inteligenţă nu aveam cum să-l pierd: romanul fusese acceptat de editură, trimis la tipar, deci un foarte important pas fusese făcut. Cât despre asigurări, neavând de la cine le primi, s-a apelat la înţelegerea mea: *Amnesty International* se interesa de soarta minerilor, la Geneva se discuta, de asemenea, pe această temă şi nu se făcea ca o carte apărută chiar acum să le ofere argumente. Le-am spus că, din câte ştiu, literatura şi benzile magnetice nu sunt luate în consideraţie ca probe în justiţie, dar că mă voi adresa instituţiei respective. Pentru a nu avea nici o îndoială, drept urmare, am reuşit să procur adresa lui *Amnesty International* şi am compus o scrisoare – mă interesam, fireşte, dacă literatura poate fi socotită drept argument juridic şi, în plus, le solicitam statutul şi datele pe care le deţin despre grevă, ce se ştia despre lideri în cazul că greva a avut loc – scrisoare pe care am arătat-o unor foşti diplomaţi în SUA, cu rugămintea de a-mi spune dacă e bine formulată.

În realitate, doream să-i conving pe cei interesaţi de carte, şi, desigur, de intenţiile mele că sunt decis să merg până la capăt. Cine erau cei ce aveau grijă de carte, era simplu. Părerile mi le transmitea redactorul-şef ca venind

de la Direcţia Presei (inexistenta cenzură) din Consiliul Culturii, dar era limpede cine le formula, cine îmi făcea concesiile şi cine lua temperatura discuţiilor, după cum mi-a fost dat să descopăr cu ani în urmă, încă din primele momente ale contactului cu cenzura. În tipografie, la cei ce erau numiţi „autori cu probleme" se trăgea un şpalt în plus, care, desigur, era studiat de către acelaşi omniprezent superminister a tot ce mişca. La unele cărţi şpalturile ajungeau la secretarul cu propaganda al Comitetului Central, cum mi s-a întâmplat cu majoritatea romanelor, sau chiar la Cabinetul Unu, ca şi în cazul *Feţelor tăcerii*. De fapt, din cauza secretoşeniei sau a fugii de răspundere, cel cu care vorbeai, niciodată nu-şi asuma răspunderea; ori făcea cu degetul în sus, ceea ce însemna Comitetul Central sau chiar Ceauşescu, ori te bătea elegant pe umăr, ceea ce se traducea prin Securitate. Indiferent cine ar fi fost însă, important era să nu-ţi ascunzi intenţiile, să protestezi imediat, deschis, să nu te simtă slab sau înfricoşat de ameninţările lor. Se pare că şi în cazul *Refugiilor*, variantele acestora n-au fost trecute cu vederea, aşa că mi s-a cerut să renunţ la scrisoare, la capitolul cu paranoia şi, în plus, să mai dreg nişte fraze mai violente, obiecţii care până la urmă, după lungi şi chinuitoare discuţii, parţial le-am acceptat: limba română fiind foarte generoasă mi-a fost uşor să găsesc sinonime şi să spun acelaşi lucru cu alte cuvinte.

Cartea a fost trimisă la tipografie şi, cum era de aşteptat, corectura a II-a a venit însoţită de noi obiecţii: totuşi, în roman era vorba de grevă! În plus, mi se aducea la cunoştinţă că publicarea unei astfel de cărţi ne-ar produce dificultăţi privind acordarea Clauzei naţiunii celei mai favorizate, drept care am cerut voie să mă adresez Ambasadei SUA, cu rugămintea ca aceasta să dea lămuririle necesare Consiliului Culturii, dar am fost, evident, sfătuit să n-o fac. Lucrurile trenau, cartea era refuzată şi nu mai întrezăream, pentru moment, nici o ieşire. Aşteptau şi ei, aşteptam şi eu, iar timpul trecea în defavoarea cărţii, astfel că m-am decis să grăbesc lucrurile, să port

bătălia finală, cum se poate vedea şi din scrisoarea de mai jos:

Tovarăşe Director,

În legătură cu situaţia creată în jurul romanului meu Refugii, *depus la Editura Cartea Românească şi prevăzut să fie publicat în anul 1983, vă aduc la cunoştinţă următoarele:*

1. *Am acceptat să dau curs numeroaselor obiecţii şi observaţii făcute de Editură şi de Direcţia literară a CCES (acestea din urmă în două etape); prin urmare, am făcut modificări ample;*
2. *Mi-aţi declarat (în prezenţa tov. Elena Docsănescu şi Cornel Popescu) că totul este clarificat şi că romanul intră în procesul normal de tipărire;*
3. *Totuşi, după corectura a II-a şi după ce mi s-au cerut noi modificări, pe care, de asemenea, le-am efectuat, romanul nu a fost trimis la tipografie, ci la un nou referat extern;*
4. *Cu toate că şi acest referat era pozitiv, mi s-au adus la cunoştinţă noi obiecţii, la fel de puţin întemeiate ca şi cele precedente, cărora nu mai pot să le dau curs, întrucât structura cărţii, şi aşa şubrezită de intervenţiile anterioare, ar fi grav afectată. Menţionez, că dacă am acceptat să fac un atât de mare număr de modificări a fost nu pentru că eram convins de justeţea lor, ci pentru că eram încrezător în posibilitatea unui dialog constructiv, onest, reciproc deschis. S-a dovedit însă că bunăvoinţa mea, poate excesivă, a fost înţeleasă greşit. Cursul ingerinţelor a fost escaladat într-un chip intolerabil, la a mi se face un adevărat şi foarte grav proces de intenţii. Mi s-au atribuit astfel, prin răstălmăciri grosolane, probabil că şi interesate, tot felul de idei şi implicaţii inexistente de fapt în cartea mea;*
5. *În aceste împrejurări, de flagrantă nerespectare unilaterală a înţelegerilor convenite, mă văd constrâns să revin şi eu asupra modificărilor efectuate*

şi să solicit publicarea romanului Refugii *în forma iniţială, fără nici una din modificările intervenite ulterior. Este un drept al meu, de scriitor român, să nu permit nici un amestec în elaborarea operelor mele concepute şi realizate de mine, semnate de mine;*

6. *Răspunderea pentru această situaţie revine integral Editurii şi factorilor invocaţi de Editură (CCES, tipografie, alte organe şi organizaţii), deoarece eu acceptasem o serie de modificări pentru a se evita orice fricţiuni sau criză în relaţii cu Editura, de natură să dea o imagine întunecată asupra condiţiilor în care îşi văd apărute scrierile cei mai importanţi scriitori români contemporani.*

Augustin Buzura

22 martie 1984

Pe atunci, se ştie, maşinile de scris erau înregistrate, li se luase amprenta şi, cum încă nu aveam una, am apelat la câţiva prieteni, ba chiar şi la două birouri de copiat acte, dar nimeni nu voia să-şi complice existenţa, noroc cu Mircea Iorgulescu care m-a criticat că nu m-am adresat lui imediat. Textul a fost predat atât editurii, adică lui George Bălăiţă, cât şi direcţiei ce se ocupa de edituri şi reviste din Consiliul Culturii. Ştiind prea bine că obiecţiile nu sunt numai ale lor, am cerut să vorbesc cu cineva din Ministerul de Interne care cunoaşte ce s-a întâmplat în Valea Jiului pentru a-i convinge pe cei interesaţi că n-am scris despre acea grevă. Şi astfel a apărut ofiţerul cu autograful. Trebuie să mai spun că discuţiile mele despre roman ajunseseră şi la *Europa Liberă*, care, prin autoritatea Monicăi Lovinescu, se întreba de ce întârzie apariţia. Nu eu îi informasem, dar eram hotărât să le trimit scrisoarea însoţită de câteva explicaţii, intenţie de care n-am făcut nici un secret, dimpotrivă... Ea ar fi fost o dovadă despre prigonirea culturii şi atmosfera tot

mai apăsătoare ce se instaurase peste România. Cu ofițerul respectiv discuțiile, cu lungi și neliniștitoare pauze, s-au întins pe durata a trei luni și, cum spun militarii, s-au purtat „în aer, în apă și pe uscat“, în București, la Consiliul Culturii sau la un restaurant militar, pe stradă, oriunde. Reluase pe rând toate contraargumentele: *Amnesty International*, *Clauza*, apă la moara *Europei Libere*, îmi fac rău, îmi nenorocesc viitorul etc., încât nu de puține ori îmi era greu să sesizez diferența dintre avertisment și amenințare. Eu o țineam una și bună: nu e vorba de Valea Jiului, cartea trebuie să apară cum a fost scrisă etc. El mă convingea că cele petrecute într-o zonă carboniferă le-am transpus într-o mină de neferoase, ceea ce era cam adevărat, dar importante erau faptele și nu detaliile.

În ceea ce mă privește, repet, nu mi-am imaginat că voi ajunge vreodată să scriu despre aceste discuții. Resimt și azi, după atâta timp, frica și neliniștea de atunci și, mai ales, marea singurătate, căci de teama ca alții să nu pălăvrăgească trebuia să tac și să-mi urmez proiectul. Decis să nu renunț decât la ceea ce se putea fără consecințe asupra cărții, mă străduiam să par degajat, sigur de mine, pătruns până în măduva oaselor de cea mai înaintată concepție materialist-dialectică, deși eram convins că nu sunt crezut. Îmi jucam totuși rolul – iar cînd ajungeam la hotel eram sfârșit, incapabil să-mi coordonez mișcările. În ziua următoare trebuia din nou să-mi cenzurez emoțiile, să par sigur pe mine când trăncăneam în stânga și-n dreapta, „să se audă“ că șansa mea este să nu-mi tipărească romanul fiindcă cei *de dincolo* abia așteaptă să le dau semnalul. Sunt sigur că izbutisem să par provocator, capabil de orice, în realitate, însă, nu l-aș fi trimis niciodată: aș fi scris altul cu care aș fi încercat iarăși marea cu degetul și așa mai departe. Mă credeam util aici și înțelegeam să-mi port războiul pe singurul teren care, pentru mine, avea importanță. Azi nu știu dacă am făcut bine... Dacă-l expediam *dincolo*, în Vest, probabil eram un nume în Europa sau, nu puteam

exclude nici această variantă, un medic oarecare „undeva în Vest“, ori un redactor obscur la vreun post românesc de radio... Realitatea era că disidenţii aveau, ciudat, şi în Apus, cota ţării lor, plus că Ceauşescu, pe atunci, mai era preţuit pentru independenţa sa faţă de Moscova, şi era greu de presupus cum vor evolua lucrurile mai ales că nici un sovietolog nu a prevăzut rapida prăbuşire a comunismului; ei evaluau la ruşi forţa de atac în afară şi nu pe cea de apărare în interior, apărare de mizerie şi de miile de contraindicaţii care-i măcinau lent toate structurile. Oricum, azi este caraghios să spun cum ar fi fost mai bine. Atunci aşa am crezut şi am procedat în consecinţă. În cazul romanului organele cultural-politice aveau de ales între un scandal mai mic, publicarea în ţară, şi unul mai mare, apariţia cărţii în străinătate. Până la urmă, romanul a rămas aproape aşa cum mi-am dorit, chiar şi cu proiectele paranoicului uşor atenuate, atâta doar că în loc de M.S.N. (pe care le-au citit corect: Majestatea Sa Nicolae), iniţialele nebunului, au schimbat puţin locul literelor: M.N.S. Am spus salvat, dar mi-am dat seama că mai corect ar fi fost *salvat pentru moment*, deoarece chiar şi după apariţie soarta cărţii rămânea sub semnul întrebării, surprizele nelipsind; de obicei, volumele erau pulverizate, risipite aiurea prin cele mai ciudate locuri, sau date iarăşi la diverse referate externe, ori interne, pentru a le justifica retragerea din librării, ori biblioteci, şi nu de puţine ori chiar interzise, cum s-a întâmplat cu primul meu roman, *Absenţii*, interzis prima oară în vara lui 1971, când s-a declanşat minirevoluţia culturală, şi reinterzis, deşi n-a mai apărut vreo altă ediţie, în 1988! Nicolae Manolescu a fost primul care a descoperit existenţa acestei liste secrete şi tot el a verificat la mai multe biblioteci – inclusiv la Bibiloteca Academiei – faptul că lista era adevărată, că romanele dispăruseră. Din acelaşi dosar voi publica pentru prima oară copia unei scrisori care, cred, poate lumina o mică faţă a unei realităţi foarte aspre:

Stimate tovarăşe secretar Constantin Olteanu,

Numeroşi cititori din diverse oraşe ale ţării mi-au atras atenţia asupra unui fapt de o deosebită gravitate, o aberaţie demnă de Evul Mediu, pe care mă simt obligat să vi-o aduc la cunoştinţă. Este vorba de apariţia unei liste „secrete“ cu cărţile ce urmează să fie retrase din biblioteci, listă pe care figurează şi romanul meu Absenţii *(Editura Dacia, 1970). Informaţia – venită în acelaşi timp din puncte geografice diferite şi de la oameni de specialitate sau foarte interesaţi de fenomenul cultural – părea convingătoare, însă cu toate astea am mai verificat-o cu ajutorul unor prieteni. Ancheta întreprinsă pe la diverse biblioteci mi-a dat certitudinea atât că o asemenea listă există – ea fiind primită, cică, pe cale ierarhică! – cât şi că pe ea se află şi romanul meu. Firesc, am fost obligat să mă întreb asupra criteriilor şi motivelor care au stat la baza alcătuirii ei, dar mi-a fost imposibil să găsesc vreunul: un amalgam grotesc şi nimic mai mult, dovada unei ignoranţe desăvârşite. Romanul meu, apărut în urmă cu 18 ani, deci după Congresul al IX-lea, a trecut pe la toate forurile de îndrumare şi control existente atunci, a fost distins cu premiul pentru proză al Uniunii Scriitorilor de către un juriu alcătuit din mari personalităţi ale culturii noastre, iar despre el s-au pronunţat, nu o dată, cei mai de seamă critici literari români; există zeci de cronici şi articole, în ţară şi în străinătate, însă bunul-simţ mă împiedică să-mi sprijin afirmaţiile cu spicuiri din ele. În sfârşit, cartea, de strictă actualitate, nu a încălcat nici unul din principiile care guvernează cultura română, figurează în diferite dicţionare etc., este un punct de referinţă nu numai în activitatea mea literară, dar şi în literatura română de astăzi. Prin urmare, sunt obligat să mă întreb: în numele cărei ideologii, al cărui document de partid am fost inclus pe o asemenea listă? Cine dă dreptul unor minţi întunecate, cu maniere de grotă, să-mi pună sub semnul întrebării convingerile, buna credinţă, patriotismul şi, nu în ultimul rând, numeroşii ani de muncă responsabilă, cinstită, făcută adesea în condiţii care, eufemistic, ar putea fi defi-*

nite drept modeste: raţii alimentare insuficiente şi rar onorate, informaţiile culturale cu totul precare etc., etc.? Care este platforma lor intelectuală şi morală încât să-şi poată permite să pună la îndoială onestitatea şi competenţa celor ce au scris despre carte? Sigur, n-aş vrea să se creadă că romanul pomenit ar fi în afara oricărei discuţii; nu critica mă revoltă, ci astfel de măsuri laşe, lipsite de orice criteriu de civilizaţie, luate la adăpostul comod al anonimatului. Mi se pare extrem de trist faptul că într-o lume fixată trainic pe coordonatele noului, dornică de dialog, cunoaştere şi adevăr, există astfel de practici obscure care nu pot fi privite nici cu umor şi nici cu detaşare. Cele întâmplate astăzi unei cărţi apărute în urma cu 18 ani îmi dau dreptul să mă gândesc că mâine, pe o nouă listă, întocmită după aceleaşi aberante criterii, ar fi posibil să descopăr titlul următorului meu roman, şi aşa mai departe... Prin umare, nu este vina mea că am fost pus în situaţia nedorită de a acţiona în apărarea cărţilor mele, precum şi a dreptului de a-mi exercita meseria aşa cum o pretind regulile ei scrise şi nescrise. De aceea, dacă într-un timp rezonabil romanul nu va fi reintrodus în circuitul firesc al bibliotecilor, iar cei răspunzători de astfel de abuzuri, îndrumaţi să presteze alte munci, pe măsura calificării lor, va trebui să mai meditez şi asupra modalităţilor ce se impun pentru a scoate la lumină atât practicile acestea obscure, anacronice, cât şi pe autorii lor.

Cu deosebită stimă,
Augustin Buzura

Cluj-Napoca, 19 iulie 1988

Sigur că nici romanul următor, *Drumul cenuşii*, apărut în 1988, n-a avut o soartă mai bună. La puţină vreme după apariţie a fost trimis, iarăşi, spre lectură: apărarea lui, imensa tensiune nervoasă m-au costat enorm. Cât despre *Refugii* bănuiam că nu va avea o soartă prea bună, dar am fost bucuros că voi putea ţine totuşi în

mână un exemplar. Cred că acea clipă când atingi primul exemplar, când mângâi cartea pentru a te convinge că e reală, că există cu adevărat, răsplăteşte toate suferinţele, îţi dă putere să mergi mai departe. Cu ani în urmă, pe vremea *Feţelor tăcerii*, supusă şi ea unor nesfârşite referate, am intrat în tipografie cu o consistentă sumă de bani şi cu suficiente sticle de ţuică, pentru a convinge tipografii să-mi broşeze câteva exemplare. Voiam să am şi eu o carte, dar fiind tânăr şi neavând nervi buni şi suficientă energie, m-am gândit că şi mai marele cenzurii ar merita una, voiam să-l anunţ că am învins. L-am sunat de la un telefon public şi l-am rugat să mă primească să-i ofer un autograf. Când a văzut cartea a rămas uluit: „Cum p... mă-tii ai făcut rost de ea? s-a răstit exasperat la mine. Încă n-avem aprobare!" „Ei, suntem doar în Balcani şi aici toate se negociază. Mai doriţi să vă procur câteva?" m-am interesat eu foarte sigur. Fireşte, n-ar fi trebuit să fac asta: dacă ar fi declanşat vreo anchetă puneam brutal în discuţie slujba celor ce m-au ajutat. Şi nu numai slujba. Noroc că până la urmă omul a fost de înţeles. După aceea, însă, m-a urmărit mereu acest gest: mă gândisem numai şi numai la mine, la victoria mea şi nu la cei ce mi-au procurat exemplarele cu convingerea că le păstrez doar pentru mine.

La *Refugii* lucrurile s-au petrecut mai simplu: exemplarele mi-au fost aduse direct din tipografie, într-o seară de iulie, tocmai de către ofiţerul cu care negociasem fiecare cuvânt şi, care, înainte de a mi le da, mi-a pus câteva condiţii:

1. Să dau câteva autografe unor persoane necunoscute mie, probabil înalţi ofiţeri, pentru unele dictându-mi chiar textul; era simplu, aveau nevoie să mă aibă la mână, să iasă ca în Caragiale cu scrisorica la *Războiul*;
2. Să trimit o scrisoare conducerii editurii în care să mulţumesc pentru foarte prieteneasca şi buna colaborare dintre noi;
3. Să distrug textul protestului, cică multiplicat, deoarece scrisoarea avea tocmai rolul de a-l

anula în ipoteza că acesta ar fi apărut în vreo publicaţie străină.

Am acceptat totul, o bătălie se sfârşea, alta urma să înceapă nu peste mult (şi, aşa cum am bănuit, o lichea, una dintre cele multe, astăzi mare slujbaş şi apărător al patriei, a scris că *Refugii* este egal cu *fugi*, că aş îndemna, adică, oamenii să fugă din ţară etc., etc.). Eram fericit că învinsesem şi omul din faţa mea, tocmai el, îmi confirma victoria. Cartea a apărut datorită unei rezistenţe îndârjite şi faptul acesta mă convingea din nou că nici o bătălie nu este dinainte pierdută, că înfruntarea cea mai dură cu autorităţile poate avea sorţi de izbândă: trebuia să-i obligi să te respecte şi să ştie că nu ţi-e frică.

Dacă a meritat toate sacrificiile, imensa încordare, frica şi toate câte au fost? Atunci aşa am crezut. Azi, când scriu, îmi vine în minte raportul căpitanului poliţiei secrete cehe, Cinka, după o întâlnire cu un tânăr dramaturg numit Václav Havel: „Convorbirea cu Havel s-a încheiat cu sugestia mea, că, în caz de nevoie, îl voi contacta din nou. A fost de acord şi a spus că şi el e bucuros că a discutat cu noi, deoarece i-am furnizat material pentru viitoarele lui încercări literare“. Pentru literatura mea, asemenea confruntări cu autorităţile nici măcar nu le pot trece la câştiguri, căci mari romancieri au descris cu geniu feţele nefaste ale dictaturii, iar la noi protagoniştii nu s-au pierdut în ceaţă, cei ce te-au speriat ieri, reuşesc, din nefericire, să te mai sperie şi azi, când par să se simtă mai bine ca oricând. Nu-ţi lasă timp nici să-i ignori, nici să le mai dai o şansă pentru a se căi şi a redeveni oameni, ci încearcă iarăşi să-ţi impună manierele lor, să reinstaleze minciuna şi ignoranţa pe locurile ocupate odinioară. Dar ţinând minte ceea ce a fost, cunoscând agenţii nopţii şi numindu-i, nimic nu e pierdut. Cât despre cetăţeanul cu autograful, îi sunt recunoscător că nu mi-a mai lăsat nici o iluzie.

1994

RECURS LA MEMORIE: *FEŢELE TĂCERII*

Am spus deseori că mi-a fost imposibil să fac abstracţie de sentimentele dominante ale copilăriei şi tinereţii: frica şi revolta, de întâmplările care le întreţineau, dar şi de spaţiul unde le-am dobândit. Mai târziu, s-au schimbat doar nuanţele, însă în spatele lor au rămas miile de întrebări auzite ori trăite şi, desigur, întrebările obligatorii: De ce? Cum a fost posibil? Încotro? Şi multe altele. Cu timpul, după lungi exerciţii, m-am obişnuit să le privesc în faţă, fără prejudecăţi şi concluzii trase de alţii, dar frica şi revolta nu mi s-au părut mai suportabile. Am observat însă că, într-o zi oarecare, una dintre aceste întâmplări iese din rând şi ocupă întreaga sferă de interes, se transformă într-o chinuitoare obsesie. Şi atunci nu-ţi rămâne decât să scrii: ea este *salvarea*, ceea ce ai căutat, *începutul* a ceva sau, oricum, impulsul prim, celula din care s-ar putea naşte o lume. Până la sfârşit însă, cum deseori mi s-a întâmplat, întâmplarea respectivă îşi pierde din importanţă ori, pur şi simplu, dispare în decursul numeroaselor rescrieri sau restructurări. În cazul *Feţelor tăcerii,* romanul despre care voi încerca să vorbesc, lucrurile au stat altfel. Îmi apăruse *Absenţii*, roman ce s-a bucurat de un mare succes, primisem premiul Uniunii Scriitorilor, regretul sau, mai corect, spaima că am abandonat o meserie care-mi plăcea şi în care aveam un incontestabil viitor, medicina, s-a mai atenuat, ca,

brusc, romanul să fie interzis imediat după declanşarea minirevoluţiei culturale.

Şocul pe care l-am trăit a fost teribil. Revolta, frica şi lehamitea mă cuprindeau pe rând, deoarece mai credeam că asemenea gesturi au o logică, o explicaţie cât de sumară, că diverşii oficiali îşi vor motiva decizia de a interzice şi de a scoate din biblioteci o carte despre care se spuseseră numai lucruri frumoase. Gestul autorităţilor a avut mare ecou în presa străină, romanul a fost menţionat sau recenzat în numeroase publicaţii occidentale, eram convins că se va ţine seama de ele şi se va reveni asupra deciziei, dar nu s-a întâmplat aşa, prin urmare, am început seria protestelor: la Zaharia Stancu, preşedintele Uniunii Scriitorilor, la Consiliul Culturii, la Comitetul Central al PCR, însă nimeni nu-mi răspundea, peste tot mi se spunea direct că săvârşisem o eroare politică gravă, eram învinuit în fel şi chip, ba chiar şi ocolit de colegii şi prietenii din Cluj, căci pe cei din Bucureşti încă nu ajunsesem să-i cunosc decât foarte superficial şi mai ales din lecturi. După cum mi se dădea de înţeles, dintr-o clipă în alta urma să fiu dat afară din slujbă, fapt ce i-ar fi bucurat pe mulţi dintre colegii de la „Tribuna“, bucurie pe care, după mai bine de trei decenii, am descoperit-o consemnată cu hărnicie şi în *Dosarul meu de urmărire informativă*.

Şi în zilele acelea confuze, triste, dominate de diversele scenarii despre sancţiunile ce mă aşteptau, mi se întărea convingerea că, multă vreme, nu voi mai putea publica, drept care mi-am propus să strâng din dinţi şi să scriu, iar prima idee care m-a încercat a fost să mă gândesc la un roman aparent istoric, adică să caut în istorie un domnitor care să-i semene lui Ceauşescu, şi nu spre a-l ridica în slăvi, cum era moda, ci pentru a-l readuce la dimensiunile lui reale. Am citit cu infinită atenţie *Istoria* lui Nicolae Iorga, cele 12 volume, cred, şi, dacă îmi amintesc bine, mă oprisem la Petru Rareş şi la Grigore Ghica, domnitorul cu aversiune pentru cultură, dar pasionat de controlul pieţelor, care, după o scurtă domnie, a sfârşit-o într-o fântână. Despre Petru Rareş, Nicolae

Iorga spunea că n-a făcut nimic pentru ţară, în afară de faptul că a secătuit-o în războaie absurde şi că i-a amestecat numele în toate conflictele europene. Mai mult, în loc să se concentreze asupra Ardealului, pe care l-ar fi putut avea cu uşurinţă, domnitorul moldovean s-a încăpăţânat cu Pocuţia tocmai într-un moment când Polonia era foarte puternică. Iar pe deasupra, nu-i vorbea foarte frumos la Înalta Poartă tocmai pe cei ce i-au oferit găzduire şi pe care, până la urmă, i-a părăsit pentru turcii care i-au redat, pentru o vreme, tronul. Curios mi se părea că, deşi aveam subiectul, motivaţia, totul, nu reuşeam să scriu nici măcar o pagină, deoarece, în sinea mea, mă consideram laş şi mă învinuiam că, în realitate, încercam, în buna tradiţie strămoşească, să-i păcălesc pe viitorii cenzori şi, mai ales, să mă păcălesc pe mine însumi străbătând doar o mică parte din drumul ce mi se părea obligatoriu pentru un scriitor. Ştiinţa şi viaţa mă învăţaseră că trebuie să privesc adevărul în faţă oricât ar fi de crud, că având de partea ta adevărul nu ai cum pierde. În plus, mă vedeam scos pentru multă vreme din arenă, eram convins că până la următoarea carte publicată vor trece destui ani, aşa că având suficient timp, trebuia să scriu ceva care să mă mulţumească pe deplin. Iar Petru Rareş, după ce am consultat destule documente, nu era tocmai modelul potrivit pentru ceea ce doream eu.

Oricum, în clipa în care am renunţat la acest subiect, m-am simţit foarte liber şi dispus la orice confruntări, indiferent cât ar fi fost de complicate şi indiferent cât m-ar fi costat. Interzicerea cărţii mi-a deschis ochii şi, totodată, m-a obligat să înţeleg că în viitor mă pot aştepta la orice. Că de cele mai multe ori întâmplarea, prostul gust, laşitatea şi incultura sunt cele ce decid. Ceauşescu nu ar fi reuşit singur să impună o dictatură aberantă, dacă nu ar fi fost ajutat de miile de lichele care încercau să-i facă pe plac, să anticipeze felul lui de a gândi într-o situaţie sau alta. Şocul minirevoluţiei culturale, apărută la puţină vreme după o perioadă de reală liberalizare, a fost mare şi, ca de obicei în asemenea împrejurări, a renăscut o categorie de oameni cărora scurta

şi puţina libertate de care ne-am putut bucura după 1965 nu le-a convenit. Au reapărut, fireşte, şi nemulţumiţii de cafenea sau curajoşii de dormitor cu lumina stinsă, care-i acuzau pe ceilalţi că nu reacţionează, că suportă fără să crâcnească noile aberaţii ale lui Ceauşescu. Ca de obicei, *alţii* erau de vină, *alţii* trebuiau să reacţioneze, *alţii* erau mămăliga ce nu explodează.

Am întâlnit asemenea orori intelectuale şi după Revoluţie când, în loc să se implice, să pună umărul pentru a evita ori înlătura erorile, unele evitabile, strigau în gura mare că le este ruşine că sunt români, se lepădau de o naţiune care le dăduse totul fără ca să primească nimic în schimb, în afară de mizeriile pomenite. Cred că revolta şi greaţa pe care mi-o provocau aceşti viteji de operetă, aceste lichele pudrate cu fraze de împrumut, m-au dus cu gândul spre cei ce se opuseseră colectivizării, cei ce luptaseră cu arma în mână împotriva comunismului şi a regimului instalat prin forţă. Au fost foarte multe victime ucise cu cruzime într-o confruntare inegală cu armata şi Securitatea, cărora memoria oamenilor le-a adăugat, cu trecerea timpului, lumini şi fapte noi.

N-am reuşit să uit groaza lăsată definitiv în sufletele noastre de maşinile negre ale Securităţii care, după miezul nopţii, cutreierau satele pentru a aresta pe cei ce însemnau ceva în colectivitatea respectivă, şi nu l-am uitat nici pe necunoscutul împuşcat la câţiva paşi de mine. Aveam, cred, doisprezece ani şi îngrijeam vitele în satul vecin, Copalnic, unde mama moştenise o bucată de pământ şi o mică pădure, când în apropierea mea am auzit focuri de armă, gălăgie, zgomot de maşini. Din pădurea la marginea căreia mă găseam, a ţâşnit un om şi, după numai câţiva paşi, a fost doborât de gloanţele unui grup de soldaţi care-l urmăreau. Nu i-am văzut faţa, nu i-am aflat niciodată numele, dar imaginea cadavrului târât de picioare spre maşinile ce aşteptau în deal, bucuria stupidă a celor ce îl omorâseră, indiferenţa vacilor care nu-şi întrerupseseră păscutul, precum şi frica paralizantă ce mă cuprinsese, m-au urmărit neîncetat. Această cumplită secvenţă m-a obligat să fiu atent la faptele partizanilor din

zona natală şi, contaminat de sentimentele celor din jur, să mă bucur când Frunzilă, de exemplu, un nume intrat în legendele locului, mai prindea câte un activist şi îl obliga să-şi mănânce carnetul de partid. Probabil că acest episod mi-a stârnit interesul pentru atâtea altele care-şi aşteptau rândul într-o memorie foarte avidă, profilată mai ales pe întâmplările tragice pe care nu le puteam nota de teamă că notiţele ar putea să cadă în mâna celor foarte interesaţi de textele mele nepublicate sau, după opinia lor, nepublicabile. Nu îmi amintesc exact ordinea în care mi s-au fixat în minte, dar sunt absolut sigur că o parte din ele ar fi putut constitui scheletul unor nuvele, exemplificări foarte convingătoare ale confruntărilor dintre individ şi o istorie aberantă, *ieşită din matcă,* cum ar spune tristul prinţ al Danemarcei.

Erau mii de întâmplări despre teroarea ce se instalase peste foarte chinuita noastră ţărănime supusă celor mai neaşteptate metode de intimidare, dar şi despre rezistenţa îndârjită a oamenilor. Îmi amintesc povestea unui consătean condamnat la închisoare pentru că a refuzat să se înscrie de bunăvoie în Gospodăria Agricolă Colectivă ce nu mai reuşea să se înfiinţeze. Pentru a-l intimida şi, totodată, pentru a da exemplu celorlalţi despre ceea ce ar putea să păţească dacă se opun „noului", activistul de la raion a făcut rost de nişte martori mai slabi de suflet care au jurat că respectivul a uneltit împotriva orânduirii, fapt pedepsit cu generozitate de minunata noastră justiţie. În mina în care-şi executa pedeapsa, omul nostru nu făcea decât să se roage şi să-şi imagineze pedepse pentru cei ce au contribuit la condamnarea lui nedreaptă. Avea o listă cu numele tuturor martorilor mincinoşi, de care nu s-a despărţit nici după ce fusese eliberat. Primul, fireşte, era activistul de la raion care, până la urmă, izbutise să adune numărul necesar de oameni pentru ca visata Colectivă să poată lua fiinţă. Acesta, mare iubitor de ţuică şi de plăcinte, prinsese slăbiciune pentru o văduvă de la marginea satului unde se deplasa cu bicicleta, maşina ce băgase spaima în oameni rămânând în curtea Sfatului Popular, fapt de

mare folos pentru proaspătul ieşit de la ocnă: ştia când activistul se afla la iubita lui, şi aşa, noapte de noapte, îi lua urmele, îi cunoştea cu precizie traseul, orele plecării şi întoarcerii, îl pândea pas cu pas, decis să-l omoare într-un moment când va trece pe drumul ce străbătea o pădure bătrână de fag. În vreme ce omul îşi consuma ţuica, plăcintele şi hormonii, urmăritorul imagina sentinţa, satisfacţia explicaţiei finale înainte de a-l înjunghia. Momentul aşteptat fusese aşa cum îl prevăzuse, numai că omul venea pe lângă bicicletă, ceea ce îi uşurase şi mai mult misiunea. I-a sărit aşadar înainte, l-a prins de gât şi, după ce i-a fixat cuţitul în dreptul inimii, a continuat cu frazele îndelung repetate: „Atâta ţi-a fost! Sunt cel pe care l-ai trimis pe nedrept la ocnă. E timpul să ne socotim!“ În clipa când a terminat de rostit ultimul cuvânt, a simţit că vajnicul luptător pentru colectivizare se înmoaie, devine un fel de cârpă scârboasă. Iar când a mai auzit şi un pârâit jalnic, l-a încercat o milă amestecată cu greaţă: „Cum să bagi cuţitul într-un individ care face pe el?“ Drept care, înainte de a-i întoarce spatele şi a-l lăsa în plata Domnului, s-a mulţumit să-i zică: „Du-te-n aia mătii!“ O dată clasat acest caz, i-au mai rămas cei doisprezece martori mincinoşi pe care, cu aceeaşi râvnă şi răbdare, i-a urmărit neîncetat, sperând că îşi vor cere iertare pentru nenorocirile pe care i le-au pricinuit. Spre uimirea lui, n-a avut parte de nici o scuză, dar nici nu a trebuit să-şi păteze mâinile cu sângele lor: „Trei au murit de cancer“, mi-a mărturisit omul, „doi şi-au rupt picioarele, alţii au rămas infirmi, alţii sunt pe moarte din diverse cauze, a mai rămas unul singur pe care, dacă nu i se întâmplă ceva până la Crăciun, va trebui să-l omor!“ Până la urmă destinul a hotărât altceva: ultimul, cel sortit cuţitului, a scăpat, a murit în schimb omul nostru într-un accident stupid, călcat din greşală de propriu-i tractor.

Un alt personaj din aceeaşi zonă, să-i zicem Fodor, activist şi el, mi-a rămas în memorie prin destinul lui aparte. Brutalitatea şi inventivitatea în materie de chinuri şi amenzi îl făcuseră un om de temut. Trimitea oamenilor citaţii bizare: să se prezinte la Sfat la, să zicem, ora 7 şi

48 de minute. Dacă veneau mai devreme, nu-i primea, dacă întârziau fie şi cu un minut, îi chinuia cu amenzi usturătoare încât, de teama lor, sătenii se mutaseră în curtea Sfatului, acolo li se aducea hrana, acolo dormeau, acolo li se proiectau filme sovietice despre succesele diverselor colhozuri. Unii, care se temeau de închisoare s-au ascuns prin păduri, alţii s-au înscris, alţii şi-au construit ascunzători în pivniţe sau pereţi falşi la casă, între care au rămas mulţi ani, plătind cu lumina ochilor sau cu afecţiuni şi mai grave, frica de închisori. Imaginea unui ţăran din satul vecin care ieşise, după mulţi ani, dintr-o asemenea ascunzătoare, circula sau se amplifica din gură în gură: păr lung, până la brâu, orb, complet ştirb, numai piele şi os, scuipând sânge, incapabil să îngaime mai mult de câteva cuvinte. Au fost destul de mulţi ţărani care, după ce şi-au pierdut pământul, s-au angajat la fabricile şi minele din apropiere, unde, zi de zi, erau duşi şi aduşi cu maşinile întreprinderilor respective. Nu crezuseră că, după înscrierea în colectivă, pământul va fi tot al lor: „Este ca şi cum mi-ai tăia p... şi pe urmă mi-ai da-o înapoi: Ia-o, că-i a ta!" Raţionamentul, foarte simplu, l-am transcris în roman, împreună cu altul, auzit de la un ţăran din Moldova care încerca să se amăgească într-un fel că răul nu este nesfârşit: „Am trăit noi o mie de ani fără guvern, dar acum că avem oleacă ?!"

Despărţirea de pământ a produs schimbări majore în viaţa de zi cu zi, în morală şi, de fapt, în credinţele de orice fel. În oraş trăiau cu gândul la pământ, la ţară, unde se întorceau şi unde le rămăseseră familiile, se gândeau la salariile câştigate în mine sau în uzine, rădăcinile de altădată, sigure, puternice, deveniseră fragile, vulnerabile. Oricum, aceşti hibrizi agro-industriali îşi îngroşaseră rândurile spre nemulţumirea celor ce, prin colectivizare, visaseră recolte bogate, aşa cum spunea teoria. Dar nu numai ţăranii din zona respectivă au suferit metamorfoza, ci şi cel ce-i colectivizase. Fodor al nostru fusese cuprins treptat de un condamnabil dezinteres pentru munca politică: era tot mai rar văzut pe teren şi tot mai mult rămânea închis în casă unde săpa cu toată energia, convins

că se află pe un veritabil filon aurifer, apoi scotea pământul în saci de pânză, pentru a nu stârni interesul altora, iar când îl părăseau puterile, stătea pe prispa casei din satul pe care-l colectivizase, şi, ceea ce era de necrezut, se lăsa scuipat de navetiştii tot mai numeroşi înghesuiţi în maşinile care-i duceau de la fabrici sau mine. Până la urmă, omul s-a spânzurat ori a fost spânzurat, nimeni nu s-a chinuit să cerceteze, sătenii vedeau în nebunia lui pedeapsa Celui de Sus pentru suferinţele pe care le pricinuise. Se mai adeverea încă o dată, la scară foarte redusă, cât de trecătoare este gloria acestei lumi! Spun asta gândindu-mă la nesfârşitele proverbe şi citate din Biblie la care recurgeau oamenii pentru a se încuraja sau pentru a-şi explica întâmplările neobişnuite prin care treceau cam de multă vreme. Nu lipseau nici semnele ciudate, interpretate, precum Biblia, după dorinţele lor: un călugăr care a descoperit într-o scorbură grâu îmbibat în sânge, icoane plângând, femei care văzuseră pe cer figuri misterioase compuse din nori şi, desigur, sfinţi şi profeţi de interes local, care prevesteau suferinţe şi lacrimi drept pedeapsă pentru păcate şi necredinţă. Numărul celor fugiţi în munţi era apreciabil, iar faptele lor fuseseră exagerate, confuzia dintre dorinţe şi realitate era evidentă, lumea atribuia acestor eroi acte de curaj pe care aceştia ar fi dorit să le facă. Apoi, baloane mari cu afişe, îndemnuri la rezistenţă, asigurări că eliberarea este aproape, că anglo-americanii nu ne-au părăsit, brăzdau deseori cerul şi, nu de puţine ori, se vorbea de oameni paraşutaţi de avioane misterioase, americane, fireşte. Nu era nici o îndoială, toţi le văzuseră în afară de mine, aşa că, adolescent fiind, am petrecut multe nopţi cu ochii pe cer în speranţa că voi vedea avioanele sau straniile baloane.

Mai târziu, ca student, în timp ce făceam practica la o secţie de chirurgie a Spitalului din Făgăraş, a fost ridicat de Securitate tocmai chirurgul care ne supraveghea şi ne antrena în intervenţii mai puţin complicate: dăduse primul ajutor unui luptător din munţi, adică se purtase ca un adevărat medic şi, firesc, conform moralei Securităţii,

trebuia să plătească. Episodul respectiv l-am atribuit mai târziu profesorului Cristian, personajul principal din *Orgolii*, roman datorită căruia am fost obligat să descopăr feţele cele mai întunecate ale cenzurii, dar şi numărul acestora. Tot în Apuseni şi, mai târziu, după terminarea facultăţii, am făcut imposibilul să ajung prin zonele unde avuseseră loc confruntările, să întâlnesc supravieţuitori sau măcar persoane care au luptat alături de o familie cu nume de mare rezonanţă în Apuseni: Şuşman. Documentarea aceasta, împreună cu cea din Valea Jiului, după greva din 1977, a fost una din cele mai ciudate aventuri pe care mi-a fost dat să le trăiesc. O parte din cei ce luptaseră efectiv nu voiau să povestească nimic, frica şi prudenţa lor mi se păreau de înţeles, în sinea mea, însă, eram bucuros că ajunsesem să văd în carne şi oase nişte oameni care avuseseră curajul să lupte cu arma în mână într-un timp în care teroarea Securităţii şi a activiştilor de partid atinsese cote patologice. Cei dispuşi să povestească nu luptaseră, dar îmi cereau să semnăm împreună cartea şi, mai ales, să împărţim banii. Unii îmi aflaseră adresa şi mă căutau acasă cu acest scop, dar în vremurile acelea era practic imposibil să faci deosebirea între cei de bună-credinţă şi cei cu misiuni speciale, trimişi, adică, de Securitate. Oricum, timp înainte aveam destul, şansa de a publica după cele întâmplate mi se părea, cum am mai spus, foarte îndepărtată, dar eu mă încăpăţânasem să scriu ca şi cum interdicţia nu ar fi avut nici un efect asupra mea, de parcă aş fi trăit în cea mai liberă dintre ţări.

Până la urmă, am reuşit să termin într-o primă formă un fel de roman, dar cum se întâmplă de obicei, norocul îţi iese în cale dacă eşti pregătit să-l aştepţi. Ştiam, aşadar, prea puţine lucruri concrete despre aceşti combatanţi, dar foarte multe legende, căci lumea le-a creat o aură deosebită şi datorită tragicului lor sfârşit. Pentru mine nu era atât de importantă reconstituirea, nu scriam un roman de genul *Cu sânge rece* de Truman Capote, un roman *verité*, dar fiind de formaţie ştiinţifică, mă interesa adevărul până în pânzele albe. Pentru a avea oarecare siguranţă trebuie să ştii mult mai mult decât

spui. Construcţia, psihologiile, *lumea* creată sunt apanajul fanteziei, iar *cărămizile* cu care construieşti *lumea/romanul* aparţin epocii în care scrii. Pentru cei ce nu cunoasc realitatea, familia Şuşman – tatăl şi trei fii – ar putea părea idilizată, dar în Ardeal legătura cu pământul avea conotaţii speciale. Pământul s-a dobândit cu trudă, averea era rezultatul unei munci colosale, în condiţiile unei concurenţe – pe parcursul multor secole – nedrepte şi foarte dure. În timpul Dictatului de la Viena în partea cedată temporar Ungariei au rămas locului, în imensa majoritate, numai ţăranii legaţi de pământ şi de istorie. Copleşită de numărul urmăritorilor, de condiţiile vitrege în care trăiau, de absenţa ajutorului din exterior, în care credeau cu înverşunare, echipa lui Şuşman ca şi atâtea altele din Făgăraş, Bucovina, Maramureş etc. – oameni de diverse orientări politice, uniţi întru aceeaşi ură împotriva comuniştilor – au sfârşit prin a fi lichidate. Bătrânul Şuşman s-a sinucis, fiii săi au fost omorâţi. Personajele mele, în roman Măgurenii, aveau ca punct de pornire tragedia acestei familii, dar datele psihice, marea majoritate a faptelor din carte, aparţineau imaginaţiei autorului care le-a „construit“ din miile de întâmplări auzite prin satele ardelene. Mergând la Sighet să-i caut pe cei doi foşti gardieni care ştiau unde este înmormântat Iuliu Maniu – unul ajuns şef de cinematograf, iar altul, la un pavilion de tir cu arme cu aer comprimat – am auzit povestea lui Ştrifunda, ţăranul din Borşa, care-şi adunase o armată de ţărani, îşi confecţionase, în buna tradiţie strămoşească, tunuri de cireş şi era decis să elibereze Sighetu ocupat, imediat după ultimul război, de către sovietici.

Aveam la dispoziţie noi elemente ce conturau nişte structuri psihice, un mod de a fi şi de a gândi, dar acestea, la fel de bine puteau constitui subiectul unui roman care, în multe privinţe, ar fi amintit de proza latino-americană. Dar din sumedenia de prototipuri oferite de trista istorie ce se desfăşura sub ochii mei mereu curioşi – întreţinâdu-mi o stare de revoltă, încât uneori scriind apăsam atât de cumplit peniţa stiloului încât pur şi simplu rupeam hârtia –, s-a desprins un personaj feminin

căruia, în roman, i-am dat numele de Stanca. Cei cu care am vorbit despre întâmplările din Apuseni au descris o femeie tânără, frumoasă, energică, iubita celui mai mare dintre fraţii Şuşman, Teodor, un tânăr frumos, inteligent, cu mare trecere la femeile din zonă care, printre altele, cunoscându-i bărbăţia mai puţin obişnuită ca dimensiuni, îl protejau şi sperau că după venirea americanilor, iminentă, vor intra în această familie de incontestabil prestigiu şi autoritate. Se spunea că aveau împreună un copil, că în timpul iernii nu mai coborâseră din munţi deoarece Teodor era grav rănit. Când Securitatea a tras cu aruncătoare de flăcări asupra şurii unde se găseau, femeia şi-a ucis copilul, dar pentru ea nu-i mai rămăseseră gloanţe, drept care fusese prinsă şi azvârlită în închisoare. Aflasem că după executarea pedepsei se angajase la o fabrică de confecţii din Cluj, *Someşul*, iar cei ce o cunoşteau îmi spuseseră că este inutil să o caut, deoarece refuza categoric să vorbească despre cele întâmplate în munţi.

Activistul de partid din roman înainte de a fi Radu, îl botezasem Rusu, dar cenzura îmi ceruse cu insistenţă să-i schimb numele pentru a nu supăra pe „ştim noi cine". Căci, zeci de ani, activiştii au avut o mare obsesie: să nu supărăm, deoarece în vremea respectivă toţi erau foarte supărăcioşi: ruşii, americanii, partidul, guvernul, clasa muncitoare şi, mai ales, exponentul ei cel mai valoros: Tovarăşul. Nu ţinusem neapărat la numele de Rusu, îl dădusem din pură întâmplare: îmi amintisem de un activist datorită căruia era să fiu exmatriculat din facultate. Pe scurt, lucrurile se petrecuseră în felul următor. Eram student la Cluj, în anul II, la Medicină generală şi mama îmi telefonase să merg rapid acasă, în Maramureş, deoarece tata era grav bolnav. În ultimii ani lucrase la Uzinele *Phönix* şi fusese intoxicat cu plumb. Îl însoţeam întotdeauna în asemenea împrejurări, deoarece la medic nu voia să meargă singur şi nici însoţit de altcineva. Pe vremea aceea drumul de la Cluj la Baia Mare era un coşmar, iar de acolo până în satul meu depindeai de noroc, dacă un şofer de camion era dispus să te ia, căci cursele locale erau supraaglomerate. Acasă am ajuns spre

seară, iar pe tata l-am găsit pe prispa casei aşteptându-mă şi, în loc de salut, s-a găsit să-mi spună: „Lasă-mă pe mine, du-te în grajd, că îi pe moarte o vacă! Cred că are broască năpraznică!“ Din puţina mea experienţă agricolă şi zootehnică ştiam că ceea ce se numea prin partea locului broască năpraznică era o reacţie alergică la ghizdei sau la alte plante, nu-mi mai amintesc, oricum am făcut ceea ce ştiam că trebuie, i-am băgat mâna pe gât ca să sparg băşicile de pe trahee care o asfixiau, ţăranii mai înţepau animalul în anumite puncte în abdomen, dar pentru că nu ştiam unde anume, am fugit la Sfat pentru a-i telefona unui vechi prieten, doctorul Hereş, feciorul preotului din sat, medic veterinar într-o localitate situată la vreo 20 de kilometri de unde mă aflam. Spre norocul meu, l-am găsit, dar în timp ce îmi explica unde să-i injectez sulfatul de magneziu şi în ce cantitate, în receptor s-a auzit o voce străină care îmi poruncea să rămân pe loc până va apărea şi „el“ acolo, spre a ne lămuri de ce a trebuit să cer ajutorul unui fecior de popă. L-am rugat insistent să ne lase în pace, ne aflam în faţa unui caz urgent, ca să nu mai spun de situaţia tatii, dar el o ţinea întruna să rămân locului. Nu ştiam cine intervenise pe fir, cine era cel ce, pe tonul cel mai autoritar cu putinţă, îmi interzicea să fac vreo mişcare, n-a vrut să se prezinte, iar lozincile în care mă îmbălsămase m-au obligat să-i închid telefonul în nas, nu înainte, fireşte, de a-l trimite în maică-sa.

În vreme ce terminam administrarea sulfatului de magneziu, după ce făcusem cu bicicleta mai mulţi kilometri până la o biată farmacie, m-am pomenit cu şeful postului de miliţie din sat, care m-a anunţat că tovarăşul prim-secretar mă aşteaptă împreună cu tot comitetul de partid. I-am arătat vaca, am descris pe larg situaţia tatii, iar el o ţinea pe a lui că are ordin să mă ducă în faţa tovarăşilor cu orice preţ, legat, sub ameninţarea armei, pe sus. Îmi era limpede că nu aveam cale de întors, aşa că mi-am luat o lanternă, un cuţit, un pulovăr, în ipoteza că aş putea rămâne acolo peste noapte, o bucată de pâine, fiindcă nu mâncasem nimic toată ziua. Ajuns în

Primărie, într-o încăpere în care lămpile cu petrol nu te ajutau să distingi chipurile celor din prezidiu, m-am pomenit întâmpinat de tovarăşul prim-secretar care, fără să-mi dea timp să mă acomodez, m-a înghesuit lângă perete: „Nu vrei să asculţi de partid, ne sfidezi, nu te interesează sfaturile noastre, te-ai făcut intelectual, da?“ Se apropiase tot mai mult de mine, duhnea cumplit a ţuică proastă şi a ceapă, iar când am simţit că mă calcă pe un picior, i-am pus mâna în gât şi, instinctiv, am aprins lanterna pentru a-i atrage atenţia că se află pe piciorul meu. La care el a izbucnit în râs: „Ce, măi puţă, vrei să arăţi că ai lanternă?“Atunci, mi-am eliberat piciorul şi l-am tras foarte aproape de mine pentru a-i şopti ceea ce aveam de spus: „Dacă nu te linişteşti, te bat de te ia mama dracului. Până vin ăia să te ajute, ţi-am băgat cuţitul în burtă!“ Nu s-a aşteptat la o asemenea reacţie, de fapt, nici eu: eram obosit, flămând, logica şi calmul mă părăsiseră, nu-mi mai păsa de nimic, l-aş fi bătut, fără îndoială. Simţeam că vrea să se retragă, mâinile însă mi se înţepeniseră pe gâtul lui, chiar dacă nu mai aveam prea multă putere, l-am călcat cu furie pe picior, după care, l-am împins spre prezidiu: „Nu am ce discuta cu alcoolicul ăsta“, le-am strigat părăsind încăperea.

De pe scări am rupt-o la fugă deşi, paradoxal, nu auzeam paşi în spatele meu şi nici nu reuşeam să-mi imaginez de ce nu mă urmăresc, ce s-a întâmplat după ieşirea mea. Ajuns acasă, l-am luat pe tata, o maşină de navetişti a ajuns la timp, scăpasem provizoriu de posibilii urmăritori, dar nu şi de mâna lor lungă. La puţină vreme, la examenul de socialism ştiinţific, profesorul Ludovic Raţiu nu mi-a dat voie să trag biletul cu subiectele respective: „Nu pot să te admit la examen din moment ce nu îţi pasă de politica partidului, nu recunoşti rolul clasei muncitoare şi nici importanţa indicaţiilor tovarăşului Dej“, mi-a spus foarte iritat, nelăsând loc explicaţiilor, aşa cum avea să facă peste alţi câţiva ani considerându-mi lucrarea de diplomă, *Shakespeare în psihiatrie*, nemarxistă şi, prin urmare, respingând-o. „Du-te la cadre şi la tova-

rășul rector, lămurește-ți situația și poate ne vedem la toamnă."

Rectorul era prea mare pentru un student atât de mic, doar șeful cadrelor a acceptat, cu mare greutate târgul pe care, în disperare de cauză, i l-am propus: dacă unul din cei prezenți atunci în prezidiu infirmă, își retrage semnătura sau spune adevărul curat, adică altceva decât ceea ce scrie în această mizerabilă informare, îmi voi putea continua studiile. Legal nu aveau de ce să mă exmatriculeze, dar lumea era la discreția activiștilor, iar indiferența și lașitatea șefilor de atunci nu merită să fie comentate. Până la urmă, cel care a spus adevărul a fost milițianul din sat. Fără el mi-e greu să-mi imaginez ceea ce m-ar fi așteptat.

Ca să revin, acest prim-secretar a fost activistul la care m-am gândit când am conturat personajele romanului, dar până la urmă n-a rămas aproape nimic din prototip. Ar fi fost prea simplu să-i pun față în față pe cei *buni* și pe cei *răi*, așa că m-am străduit să-i fac oameni credibili, cu motivările, spaimele și neliniștile lor, cu credințele și visele lor, atâtea câte aveau. Nu era treaba mea să spun deschis de partea cui se află adevărul, dar mi se părea important să sugerez că timpul, necruțător, așază altfel lucrurile adesea îngropând într-o nedreaptă uitare și victimele și călăii că, de cele mai multe ori mereu *alții,* câștigă.

Într-o primă formă romanul era terminat, îmi mai rămăseseră fapte, *cărămizi,* pentru încă două sau trei volume, când o întâmplare neobișnuită, un noroc de zile mari, mi-a dat totul peste cap. Mergeam la București cu un tren de zi, o călătorie grăbită, improvizată și, din neglijență, luasem de citit tocmai *Zgomotul și furia* de Faulkner, ceea ce mi se părea o aberație, căci marele autor trebuie citit cu creionul în mână, la masa de lucru. Abia în compartiment mi-am dat seama de eroare, dar era prea târziu. În fața mea – singurul călător din compartiment: un individ în jur de patruzeci de ani, înconjurat de ziare și publicații, cu chef teribil de vorbă, spre deosebire de mine. Ați văzut *Cerbul de aur*? Ați fost la

meciul X? Aţi citit «Flacăra»? Dar «Scânteia»?" Tuturor întrebărilor, mult mai numeroase, le-am răspuns cu „Nu", ceea ce a reuşit să-l irite. *„Dar ce meserie aveţi dumneavoastră?"* s-a interesat el, enervat de muţenia mea la care am renunţat văzând că n-am încotro: „Pentru că tot nu avem ce face până la Bucureşti, i-am răspuns înseninat brusc, vă las şansa să ghiciţi". Deoarece purtam ochelari, cred, am fost pe rând contabil, comis-voiajor, director tehnic şi multe alte meserii ce ţineau de tehnică şi mai ales de bani. Până la urmă i-am spus că sunt profesor de română. Era singura soluţie acceptabilă.

Dacă-i spuneam că sunt medic, trebuia să vorbesc despre toate bolile posibile pe care nu era exclus să le aibă; dacă-i spuneam că sunt ziarist, exista posibilitatea să-l inhib tocmai când îmi revenise curiozitatea şi cheful de taclale. „Ghiciţi şi dumneavoastră", m-a îndemnat el şi l-am asigurat că nu am nevoie de trei încercări: „Dacă nu securist, atunci activist de partid, i-am răspuns. Merg însă pe securist". Nu i-am explicat de ce am ghicit atât de repede, dar era destul de simplu: tresărea când ridicam uşor tonul, pronunţa acel atât de cunoscut *toa'ăşu'*, dovedea slăbiciune pentru răspunsuri monosilabice, *da*, *nu*, însoţite de tresăririle atât de caracteristice, de îndreptarea instinctivă a spinării. „Am fost ofiţer de securitate, a completat el după un timp, dar m-am pensionat..." „Înseamnă că aţi luptat în munţi", am plusat eu, mai ales că-i descoperisem o cicatrice pe tâmplă. „În Apuseni, se pare", am adăugat, şi el, oarecum mirat, mi-a dat dreptate. „Împotriva lui Şuşman?" „Aţi auzit de el?" s-a mirat omul şi eu am încercat să-mi păstrez aerul de cunoscător: „Lumea vorbeşte multe, dar niciodată nu poţi afla adevărul adevărat", am spus cu gândul că-l stârnesc. „Se spune că bătrânul Şuşman s-a sinucis..." „Da, după ce a fugit ca prostul prin păduri fără să-l ameninţe nimeni. Când şi-a dat seama că nu mai are nici o şansă, că americanii lui nu mai vin, a folosit arma din dotare... Şi-a nenorocit şi copiii..." „E adevărat că aceştia s-au sinucis?" „Greu de spus, noi am pus aruncătoarele de flăcări pe şura în care erau ascunşi...Lumea vorbeşte, noi nu ne-am

mai întrebat..." „Se zicea că Teodor, băiatul cel mare, era foarte iubăreţ", am completat, decis să-i las impresia că sunt un bun cunoscător al celor întâmplate. „Avea un organ cât toate zilele, i-am luat dimensiunile de la comisariat, aşa că nu-i de mirare că-l adăposteau..." „Lumea vorbea că i l-ar fi tăiat cineva după ce a fost omorât", am adăugat eu. La care omul a izbucnit în râs, un râs straniu, superior, de învingător: „Se ştie şi asta? Păi eu i l-am tăiat! Imediat după ce m-am convins că sunt morţi, am fugit în şură, l-am scos din flăcări, apoi i-am tăiat pantalonii în zona respectivă, se lipise pânza de piele, a fost foarte greu, organul rămăsese însă întreg, aşa că l-am tăiat şi, într-o clipă de neatenţie, l-am strecurat în buzunarul tovarăşului prim-secretar, care l-a descoperit abia a doua zi când ne-am trezit din beţie! Şi el era curios să vadă cum arată o p... ca lumea!" Am râs şi eu pentru că eram nevoit, eram în faţa unei surse de informaţii de o valoare extraordinară, ce nu trebuia pierdută, dar sentimentul care mă încercase nu putea fi descris: frică, greaţă, revoltă, furie, milă, toate la un loc. Nu avusesem puterea să continuu dialogul şi, speriat că aş putea să-mi trădez sentimentele adevărate, i-am cerut voie să fumez, am vorbit o vreme despre tutun, ca apoi, când m-am simţit mai sigur pe mine, să revin la obsesia mea: luptele din Apuseni. Femeia despre care se vorbea că rămăsese împreună cu Teodor Şuşman, singura femeie din grupul respectiv, existase cu adevărat, fusese prinsă împreună cu soţul ei, Mihai, şi condamnată la închisoare pe viaţă. Mersese în munţi urmându-l pe Şuşman din dragoste pentru soţul ei. Avea toate datele unei femei frumoase, puternice, capabilă să facă faţă oricăror greutăţi.

M-am interesat de toate numele pe care le ştiam, dar şi de motivaţia lui, fecior de ţăran şi el: „Cum ai putut trage în ţărani? Nu te-ai gândit că printre ei s-ar fi putut afla propriul tată?" Drept răspuns am auzit încă o dată lozincile care justificau şi acopereau toate fărădelegile din vremea respectivă; era iarăşi robotul, automatul care te-ar fi împuşcat fără ezitare, ca mai târziu, citindu-mi dezamăgirea pe faţă, să adauge: „Sărăcia te împinge spre

cizme şi uniformă, care se dau pe gratis. După aceea nu e treaba ta, este cine să gândească în locul tău, iar înapoi nu mai poţi da. În zilele următoare prinderii feciorilor lui Şuşman, un bandit care refuzase să se predea, m-a văzut ascuns după o stâncă în care a tras un încărcător...O aşchie m-a lovit în tâmplă şi aşa am ajuns pensionar. Putea să mă omoare, dar n-a făcut-o. Alţi colegi n-au avut nici acest rahat de noroc!" La despărţire îi transmisesem parcă starea mea sufletească: nu am schimbat adrese, nimic, nici măcar nu ne-am promis să ne mai vedem, am fugit fiecare în treaba lui. Simţeam, la modul cel mai absurd, că trebuie să-mi acopăr faţa ca nu cumva să-i rămână în memorie.

Întâlnirea aceasta m-a obligat să renunţ la tot ce scrisesem şi să-mi reiau documentarea. Pur şi simplu dintr-o nevoie lăuntrică de cunoaştere. Structura romanului a rămas aceeaşi, chiar şi personajul feminin, Stanca, a rămas aşa cum îl gândisem iniţial, lângă tânărul Măgureanu, tatăl copilului sacrificat la ieşirea din şura incendiată cu aruncătoare de flăcări, dar am adăugat multe nuanţe psihologiilor aflate în conflict, descoperisem realitatea din perspectiva ambelor tabere şi eram împăcat că am avut tăria să spun adevărul şi să subliniez încă o dată ingratitudinea istoriei. Mai eram împăcat că mi-au reuşit cel puţin două personaje: Carol Măgureanu şi Gheorghe Radu, dar nici de ziarist nu aveam a mă plânge. Şi nici de Stanca. Oricum, felul în care ţăranii amplificaseră faptele partizanilor şi relaţiile dintre ei, mi-au fost de mare ajutor.

Cât despre autor, coşmarul început în timpul documentării s-a accentuat odată cu terminarea cărţii. El ar putea fi subiectul unui roman masiv de aventuri cu multe lichele, laşi, cinici, vanitoşi şi oportunişti, cu mult *zgomot şi furie*, un roman cu final deschis în care Securitatea are un rol important fotografiind cartea şi îngrijindu-se de soarta autorului, cum se poate vedea în acelaşi dosar, iar Partidul şi mai important: „Cum poate apărea o asemenea carte în care pe parcursul a 800 de pagini nu există

nici o vorbă bună despre colectivizare?“ se întreba unul dintre referenţi, membru marcant al *Cepex*.

Romanul odată apărut, într-un tiraj mic de tot, s-a vândut la suprapreţ, a fost copiat, multiplicat în fel şi chip, „aflându-se în permanenţă la limita dintre interdicţie şi permisiune“, cum observa Mircea Iorgulescu. În ceea ce mă priveşte, am fost mulţumit o clipă şi nemulţumit o viaţă. Căci, se ştie, cea mai bună este cartea următoare, cea pe care încă nu ai reuşit să o scrii.

CAPCANELE CANDORII: *VOCILE NOPȚII*

A merge în urmă, spre adevăratele începuturi ale unui roman este, cred, pentru orice autor, o aventură dintre cele mai dificile dacă, firește, intenționează să caute adevărul și să nu creeze o poveste despre o altă poveste. Experiența arată că prea puțini autori ar putea spune sau identifica imaginea, motivul, fraza, acel *ceva* aflat la începutul oricărui roman. Sigur, nu este vorba de prima frază – adică fraza esențială care mie, cel puțin, îmi impune ritmul cărții, „gama" în care urmează să scriu, fraza care, la cartea de față, m-a costat o lună și jumătate de așteptare, 45 de nopți albe pierdute în fața hârtiei albe –, ci de motivul în jurul căruia se organizează romanul. Mai exact: descoperi brusc, uimit, că o întâmplare, o figură anume, o memorie obișnuită să rețină cât mai multe cu putință, te acaparează cu totul, obligându-te să te concentrezi asupra lui. Este o anume secundă, un impuls fericit, o tresărire de luciditate, spaimă și bucurie, un moment decisiv când constați că *asta este, de aici începem, de aici clădim!* Bineînțeles, nu trebuie ignorat un lucru esențial: scriitorul, asemeni unei păsări de pradă, niciodată sătulă și liniștită, nu se poate desprinde nici chiar în somn de meseria sa, exploatează pe alții și se autoexploatează, adună de-a valma oricând și orice, bun și rău, mort și viu, oribil și sublim; el ține neîncetat sub observație o lume, dar și memoria ei – „biblioteca" sau „arhiva" ce înregistrează întrebările mari și mici ale

acestei lumi, nu numai spre a le cunoaşte, ci şi pentru a le striga cu mijloacele proprii meseriei sale.

În tentativa de a crea o lume nouă, asemănătoare şi totuşi diferită de cea reală, scriitorul porneşte, aşadar, de la acel *ceva* în jurul căruia încep să se ordoneze toate, numai că nici romanul, nici acel nucleu, acel „început de lume“ nu sunt opera hazardului sau a inspiraţiei, adică nu depind numai de ele, de una din cele „nouă zile dintr-un an“. Într-o discuţie avută cu celebrul chirurg sud-african Marius Barnard, m-am interesat, printre altele, şi de rolul şansei în cercetarea ştiinţifică – altfel zis, câtă sudoare, câtă întâmplare şi câtă inspiraţie –, la care el mi-a reprodus cuvintele unui mare jucător de tenis: „Am observat că, cu cât mă antrenez mai mult, cu atât am mai mult noroc!“ Replica aceasta este, cred, valabilă şi în munca literară. Dacă ştii ce vrei, dacă n-ai străbătut lumea şi bibliotecile cu ochii închişi, este greu de crezut că se va lăsa prea mult aşteptat acel punct de cotitură, momentul esenţial, când întreaga memorie, simţurile, experienţa se pun în slujba cărţii/lumii ce urmează să se nască.

Acum, când scriu aceste mărturisiri, nu am sub ochi manuscrisul – de fapt, am renunţat de mult să mai păstrez numeroasele variante ale romanelor mele –, şi mi-e imposibil să-mi amintesc începutul real, punctul de pornire în jurul căruia s-a organizat imensul material adunat; nu am însă nici o îndoială că şi aici, ca şi în cazul altor cărţi, datorită rescrierilor şi restructurărilor fireşti, el a fost eliminat sau a trecut pe un plan cu totul secundar.

Sigur este că primele pagini ale romanului *Vocile nopţii* le-am scris, aşa cum descopăr în nişte caiete de atunci, luni 22 septembrie 1975, când se intitula *Strigătul*, după ce mai înainte purtase titlul, mereu dat şi mereu refuzat de cenzură, al tuturor celorlalte romane ale mele, *E frig şi e noapte, seniori*... Adevărul este că înainte de *Absenţii*, prin 1969, cred, tipărisem un monolog cu acest titlu şi nu ştiu de ce m-am încăpăţânat mereu să-l scriu pe prima pagină a fiecărui roman chiar şi atunci când nu se potrivea. Mai târziu, i-am vândut acest titlu, pe o prăjitură, lui Laurenţiu Fulga iar el a avut norocul să nu-i fie

refuzat, ba mai mult, volumul său să rămână un punct de referinţă în opera regretatului romancier.

În 9 ianuarie 1977 l-am reluat de la zero după ce scrisesem 120 de pagini în patru variante şi-l trecusem de la persoana a treia la persoana întâi. Pe aceeaşi hârtie găsesc o altă dată: 20 decembrie 1975, ora 4 şi 50 de minute, momentul terminării *Orgoliilor*, şi câteva însemnări pe care ar fi trebuit să le folosesc în *Strigătul* (Teohari Georgescu: „Mai bine cinci nevinovaţi arestaţi decât să scape un vinovat!" „Tovarăşul G. are un stilou formidabil, *Parker*, pe care-l foloseşte doar pentru a forma cu el numerele de telefon. Nu ştie să scrie decît cu litere mari.")

După terminarea *Orgoliilor* mi-am lăsat, din mai multe motive, doar o zi de pauză. Sigur, în minte, romanul *Vocile nopţii* era „scris", „terminat" de mult şi nu numai el; de obicei, mă gândesc concomitent la două, trei romane şi, zi de zi, adun fapte, detalii, până am certitudinea că personajele, cu datele biografice şi psihice pe care le au, se pot descurca singure în lume, fără ajutorul meu. Şi în acest caz, am observat că de frica zilelor şi stărilor de după terminarea unui roman – confuze, obositoate, dominate de epuizare nervoasă, de senzaţia ciudată de uscăciune şi gol sufletesc –, am optat pentru soluţia cea mai simplă: un al doilea volum la cartea abia terminată; eram obişnuit cu personajele, cu atmosfera şi apoi, materialul strâns în exasperantele documentări, mi-ar fi fost de ajuns de fiecare dată pentru trei cărţi, cel puţin, plus că, şi de astă dată, aveam certitudinea că mi-a scăpat exact esenţialul. Vorbisem cu sute de oameni care fuseseră în închisori, la Canalul Dunăre-Marea Neagră; pe unii îi căutasem, alţii mă căutaseră ei, veniseră de la sute de kilometri să-mi povestească tragediile lor ori tragediile la care fuseseră martori şi mai ales faţă de aceştia mă simţeam şi, din păcate, mă simt încă dator. Am optat însă pentru un mediu total diferit, extrem de dificil şi delicat, terorizat de prejudecăţi, din nevoia de a fi solicitat la maximum, de a încerca un drum nou – nou pentru mine, desigur – dar, pe de altă parte, şi din convingerea că

romanul abia terminat nu avea cum să treacă de cele câteva rânduri de cenzuri existente în acel moment. Îmi rămânea deci timp suficient să-mi epuizez materialul despre închisori şi universuri concentraţionare, puteam să scriu în linişte, convins fiind că romanul va apărea cândva, în două mii şi... prin grija nepoţilor.

Sigur, îmi era teamă de cenzură, am pierdut, cu excepţia *Vocilor nopţii,* mai mult timp în confruntările cu ea decît cu scrierea unui roman dar, cu toate acestea, n-am lucrat cu gândul la cenzori, la *ce trece* şi ce *nu trece*, am scris ceea ce am crezut că trebuie scris şi m-am bătut pentru fiecare cuvânt; cred că paginile ce urmează nu mă vor contrazice. Lumea pe care urma să o încredinţez hârtiei, foarte diferită de cea din *Orgolii*, mă preocupa de mult, dintotdeauna aş spune, era doar cea în care trăisem o bună parte din viaţă dar, din nefericire, dacă despre „obsedantul deceniu" puteam scrie aproape în voie, despre „anii de lumină", în schimb, era extrem de greu de spus adevărul; cel puţin aşa ştiam atunci. Dincolo de performanţele artistice pe care, fireşte, le urmăream, *Vocile nopţii* s-a născut din furie şi a fost scris cu furie şi cu dorinţa de a dovedi că nu este cum se spunea, nu numai de la „cea mai înaltă tribună", ci şi în toată mass-media, că altfel arăta „clasa cea mai înaintată a societăţii noastre", că şi ea, împreună cu întreaga populaţie, era supusă acelei morţi despre care scrisesem mereu, moartea psihică: o lume crescută strâmb, depersonalizată, înseriată, umilită, redusă la condiţia de unealtă de muncă.

În 1959, student fiind la medicină, am participat împreună cu colegii de la Conservator şi de la Arte Plastice la o şedinţă de analiza muncii, care m-a urmărit mereu. Alături de Ion Gheorghe Maurer, Emil Bodnăraş şi alte „cadre cu munci de răspundere", participa şi Nicolae Ceauşescu, pe atunci mai mic în grad. Liderii „organizaţiei revoluţionare a tineretului" aranjaseră diverşi vorbitori care au sesizat abaterile disciplinare de la cele trei instituţii de învăţământ, critică şi autocritică după formulele ştiute, ca, în final, să ia cuvântul însuşi Nicolae

Ceauşescu. După ce şi-a dat cu părerea despre cum să ne purtăm „în societate şi în viaţă“ şi despre ce ne mai trebuie ca să ajungem revoluţionari adevăraţi, cât marxism-leninism şi câtă ştiinţă, şi-a amintit brusc de cazurile de indisciplină semnalate cu atâta zel de unii colegi şi a început să se înfurie progresiv ca, la sfârşit, să conchidă: „La urma urmei, voi nu produceţi nici oţel, nici lapte, nici pâine, putem să ne lipsim de toţi!“ Şi a făcut gestul acela atât de cunoscut prin care medicii, pictorii şi muzicienii erau eliminaţi fără drept de apel din societatea pe care ne-o propovăduiau, exasperant, toţi activiştii plătiţi şi voluntari.

După absolvirea facultăţii, m-am interesat iarăşi, cu încăpăţânare, de lumea celor de care „nu ne putem lipsi“, străbătând de zeci şi zeci de ori minele şi fabricile din Baia Mare, uzinele din Reşiţa, Oţelul Roşu, Turda, Câmpia Turzii, Cluj, Braşov şi Bucureşti, am locuit în acele cămine sordide – cu banalele *Loc pentru dat cu capul* şi *Loc pentru urlat*, cu nuduri şi cu poze de familie risipite pe toţi pereţii pentru a acoperi igrasia – printre tineri care, ştiind că trăiesc într-o lume imorală, unde ceea ce a fost interzis se mai interzice o dată, se lansau în cele mai aberante acte de sfidare sau căutau incredibile refugii în alcool sau sex; toţi ştiau ce să nege, dar nu şi ce să afirme. Aveau o bunătate primară, un fond extrem de curat, o generozitate şi un ciudat simţ al valorii şi adevărului, numai că şi le reprimau cu îndărătnicie, convinşi că nimeni nu are nevoie de ele, după cum nici de inteligenţa şi forţa lor reală. În momentele foarte dificile pentru ţară, cum au fost inundaţiile şi cutremurul, aceşti tineri şi-au demonstrat adevărata lor faţă, omenia şi capacitatea de sacrificiu care, în Decembrie ’89, a atins cotele cele mai înalte cu putinţă. Înainte de Revoluţie îi căutam mereu, nu atât din dorinţa de a scrie despre ei, cât mai ales din nevoia de a găsi răspuns la o întrebare chinuitoare: ţara asta mai are un viitor? Străbătusem toate mediile sociale şi era firesc să descopăr cum gândesc, ce spun, ce au de gând, dacă ştiu ce să facă. Minirevoluţia culturală din 1971 a dovedit cu prisosinţă că suntem mult

mai aproape de peşteri decât de lună, că există foarte mulţi oameni gata în orice clipă să menţină noaptea şi ura, că practicile abuzive ale comunismului primitiv, de început, nu fuseseră uitate, iar enoriaşii lui erau pregătiţi să le aplice: asemeni germenilor ciumei, nu puţine nulităţi şi rebuturi umane au prins momentul pentru a ajunge în faţă şi a reduce totul la nivelul lor de înţelegere.

Interzicerea romanului meu de debut, *Absenţii*, dar mai ales toate câte mi s-au întâmplat de când am descoperit ce înseamnă a scrie şi răspunderea pe care ţi-o asumi, m-au adus în situaţia de a mă apăra mereu, de a fi pregătit pentru orice, or, era simplu, mă puteam apăra cunoscând duşmanii, metodele şi armele lor, dar şi posibilii prieteni, foarte puţini când eşti în necaz. Oricum, din această perioadă am adunat zeci de proteste şi memorii şi am devenit ceva mai înţelept, învăţând de la adversarii mei, precum spunea regele David. Când era vorba de activiştii de partid, de viaţa lor particulară, nimeni nu era discret: chefurile, vânătorile, inclusiv cele de titluri universitare, aberaţiile, replicile treceau din gură în gură, totul era să nu pierzi momentul; cei ce cădeau îi bârfeau pe cei ce le luaseră locul, astfel că, pe linia tradiţiei, nimic nu era necriticat, nebârfit, necomentat, iar imitaţia se practica pe scară mare: majoritatea iubeau romanţele precum Numărul 1, un anume sort de vin, *Galbena de Odobeşti*, se profilaseră pe vânătoare şi aşa mai departe, relaţiile, slugărnicia pavoazată cu lozinci şi aparenta „exigenţă revoluţionară“ funcţionau în buna tradiţie strămoşească, atâta doar că nu era o lume la care valoarea era împinsă în faţă, dimpotrivă, dar nici acest fapt nu se situa în afara obiceiurilor noastre dintotdeauna şi nici corupţia, traficul de influenţă, dedublarea etc.

Erau mii de Ceauşeşti, mii de de fiinţe aproximativ identice care-l invidiau pe acesta şi-l urau în acelaşi timp, deoarece nu puteau fi ca el, nu aveau curajul să-l conteste. După Revoluţie, când a dispărut orice urmă de ruşine, când s-au desfundat toate canalele şi s-au rupt şi

ultimele bariere care într-o oarecare măsură zăgăzuiseră ura, incompetenţa şi subcultura, au apărut şi alţi Ceauşeşti, nebănuiţi, ascunşi în obscuritate până atunci, de frică. Omul nou visat de Ceauşescu, şi-a arătat faţa, cea mai oribilă cu putinţă, iar minciuna, cacialmaua, fala şi mai ales ura au ocupat mulţi ani întreaga scenă. Ceea ce nu reuşise dictatorul şi activiştii săi fără prea multă şcoală sau cu şcoală, dar rotiţi mereu şi mereu în zonele pentru care nu aveau informaţie şi înţelegere, şi anume ca să îngenuncheze cultura, să o situeze pe un loc subobscur, au reuşit nişte oameni încărcaţi de diplome, câteva minuni postrevoluţionare ascunse sub sintagma „oameni politici". Căci anii postrevoluţionari au produs mai ales analişti şi oameni politici care păreau să deţină secretele mântuirii noastre şi care jucau rolul de trimişi provizorii ai marilor puteri sau ai marilor organizaţii militare şi economice în trista şi derutata noastră ţară. Calibanii, vorba lui Saint-Beuve, îşi dădeau aere de Shakespeare. Şi mulţi au fost crezuţi.

Cât despre securişti, ar fi fost multe de spus. Sau: şi mai multe de spus acum, când recitesc aceste însemnări, la aproape un deceniu de când au fost scrise. Consultându-mi dosarul de securitate sau ceea ce a mai rămas din el, am descoperit printre multe altele, că atât turnătorii, cât şi ofiţerii de securitate, nu puţini la număr, au mâncat o pâine bună de pe urma mea. Unul dintre ei era locotenent când m-a luat în primire, în perioada studenţiei, iar când, fără voia lui, a fost obligat să mă părăsească, odată cu prima zi a revoltei din Timişoara, ajunsese colonel. Pe cei ce m-au preluat *după*, până în *13 noiembrie 1990,* nu-i cunosc deocamdată. În ceea ce mă priveşte, nu numai colonelul în cauză, ci şi ceilalţi, mai mici sau mai mari în grad, n-au făcut absolut nimic pentru a verifica informaţiile turnătorilor; oameni de cultură, colegi şi prieteni, s-au mulţumit să le preia ura, invidia şi minciunile pentru a le transmite şefilor ierarhici şi mai marilor de la partid.

Oricum, i-am cunoscut foarte bine pe cei ce, timp de trei decenii, mi-au făcut viaţa foarte grea. Despre unii

am scris, altora sper să le vină rândul. Şi, mai ales, câtorva turnători ale căror texte şi analize literare depăşeau în murdărie informările celor mai odioşi securişti. Ciudat, acum când scriu, faţă de mulţi dintre turnători mă încearcă o nejustificată milă: erau atât de harnici, atât de supuşi urii şi complexelor, încât au rămas fără operă. Pedeapsă teribil de grea să te doară mai mult realizarea celuilalt decât propria ta nerealizare! E adevărat, unii au ajuns mari luptători anticomunişti şi antisecurişti, dar faptul că trăiesc cu teamă că vor fi descoperiţi, că aripile de ceară li se vor topi, trebuie să-i chinuie în momentele lor de luciditate. Unul dintre turnători, un incontestabil profesionist de la care am învăţat foarte multe şi prietenul cel mai bun într-o importantă perioadă a formării mele, s-a sinucis. Un posibil personaj tragic. A fost laş? Avea vreun păcat ştiut doar de cei ce l-au şantajat? Oricum, pe el nu l-am bănuit, poate şi pentru că nu mă interesa decât să spun ce cred, să trăiesc, pe cât posibil, ca un om liber.

Minirevoluţia, interdicţiile, tirajele confidenţiale, nesfârşitele mese rotunde în care romanele erau desfiinţate ideologic – printre care şi ale mele, toate, cred –, cărţile, obligate să depindă nu numai de „gândirea" celor doi supremi, ci mai ales de slugărnicia veleitarilor ce căutau să le intre în voie, să-şi imagineze ce le-ar face plăcere, cum ar gândi ei în situaţia dată etc., de zvonurile lansate de specialişti şi răstălmăcite de cei ce se credeau reprimaţi, ori îşi pierdeau vremea pe la uşile cabinetelor importante, creau o stare ciudată de oboseală nervoasă şi o nevoie de a te apăra. Pentru mine, cel puţin, fiecare rând scris era un mijloc de supravieţuire, un efort de a mă opune bolii ce măcina cultura şi societatea în general. Umblând prin lume, prin cele mai neaşteptate locuri şi medii, căutam nu numai personaje, întâmplări, culori, replici etc., necesare unor cărţi, ci şi argumente pentru propria-mi supravieţuire, nimicuri sortite să-mi întreţină speranţa că totuşi noaptea va lua sfârşit, că la noi există oameni capabili să-i grăbească sfârşitul. Şi tot din acest motiv ascultam prosteşte până-n zori buletinele de ştiri, citeam ce-mi cădea în mână, de parcă urmau să fie

interzise toate cărţile, închise toate bibliotecile etc., mă angajasem într-o cursă contra cronometru cu moartea psihică pe care o simţeam pretutindeni.

Prin urmare, aşa cum spunea undeva García Lorca, îmi era imposibil să-mi iubesc patria cu ochii legaţi, dar nu puteam face abstracţie nici de ceea ce însemna cu adevărat un roman. Scriam obsedat şi de cele trei părţi nevăzute ale icebergului de care vorbea Hemingway, de ceea ce trebuie să fie dincolo de ce se descoperă la o primă lectură sau la un contract superficial cu romanul. Mă confruntam, aşadar, nu numai cu o istorie nedreaptă, cu un vis al ei, stupid ci şi cu adâncimile psihicului uman care, fireşte, nu se lasă uşor descoperite, cu trăiri, idei şi situaţii noi ce reclamau forţă pentru a le stăpâni şi cuvinte potrivite.

Nevoia de a da altă durată unor situaţii trecătoare, perisabile, de a face clipa mai lungă decât veacul mă obliga la nesfârşite popasuri de care fugisem, spre necunoscut şi nespus încă. La această „foame spirituală" contribuise şi un prieten despre care am vorbit deseori, Aurel Socol, lider al românilor din Ardealul de Nord în perioada Dictatului, cu un lung stagiu la Canal şi în diverse închisori. După ce mi-a vorbit despre lecţiile care se ţineau în celule (limbi străine, biologie, drept, matematici, filosofie etc.), m-a întrebat cu brutalitate: „Despre ce ai putea vorbi o oră fără să ai cărţi la îndemână, fără să te repeţi, fără să plictiseşti, fără să baţi câmpii, să fii, adică, în chestiune? Căci nu trebuie să uiţi, azi poţi să nu faci absolut nimic şi să ajungi la închisoare. Dar tu, care...?" Nu mi-a fost teamă că aş putea ajunge la închisoare, adică nu m-am gândit la asta, nici măcar atunci când mi s-a spus – şi nu o dată, şi nu cu blândeţe – că dacă mă va călca o maşină nu va fi decât un banal accident rutier, dar întrebarea: despre ce aş putea vorbi etc., m-a urmărit, mai ales că mi-o pusese nu o dată profesoara mea de psihiatrie, dr. Aurelia Sârbu, care voia să adauge nevoii mele de a cunoaşte, temeinicia.

Şi temeinicia la care am ajuns treptat mi-a fost de mare folos: am cercetat totul cu îndârjirea şi curiozitatea

omului de ştiinţă, până-n pânzele albe, dar această deprindere a avut şi un revers: mi-a diminuat spontaneitatea, capacitatea de a improviza, excesul de imaginaţie pe care le-am admirat de mult la tinerii pe care-i ţinusem sub lupă ani în şir. Deşi îi cunoscusem atât de bine, nici unul dintre ei nu s-a desprins ca un prototip, cu toate că, ciudat, aproape fiecare ar fi putut fi. Mai mult, trăisem tragedia inundaţiilor, străbătusem Târnavele şi Someşul până mai sus de Satu Mare, văzusem distrugerile, victimele umane şi animale – n-am să pot uita vreodată căprioarele şi păsările „încrustate“ în noroiul abandonat de ape –, cartea, în mine, era gata, dar nimic nu mă îndemna să o încredinţez hârtiei; toate erau la locul lor – întâmplări, structuri, conflicte – numai că le lipsea viaţa, acel ceva care să le mişte şi, în acelaşi timp, să mă oblige să lucrez cu plăcere.

Când îmi propun să cercetez, mi-e foarte greu să mă opresc. Şi, totuşi, trei personaje şi trei întâmplări, fără nici o legătură între ele, au avut darul să mă scoată brusc dintr-un impas ce părea fără ieşire. Nu mai ştiu ordinea în care mi-au venit în minte, mi-e imposibil să spun de ce m-am gândit la întâmplările respective abia atunci, sigur este că tânărul care în roman se numeşte Neamţu, un personaj peste care se trece, în procesele ce au precedat scrierea cărţii, în fazele de sistematizare a imensului material faptic şi de subordonare a acestei idei de bază, adică a aceea ce am vrut să spun dincolo de ce am spus pe fiecare pagină, ei, bine, acest Neamţu, a avut un rol deosebit.

Despre ce este vorba? Neamţu, un tânăr extrem de inteligent, bun cunoscător al lumii de jos, al lumii de dincolo-de-ce-se-vede-şi-de-ce-se-ştie, era prins într-un comerţ ilegal cu câţiva italieni, şoferi mai ales, ce transportau carne din România, şi care, în schimbul aurului, colectau sfeşnice, obiecte de cult, vase de argint, vechi, desigur, lucrate de mari meşteri etc. Afacerea mergea ca pe roate, până în ziua când italianul a făcut imprudenţa să aducă trei kilograme de aur şi să i le lase în schimbul obiectelor pe care Neamţu urma să i le procure. Din

păcate, ceea ce nu prevăzuse nici unul dintre ei, a fost nebunia ce avea să-l cuprindă brusc pe Neamţu când s-a văzut posesorul unei impresionante averi. Fără să-i pese de ceea ce-i datora italianului, şi-a pus comoara într-o traistă pe care o ţinea mereu atârnată de gât şi, după ce a găsit o tânără neconsolată în urma eşecului la examenul de admitere, a părăsit Clujul, convins că Timişoara e un oraş mult mai cosmopolit, unde se puteau pierde şi unde aveau o şansă să întâlnească oameni interesanţi şi interesaţi de comerţ. Sigur că, în tren, tânărul în discuţie s-a străduit să-şi cunoască tovarăşa de suferinţă în toate ale ei, păzit cu străşnicie de controlorii care s-au dovedit extrem de sensibili la bani, dar nu la detalii de acest fel, inutile. Oricum, în Timişoara a descins la un mare restaurant unde, după ce s-a convins, cu ajutorul ospătarului, că în seara respectivă şi în sala cu pricina lipsesc miliţienii şi securiştii, a vrut să achite consumaţia tuturor, până ce un sârb specializat în trecerea frauduloasă a diverselor lucruri peste frontieră a propus să plătească cel ce are banii cei mai mulţi, iar acesta, stupoare!, nu a fost Neamţu. Până la urmă, împreună cu sârbul respectiv, cu alte fete şi cu doi cascadori au eşuat la o cabană undeva în apropierea Braşovului. Sigur este că, după trei luni de aventuri ce nu pot fi povestite într-un spaţiu atât de limitat, Neamţu, rămas fără bani şi, desigur, fără prieteni, s-a reîntors acasă, adică a fost adus acasă de către miliţieni, care, la anchetă, nu s-au putut abţine de la a-i face obligatoriu morală: „Puteai să-ţi cumperi casă, maşină, să te căsătoreşti sau să trăieşti mulţi ani în linişte, ferit de orice grijă materială!“ i-au spus, la care el a zâmbit enigmatic: „Voi n-o să puteţi înţelege niciodată ce am trăit eu în aceste trei luni. Oricum, nu regret absolut nimic!“

Alt personaj/persoană, care în urma rescrierilor „a căzut“ din roman, a fost esenţial, împrumutând celorlalţi tineri (Pintea, Vişan şi, mai ales, lui Stelică) ceva din candoarea şi spiritul lui de aventură. Acesta, să-i zicem Iacob, a avut ideea cu nutriile, chinchilele şi aşa mai departe. Găsise o hartă desenată pe piele pe care era

indicat drumul spre o comoară ascunsă adânc în munte. Pentru a o căuta, avea nevoie de oameni şi de fonduri, drept care s-a văzut obligat să fure, deoarece prin muncă cinstită – era el de părere – n-ar fi avut şanse să-şi poată plăti expediţia. „Dare-ar Dumnezeu să trăieşti numai din salar!“ era, se ştie, un blestem şi nu un îndemn creştinesc spre cumpătare. Până la urmă, miliţia i-a luat urma şi l-a surprins în casă tocmai când îşi cerceta harta. Cu mari dificultăţi Iacob a reuşit să se elibereze şi să fugă spre parcul oraşului unde s-a aruncat în lac şi, în mijlocul apei, indiferent de somaţiile miliţiei, a rămas până şi-a terminat ţigările pe care a avut grijă să şi le ferească de apă. „Dacă n-aveţi chef să mă luaţi de aici, le striga miliţienilor, aşteptaţi până mi se face somn!“ „La închisoare nu e cine ştie ce“, mi-a mărturisit el. „Tragi la lopată, îţi reduci condamnarea la jumătate, mai vine o amnistie, că nea Nicu are milă de noi, dar găseşte careva comoara şi s-a dus dracului ţelul vieţii, trebuie să mă gândesc la altceva!“

A treia persoană fără de care scrierea cărţii ar fi fost infinit mai grea, dacă nu imposibilă, în roman se numeşte Violetta şi ocupa destul de mult spaţiu. În realitate se chema altfel, era ziaristă, soţia unui important pictor ale cărui lucrări pot fi văzute în marile muzee de artă contemporană. Am întâlnit-o în 1972, în fosta Iugoslavie, în localitatea Decane din Kosovo, în apropierea mănăstirii Metohia. Împrejurările în care am cunoscut-o, spaimele ei şi ceva din biografie, atât cât a avut chef să-mi povestească, le-am transcris în roman. Ea, marea ziaristă care nu ratase nici un punct fierbinte de pe glob, din Biafra până-n Vietnam, din Liban şi Israel până în America Latină era, în ochii mei, un fel de simbol al ziaristului ideal, dar şi al opacităţii tipic occidentale faţă de Estul nostru, atât de ferecat în vremea aceea. Îi era imposibil să înţeleagă de ce nu pot merge când doresc în Nepal, de ce n-am cum să o însoţesc acolo sau măcar până în Italia ei natală, distanţă neînsemnată pentru o maşină bună, rulată pe toate drumurile Europei. Soţul ei era şi mai departe de realitatea noastră: „Dacă nu e voie

să scrii ce vrei în țara ta, de ce nu te muți în alta? Sau încearcă să convingi lumea că trebuie schimbat guvernul". Discuțiile pe această temă se sfârșeau într-un punct mort, imposibil de depășit, mai ales că nici nu-l ajută prea mult cultura. Oricum, din clipa în care mi-am amintit de Violetta și de discuțiile de la Metohia, după ce câțiva ani le uitasem cu desăvârșire, spre deruta mea, ea a început să-și facă loc în roman, să se acomodeze lumii atât de diferite asupra căreia mă fixasem.

Dialogul cu Violetta era un alt fel de strigăt. Notasem atunci într-un caiet că noi, câțiva, foarte puțini, care spuneam *nu*, vom muri cu mâinile pe semnalul de alarmă și nu ne va auzi nimeni din afară sau, chiar dacă ne va auzi, nu va schița nici un pas spre a ne veni în ajutor. Și, din nefericire, așa s-a și întâmplat. În „lumea mea" însă, incredibil, odată cu Neamțu, Iacob și Violetta, întregul univers al cărții – până atunci static, cenușiu – s-a luminat, a prins viață, a început să se organizeze, să *existe* cu adevărat, independent de voința mea ori de capacitatea de a-l schimba. Romanul nu mai era un schelet, o idee pe care brodasem o sumedenie de întâmplări, ci o lume vie, dinamică pe care, noapte de noapte, scriind, o redescopeream cu infinită plăcere și durere în același timp, deoarece la capătul căutărilor tuturor personajelor era o lume mai bună, mai dreaptă pe care acestea nu știau cum să o definească, între ce parametri să o circumscrie, dar simțeau și aveam impresia că sunt pe drumul spre ea, lume cu un punct fix, casa, semn al stabilității sau al intimității protejate, ferită de agresiunile cotidiene, de curiozitatea profesională și maladivă a unor paznici ai sufletelor noastre (locotenentul Veza, de exemplu).

Cartea am scris-o cu o infinită furie, de parcă aș fi fost obligat să-i organizez și să-i îndemn la revoltă pe toți cei ce aveau impresia că nu vor îndrăzni niciodată să depășească niște comune aspirații domestice, să-i conving să vrea mai mult, adică nu să cosmetizeze lumea în care trăiau, ci să o schimbe din rădăcini. „*Ce fel de ființe suntem?* mă întrebam. *Pledezi pentru cunoaștere,*

însă, când ţi se oferă ocazia, o refuzi speriat. Vrei dreptate dar, în esenţă, nu faci nimic pentru ea. Vorbeşti de adevăr, îl cauţi, însă când îl găseşti, ţi se face frică de el şi te porţi de parcă nu l-ai cunoaşte. Ce fel de fiinţe suntem?" Şi, în finalul cărţii, tot cam aceasta era întrebarea cea mai chinuitoare: *„Ce fel de fiinţe suntem noi dacă renunţăm aşa de uşor până şi la viaţă?"* Iar îndemnul pe care, sub o formă sau alta, l-am strigat pur şi simplu pe sute de pagini – *„Dacă te doare, urlă!"* – mi s-a părut foarte potrivit într-un moment când tăcerea ingnorantă sau laşă cuprindea totul ca o epidemie tiranică.

Prin urmare, am strigat atunci când era nevoie, când trebuia; m-am luptat, cât mi-a stat în puteri, cu duşmanul când era în viaţă şi în plină forţă (nu după ce a murit, cum fac o bună parte din marii democraţi postrevoluţionari, specializaţi în a se confrunta mai ales cu duşmanii inventaţi). Cartea de faţă este un argument, de aceea nu am simţit nevoia să adaug ceea ce a scos cenzura. Vroiam să se vadă că nu am făcut aluzii, ci am spus lucrurilor pe nume şi, în plus, că *nu* este o carte *datată*.

În 20 decembrie 1979 la ora 3 şi 5 minute am pus punct cărţii care, straniu, de astă dată, nu a avut un drum foarte complicat. Fiind ultima carte aprobată de Marin Preda înaintea tragicei sale dispariţii, cenzura a fost mai generoasă ca de obicei. Marile încurcături le-am avut abia după apariţie: mese-rotunde negative, critici dure şi aşa mai departe. Tinerii aceia nu sunt „îmbătrâniţi", depăşiţi sau fără viaţă, dimpotrivă, psihologiile lor, conflictele şi durerea disimulată „rezistă", cred. Parcă aud şi acum râsul lui Stelică: „Decât să ne fure alţii ţara, mai bine o bem noi". Sau blestemul lui: „Dare-ar Dumnezeu să trăieşti numai din salar"! Ca să nu vorbesc de final.

În rest, îmi amintesc de scrisoarea cuiva din Sibiu, expediată nu numai mie, ci şi secţiei de propagandă a CC: „Ce s-ar întâmpla, domnule Buzura, dacă am lua fraze din romanul dumneavoastră, le-am copia pe nişte pancarte, şi am ieşi cu ele în stradă? Nu ne-ar aresta? Pe dumneavoastră de ce nu vă arestează?" Să-i fi spus că m-au

apărat tocmai acele fraze, tocmai cărţile scrise adeseori cu gândul la cei ce în loc să urle se mirau că nu sunt băgat la puşcărie?

Citindu-mi dosarul, mi-am dat seama că aceste întrebări erau foarte candide în comparaţie cu ceea ce-mi doreau colegii mei la adăpostul anonimatului. Nevoia de a-mi face rău şi mai ales ura lor mă uluieşte. În unele romane am cercetat şi descris mecanismele fricii, moartea psihică şi moartea biologică, dar ura mi-a scăpat, nu m-a preocupat prea mult, poate şi pentru că acest sentiment nu m-a căutat încă. După Revoluţie, însă, ea s-a revărsat de peste tot, ani întregi a fost stăpână, întreţinută, ajunsese un fel de smog ce acoperea totul, te obliga să o cercetezi şi poate că următoarea carte, următoarea încercare va fi mai bună. Pentru că, la urma urmei, nu facem decât să rescriem aceeaşi carte, să dăm noi dimensiuni şi noi faţete unei lumi pe care încercăm să o creăm cât mai complicată, cât mai vie şi cât mai de neuitat.

Prozatorul nu trebuie să ignore nici un sentiment, nimic din ceea ce este omenesc: „Dacă ceva vi se pare a fi un păcat, faceţi-l, ne îndeamnă înţeleptul Milarepa, atunci când este spre folosul fiinţelor, căci asta e cu adevărat fapta unui credincios!“ Iar ca autor, important mi se pare să mergi înainte, indiferent de împrejurări, de întrebări, de uri, duşmănii şi piedici, să crezi în dreptatea ta, în forţa şi în priceperea ta, chiar şi atunci când „o lume nebună, nebună, nebună“ îţi creează impresia că în loc să te zbaţi pentru diverse adevăruri, să te expui, să rişti, mai bine ar fi fost să te adânceşti în abisul psihologiilor, convins că, pentru tine, tu eşti fiinţa cea mai importantă şi nu *ceilalţi*, cum ai crezut zeci de ani.

Din păcate, nu ne aparţin nici talentul, atât cât îl avem, nici întâmplările, nici strigătul, nici cărţile, ci doar nemulţumirea de pe urma fiecărei pagini şi obligaţia de a fi utili celor ce nu au neapărat nevoie de noi. Vrem, nu vrem, trebuie să ne facem recitalul în timpul cât ne este dat, chiar dacă lehamitea şi durerea încearcă deseori să ne învingă.

MEMORIA RISIPIRII

Tolstoi spune că nu ne clarificăm asupra propriei vocaţii decât după ce ne înşelăm de câteva ori. În ceea ce mă priveşte are dreptate. Iniţial, am crezut că am chemare pentru artele plastice. Întâmplarea a făcut ca şcoala de pictură şi de sculptură din Baia Mare să se desfiinţeze tocmai când mă pregăteam pentru examenul de admitere, spre disperarea mamei mele care-şi vedea fiul doctor veterinar şi a tatălui meu care spera, pe de altă parte, să devin preot. În cele din urmă, am optat pentru medicină umană, dar fără a simţi o aplecare specială pentru această profesiune. Înainte de a urma cursurile facultăţii practicasem o sumedenie de îndeletniciri. Am fost ajutor de artificier într-o mină, educator la o şcoală profesională minieră, tăietor de lemne, funcţionar la starea civilă, muncitor la circul Krateyl, salariat al direcţiei regionale de statistică, suplinitor la o catedră de tehnologia materialelor, inspector al pieţii de alimente din Baia Mare. Literatura a însemnat în viaţa mea o pasiune târzie. Am descoperit-o pe când eram student la Medicină. A fost un fel de obsesie de care trebuia să mă eliberez. Am făcut un pariu cu mine: voi scrie o proză şi dacă mă fac de râs las din mână condeiul pentru totdeauna. Textul a plăcut şi am fost nevoit să continuu atât cu medicina cât şi cu literatura.

Ce-i drept, în copilărie citeam enorm. În spatele casei noastre se afla casa preotului din sat. Avea o biblio-

tecă incredibil de bogată. În anii aceia, când s-a instaurat dictatura proletariatului, iar maşinile Securităţii ridicau oamenii, printre cei arestaţi fiind adesea preoţii, mai cu seamă dacă puneau preţ pe cultură, el şi-a adus o mare parte din cărţi la noi. Le socotea la adăpost, deoarece tata era muncitor. Aşa se face că, exact la vârsta când eşti avid de cunoaştere, am avut privilegiul să-i descopăr pe clasicii români şi pe clasicii literaturii universale şi să am la dispoziţie colecţiile complete ale revistelor transilvane din perioada Imperiului şi din cea care a urmat Marii Uniri: „Luceafărul" lui Goga, „Cosânzeana", „Viaţa ilustrată", precum şi o seamă de scrieri ezoterice din care nu pricepeam mare lucru, dar care aveau meritul de a-mi stimula o nativă înclinaţie spre raţionalism; socoteam că nu toate câte se petrec au o explicaţie, dar datoria mea era s-o caut.

Totuşi, nici până astăzi n-am izbutit să dezleg câteva enigme. Bunăoară, de unde a apărut, ca prin miracol, acel om care l-a salvat de la moarte pe preot? Dar să povestesc întâmplarea. Imediat după plecarea armatei maghiare şi sosirea celei ruseşti, câţiva soldaţi din Armata Roşie l-au înşfăcat pe preot şi l-au dus în spatele unei şuri. Voiau să-l împuşte. S-a ivit, însă, pe neaşteptate un bărbat care, vorbindu-le ruseşte, i-a convins să nu-l omoare. De unde venea? Încotro se îndrepta? N-am descoperit niciodată. Tot ce am reuşit să aflu era că-l chema Uray Juliu, era probabil maghiar sau polonez, oricum vorbea la perfecţie aceste limbi şi multe altele: un poliglot. Drept recunoştinţă, preotul i-a oferit găzduire şi hrană până la sfârşitul zilelor.

Noul nostru vecin, care-şi apăra cu străşnicie secretele, a exercitat o puternică influenţă asupra mea. Îmi povestea experienţe de viaţă venind dintr-o uluitoare memorie cu deosebire sensibilă la neprevăzutele răsturnări de existenţă. Se vedea clar că nimic nu era inventat. Mă impresiona mai ales că mă îndemna să trec dincolo de incoerenţele şi obscurităţile unor fapte spre temeiurile lor, descâlcind hăţişul lumii. Cu el am făcut mai multe rânduri de insectare şi ierbare, şi tot cu el am

luat şi primele lecţii de franceză, de matematică şi de astronomie. După ce părintele a murit, mama s-a îngrijit de Uray Juliu, iar el de mine, în perioadele în care venea prin sat, căci apărea şi dispărea după reguli numai de el ştiute. Stranie şi fascinantă personalitate, tălmăcind aparente mistere în faţa adolescentului buimăcit şi cucerit tocmai fiindcă magistrul nu excludea inefabilul şi imponderabilul. După ce, la terminarea liceului am plecat din sat, m-a găsit învăţător în Valea Neagră şi am reluat cursul de franceză exact de unde-l părăsisem.

Nici preotul nu fusese un om de rând. Dispunea de puteri neobişnuite încât îi mersese vestea. Veneau la el o grămadă de bolnavi mintal, unii erau aduşi în criză, legaţi de căruţă. Făcea la miez de noapte slujbe în biserică, uneori şi luni în şir, le mai administra tot felul de leacuri doar de el cunoscute, iar unii dintre ei se vindecau. Am petrecut ceva vreme printre nebunii popii şi, poate, de aici atracţia pentru psihiatrie înainte de a mă consacra exclusiv literaturii. De care n-am fost tentat ca de o cale de ieşire din anonimat. Dacă aş fi putut să fac cercetare ştiinţifică serioasă – care mă fascina pur şi simplu – n-aş fi părăsit, cred, psihiatria dar, cum spunea Sábato, destinul ne conduce mereu spre ceea ce trebuie să fim. Sigur este că nu m-a ispitit ideea de a-mi vedea numele tipărit pe cărţi. După cum a fost străină de mine şi pofta de a-mi agonisi faima prin spectaculoase acte de împotrivire faţă de regimul comunist. Pur şi simplu, am simţit nevoia de a pune pe hârtie ce gândesc. De a fi util.

A fi util a fost şi a rămas pentru mine o calitate structurală. Uneori mi-a făcut mult rău, alteori mult bine, totdeauna m-a determinat lăuntric. M-am străduit să spun ce gândesc, ce simt şi ce cred fără a lua în calcul riscul, altfel spus am făcut imposibilul să trăiesc normal în vremuri anormale. Cât despre atitudinea mea faţă de fostul regim, de la început ea nu s-a datorat unei opoziţii doctrinare. M-au îndurerat suferinţele ce le pricinuia. M-a revoltat cât de grav leza el demnitatea omului. Am considerat că fiecare om este unic şi irepetabil, iar libertatea o stare dificilă, dramatică, dar de care nu putem fi lipsiţi

fără consecinţe gravisime. Asta este ceea ce am ţinut să spun în cărţile mele scrise, fără simţământul că iau parte la o competiţie şi trebuie să cuceresc un loc de frunte în ierarhia literară. Evident, după un timp am înţeles sistemul opresiv al totalitarismului, cum funcţiona mecanismul, iar revolta mea a dobândit şi o bază teoretică. Dar, repet, romanele s-au născut, înainte de orice, din durerea şi răzvrătirea în faţa înjosirii semenului.

Mulţi se întreabă cum de am reuşit acolo unde alţii au eşuat. Nu cumva, sugerează ei, autorităţile au îngăduit apariţia scrierilor mele fiindcă le convenea să existe şi un inconformist pentru a acredita ideea că regimul este de fapt tolerant, iar eu, un caz izolat de neobedienţă? Se merge chiar mai departe, şoptindu-se că tot ce am pus pe hârtie a fost cu voie de la poliţie. „Realitatea e, că orice succes are ceva dubios pentru ceilalţi“, cum bine spune François Mauriac. Este aici un adevăr. Iar altul este că o astfel de interogaţie-acuzare seamănă leit cu felul de a judeca al lui Stalin care îi considera suspecţi pe evadaţii din lagărele naziste de prizonieri şi îi asasina. Dar nu încape îndoială că cei mai mulţi sunt dispuşi să accepte supunerea, să-şi delege răspunderea şi, desigur, riscul.

Ei bine, oricât ar părea de neverosimil, eu unul n-am vrut cu nici un chip să cedez. Şi atât cât am reuşit, dacă am reuşit, se datorează unei strategii minuţios elaborate şi urmărită cu perseverenţă. O strategie menită să-mi asigure pas cu pas unele drepturi pentru care alţii nu s-au zbătut cu aceeaşi îndârjire şi tenacitate cedând mai devreme sau mai târziu presiunilor. Şi mai este ceva: n-am dus lupta la întâmplare. Mi-am studiat „ştiinţific“ inamicul. Evitam anumiţi cenzori, căutam anumiţi cenzori. Ţineam seama de modul de a gândi al fiecăruia. De psihologia lui. Până şi starea vremii intra la socoteală. Detalii derizorii? Orice combatant nu va afirma contrariul. Bătăliile durau adesea ani şi ani: manuscrisul romanului *Orgolii* s-a tipărit după 1 500 de zile de la predare şi el a însemnat înfruntări, alternând concesiile cu rezistenţe

îndârjite. Toate romanele mele au o istorie fabuloasă şi destinul lor pare ficţiune.

De-a lungul „carierei" mele de scriitor am primit mii de scrisori. Elogioase ori injurioase. Nu puţini se mirau de duritatea textelor şi se întrebau cum se pot scrie astfel, de ce nu izbutesc şi alţii şi, fireşte, de ce nu mă arestează. Camus spunea, pe bună dreptate, că există întotdeauna o filosofie pentru lipsa curajului. Frica, lenea, minciuna sunt însoţite de foarte multe cuvinte. Ceea ce nu deslușeau corespondenţii mei era că societatea în care trăiam putea fi şi ea silită să acorde drepturi celor ce le obţinuseră cu tenacitate şi eforturi, îşi făcuseră un nume, îşi asiguraseră un statut aparte. Cu riscul de a mă repeta m-am luptat pentru fiecare pagină, pentru fiecare rând, pentru fiecare cuvânt pe care l-am considerat important, cu greutate şi am plătit un preţ mare: primul meu edem cerebral a fost un accident care a avut loc în antecamera Elenei Ceauşescu la care venisem să protestez. N-am pomenit niciodată „amănuntul" din lehamite, constatând că autori, până ieri acomodanţi, se văicăresc azi de prigoana cenzurii sau de ce au pătimit de pe urma Securităţii (care nu i-a stingherit sau cu care întreţineau poate bune relaţii); ei uită tranzacţiile din operele lor, le dau la iveală pe cele din alte opere şi-şi măsluiesc biografiile. Pe scurt, un spectacol care nu-ţi stimulează pofta de a vorbi despre tine. Oricum, am ţinut doar să înfăţişez oamenii şi timpurile. O mărturie. Nimic altceva. Act de curaj? Mai degrabă de conştiinţă. L-am săvârşit în solitudinea paginii şi tot singur am înţeles să-i suport consecinţele.

Dacă se admite că mă aflu printre cei ce au spus lucrurilor pe nume, se insinuează câteodată că am greşit risipind o uriaşă cantitate de energie în războiul cu cenzura. N-ar fi fost mai înţelept să-mi concentrez forţele pentru a conferi trăinicie creaţiei, în primul rând prin valorile ei artistice? Este o obiecţie mai abilă peste care nu trec uşor. Inconformismul constituie în literatură o condiţie necesară, dar nu şi suficientă. E vechea şi statornica

mea convingere. Tot aşa cum am fost pe deplin limpezit asupra faptului că divulgând monstruozităţi şi aberaţii despre care se tace azi, dar care mâine vor fi în paginile ziarelor, nu-ţi asiguri decât o atenţie efemeră. De aceea am încercat să analizez situaţii şi să cercetez psihologii, să creez destine. Am lucrat, desigur, cu „materialul" epocii, dar am trecut de la materialitate la ficţiune. Cât am realizat din ceea ce mi-am propus, e altă problemă. Totuşi, o precizare: sunt incapabil să pun realitatea între paranteze, să mă extaziez, să zicem, în faţa unui vers din Virgiliu, ori să dezmierd spinarea cuvintelor, când alături de mine există oameni care se chinuie, atâtea doctrine sunt nimicite, istoria e falsificată, înjosită, demnitatea comunităţii noastre, distrusă. Romanele mele au fost destul de mult traduse, iar cei ce au scris despre ele, sau mi-au acordat spaţii importante în diverse dicţionare, unele străine, au văzut înainte de toate literatura, psihologiile, conflictele şi nu, să zicem, politicul, efemerul. Am mai spus sau scris, deseori, câte o răutate despre unul sau altul, dar numai ca reacţii la nedreptăţile sau injuriile care mi se aduceau. Nu am făcut-o, însă, niciodată dintr-o nevoie organică, dintr-un exces de otravă, ci doar pentru a-i arăta că pot şi eu polemiza, pot şi eu răspunde cu aceeaşi monedă: exerciţiu literar şi nu impulsionat de vreun sentiment. Nu am cerut nimănui să fie curajos, să strige un adevăr sau altul. Unii nu obosesc urcând Everestul, alţii respiră greu „escaladând" primul etaj al blocului în care locuiesc. Cu ani în urmă, un coleg, scriitor important, mă înjura cu consecvenţă. Dă-l în mă-sa de turnător, i-am zis unui prieten cu care fusese în aceeaşi celulă la Aiud. „Nu te grăbi, i-a sărit acesta în apărare. Dacă l-ai fi văzut ca şi mine, inconştient, într-o baltă de sânge, fără dinţi, cred că îţi măsurai cuvintele. Probabil că, după un timp, cu un asemenea tratament ai fi ajuns şi tu un banal turnător!"

Replica prietenului meu m-a urmărit neîncetat. Înainte de a da sentinţe, trebuie să-ţi pui toate întrebările cu putinţă. Oricum, ştiu ce trebuie să-mi cer mie însumi.

Cu alţii, în schimb, sunt înţelegător. Optică de psihiatru. Nu-mi place, dar nu mă pot despărţi de ea.

Mi se spune de asemeni: „După 1989, toate eforturile tale s-au îndreptat spre construcţia Fundaţiei Culturale Române. Da, ai izbutit să faci din instituţia asta unul din factorii cei mai activi ai culturii noastre, ceea ce, desigur, n-a întârziat să coalizeze invidii şi adversităţi. Însă, iată, a trecut mult timp de când n-ai mai apărut cu o carte nouă. Nu era mai înţelept să te dedici literaturii? Sau te-a tentat puterea conferită de funcţie?“ Răspund că pentru mine funcţia cântăreşte prea puţin. Suport deopotrivă de greu să fiu şef sau subaltern. Iată de ce nu mă comport nici cu alţii altfel. Dacă deţin vreo putere, ea izvorăşte din cărţile mele. Fireşte, în ultimii ani am scris mai puţin. În orice caz, am publicat mai puţin. Există motive solide pentru care am amânat tipărirea unor scrieri în climatul asurzitor, dominat de interese de grup, de răfuieli, de ambiţii neavând nimic comun cu literatura şi făcând ca mai totul să treacă fără urmă, fără ecou. Din senin au apărut divizii de conştiinţe fără frică şi fără prihană, care nu aveau să-şi reproşeze nici un păcat şi s-au autoproclamat supreme instanţe morale. Atmosfera devenise sufocantă. Procesele se ţineau lanţ, rechizitoriile sporeau, în ură şi violenţă, sentinţele pronunţate erau fără recurs. Uneori, îmi aminteam fără să vreau o mărturisire a lui Strindberg: nu-i urăsc pe oameni, dar mi-e frică de ei. A măsura, a distinge, a nuanţa constituie operaţiuni complicate, în timp ce a culpabiliza, transferând vinovăţia personală asupra altora, poate fi un procedeu seducător.

Pe de altă parte, vine un ceas când nu te mai interesează încă o carte, ci Cartea. Vrei să te confrunţi cu tine însuţi, cu necunoscutul, nespusul. Ceea ce înseamnă reflecţie. Şi sever exerciţiu al spiritului critic. De pildă, mi-ar fi fost la îndemână să public un interviu acordat acum zece ani în Germania unei doamne care lucra la departamentul de documentare al *Europei Libere*. În

toamna lui 1989 treceam printr-un moment greu: fusesem prevenit de către un înalt demnitar că nu mi se va mai permite întoarcerea în ţară. De aceea, înainte de a pleca spre România (participasem la o întrunire a Fundaţiei „Gulliver") am avut acea conversaţie în care spuneam pe şleau tot ce gândesc. Transcris de pe banda de magnetofon, dialogul are peste o sută de pagini. L-am recitit de curând. Opiniile mele din 1989 nu s-au modificat. Sunt aceleaşi. Dovadă că am judecat corect? Semn de imobilism? Poate cândva îl voi publica iar cititorii îşi vor forma propria părere.

Cât despre Fundaţia Culturală Română, ea mi s-a părut o necesitate. Nu printr-un accident fiinţează British Council, Institutul Suedez, Goethe Institut, Institutul Francez. Fiecare ţară dispune de un organism menit să promoveze cultura ei în lume şi cultura lumii în lăuntrul propriilor graniţe. O misiune pe care cred că ştiu s-o duc la bun capăt. Răspunde uneia din preocupările mele constante. Am considerat că pot şi trebuie să pun umărul. Nimeni n-a fost împiedicat după Revoluţie să-şi împlinească aspiraţiile de un guvern ori altul. Bineînţeles, întreprinderea în care m-am angajat presupune pricepere, efort şi – dacă mi-e permisă o vorbă mare – sacrificii. Aş vrea doar să adaug că probabil Fundaţia este cea mai solidă instituţie culturală născută după 1989. Iar când acest adevăr s-a impus au prins să sporească nemulţumirile şi reproşurile. Câteva sunt îndreptăţite. Ele nu diminuează însă incontestabile înfăptuiri. Numai cei de rea-credinţă se fac că nu le văd. Şi destui politicieni care îşi închipuie că simpla lor prezenţă în diverse topuri şi funcţii rezolvă totul, ţine loc de cultură, hrană, sănătate, viitor. În rest, ura, turnătoriile, sfaturile „prieteneşti" mă lasă rece. N-am urât şi nu sunt capabil să urăsc. În schimb, adversitatea ce mi se arată mă stimulează.

Un prieten din facultate mă mustra într-o misivă: „Acum câţiva ani ai fost salvat «in extremis» de la moarte. Sigur, stressurile însumate într-o existenţă deloc confortabilă şi-au spus cuvântul. Şi fiindcă prin fire eşti un com-

batant, iar medicina şi norocul te-au ajutat, ai supravieţuit. Dar de ce continui să lucrezi în acelaşi ritm care poate răpune chiar şi un om tânăr şi sănătos? Nu cumva ceea ce faci este o formă (deghizată sub aparenţa devotamentului în slujba unui ţel merituos) de a te sinucide? Nu-ţi cer să-mi destăinui pe ce dezamăgiri nespovedite se întemeiază hotărârea ta. Te rog, însă, să meditezi dacă există vreo decepţie care să-ţi justifice hotărârea". I-am răspuns printr-o lungă epistolă. Am recunoscut că n-am fost conştient de gradul de deteriorare a sănătăţii mele. Ar fi fost normal, ca medic, să iau act de primul edem cerebral şi să devin extrem de precaut după al doilea edem cerebral pe când duceam bătălia pentru romanul *Drumul cenuşii*. Poate aşa aş fi evitat operaţia pe cord deschis din 1992. Şi aş fi prevenit şi alte afecţiuni de care n-are rost să vorbesc. Nu i-am tăgăduit gravitatea unor decepţii ce m-au marcat. Dar i-am explicat că sunt incapabil să-mi drămuiesc emoţiile, uluirile, să-mi economisesc trăirile. Iar când se pune problema muncii, nu mă zgârcesc. Dacă mi-aş consacra timpul plimbându-mi căţelul şi respectând cu stricteţe siesta după prânz, m-aş duce şi mai iute de râpă. Nu-mi stă în fire să mă menajez. Efortul şi intensitatea mă ţin în viaţă. Ştiu foarte bine cine merge alături de mine. De două ori am văzut-o, şi ea, Moartea, m-a păsuit, a amânat întâlnirea decisivă. Fiindcă, n-am nici o îndoială că Cineva, acolo, Foarte Sus, mă iubeşte.

Iubire de care, însă, nu pot abuza. Dar există o conexiune între viaţă şi demnitate. Cred că în ciuda acelei vecinătăţi, şi a timpului atât de drămuit am foarte multe de spus. Mai ales în literatură. Căci politică am făcut încă de pe vremea când unii din cei care se erijează azi în mari procurori nu aveau curajul să iasă la bătaie, drept care nu mă interesează s-o fac decât în felul meu.

VICTORIA UNUI ÎNVINS

Din când în când, fie şi pentru o clipă, suntem obligaţi să părăsim lumea comodă a personajelor lui Caragiale – care, azi, şi-au pus atât de trainic amprente pe tot şi pe toate –, superficialitatea şi trăncăneala cotidiană, şi să ne amintim de nişte uluitoare personaje tragice, un fel de stele fixe pe cerul nostru atât de agitat, de mişcător. Ioan Inochentie Micu-Klein este unul dintre ele şi, cred că nu exagerez cu nimic susţinând că este omul politic cel mai important pe care l-a dat pământul transilvan. Ceea ce neuitatul Mihai Viteazu a reuşit pentru o clipă cu sabia, unirea provinciilor româneşti, episcopul de Blaj a izbutit cu spiritul dând semnalul de unire definitivă a tuturor românilor prin ridicarea lor la conştiinţa naţională.

Când s-a aşezat în scaunul vlădicesc al Făgăraşului, românii din Transilvania erau din punct de vedere juridic şi politic doar simple cifre, nici acelea exacte, o masă amorfă, fără drepturi, nerecunoscuţi ca naţiune constituţională, precum ungurii, secuii şi saşii, o masă inertă care, după numai cincisprezece ani de stăruitoare încleştări şi sacrificii ale marelui episcop, avea un temeinic program de a gândi şi acţiona şi aceasta a stat la baza tuturor celor ce mai târziu au continuat luptele pentru drepturile lor fireşti şi, desigur, pentru unire. Nu voi stărui asupra cumplitelor confruntări între Ioan Inochentie Micu-Klein şi Dietă, guvern, doi împăraţi, prejudecăţi, Constituţie, diplome şi legate, mai ales că asupra aspec-

telor şi faţetelor acestor lupte inegale s-au pronunţat şi se vor mai pronunţa specialiştii adevăraţi.

Se cuvine însă remarcată lupta sa solitară contra unui imperiu: sigur, doar cu Dumnezeu şi cu convingerea în dreptatea propriului său popor asuprit şi umilit. S-a opus cu o îndârjire şi o credinţă duse până la sacrificiu, cum numai apostolii şi sfinţii creştini le-au avut. Până la urmă, cum îndurerat spune nepotul său, Samuil Micu Klein, „Având foarte multă râvnă către neamu-şi şi bunul de obşte, spuză de pizmaşi a întărâtat asupra sa, până ce mai pe urmă ca jertfă învins căzu". Sau cum însuşi marele episcop de Blaj avea să scrie din exilul său în Cetatea Eternă, unde a fost obligat să se refugieze pe 9 decembrie 1744: „După putinţa mea am şi făcut şi am muncit într-atâta, necăutând cazna mea, ci a neamului până ce am căzut şi în urgia pizmaşilor". Pizmaşii de pe toate treptele ierahiei Principatului şi Imperiului, pizmaşii din Dieta din care era să fie azvârlit pe geam şi care spuneau iritaţi de pretenţiile sale: „Episcopul unit cere unele lucruri pe care nimeni nu ni le-a cerut vreodată de la străbunii noştri şi nu le va putea cere nici de la urmaşii lor... Cere ceea ce păgubeşte în cel mai înalt grad privilegiile şi scutinţele cele mai vechi dobândite de la regi şi de la principi. Cere ceea ce vatămа Sancţiunea Pragmatică a regatului, întărită şi de actualul rege. Cere ceva ce răstoarnă din temelie drepturile şi libertăţile avute până acum în pace de naţiunile patriei. Cere ce de fapt clatină şi tulbură întreg sistemul acestei ţări păstrat până acum în bună ordine, atât în cele religioase, cât şi în cele politice şi economice. Cere ceea ce clerului şi plebei valache nu i se cuvine niciodată".

Fireşte, lupta solitară contra unui imperiu a fost lipsită de rezultate concrete imediate, dar în pătura conducătoare a Bisericii Române Unite, şi nu numai, a provocat o tresărire de conştiinţă, o îndârjire în apărarea idealului naţional şi începutul acestei solidarizări, a zvâcnirii de conştiinţă şi demnitate este soborul mare convocat de Inochentie Micu-Klein la 25 iunie 1744 la Blaj. Şi tot fără rezultate sperate a fost întâlnirea atât de mult aşteptată cu

papa Benedict al IV-lea. Oricum, marele episcop a fost obligat să rămână la Roma până la moarte, adică încă douăzeci şi patru de ani, unde, măcinat de grija pentru ai săi, de nenumăratele suferinţe morale şi fizice, de mizeria care l-a pus în situaţia de a cerşi, a continuat să scrie memorii şi scrisori şi să spere că va veni momentul întoarcerii în patrie. „Nu ştiu încât îi atrage pe toţi dulceaţa pământului natal şi încât s-ar găsi din aceia care să-l uite“, scrie el espicopului Petru Pavel Aron. „Zilele mele însă dau spre apus şi voiesc ca sufletul meu, la timpul său să aştepte învierea de apoi la mănăstirea Blajului. Căci este cunoscut că până la participarea Domniei voastre, eu singur am asudat şi cheltuit acolo foarte mult“.

Într-o altă scrisoare, măcinat de dorul de ţară, susţine că „nu poţi învia din morţi decât în pământul patriei“. Nimeni, niciodată în istoria acestei ţări nu a exprimat cu asemenea profunzime şi dramatism dragostea de pământul natal. Există în aceste cuvinte o rugăciune, dar şi o revoltă contra divinităţii, o durere şi o sfâşiere împinse în tragedie. Nu există poate alte cuvinte capabile să sublinieze adâncimea şi imensitatea iubirii de neam ca acelea scrise de episcopul de Blaj. De fapt, alături, poate, de Avram Iancu, Ioan Inochentie Micu-Klein este personajul cel mai tragic al istoriei noastre care, iată, după 225 de ani are şansa învierii în biserica sa din Blaj.

Întemeietor de istorie, Inocentie Micu-Klein ar merita un loc aparte între sfinţii neamului şi chiar ai bisericii. De fapt, acest patriotism, această dragoste de pământul natal care poate atinge dimensiunea tragicului este una din particularităţile spiritului ardelean. Acesta, spune Blaga, „arareori va ajunge la o cunoaştere de sine fără de o justă punere în lumină a Şcoalei Ardelene latiniste“. A fi ardelean, mai susţine marele poet şi filosof, „înseamnă a duce un gând până la capăt“, iar Rebreanu era de părere „că misiunea Transilvaniei este de a aduce în viaţa românească acea concepţie de seriozitate de care aceasta are aşa de mare nevoie“. Căci, pentru mulţi, ardelean a fost – şi încă mai este – sinonim cu seriozitate, gravitate, constanţă, consecvenţă, stabilitate a sentimentelor.

Oameni tăcuţi, aparent reci şi greoi, fără umor, la antipodul structurilor meridionale exuberante, mobile, strălucitoare; ei au ceva din gravitatea şi liniştea munţilor şi cetăţilor lor medievale. Pentru ei trecutul n-a murit o clipă măcar, nu şi-a estompat contururile, pe momentele lor afective uitarea n-are cum să se aştearnă, trecutul şi viitorul fac parte integrantă din prezent, nu sunt excluse din nici un calcul, poate de aceea eroarea îi cam ocoleşte; visele lor se petrec cu ochii deschişi, în plină luciditate, planurile fantaste nu-i caracterizează. Realitatea şi necesitatea au prioritate, trec înaintea pasiunilor şi iluziilor. Ei construiesc cu răbdare şi temeinicie.

De asemenea, Ardealul nu poate fi despărţit de cuvântul carte. Cultura înseamnă conştiinţă, ea trasa drumul spre egalitate cu celelalte naţiuni. De aceea, carte pentru cei mulţi au visat toţi marii dascăli ai Şcolii Ardelene şi toţi câţi i-au urmat. Aceştia, renunţând la adevărata lor vocaţie, au scris ei înşişi istorii, cărţi de popularizare, de filosofia naturii, de rugăciune, gramatici şi calendare, au tradus enorm într-un moment când cuvintele nu le erau la îndemână, cum spunea tot Blaga. Ei scriau, ei traduceau cărţile, ei le tipăreau, ei le purtau în desagi, ei le difuzau, ei învăţau carte pe cei cărora le erau destinate, ei îndemnau tinerii să meargă la şcoli şi tot ei suportau consecinţele acestui efort titanic: exil, închisoare, privaţiuni de tot felul. Merită amintit verdictul unui censor din Cluj pe *Hronica* lui Şincai: *„Opus igne, auctor patibulo dignus"*. Opera este vrednică de foc, autorul de spânzurătoare. Mai târziu, când n-au avut acces la alte profesii, cei conştienţi de nevoile naţiei lor s-au orientat spre preoţie şi tot n-au renunţat la carte, la înălţarea edificiului conceput de Inochentie Micu-Klein. De aceea, după Unire, când spiritul s-a putut exprima întocmai, numărul ziarelor, revistelor, şcolilor a crescut fantastic. Dar nu numai al celor româneşti, căci aşa era firesc şi aşa trebuia să fie. Dar ar fi absurd, ridicol să cădem în idealizări penibile. Şi în acest sens merită citată o scrisoare din 1809 a lui Gheorghe Şincai care dove-

deşte că ardelenii au şi ei acel ceva ce din nefericire nu poate lipsi din construcţia spiritului românesc: „Românii... după ce apucă la ceva... mai toţi îşi uită de sine, uită sângele din care sunt prăsiţi şi numai pre cei mişei înalţă, pre aceia îi ridică din gunoi, iară pre cei vrednici îi urgisesc, îi strică unde pot, ca ei singuri să se vadă a fi temeiurile neamului românesc, pe care îl sugrumă şi-l împiedică de la sporirea dinainte. Căci ce putem aştepta noi românii de la aceia carii nici sunt de viţă, nici au învăţătură, nici alte virtuţi sau vrednicii, fără numai prin orb norocul unuia să rădică... Şi se fac mari înaintea altora carii nu pricep binele neamului românesc. Pilde vii... aş putea aduce aici, dar acelea se vor tipări numai după răposarea mea, ca nu cumva să mă gonească iarăşi taurii din cucuruz şi să mă străpungă iarăşi ţapii cu coarnele lor cele ascuţite".

Dincolo de acestea, am certitudinea că cel mai ardelenesc verb este *a construi*. Dascălii Şcolii Ardelene se simţeau ca la început de lume, convinşi că trebuie să înalţe un popor din uitarea veacurilor. Şi pentru asta au pus interesele lui mai presus de mărunta lor viaţă. Dar cum ne aflăm din nou într-un moment de răscruce istorică, când ni se hotărăsc pentru multă vreme prietenii şi soarta, nu s-ar cuveni oare să ne amintim ceva mai des de lucrarea acestor uriaşi, îndârjirea lor întru înălţarea poporului român şi, mai ales, de motivul jertfei celui dintâi dintre sfinţi: Ioan Inochentie Micu-Klein?

SIMPLE MĂRTURISIRI*

Ar fi inutil să spun că, neavând nici un merit pe linie universitară, mă aflu aici într-o situaţie foarte incomodă, de „material didactic“, de autor al unor romane şi articole care au supravieţuit anului apariţiei şi încă mai interesează inclusiv lumea universitară, încă nu se vând în pierdere, dimpotrivă, se mai şi traduc. Spun *situaţie incomodă* din două motive. Experienţa arată că, odată cu înaintarea în vârstă, sporesc semnele de recunoaştere a ceea ce *ai fost*, dar scade numărul paginilor scrise – mai exact: scade numărul paginilor *bune* scrise – iar pentru un om lucid care ştie foarte bine cu ce ar trebui acoperite câteva cuvinte esenţiale – *a munci, a crea, a înfăptui, a trăi* etc. – şi timpul teribil de grăbit, disperarea ia adesea proporţii alarmante. Căci, în spatele laudelor primite cu infinită recunoştinţă şi emoţie se ascunde întotdeauna disperarea: oare voi mai putea să fac ceea ce ştiu că trebuie să fac? Voi mai avea timp, suficientă forţă şi luciditate? Deoarece, pentru ce n-ai făcut, indiferent de dificultatea condiţiilor, nu există înţelegere şi iertare. Iar aceşti ultimi ani postrevoluţionari au dovedit-o cu prisosinţă: nu te iartă nici măcar cei ce n-au încercat să străbată acest drum anevoios, te condamnă, adesea, cei care ar trebui să fie condamnaţi, dar, înainte de toate, faptul cel mai grav cu putinţă este că nu te ierţi tu însuţi,

* Text rostit la Sibiu, în 16 decembrie 1997, cu ocazia primirii titlului de DOCTOR HONORIS CAUSA al UNIVERSITĂŢII „LUCIAN BLAGA“.

deoarece, dacă eşti cu adevărat scriitor, ştii şi simţi cu întreaga fiinţă că romanele cele mai bune, paginile cu adevărat reuşite, destinate Judecăţii de Apoi, sunt, indiscutabil, cele ce vor veni, dacă, desigur,*vei mai avea timp*. Cuvintele acestea obsesive în jurnalul lui Tolstoi: *dacă voi mai trăi*, le-am simţit cu o acuitate împinsă la limită, chiar dacă nu le-au scris toţi cei ce cunosc obligaţiile acestei chinuitoare meserii, toţi cei ce ştiu că fiecare carte scrisă este o eliberare şi un eşec, o nouă şi dureroasă suferinţă ştiută şi trăită doar de cel ce nu are cum să renunţe la confruntarea cu necunoscutul din om şi societate, cu întrebările ce sporesc odată cu vârsta şi puţinătatea şi precaritatea cuvintelor ce nu mai pot acoperi ceea ce simţi. Şi acestea, dacă nu ignorăm vitregia vremurilor prin care am trecut şi mai trecem, agresivitatea şi intoleranţa prostiei deasupra culorilor politice, unită şi mereu vigilentă, ieri ca şi azi, azi ca şi mâine.

Cei de vârsta mea au cunoscut nu numai războiul, ci toate umilinţele, înjosirile şi spaimele la care ne-au supus o ideologie primitivă cu coloratura ei asiatică şi balcanică, dictatorii mari, Dej şi Ceauşescu, şi miile de imitatori autohtoni, de laşi şi de oportunişti, fără de care aceştia n-ar fi putut guverna şi n-ar fi reuşit să creeze acel *om nou* al cărui chip şi morală s-au văzut limpede, mai ales după Decembrie 1989. Stăpânit de spaima că atâtea fapte nedemne de om, orori şi aberaţii, vor trece odată cu timpul, m-am străduit să le adun şi să le consemnez şi în paginile cărţilor. Căci viaţa mi-am măsurat-o în cărţi şi în articole publicate, nu în ani. Şi ea a fost o confruntare nesfârşită cu propriile-mi limite, cu cenzura şi cu paznicii plătiţi şi voluntari ai tragicei nopţi în care ne găseam, o goană nebună din care m-am oprit abia în 1992. Atunci, „departe de lumea dezlănţuită", într-un spital din SUA, convins că mă aflu la capătul drumului, că nu mai există întoarcere, m-am gândit cu o bizară detaşare la toate câte au fost, am căutat să înţeleg ce s-a întâmplat în anii pe care i-am trăit şi, desigur, *să mă înţeleg*. Am avut atunci confirmarea că, în ceea ce mă

priveşte, aproape nimic nu s-a petrecut cum aş fi dorit. Până şi un act esenţial, certificatul de naştere, nu mi-a ieşit cum trebuie: notarul fiind beat, a trecut în locul zilei, ora naşterii şi pentru că a refuzat să-şi repare eroarea, ea s-a perpetuat până în ziua de azi în toate actele. Oricum, important mi se pare că m-am născut şi că nu mi-am schimbat zodia. Căci la Bucureşti două întrebări sunt la modă şi se repetă mereu: în ce zodie eşti şi în ce partid. În sfârşit, am vrut să ajung sculptor, am vrut apoi să fac filosofia la Bucureşti, dar, prin voinţa destinului şi a mamei, fie iertată, am absolvit Facultatea de Medicină generală la Cluj. Acolo, mă pregătisem cu pasiune pentru psihiatrie şi, când cei ce mă instruiau, vedeau în mine un viitor savant, printr-un ciudat concurs de împrejurări am ajuns gazetar la „Tribuna" din Cluj, unde am fost angajat într-o zi de 1 aprilie şi, fără voia mea, mulţi ani, munca de acolo s-a desfăşurat sub acest semn.

Într-un singur punct m-am întâlnit cu destinul, sau, mai exact, nu m-a contrazis destinul: nevoia de libertate nu mi-a fost deviată. M-am străduit să scriu şi să trăiesc ca un om liber şi preţul, imens, l-am descoperit mai târziu, după o goană de peste patru decenii. Din păcate, nu numai hârtia înregistrase cu fidelitate toate spaimele, ameninţările, încăpăţânările şi înfruntările cu cenzorii văzuţi şi nevăzuţi, mizeria şi umilinţa, nopţile albe şi nu de puţine ori grele, pustii, uneori fără lumină şi fără speranţă, pe care o rugăciune a Henriettei Charosson, descoperită într-un caiet al maestrului Corneliu Baba, le exprimă mult mai bine decât mine în acest moment: „Astă seară, Dumnezeul meu, mi-e inima grea şi fără speranţă. Anii pe care îi am, oboseala, banii care se câştigă atât de greu şi se duc atât de uşor, tăcerea şi singurătatea pe care în unele zile le simt ca de plumb şi toate împotrivirile, greutăţile şi aşteptările zadarnice, îndoielile asupra operei mele şi care vin să mărească uitarea din partea celorlalţi, sentimentul că totul este pulbere şi zădărnicie, groaza de anii care au să vină, Doamne Dumnezeule, ţi le aduc prinos fiindu-mi astă-seară sigura bogăţie pe care pot să ţi-o dăruiesc".

A meritat acest efort, libertatea pe care mi-am *impus-o*, a meritat acest preţ? Atunci aşa am crezut, n-aş fi putut altfel. Dintre multele scrisori primite în acei ani, mă urmăreşte una despre care am mai scris, a unui anonim din Sibiu care mă întreba de ce nu mă arestează pentru ceea ce public. Acest tip de întrebări exprima o întreagă categorie de oameni. Cititorul respectiv nu avusese curajul să semneze propria lui scrisoare, nicidecum să încerce să iasă în stradă spre a vedea ce i s-ar putea întâmpla. El, ca şi atâţia alţii, mă condamnase deja, ştia ce pedeapsă merit, era chiar mai intransigent decât Securitatea. Adevărul era simplu: nu mi-a dat voie nimeni, *eu mi-am dat voie*, eu mi-am asumat toate riscurile. Asemenea altor colegi, mi-am câştigat libertatea de a scrie şi de a spune ce cred după zeci de ani de înfruntări zilnice, epuizante, iar după Revoluţie nu m-am plâns, nu am patetizat, deoarece ele intrau la socoteală, făceau parte din atributele obligatorii ale meseriei de scriitor.

Să nu fi publicat? Multe nulităţi morale postrevoluţionare au declarat că au refuzat să publice, ba chiar să şi scrie sub comunişti, evident, în semn de protest. Lumea crede aproape orice şi, desigur, i-a crezut şi pe unii dintre ei. Dar, după logica mea, ce rost ar fi avut să aştept o lume nouă pe care nu o vedeam posibilă pe parcursul vieţii mele? O operă scrisă, dar nepublicată, este ca un minereu de valoare care ar fi putut fi de mare utilitate dacă nu ar fi rămas nedescoperit, în adâncurile pământului? Cui foloseşte? Celor ce vin? Dar de unde ştii că-i va interesa? Cum poţi să le anticipezi gusturile? Pentru mine nu exista cale de întoarcere. Era războiul meu şi trebuia purtat atunci, chiar dacă şansele de a-l pierde erau imense. Din păcate, însă, au apărut numeroase biografii false, unele contrafăcute, eroi şi patrioţi care, în lipsa operei, ieri ca şi azi, îşi flutură carnetul de partid. Contează cu cine eşti, nu ce ai făcut, nu caută un loc mai demn comunităţii lor, ţării aflate într-un moment de tragică răscruce, ci camerele de luat vederi şi casieriile, răsplata „jertfei patriotice". Nu i-am oprit la timp, i-am tratat cu umor şi îngăduinţă până ce azi, ca într-o glumă

străveche, samovarele au ajuns locomotive şi dau sfaturi patriei de la înălţimea unor importante tribune. Cu alte cuvinte, vreau să spun că misiunea scriitorului nu s-a schimbat, obgligaţiile-i sunt la fel de dificile. Foarte mulţi ani, cât mi-a stat în puţinţă, m-am străduit să arăt chipul întunecat al lumii în care trăiam, să-i descriu şubrezenia sau aberanta construcţie a instituţiilor şi regulilor care o susţineau. După Revoluţie, mi-ar fi fost foarte uşor să continuu ceea ce începusem cu câteva decenii în urmă, mai ales că acum o făcea toată lumea, în devălmăşie. Am ales însă şi de această dată un drum infinit mai greu. Să construiesc o instituţie culturală care să faciliteze un dialog competent, civilizat cu alte culturi, o instituţie de mare performanţă care azi colaborează în chipul cel mai firesc cu reputate instituţii similare din întreaga lume, devenind un reper pe o vastă hartă culturală.

Câteva decenii am trăit cu gândul la *ceilalţi*, la cititori, le-am rostit întrebările, neliniştile, am încercat să le întreţin speranţa, curajul şi încrederea chiar şi atunci când mie îmi lipseau. Mi-e imposibil să-mi imaginez cum ar fi arătat viaţa mea fără acele nesfârşite confruntări şi riscuri. Medic psihiatru? Mi-ar fi plăcut enorm cercetarea. Dar cum să cercetezi fără substanţe, bani, bibliografie şi contacte internaţionale? Şi nu merg mai departe, imaginaţia nu mă ajută şi, oricum, nu mă pot vedea în afara confruntării. I-am avut în ochi, în suflet, în minte, pe *alţii*, mereu pe *alţii*. Acum, simt că e vremea să-mi dau dreptul la puţin egoism. Mi-au rămas confruntările cele mai grele: cu mine însumi. Aşadar, scriu pentru mine. Din plăcerea de a scrie. Nu scriu pentru bani, scriu ca să *trăiesc* în sensul cel mai profund al cuvântului. Trăiesc şi trudesc cu credinţa că încetând să scriu aş înceta să trăiesc.

Sigur că proza are, de când există, cam aceleaşi teme, iar după lungi căutări şi experimente, descoperi că, în ultimă instanţă, romanul este *personaj* şi *construcţie*, că esenţiale sunt doar întrebările eterne ale omului şi ale clipei în care scrii, iar nu răspunsurile, cu atât mai mult cu cât pe acelea la marile întrebări nu ne-a fost dat să le

descoperim. Pot răspunde doar la întrebările mărunte, legate mai ales de meseria mea, dar şi acestea sunt de mult ştiute şi răspovestite. Dar vreau să o fac cu cuvintele mele, în felul meu. Vreau să dau şi să-mi dau socoteală. Iată, în acest context, o întrebare chinuitoare, care mi s-a pus mereu, nu numai în anii apuşi, dar şi astăzi şi, ar merita, poate, să fie pomenită. În acei ani, ar fi fost suficiente câteva articole, ba poate chiar şi unul singur, într-un ziar occidental, pentru a mi se traduce cărţile, a deveni un reper, un nume de referinţă într-un spaţiu geografic şi intelectual infinit mai mare. Deşi nu mi-a fost frică, nu am făcut-o, şi nu din convingerea, exprimată atât de limpede de Kadare, că un *disident* se face *în trei luni*, pe când un scriitor într-o viaţă, ci dintr-un motiv simplu.

Eram absolut sigur că sunt mult mai util semenilor publicând aici, în ţară, decât tăindu-mi, printr-un articol violent, orice legătură cu cititorii mei fideli şi statornici. Iar apoi făcând un calcul banal, în romane puteam spune mult mai mult decât într-un text de ziar şi asta în contextul în care nu credeam că, pe parcursul vieţii mele, va cădea comunismul. Încă un detaliu. Am fost în Occident unde mi-am câştigat câţiva prieteni buni şi unde nu mi-a fost greu să descopăr că oriunde în lume ai exact cota ţării tale. Dacă era chinuit un negru în Africa de Sud, erau vânate câteva balene şi foci, tragedie mondială. Dar dacă milioane de oameni mureau lent, mureau psihic, era vina lor. Cu toate că se cunoaşte relaţia dintre mizerie, foame şi libertate. Oricât m-aş fi străduit, simţeam că nu pot avea şi nu am dreptul, la o altă soartă, diferită de a comunităţii căreia îi aparţin, obligaţia mea fundamentală rămânând aceea de a-i întreţine speranţa şi convingerea că numai de ea depinde să-şi abandoneze destinul minor sub zodia căruia exista. Şi, sigur, să depun mărturie despre un loc şi un timp crâncen, deviat. Aşa credeam atunci. Astăzi opinia ar avea nevoie de câteva nuanţe şi comentarii. Indiscutabil, şi acum, iarăşi, minciuna şi politicianismul de proastă calitate mai ocupă, cu frenezie, locuri, nu puţine, pe principalele scene. Cele câteva cuvinte sacre:

patrie, demnitate, naţiune, adevăr, în care mă încăpăţânez să cred, sunt adesea luate în râs, înjosite, golite de conţinut de către anumiţi indivizi, deşi într-o Europă unită administrativ ele şi-au sporit greutatea în aur cum lesne se poate observa. Prin urmare, nu-mi rămâne decât să sper cu toată puterea că tinerii de azi vor şti să le descopere adevăratul sens, forţa ascunsă, şi să ne îndepărteze de o periculoasă periferie spre care, cu consecvenţă, se străduiesc să ne târască atâţia politicieni improvizaţi sau patrioţi tocmiţi cu ziua. Trebuie să ne recâştigăm demnitatea şi încrederea în noi înşine. Am învins când nimeni nu credea în noi. Sunt sigur că putem şi acum.

În 1971, când mi-a fost interzis primul roman, am descoperit un adevăr uluitor: că răspunzi de fiecare cuvânt spus sau scris, de fiece gest, doar tu şi nimeni altul, încât eşti obligat să scrii, de parcă fiecare frază ar putea fi ultima. Şi tot atunci, îmi spuneam că va veni o vreme când va trebui să depui mărturie despre tine: Ce ai făcut? Ce ai crezut? Ce ai văzut? Ce ai înţeles din toate câte ţi s-au întâmplat? Împrejurările m-au ajutat să cunosc lumea, să întâlnesc şi să discut cu personalităţile care au lăsat pe faţa ei chinuită amprente durabile,i-au hotărât sau încă îi mai hotărăsc destinul.

N-am descoperit încă răspunsurile la întrebările esenţiale care mi-au agitat tinereţea şi întreţinut speranţa, şi nici bucuria de pe urma cărţilor publicate. Oricum, după ce ajungi la concluzia că viaţa nu poate să nu aibă un sens pe care nu ţi-a fost dat să-l descoperi, deşi speri până în ultima clipă, după ce orgoliul şi trufia ţi se atrofiază, revii şi te închini în faţa Celui Atotputernic pe care, în tinereţe, l-ai pus sub semnul întrebării, ori l-ai negat cu vehemenţă şi pe care îl redescoperi mai întâi cu sufletul, iar apoi cu mintea, începi să te pregăteşti pentru pasul următor, deşi crezi cu tărie că atât cât ai viaţă mai poţi descoperi ceva din ceea ce ai căutat, mai poţi scrie marea carte.

Căci în literatură, ca şi în alte genuri ale artei, concurezi doar cu tine însuţi şi depinde mai ales de tine să

lupţi până la capăt sau să dispari, deoarece adevăraţii adversari ai scriitorului sunt necunoscutul, nespusul şi tot ceea ce înjoseşte omul, iar pentru această confruntare ai nevoie de timp, informaţie diversă şi curaj. Curaj să urci piatra spre vârful muntelui şi curaj să o iei de la capăt după ce s-a rostogolit. Curaj să nu renunţi şi să-ţi priveşti cu încredere eşecul. Numesc eşec şi ceea ce alţii ar putea crede a fi victorie, deoarece numai cei ce încearcă mereu, cei ce sondează necunoscutul, cei ce forţează porţile cunoaşterii ştiu cât de mult este până departe.

Aş putea oare să vă mint spunându-vă, tocmai în acest moment emoţionant, că sunt mulţumit de ceea ce am făcut? Atenţia dumneavoastră atât de generoasă îmi arată că n-am greşit drumul şi asta înseamnă foarte mult. Un mare grec spunea că mai mult decât tragediile sale, pentru el valorează faptul că a fost soldat la Salamina. Războiul nostru nu a început în decembrie 1989, ci din clipa când am devenit lucizi şi, fireşte, confruntarea nu s-a terminat. Oricum faptul că şi eu am fost şi mai sunt un soldat de rând în această luptă mă îndeamnă să cred că n-am trăit degeaba. Despre cărţile mele au vorbit alţii. Despre restul? Adică despre viaţă, viaţa mea şi a noastră? Dacă aceste cărţi au vreo valoare înseamnă că au avut şi viaţă. De acum înainte, cât va mai fi – *aceeaşi piatră*, acelaşi munte, aceeaşi credinţă...

INTERVIURI

„AM FOST MEREU ÎN SITUAŢIA DE A RECUPERA*"

Retras în cartierul „Andrei Mureşanu", oază de linişte şi verdeaţă, acolo pe unde şi-au purtat paşii altădată Agârbiceanu şi Blaga, Augustin Buzura este un om zgârcit la vorbă, ascet la masa de lucru, autor al mai multor cărţi (*Capul Bunei Speranţe,* debut editorial – 1963, *De ce zboară vulturul?, Absenţii, Feţele tăcerii, Orgolii, Vocile nopţii, Refugii*) foarte bine primite de public şi de critică. Spre prânz, Buzura vine tăcut la revista „Tribuna", unde a încăruntţit secretar general de redacţie, trece pe străduţele ce păstrează iz de ev mediu, cu gândurile şi întrebările lui, ascuns parcă după ochelarii prin care nu priveşte, ci disecă lumea, viaţa! În 22 septembrie scriitorul va împlini cincizeci de ani, o vârstă care nici nu te sperie, nici nu te bucură prea tare, dar care îţi aduce parcă mai multe întrebări, îndoieli, nelinişti, poate şi mai multe regrete. Iată motivul pentru care l-am rugat pe Augustin Buzura să accepte un dialog, o mărturisire.

– *Ce simţi când te apropii de semicentenar?*

– Nu e o vârstă care să te entuziasmeze peste măsură: mult în urmă, puţin înainte...

– *Să nu fim sceptici!*

– Dimpotrivă, suntem realişti. Au rămas puţini ani lucizi, singurii importanţi de altfel, ani în care mai poţi munci cu un randament bun, fără să te tortureze, clipă

* Interviu realizat de VIOREL CACOVEANU, iulie 1988.

de clipă, spectrul ultimelor trei stăpâne ale omului, cum spunea Lao-tze, Boala, Bătrâneţea şi Moartea, stăpâne la care eşti obligat să te gândeşti de la o vreme (n-am zis vârstă!) cu toată seriozitatea. Am oroare de degradarea progresivă, de reducerea capacităţii intelectuale, de decrepitudine şi de tot ceea ce ar putea rezulta dintr-un accident al biologicului, mereu suprasolicitat de stressul cotidian; din păcate, n-am cum să mă păzesc de ele cât aş dori, nici nu mă preocupă în vreun fel, dar nici nu pot să le ignor. De moarte, în schimb, nu mi-e frică: am cunoscut-o sub toate înfăţişările ei, i-am simţit nu o dată respiraţia, am citit enorm despre ea, de la *Biblie* şi *Cartea morţilor tibetani* până la ultimele lucrări de ştiinţă...

– *E o pasiune a medicului Buzura?*

– Nu, tot a scriitorului.

– *Ce voiai, în fond, să afli?*

– Ceea ce nu se poate afla! Dar cu ceva tot m-am ales. Am înţeles un mare adevăr: a nu fi nu înseamnă neapărat a nu fi, ci a nu mai fi ca înainte. Acestui tip de moarte nimeni nu i s-a sustras, chiar Iisus, Buddha, Brahma sau Iuda au trebuit să facă *formalitatea.* Mă cutremură moartea psihică despre care am scris foarte mult; oameni reduşi la biologic, fiinţe decorticate, oprite din creşterea lor firească, banale unelte de muncă sau de distracţie, oameni umiliţi, înjosiţi de către mici demiurgi de ocazie.

– *Să revenim la vârsta ta, la împlinirea ei!*

– Această vârstă te poate bucura dacă te gândeşti la jumătatea plină a paharului: „Bine că am ajuns aici!“ Eu nu mi-am măsurat viaţa în ani, ci în proiecte. La acest capitol sunt departe de vârsta calendaristică, am o mică... întârziere, de vreo cincisprezece ani cel puţin. Şi nu fiindcă proiectele au fost nerezonabile, peste puterile mele, ci din cauza eternelor contexte.

– *Adică?*

– Am fost obligat să investesc mai mult timp în tipărirea cărţilor, decât în scrierea lor, am publicat zeci de articole în care a trebuit să spun lucruri ştiute de mii de ani, dar mereu şi mereu puse sub semnul întrebării de

către diverşi rătăciţi prin spaţiile spiritului, mi-am pierdut o parte din timp şi foarte multă energie fără nici o legătură cu meseria mea.

– Scriitorul trebuie să fie mai puternic decât aceste contexte?

– Ştiu că pentru ceea ce n-ai făcut, indiferent de context, condiţii etc., nu există iertare şi n-am nevoie de îndurare sau înţelegere. Tu ai vrut un dialog, o mărturisire. E o noapte de iulie, miroase a tei şi eu îţi spun nişte lucruri, aşa, cum să zic... Mă încearcă şi foarte multe regrete, între care cel mai mare ar fi că n-am avut posibilitatea să dau cât aş fi putut fără să pretind absolut nimic în schimb.

– Cred că pe mulţi îi încearcă acest regret. De ce n-ai putut da tot sau atât cât ai fi vrut?

– Fiindcă nu am avut ocazia. Eternele contexte. În afară de scris care este o meserie solitară, ca să citez un scriitor foarte apropiat, restul nu prea depinde numai de mine... Am fost întotdeauna în întârziere, în situaţia de a recupera timp, lecturi, informaţii, drumuri şi chiar sentimente.

– Superb spus „să recuperăm sentimente". Şi timp şi lecturi... Ce bogaţi am fi?

– Din nefericire, viaţa se trăieşte şi nu se recuperează!

– Ce îndoieli mai ai, Gusti?

– Unii mi-au reproşat că în diverse momente ale vieţii ar fi trebuit să fiu în altă parte, nu la masa de scris, unde pot fi găsit în majoritatea timpului.M-am gândit însă că e mult mai util să încerc ce pot face cel mai bine. Dacă aş fi ajuns la concluzia că pot fi mai folositor în altă parte, aş fi făcut-o imediat, fără urmă de ezitare. Am renunţat la o profesie care mi-a fost foarte dragă – medicina – convins că sunt mai util dincoace. N-am dat niciodată înapoi, dar nici nu mi-au plăcut gesturile spectaculoase şi inutile. Aşa că, deocamdată, rămân ceea ce sunt. Mult, puţin, asta pot cel mai bine. Sentimentul care mă încearcă în clipa de faţă este de neîmplinire.

– Nu eşti prea sever?

– Nu sunt nici prea sever, nici fariseu, nici nu aştept să mi se spună: „Vai, cât ai făcut şi cum“ ş.a.m.d. pentru că eu ştiu exact ce am făcut. Şi tocmai de aici dureroasa nemulţumire. Ştiu cum sunt romanele mele, cât am muncit, dar îmi spun aproape involuntar când mă gândesc la mine, la ceea ce numim viaţă cu toate ale ei: „Asta a fost? Doar atât? Numai la atât s-a redus viaţa?“ Viaţa de până acum...

– Oricum sunt lucruri care vor rămâne...

– Sper şi eu. Uneori, nu ştiu cum se face, dar se adună cam multe speranţe. În altă ordine de idei, sufăr pentru cărţile pe care nu le-am scris...

– Suferim mereu. Să mergem mai departe. Cum îl ajută medicul Buzura pe scriitorul Buzura?

– Depinde din ce unghi privesc relaţia. Bunăoară, între ceea ce recomandă medicul şi ceea ce poate aplica în practică scriitorul este, adesea, o diferenţă ca între cer şi pământ.

– Să fie medicul atât de exigent?

– Nu, amândoi sunt foarte realişti. Medicul, de exemplu, spune să te îngrijeşti, să te alimentezi raţional, să dormi noaptea opt ore, să eviţi stressul, să faci multă mişcare, să nu fumezi, să nu te baţi cu morile de vânt etc., etc. Scriitorul însă constată cu seninătate că nimic din toate acestea nu e posibil, aşa că medicul aşteaptă, fără seninătate, clipa în care coarda prea întinsă...

– Totuşi, nici un ajutor al medicului?

– Ba da, l-a ajutat pe scriitor să vadă omul cum este în toate ale lui, nu numai cum pare, l-a învăţat rigoarea, răspunderea, l-a obişnuit cu ideea că justificarea unor erori costă mult mai mult decât evitarea lor, că la sănătate ajungi tratând boala, nu simptomele, că fiecare maladie trebuie privită în faţă, cu multă răspundere, că orice se învaţă pe lumea asta; învăţăm să trăim, dar şi să murim; învăţăm mereu, fiindcă niciodată nu vom şti totul. Doar idioţii au certitudinea că ştiu totul. Tot medicul mă învaţă că o boală cumplită – cancerul – începe printr-o singură celulă bolnavă. Scriitorul le spune pe toate astea, le argumentează, le repetă, le strigă chiar, şi nu o dată medicul

îl priveşte cu compasiune: „Ei, şi? Arată-mi un singur individ convertit de tine, vindecat!" Şi dialogul acesta „al nostru" continuă de un sfert de veac...

– Oare mă înşel afirmând că viaţa n-a fost niciodată atât de generoasă în ceea ce numim prozaic subiecte, ca azi?

– Am impresia că te înşeli. Pentru că, dacă le cercetezi cu atenţie, descoperi că nimic nu e nou sub soare. Unele pot fi găsite cu uşurinţă în istoria română sau greacă, altele în cea asiatică, foarte multe le-au înregistrat cu geniu scriitorii ruşi şi sovietici sau sud-americani, altele, specifice, tot cu geniu, Caragiale... Nu ştiu dacă există vreun subiect care să nu poată fi găsit în Biblie. În esenţă, temele literaturii sunt cam aceleaşi, de când lumea...

– De fapt, una singură: omul! Atunci, ce ne mai rămâne?

– Misiunea de a căuta accentele potrivite vremii noastre, întrebările ei cele mai numeroase şi mai grave, notele ei specifice momentului, de a aşeza un strop de lumină, de adevăr şi demnitate în spiritualitatea la care au trudit înaintaşii noştri cu exemplară credinţă.

– Cum îţi par acum cărţile tale?

– Încă n-am avut timp să mă gândesc la ele. Nu le-am recitit niciodată după apariţie, deoarece am fost obligat să o citesc, pe fiecare în parte, de atâtea ori în timpul lucrului cu editura; am cântărit atunci „cu zgomot şi furie" adesea fiecare frază, fiecare rând, încât nu am mai avut apoi puterea şi cheful de a le reciti. Înainte de toate, însă, trăiesc în lumea cărţilor viitoare, lor le dedic fiecare moment liber şi, chiar dacă aş vrea, deocamdată nu mă pot reîntoarce în trecut, deşi mi-aş dori un timp în care să le corectez eventualele repetiţii, neclarităţi, fraze în plus. Şi aş mai dori să poată fi recitite. Sunt convins că acum, după trecerea timpului ar putea fi judecate altfel, desprinse din contextul în care au fost analizate la apariţie. Unele n-ar mai fi trecute la categoria cărţilor despre „obsedantul deceniu", „colectivizare", „viaţa muncitorilor industriali" etc., ci puţin altfel, adică aşa cum le-am gândit.

– *Ce are spectaculos şi caracteristic proza actuală românească?*

– Spectaculos mi se pare faptul că proza românească există şi încă la cota valorică ridicată, în ciuda contextelor şi a condiţiilor despre care am mai vorbit. Este, cred, treaba timpului să facă selecţia, să aleagă grâul de neghină. Cert este că regulile selecţiei au fost şi vor rămâne cam aceleaşi şi că va fi destulă neghină. Proza noastră a abordat teme şi întrebări fundamentale ale vremii. Iată caracteristica! Şi mă opresc aici, căci nu sunt eu îndreptăţit s-o judec. Aş completa însă o idee, aceea cu selecţia.

– *Te rog!*

– Când se va face selecţia, din motive terapeutice, va trebui să se aleagă nu numai ceea ce a fost bun, ci şi ceea ce a fost cu adevărat rău. Spre veşnică pomenire. Cred că vor exista destule antologii ale ridicolului şi prostului gust pe care, citindu-le, vom râde eliberaţi de propria noastră ignoranţă, frică şi laşitate şi vom spune: „Cum a fost posibil?“ de parcă am fi lipsit de la „masa de joc“. Şi poate că, după un timp, vom lua-o iarăşi de la capăt, căci: „Ceea ce a mai fost, aceea va mai fi, se spune într-o Carte, şi ceea ce s-a întâmplat aceea se va mai petrece, căci nu este nimic nou sub soare.“

– *Ce-i lipseşte prozei?*

– Poate că apropierea mai tranşantă de psihologia contemporanilor noştri, de întrebările şi neliniştile lor, de acel mereu cerut adevăr despre vremea noastră, ar da literaturii mai multă forţă, viaţă, iar oamenilor o imagine veridică despre ceea ce sunt. Poate şi mai exact – există mult loc pentru romanul eseistic şi filosofic şi, de ce nu, pentru ceea ce viaţa ne oferă cu largheţe: comedie şi grotesc.

– *Ce a câştigat proza noastră în ultimii ani?*

– Vremea ilustrării unor teme „sacre“, a unui „punctaj obligatoriu“, a trecut pentru totdeauna, în ceea ce-i priveşte pe scriitorii adevăraţi, autentici. A coborî literatura la acest nivel înseamnă a-ţi asuma un risc enorm în faţa viitorului.

– *Despre care din cărţile tale ai vrea să vorbeşti?*

– Aş prefera să amânăm răspunsul. Este un lung capitol despre drumul cărţii până la cititor care ar merita – şi nu de dragul romanelor mele, ci al unui principiu – o discuţie amănunţită. M-ar tenta să discutăm odată despre documentare, observarea şi analiza vieţii, „aventurile" manuscrisului, conversaţiile pe marginea lui şi aşa mai departe. Asemenea lucruri povestite ar fi, adesea, mai spectaculoase decât cărţile! Aşa că, decât lucruri spuse pe jumătate, mai bine să aşteptăm un alt prilej.

– *Eşti mulţumit de modul cum te-au receptat critica şi cititorul?*

– Critica m-a ajutat întotdeauna şi multor critici, celor adevăraţi, le sunt foarte recunoscător. În împrejurări, adesea dificile, le-am simţit umărul alături. Poate voi scrie o dată nişte portrete sentimentale. Cât despre cititori? Nu le-au găsit toţi câţi le-au căutat. Unele n-au ajuns pe tejghea decât în pungi, pentru a da o mână de ajutor altora! Îmi amintesc că la Cluj-Napoca l-am „vândut" rapid pe un confrate care pe lângă numeroasele defecte ideologice, îmi mai observase şi lipsa de talent. N-ar fi exclus să fi obţinut confratele meu şi o reeditare! N-am urmărit, nu ştiu... S-ar putea vorbi şi despre bursa neagră a cărţilor, cu topurile şi preţurile lor...

– *Ai avut vreo reeditare?*

– Da, *Orgolii*, deşi mi-aş fi dorit *Absenţii* şi *Feţele tăcerii*.

– *Tu exişti în cărţile tale?!*

– Suntem, în ultimă instanţă, cărţile noastre. Nici mai buni, nici mai răi. Trăim pentru ele – mai puţin de pe urma lor. Suntem propriii noştri cobai, în zilele sau în nopţile unei vieţi în care ne batem, la început cu noi înşine, apoi cu alţii, pentru fiecare replică şi fiecare cuvânt, căutând să smulgem necunoscutului, din om şi societate, interzisului, imposibilului, acele fărâme de nou, de adevăr şi frumos care să ne dea iluzia că sunt numai ale noastre şi că astfel, vom fi utili celor ce adesea aşteaptă de la noi şi ceea ce ar trebui să facă ei. M-am gândit uneori la cât efort, câtă aşteptare şi energie, câte

nopţi de pândă încordată, pentru o frază la care apoi, la o nouă rescriere, renunţi cu uşurinţă sau peste care cititorul trece în grabă. În rest, aproape nimic autobiografic în cărţile mele.

– Aş vrea acum să-mi spui cum lucrezi, Augustin Buzura. Să intrăm puţin în intimitatea creaţiei propriu-zise. Ştiu că lucrezi noaptea...

– Nu eşti de acord să sărim peste această întrebare?

– Nu renunţ. Destăinuirile tale interesează cititorul, critica, poate chiar pe colegii tăi.

– Mă faci să zâmbesc...

– Nu e rău... Deci, o noapte şi nu o zi de muncă, aşa cum obişnuit spunem. Cum arată truda ta de noapte?

– Cam la fel de peste un sfeart de veac, desigur, cu nuanţe datorate anotimpului, formei în care mă aflu, presiunii mediului, buletinelor de ştiri, telejurnalului etc. De obicei, în jur de opt seara încep prin a revedea paginile mai vechi, a scoate repetiţiile şi a aranja nuanţele ce se impun sau prin a sistematiza notele şi informaţiile necesare capitolului în lucru.

– Ce sunt notele?

– Replici ale eroilor, caracterizări, detalii psihologice sau de altă natură scrise în grabă în perioadele când îmi construiesc personajele. Asta ar fi un fel de tatonare, de încălzire, de intrare în formă. Când sunt extrem de obosit sau de enervat de toate câte mi se pot întâmpla într-o zi – nimicuri esenţiale legate de întreţinerea biologicului mai ales – ascult muzică. Bach, Haendel, Haydn – când mă simt păcătos, fără ieşire, când mă torturează timpul pierdut pe altarul nimicului cotidian, când toate şi mai ales riscul mi se par triste inutilităţi, incapabile să clatine nici măcar un fir de păr de pe creştetul răului şi absurdului; Mozart, Ceaikovski, Chopin, Rahmaninov – când mă simt uscat, golit de sentimente, pustiu, un fel de fiinţă decerebrată. Munca propriu-zisă începe după ora zece seara şi durează până la cinci-şase dimineaţa. Chiar dacă nu-mi iese nimic, chiar dacă nu mă mulţumeşte nici o frază, rămân la masă unde mă străduiesc din răsputeri

să ies în întâmpinarea frazei salvatoare, a ideii în măsură să mă scoată din impas.

– Nu înţepeneşti, nu ajungi la o sfârşeală încercând, căutând, aşteptând...

– Nu e uşor. Uneori, ies în curte, fac o plimbare sau alerg puţin, mai beau o cafea sau un ceai, mai ascult nişte buletine de ştiri în speranţa că voi afla o veste nemaipomenită, deşi ultima am auzit-o acum două decenii, în august, la ora patru dimineaţa, încât mi s-a părut un scenariu gen Orson Welles despre ocuparea Pragăi de către marţieni. Azi-noapte, de exemplu, France International se ocupa de un baraj şi de irigaţii pe Senegal...

– Dar când eşti în formă?

– În acele nopţi nu-mi dau seama cum trece timpul, lucrez neîntrerupt 10 – 12 ore. Atunci personajele sunt vii, îmi impun programul, ba chiar visez în foarte puţinele ore de somn şi nu o dată, tot în somn am găsit nişte soluţii pe care zile întregi, lucid, le căutasem fără succes.

– Care dintre cărţi le-ai scris într-o asemenea, să-i zic, frenezie?

– *Absenţii* şi *Feţele tăcerii*. *Orgolii* şi *Refugii*, dimpotrivă, săptămâni şi luni fără o singură frază care să mă mulţumească, pe care să pot clădi mai departe. Cu *Orgoliile*, deşi aveam subiectul de câţiva ani, nu am fost pregătit. Ştiam ce înseamnă teroarea vârstei, a alegerii unui drum drept într-un context viciat, într-o istorie falsă, dar nu *le simţeam*, nu simţeam vecinătatea morţii psihice şi chiar fizice. De fapt, e singura carte pe care aş fi tentat s-o rescriu.

– Cum arată o zi a lui Buzura?

– Citesc, adun replici, imagini, învăţ, mă ocup de orice, dar nu scriu. Mă simt în largul meu noaptea între ora unu şi patru.

– De ce la acele ore de dimineaţă?

– Din cauza liniştii şi a timpului: am certitudinea că timpul e nesfârşit atunci şi nimic nu mă poate opri. M-am obişnuit aşa. În tinereţe, la cămin, aşteptam să adoarmă colegii, mai târziu, acasă, să adoarmă copiii. De trei ani

am camera mea şi numai aici mă simt bine şi în stare să lucrez.

– *Ai încercat şi în altă parte?*

– La casele de creaţie şi la mănăstirea Cernica, în Maramureş. Degeaba. Trebuie să-mi fie familiare obiectele, zgomotele şi liniştea nopţii, lumina, aerul şi obiectele din jur.

– *Scrii direct la maşină?*

– Numai la maşină.

– *À propos, spuneai mai înainte, şi nu te-am întrerupt, că înveţi. Ce înveţi acum?*

– Limba engleză. Sunt atâtea de învăţat...

– *Eşti disciplinat? Ai planuri, programe de lucru?*

– Sunt foarte disciplinat. Mi-a fost, cred, de mare folos formaţia ştiinţifică; mă documentez migălos şi până la capăt, adun un material imens, care mă îndeamnă, întotdeauna, să nu mă opresc la un singur volum. Îmi fac planuri după ce cartea mi-e foarte clară în minte, când simt că personajele trăiesc, că au personalitate, vigoare, când sunt convins că, lăsate în lume, s-ar descurca fără sprijin. Sigur că perioada aceasta e foarte lungă înainte de a schiţa planul, foarte sumar, cartea fiind „scrisă“ în minte; îi ştiu cu aproximaţie şi numărul de pagini. Scriu un capitol sau altul în funcţie de starea sufletească din ziua respectivă. Mi-e greu să las o zi fără să scriu, să fac ceva concret la cartea la care lucrez sau pentru cele cărora le va veni rândul peste ani. Chiar şi când nu-mi iese nimic, îmi fac norma de stat la masă. E târziu... M-ai torturat destul...

– *... de plăcut?*

– Evident.

– *Ce spune medicul când scriitorul fumează mult noaptea?*

– Adevărul este că fumează şi medicul! Şi trebuie să fii primitiv, bolnav, să interzici altora ceea ce nu-ţi poţi interzice ţie, să aplici altora, cu forţa, propriile tale reguli de viaţă care ar putea fi aberante sau, în orice caz, mai dăunătoare decât fumul de ţigară. Sigur, şi fumatul e dăunător, dar sunt lucruri şi mai vătămătoare vieţii: stre-

ssul, de exemplu, anihilarea morală, idioţii care învaţă abecedarul pe absolvenţii de facultate, diletantismul, malnutriţia, frica, minciuna...

– *Sunt chiar prea multe!*

– Vezi!? Când scriu, ţigara se consumă în gol. Pericolul concret este fumatul de peste zi. Dar absenţa ţigărilor care-mi plac mă va obliga să renunţ şi la fumat. Şi poate într-o zi, voi bate la poarta unei mănăstiri.

– *Fie, eu accept, dar ca turist doar! Să ne îndepărtăm puţin de literatură, deşi ... nu putem. Cum vezi omul acestui sfârşit de mileniu? Ce obsesii, vise, dezamăgiri şi nădejdi îl mistuie?*

– Oamenii acestui sfârşit de mileniu sunt cei pe care-i vedem pe stradă, în fabrici şi şedinţe, cei despre care scriem. Vor fi altfel în anii ce vin? Orice schimbare în om cere timp. Natura cheltuieşte enorm pentru a câştiga o calitate. Iată de la ce adevăruri trebuie să pornim. Acum treizeci de ani eram entuziasmat urmărind pronosticurile, previziunile sfârşitului de mileniu: mari performanţe tehnice, mistere dezlegate, substanţiale adaosuri în bine la patrimoniul uman, nivelului de trai, mult lapte şi miere. Foarte sincer, mă chiar înspăimântă ideea că atâtea facilităţi m-ar putea lenevi sau deprima grav şi, iată, nici măcar un sfert din precizările şi, desigur, nici una din obsesiile veacului nu au fost soluţionate: cancerul, energia atomică, noi surse de energie, eradicarea unor boli, alfabetizarea generală plus a celor ce ţin cursuri înainte de a fi familiarizaţi cu literele, o lume pentru toţi şi pentru fiecare în parte. Mai ciudat şi de neînţeles e că unii, pe diverse meridiane, au luat-o cu consecvenţă înapoi, spre Evul Mediu şi chiar mai departe. Omul acestui sfârşit de mileniu continuă să rămână, aşa cum s-a mai spus, cu un picior pe lună şi cu unul în epoca de piatră. Omenirea se află parcă în aşteptarea unui salt, a ceva deosebit care să-i dea un nou impuls. Dar, dincolo de toate acestea, cred că aş vrea – din adâncul fiinţei –, încă în acest mileniu, să apună dogmele care au făcut atât de mult rău oamenilor, să vină eliberarea de noapte, de ghizii spre pustie, iar libertatea

şi demnitatea să nu mai fie doar aspiraţii dureroase comunităţii umane. Izolarea, închistarea, suficienţa şi forţa, frica şi laşitatea vor trebui să devină amintiri într-o Europă ce se va regăsi pe sine.

– *Ai fi vrut să trăieşti în alte vremuri?*

– Mi-ar plăcea să cunosc nemijlocit şi alte vremuri. M-am legat însă de cele în care trăiesc nu prin plăcere şi pretenţii, ci prin obligaţiile pe care ştiu că le am faţă de ele. Dacă în lumea asta mi-a fost dat să mă nasc, înseamnă că ei îi sunt necesar. Uneori, mi-aş dori să mă pot situa undeva în viitor. Nu în cel imediat, ci într-unul mai depărtat, să aud ce se va spune despre noi, cei de azi, cum ne vor cerceta şi judeca faptele urmaşii noştri. Omului de formaţie ştiinţifică din mine i-ar plăcea un viitor de dragul confirmării sau infirmării unor ipoteze ştiinţifice, artistice, dar şi politice. Scriitorul însă şi-ar dori, din răsputeri, câţiva ani de linişte şi de modest confort material şi spiritual pentru a-şi putea duce la bun sfârşit o parte din proiecte, indiferent dacă asta ar fi ieri sau mâine. Măcar cinci ani într-o lume fără profeţi şi vizionari, fără indicatoare de circulaţie spirituală.

„Tăcerea e de aur“, zice o vorbă. Eu n-o prea agreez! Ştiu atâţia care au tăcut cu „talent“, au urcat şi au ajuns mari trişori! Ce alegem, deci, tăcerea sau adevărurile chiar neplăcute fiind pentru moment? Avem şi o altă vorbă „celebră“: „Nu e momentul acum!“. Adevărul nu are vârstă, nici anotimp, nici trecut, nici viitor, ci doar prezent!

– *Reţin gluma, dar vreau să-ţi aflu părerea!*

– Tăcând, viaţa şi istoria trec pe lângă tine, chiar dacă ai iluzia că faci ceva. Ca scriitor, atâta timp cât mai există durere, umilinţă, frică, nedreptate, minciună, laudă şi laşitate, nu ai voie să taci. Nimeni nu deţine toate adevărurile. Plus că adevărul este şi ceea ce, la un moment dat, nu ne convine. Important este ca, întotdeauna, fiecare să spună ceea ce crede, să-şi facă cunoscută opinia, atitudinea...

– Simt nevoia să te completez: adevărurile fiecăruia dintre noi sunt ca boabele de grâu şi, laolaltă, ele ne dau pâinea, adică viaţa! Putem şi fără pâine?

– Exact! Îţi mulţumesc! Aş mai preciza că orice adevăr, cât de neplăcut, tot iese până la urmă la lumină. Astăzi e greu să ascunzi ceva pentru multă vreme.

– Nu trece viaţa prea repede?

– Că trece e firesc, dar nu e totuna cum trece! Mai ales că este irepetabilă. Nici măcar recuperabilă.

– Talentul e un dar de la natură sau doar o mare răspundere?

– Un dar foarte scump plătit. Apare după legi neştiute şi nu îţi aparţine. Cum nu toate talentele au şi condiţie fizică şi rezistenţă psihică, de soarta lor e răspunzătoare şi colectivitatea. Este o crimă să-ţi risipeşti talentul pe altceva decât pentru ceea ce ţi-a fost dat. Cine ignoră spiritul se condamnă irevocabil la nefiinţă.

– În aceste nopţi ce carte se rupe din tine şi se aşază în paginile de manuscris?

– A treia carte din *Zidul morţii*. Încă nu are titlu, dar e sigur că va fi ultimul roman cu doi *i* la urmă. Printre picături mai scriu câte o însemnare, un blocnotes.

– Ce este scriitorul român de azi şi dintotdeauna?

– Spun cum ar trebui să fie orice scriitor: talentat, cult şi moral. El are o imensă răspundere faţă de soarta colectivităţii căreia îi aparţine şi nu are voie să abdice de la nici una din obligaţiile fundamentale ale profesiei, dar nici de la acelea de simplu cetăţean.

– Când şi cum îşi slujeşte scriitorul patria?

– Ea poate fi slujită cu adevărat numai prin cărţi de valoare, prin fapte de cultură autentică. O carte bună este şi un act politic. Dragostea de ţară nu se strigă, nu se demonstrează prin vorbe şi angajamente, ci se dovedeşte prin fapte ce vor învinge timpul.

– Ce gânduri ai pentru anii ce vin?

– Să scriu în continuare măcar trei pagini pe noapte, să călătoresc, să mă las de fumat dacă voi găsi un alt viciu potrivit vârstei şi nervilor. Ar mai fi şi alte planuri, dar cum „bietul om este sub cârma vremilor“ prefer

să fiu circumspect. Mă tem de planuri spectaculoase şi de fapte formale.

– Acum, în noaptea asta, vorbind despre tine şi despre cei cincizeci de ani ai tăi, îmi vine în minte o cugetare a înţeleptului Voltaire: „Tinereţea şi bătrâneţea sunt două băuturi fermecate“. Şi noi povestim lângă un coniac Drobeta...

– Turgheniev parcă ne asigura că va veni primăvara şi pe uliţa noastră. Dacă n-aş crede în ea, în venirea primăverii, n-ar merita să scriu un rând. Iar apoi, tinereţea este o stare de spirit. Pe care încerc s-o păstrez sau s-o am.

„ADEVĂRUL ÎNSEAMNĂ ŞI CEEA CE NU NE CONVINE“*

Convorbire cu Eugen Simion şi Valeriu Cristea

EUGEN SIMION: Augustin Buzura, ai în faţa ta doi critici care te-au citit de multă vreme, te-au şi comentat şi astăzi sunt într-o ipostază cu totul specială, ipostază de reporteri. Am venit împreună cu Valeriu Cristea din partea revistei „Caiete critice“ să-ţi luăm un interviu. Îţi mărturisesc că m-am pregătit pentru această discuţie, mai exact am citit cam toate interviurile pe care le-ai dat în decursul anilor, de la debut şi până acum şi care au fost publicate în *Romanul Românesc în interviuri*. Şi ce-am constatat: toate interviurile care ţi-au fost luate, dar absolut toate, încep cu întrebarea despre relaţia dintre literatură şi medicină. Toţi te-au întrebat: cum de-ai fost medic şi ai devenit scriitor?...şi tu încerci să răspunzi. În aceste condiţii, n-am să repet întrebarea de mai înainte dar am să-ţi pun una mult mai uşoară. Vreau să te întreb, Augustin Buzura, dacă ţi-e frică de moarte?

AUGUSTIN BUZURA: În paranteză fie spus nu cred că trebuia să te pregăteşti, deoarece ai scris despre toate cărţile mele, iar Valeriu Cristea mă urmăreşte chiar de la debut. În perioada dintre prima povestire şi roman cred că mi-ar fi fost foarte greu fără Valeriu Cristea. Zic, foarte greu, pentru că a scris, cred, despre fiecare povestire sau schiţă publicată de mine. Încurajările lui mă stimulau, îmi dădeau încredere. Deci nu văd de ce ar fi trebuit o

* Noiembrie 1990.

pregătire aşa de serioasă. Dar să revenim la capitolul moarte...

E. S.: Ştii de ce te întreb? Fac o nuanţare, pentru că în aceleaşi interviuri vorbeşti mereu despre moartea psihică ca fiind tema fundamentală a cărţilor tale şi de puţine ori vorbeşti de moartea propriu-zisă. Aceea care ne sperie pe toţi încă din copilărie...

A. B.: Adevărul este că moartea psihică m-a preocupat. Mi se părea mai tristă, mai dureroasă decât cealaltă. De ce? – pentru că moartea socială, moartea spirituală a oamenilor în comunism şi sub comunism, dar şi sub orice fel de dictatură prelungită absurd, când oamenii sunt dezumanizaţi, depersonalizaţi, înseriaţi, în imposibilitatea de a se manifesta ca oameni liberi, demni, când devin simple unelte de producţie o vedeam peste tot. Căutasem o formulă pentru a spune acest lucru, mai elegantă sau mai greu accesibilă cenzurii. Deci asta era moartea care mă urmărea mereu, mă obseda, adică toată noaptea totalitară prin care am trecut şi ale cărei urme le simţim încă. Despre moartea cealaltă, biologică, aş vrea să spun că mă preocupa şi mai mult, mai ales când rămâneam singur cu mine, în pauza dintre cărţi, în spaţiul sufletesc dintre cărţi. La început am studiat-o ca medic. Cum e? Numai atât să însemne viaţa? Am văzut destui oameni murind, unii mi-au murit chiar în braţe, ca student, când făceam practică în Făgăraş, pe urmă în alte împrejurări. Apoi am căutat o sumedenie de alte cărţi despre moarte, căci cele de ştiinţă pură nu mă satisfăceau. Mai rămânea ceva nespus, neverificat dar simţit. Astfel am ajuns la *Cartea morţilor tibetani,* la diversele cercetări care s-au făcut despre moarte. Pur şi simplu nu mă puteam opri. Aveam certitudinea că dincolo de ceea ce suntem şi ştim, de tot ceea ce poate oferi ştiinţa mai există un *ceva* şi atât cât m-a ajutat priceperea şi biblioteca am încercat să cunosc, să văd ce se poate şti despre acel *ceva.* Nu din frică, eram doar tânăr, ci din nevoia unor certitudini. Plus că simţeam acest adevăr şi aveam nevoie de confirmări. Fireşte, am avut ocazia s-o simt de câteva ori chiar cu propriile-mi simţuri, concret,

direct. Oricum, am trăit nişte scurte momente indescriptibile despre care n-am prea vorbit, nu-mi ajungeau cuvintele. Într-un roman, nu-mi mai amintesc în care, am încercat să mă apropii de moarte, dar pe ocolite. Îmi rememoram o întâmplare din perioada când mă aflam la mină, o perioadă scurtă de altfel, şi când o seamă de eşecuri dar şi epuizarea fizică m-au dus la convingerea că sunt ratat şi că nu se va mai alege absolut nimic de mine. Într-un moment când acest sentiment se acutizase am vrut să rămân în apropiere de un loc unde se pusese o dinamită, să se termine odată. Până la urmă, fireşte, mi-am mai dat o şansă, dar în secundele acelea lungi, pe care nu cred că le înţelege nimeni dacă nu le-a trăit, în secundele acelea lungi dintre – a-mi acorda o şansă şi a aştepta moartea – am simţit-o extraordinar de bine. Ca şi în alte împrejurări. În două împrejurări în orice caz, legate direct de cărţile mele şi despre care n-am vorbit, iarăşi, niciodată. Una se referă la ultima carte, la *Drumul cenuşii*. Am avut o înţelegere cu un „cenzor" dar care pentru mine a rămas un om care mi-a salvat romanul, se numeşte Şerban Velescu. El a citit cartea şi a spus: „Uite, domnule, dacă îţi scot atâtea zeci de pagini nu mai rămâne nimic din roman, aşa că semnez referatul de acceptare a cărţii şi, dacă va fi cazul, ne vom găsi amândoi câte un loc de muncă". L-am asigurat că voi protesta cât mă vor ţine puterile, că voi fi alături de dânsul dacă... După câteva luni, din motive pe care nu are rost să le evoc aici, domnul Mihai Dulea a dat din nou cartea la lectură. Fusese şi dânsul „sesizat" de „periculozitatea" romanului. Asta s-a petrecut, cred, în aprilie 1989. Şi, după tipic, cartea de mult tipărită şi apărută în librării a fost trimisă spre lectură, domnul Dulea mărturisind,din câte mi s-a spus la Consiliul Culturii de atunci, că i-am creat cel mai greu moment al carierei sale. Domnul Velescu m-a sunat de la un telefon public: „Veniţi în Bucureşti. Se întâmplă ceva pe care vi-l pot spune numai aici". Eterna frică de telefoane şi de ascultători. Am fugit repede în Bucureşti, mi-a povestit că romanul a fost dat la lectură, că domnul Radu Constantinescu ne sprijină, dar că posturile domnului

Velescu şi ale celorlalţi care au aprobat-o, de la editură şi până la Consiliul Culturii, sunt puse sub semnul întrebării. Gabriela Adameşteanu făcuse cărţii un referat care n-avea nici o legătură cu adevăratul ei conţinut, redactorul-şef Liviu Călin refuzase să ţină seama de referatele externe înspăimântător de negative, George Bălăiţă închisese ochii, Radu Constantinescu de asemenea... Niciodată n-am putut accepta ideea că cineva ar putea să sufere din cauza mea. Prin urmare, am făcut o serie de proteste de o brutalitate fără margini, la Ceauşescu şi la alţii şi, după epuizante discuţii, după proteste şi enervări am primit asigurări că acestor oameni nu li se va face nimic. Fireşte, n-am crezut o vorbă. Atunci, în drum spre casă, în trenul de Cluj, am făcut un edem cerebral. Al doilea edem cerebral pe care îl datorez tot cărţilor şi atunci, după ce mi-am pus diagnosticul, am simţit ca niciodată moartea cu toate ale ei. Ciudat, eram de o seninătate şi de o inconştienţă exasperante. Deci, un moment din numeroasele în care am simţit-o direct, concret, aproape, şi în care am încercat s-o cunosc, să mă împac cu gândul şi cu ea. Pe urmă mai există în viaţa fiecărui om o criză, existenţială, un prag pe care simţi că nu-l vei putea trece. Eu am avut-o la 43 de ani. Nu ştiu de ce, dar am avut senzaţia că e ultimul an al vieţii mele şi atunci iarăşi am simţit moartea prin toată fiinţa şi am recitit şi citit cam tot ce se putea în perioada respectivă despre moarte, în bibliotecile româneşti.

E. S.: Şi Biblia?

A. B.: Da, cu Biblia am început pentru că Raymond Moody, în *La vie après la vie* avea foarte multe trimiteri la Biblie şi la o sumedenie de alte cărţi mai mult sau mai puţin ştiinţifice, cărţi de cercetare a morţii, plus că eu însumi aveam o imensă bibliografie din perioada medicinei când studiasem moartea în literatură. Sigur, Biblia o reciteam însă cu alţi ochi, dintr-un unghi nou. Deci, aceasta, în mare, despre moarte, plus că, în ultimii ani, moartea o simţeam foarte concret, ca o ameninţare, cu fiecare rând nescris sau fiecare rând eşuat, era ca o întâlnire cu moartea, dar de fiecare dată îmi mai dădeam o

şansă. Ultima confruntare: în noaptea de 22 Decembrie 1989 la telefon, când mi s-a cerut să-mi spun rugăciunile că voi fi „terminat". Dar despre asta nu are rost acum...

VALERIU CRISTEA: De la moarte la naştere... Vorbeşte-ne puţin despre părinţii tăi, despre mediul şi zona din care provii.

A. B.: Despre asta am vorbit mereu, dar niciodată pe larg. Tata a fost de toate: ţăran, miner, muncitor în ultima perioadă a vieţii. Au trăit în Maramureş. Dar cu bunicii, străbunicii şi aşa mai departe, e o istorie mai complicată pe care am descoperit-o din pură întâmplare. Iată, bunicul dinspre tată a fost notar, rudele lui preoţi, învăţători şi tot aşa până în 1579. Mici intelectuali locali care au avut o sumedenie de preocupări, culturale şi sociale, „nobili de şapte pruni" cum îi numea Bărnuţiu, adică săraci, care au contribuit cu bani la crearea Astrei şi la alte treburi asemănătoare. Străbunicul dinspre tată a fost închis pentru că în timpul războiului din 1877 strângea voluntari şi donaţii pentru „fraţii din Regat". Aşadar, preoţi, învăţători sau luptători în diverse trupe ale unor principi transilvani. Deci, până în 1579 îi pot urmări pe cei dinspre tată. Ioan Cavaler de Puşcariu le descrie cu lux de amănunte blazoanele. Cu bunica dinspre tată povestea a fost mai complicată: dezmoştenită pentru că a trecut cu trup şi suflet de partea unui inginer din „perfidul Albion", i-a hărăzit tatii o soartă de proletar. Date despre rudele dinspre mamă există tot cam în perioada respectivă. Mama a fost ţărancă. Ea a fost născută Micle, o familie foarte numeroasă descrisă tot de Puşcariu. Istoria familiei tatălui meu este foarte interesantă. Am stat de vorbă cu diverşi cercetători care au studiat Transilvania şi publicaţiile transilvane din perioada respectivă şi mi-au adus informaţii şi citate despre aceşti Buzura. Chiar şi Mateiu Caragiale îi găseşte printre ţăranii înnobilaţi de Mihail I Apaffy. N-ar fi exclus să fie aromâni, deoarece am găsit în Grecia şi în Albania asemenea nume.

V. C.: Ai fost în Albania, cumva?

A. B.: Da, am fost în Albania.

V. C.: Întreb pentru că îmi amintesc, când am făcut împreună o călătorie în Bulgaria, în 1970, şi am vorbit despre asta la telefon, mi-ai spus atunci că ai merge oriunde numai ca să scapi pentru un timp de viaţa din jur, „până şi în Albania".

A. B.: Da, nu regret că am cunoscut Albania. A fost una din cele mai interesante experienţe ale vieţii mele. Am călătorit pe urmă, nu cât aş fi vrut, dar, oricum, destul de mult. Albania mi-a rămas ca o amintire din cele mai ciudate. Acolo am găsit şi localitatea Buzur Şehu unde există mulţi Buzura. A fost o experienţă destul de interesantă, obiceiurile, acele vendete, plus ceea ce înseamnă să vezi alte feţe ale comunismului, în altă parte, să le poţi privi cu oarecare detaşare. Deşi mă durea durerea lui Ismail Kadare cu care am discutat mult şi acolo şi la Cluj. La noi eram angajat, atât cât puteam şi mă pricepeam, în lupta împotriva lui. Acolo îl priveam ca pe un spectacol în care nu eram direct implicat şi mi s-a părut şi mai odios decât am reuşit să scriu vreodată despre el.

V. C.: Şi mai rezistent...

A. B.: Mai rezistent?

V. C.: Este foarte interesantă schiţa biografică pe care ai făcut-o şi din care reiese că pe linie paternă există o puternică tradiţie intelectuală în familia ta. Cel puţin, de câteva bune secole eşti ardelean. Nu am remarcat niciodată la tine nici un fel de resentiment şovin. De aceea, aş vrea să te întreb, cum vezi problema relaţiilor dintre români şi unguri? şi dacă există astăzi o problemă a Transilvaniei? Unii neagă existenţa unei asemenea probleme. Eu, personal, cred că există, totuşi, dar că această problemă trebuie pusă evitând orice extremism, orice abuz resentimentar. Asta aş vrea să te întreb.

A. B.: Bineînţeles că mi-e mai străin ca orice şovinismul, xenofobia, naţionalismul, ceea ce nu înseamnă că nu ţin enorm, mai mult decât la orice, la naţia căreia îi aparţin. Asta iarăşi nu înseamnă că am ceva împotriva altor naţii. Am crescut printre unguri, i-am cunoscut de mic, însă cel puţin în perioada tinereţii mele şi a liceului

erau tot aceleaşi lupte, aceleaşi altercaţii româno-maghiare, dar parcă problema se punea mai mult în planul competiţiei. Cel puţin asta era ideea tatei: „să fiu mai bun decât ei". Adică, nu să le faci ceva, ci să fii mai bun decât ei. Deşi horthyştii l-au pus, la propriu, în jug şi au arat cu el şi cu alţii un hectar de pământ. N-am judecat niciodată oamenii după naţionalităţi, după confesiuni, cu atât mai puţin după orientări politice, ci după buni sau răi, valoare sau nonvaloare. Unicul meu criteriu e – bun sau rău. Am respectat orice opinie, pentru că adevărul înseamnă şi ceea ce nu ne convine. Dacă nu înveţi să respecţi şi opinia altora înseamnă că nu exişti ca om, adică te autoanulezi ca fiinţă inteligentă. Cred că nu e cazul să spun că am o mare stimă pentru cultura maghiară, pentru tot ceea ce au creat în Transilvania românii, maghiarii, germanii, armenii, evreii etc. Transilvania are particularităţile ei pe care le-am cercetat foarte bine. Ar fi absurd să spun că în momentul de faţă nu există altercaţii. Dar unele cauze trebuie căutate în trecutul foarte îndepărtat. Se ştie, câteva sute de ani Transilvania a fost condusă de principi maghiari şi nu ne-am înţeles. Pe urmă, firesc, după 1918 s-a unit cu România, şi cele două ţări, România şi Ungaria, nu s-au înţeles. Urmare a sinistrului Dictat, Transilvania a fost împărţită şi iarăşi n-a fost linişte. Aş putea, deci, să spun asemeni altora că liniştea deplină va fi abia într-o Europă unită, fără frontiere. Din fericire, lucrurile nu stau chiar aşa. Atât oamenii simpli, cât şi intelectualii s-au înţeles şi s-au respectat iar în împrejurări dificile au fost împreună de aceeaşi parte a baricadei. Nenorocirile au început de fiecare dată când politicieni stupizi, ambiţioşi, au încercat să-şi facă un rapid capital politic din aceste disensiuni. Am crezut că după Ceauşescu românii şi ungurii nu se vor mai certa niciodată şi, la foarte puţine zile după moartea odiosului, copiii români au fost scoşi din şcoală în mijlocul anului şcolar, în plină iarnă. Asta am văzut cu ochii mei, în Cluj. N-aş fi crezut vreodată că aşa ceva este posibil. Şi nici ceea ce am văzut în noaptea de 20 spre 21 martie 1990 la Târgu-Mureş când, din pură întâmplare, însoţind un coleg de la B.B.C., m-am

pomenit în clădirea asediată şi, în cele din urmă, cucerită de maghiari. Acel „most vagy soha“ (acum ori niciodată) strigat de maghiari m-a urmărit mereu, la fel ca şi figura lui Mihăilă Cofariu pe care presa din Vest l-a luat, fără să dezmintă vreodată, drept studentul maghiar care-şi cerea dreptul la şcoală. Am regretat lovirea lui Süto Andras. Aceştia şi figurile celor doi ofiţeri români loviţi sau înjunghiaţi pe la spate. Şi astfel, fără o propagandă pusă la punct, fără un sistem de informaţii, fără să ştim să ne apărăm, am mai trecut încă o dată în ochii lumii drept barbari, drept şovini etc. Fireşte, un om care foloseşte parul în locul cuvântului, nu este nici român, nici ungur, ci animal. Ştiu prea bine că nu se poate să nu existe excrescenţe naţionaliste, degeneraţi şi naivi sau ignoranţi în politică, dar totdeauna ei trebuie identificaţi, arătaţi cu degetul pentru ca nimeni să nu mai cadă în plasa unor interese care n-au nici o legătură cu cei mulţi. În „epoca de aur“ ne înţelegeam perfect cu colegii maghiari, ne înţelegem şi acum. Am fost alături mereu. Şi, cred, tocmai aceasta îmi dă dreptul să spun că în problema separării din ianuarie a şcolilor, dar şi a celor întâmplate atunci, la Târgu-Mureş, nu au procedat corect, lumea de bună credinţă s-a lăsat antrenată de către nişte politicieni minori, într-o aventură ale cărei consecinţe le simţim şi astăzi. Un gest necugetat atrage după sine alt gest necugetat. Trebuie să depăşim faza aceasta a insinuărilor, a escaladei verbale, a neîncrederii strigate în gura mare. Acestea nu pot să ducă la nimic bun. Este momentul să discutăm deschis, fără crispări, să ne spălăm rufele în ţară nu în Europa sau America. Dar mi se pare straniu când diverşi gazetari „europeni“ vin şi reclamă în gura mare că ungurii n-au şcoli, n-au învăţământ etc., că suntem departe de standardele mondiale în problema minorităţilor. Eu ştiu foarte bine că în Cluj există peste 110 cadre universitare care predau în limba maghiară, zeci de grădiniţe şi şcoli, opt teatre maghiare în Transilvania şi aşa mai departe. Dacă – aşa cum cer ungurii şi cum ni se pretinde mereu ne-am racorda la standardele internaţionale în problema minorităţilor, ungurii ar

pierde foarte mult. Ar pierde şi dacă i-am trata cum îi tratează ei pe românii din Ungaria. Sunt de acord să depăşim noi standardele internaţionale, dar să ştie şi lumea...Şi ei trebuie s-o recunoască primii. Aşa e corect. Ei au obligaţia să spună lumii adevărul chiar dacă uneori nu le-ar fi convenabil politic.

V. C.: În frământatul an 1989, ultimul an al dictaturii ceauşiste, an în decursul căruia scriitorimea a început să se agite şi s-au produs acele gesturi de protest individual (Deşliu, Dinescu) ai făcut afirmaţia că, în ce te priveşte: „tot aceleaşi cărţi le-ai scrie şi în România şi la Paris". Dacă afirmaţia este autentică, ce ai vrut să spui de fapt? Te rog s-o comentezi puţin. Pe mine unul aceste cuvinte ale tale, ţin minte, m-au impresionat în mod deosebit, m-au făcut să reflectez îndelung la ele, mi s-au părut a construi un răspuns valabil. Răspuns la ce?

A. B.: Aş vrea să fac înainte o precizare legată şi ea de acest frământat 1989. Foarte mulţi prieteni sau cititori, în scris, nu mai vorbesc la telefon sau pe stradă, mă condamnau că n-am semnat şi eu scrisoarea celor şase sau şapte câţi erau atunci. N-am semnat-o, din simplul motiv că eram internat în spital cu acel edem cerebral de care am vorbit înainte. Deci, când Dan Hăulică m-a căutat la telefon eram în spital. Fireşte, soţia nu putea să spună motivele, eram ascultaţi, dar ar fi putut să mă semneze în lipsă oricând pentru că nu m-am dat în lături de la nici un act de protest. Singura obiecţie pe care am avut-o înainte, tot discutând aproximativ cu aceeaşi oameni, era că nu are rost să „corespondăm" cu D.R. Popescu, ci direct cu Ceauşescu, şi prietenii care îşi amintesc aceste discuţii pot să confirme. Dar menţionez că în perioada respectivă, în Cluj, împreună cu Marian Papahagi ne străduiam să găsim mai mulţi intelectuali cu care să facem un protest colectiv.

Revenind însă la întrebare, am susţinut şi susţin şi astăzi, după ce am experienţa unui an de la revoluţie, că exact aceleaşi cărţi le-aş fi scris şi în ţară şi la Paris sau în orice altă parte. De ce? Asta era experienţa mea, cărţile sunt concluziile la care am ajuns, pe orice meridian te-ai

afla nu te poţi despărţi de ceea ce te doare, duşmanul meu nu era altul decât comunismul, totalitarismul şi nu făceam altceva decât să încerc să-i descriu faţa, aşa cum era, şi să desenez angrenajul în care, din nenorocire, ne aflam; nu cred că cu instrumente mai dure sau cu mai multă brutalitate aş fi fost mai eficient. În ce-l priveşte pe Ceauşescu, l-am studiat din toate punctele de vedere şi nu mi s-a părut interesant ca personaj întrucât literatura latino-americană epuizase de mult acest tip. Sigur că el a dat o nuanţă cu totul particulară comunismului românesc, dar comunismul este principalul vinovat, Ceauşescu era o tumoră ce crescuse pe o altă tumoră. Prin urmare, bune sau rele, aşa cum au fost cărţile mele, am încercat să le scriu şi să le public atunci când era nevoie de ele; nu m-a preocupat o biogarfie curată, pură, de disident. N-am crezut că îmi va fi dat ca pe parcursul vieţii mele să asist la moartea comunismului ca sistem, nici măcar sovietologii şi specialiştii în problemele Estului n-au avut speranţe imediate. Abia când am văzut cu ochii mei cum cade zidul Berlinului mi-am spus că totuşi ar fi posibil. Mă pregătisem pentru o luptă lungă... Obsesia mea era eficienţa, iar marea mea satisfacţie era că reuşeam să le public (cărţile mele) atunci când credeam că este nevoie de ele. Există această ardelenească, stupidă, dorinţă de a fi util imediat. Deci nu le-am scris pentru a-mi face publicitate sau o biografie strălucită şi nici nu încerc astăzi să-mi schimb trecutul în fel şi chip, cum fac alţii. Am fost fericit că am putut fi util atunci şi de aceea nici n-am vorbit vreodată despre zecile de luni de discuţii şi despre cum m-am bătut pentru fiecare pagină, pentru fiecare rând, pentru fiecare virgulă din fiecare carte pe care am publicat-o. Deci am zis, aici sau la Paris, nu pot avea alte dureri. Şi, efectiv, am încercat să văd literatura şi privită în afară. Graţie prietenului nostru Sami Damian am avut o bursă la Heidelberg, într-un moment destul de disperat al vieţii şi atunci am încercat cum s-ar putea scrie dacă aş fi în Occident şi mărturisesc că am ajuns la aceeaşi concluzie: n-aş avea prea multe de schimbat sau poate chiar nimic de schimbat în cărţile respective.

V. C.: Da, repet, mie aceste cuvinte ale tale mi s-au părut profunde, un răspuns valabil, pentru că le-am înţeles aşa: obsesiile ar fi fost aceleaşi şi la Bucureşti şi la Cluj şi la Paris şi că în România nu ai accepta să fii mai puţin liber în scrisul tău, cel puţin, decât în altă parte.

A. B.: Marea mea bucurie era că, prin scris, cu fiecare rând, îmi câştigam libertatea, mă socoteam foarte liber şi voiam să arăt şi altora că pot să se simtă liberi dacă vor cu adevărat să se simtă liberi, deşi mi-ar fi uşor să descriu pe sute de pagini cum este să fii urmărit, interceptat, ameninţat, umilit şi aşa mai departe, nu aceste detalii biografice mă interesează, ci faptul că am putut să scriu o pagină de care să nu mă ruşinez, cel puţin dacă o judec prin prisma morală. În podul casei, în zidul care mă desparte de vecinul meu, există o spărtură prin care urma să fug dacă m-ar fi căutat „băieţii". Astăzi pare o treabă copilărească, dar în acele zile faptul că acea *şansă* exista m-a ajutat să scriu, după cum mă întărâtau ameninţările, faptul că un vajnic ofiţer ajunsese la concluzia că ar trebui să fiu împuşcat. Erau teste de eficienţă. Ele mă stimulau. Este ciudat din câte nimicuri îţi extragi energia...

E. S.: Într-un interviu din 1972 dai următoarea definiţie termenului de realism: „–Ce înseamnă a vedea realist? – ţi se pune întrebarea şi tu răspunzi: Înseamnă a fi o conştiinţă, o atitudine, înseamnă a-ţi asuma conştient misiunea cea mai dificilă, de a prezenta realitatea cu mijloacele artei, cu tehnicile cele mai moderne sau mai adecvate structurii tale psihice, obiectului şi cerinţelor spirituale, reale ale vremii. Realitatea, cu înălţările şi căderile ei, omul, aşa cum pare şi cum este, cu albul şi negrul conştiinţei sale, cu contorsiunile lui, cu salturile sale. Acesta este realismul". Cum ţi se pare realismul în 1990, în luna noiembrie, spre sfârşitul ei?

A. B.: La fel. N-am nimic de adăugat la tot ce am spus atunci. Mai mult, m-am întrebat de foarte multe ori, mai ales citind presa din ultima vreme şi părerile despre literatură, m-am întrebat dacă şi azi aş scrie tot aşa. Exact aşa aş scrie şi acum. Probabil că aş găsi alte cuvinte mai

elegante. Atunci, în interviurile foarte numeroase pe care le-am dat sau articolele, numeroase şi ele, repetam mereu, obsedant, acelaşi lucru, tocmai pentru că realitatea te obliga să repeţi anumite adevăruri la îndemâna tuturor, dar nu şi la îndemâna celor care răspundeau de cultură sau a celor care făceau cenzura în momentul respectiv. Cred că şi acum rămâne la fel de valabilă definiţia dată de mine realismului. Nu eram pentru înfrumuseţarea omului după reţete cunoscute, dar nici pentru murdărirea omului, adică de a-l face mai murdar decât este. Eram pentru a privi cu luciditate ceea ce se întâmplă în noi înşine, dar şi în jurul nostru. În ultimul timp n-am mai reuşit să scriu din cauza condiţiilor cu totul speciale în care trăiesc, o navetă obositoare Cluj – Bucureşti, dar cred că aproape acelaşi lucru aş scrie. Am rămas la părerea formată prin anii '70, când a fost interzis romanul *Absenţii*. Atunci am avut o cădere psihică groaznică, după care, speriat, am citit cam tot ce mi-a picat în mână despre literatură, teoria literaturii etc. Oricum acel moment m-a maturizat, mi-a dat încredere în mine, în faptul că mă aflu pe drumul cel bun. Dacă n-aş fi fost interzis probabil că aş mai fi dibuit o vreme, aş fi fost mai concesiv.

E. S.: E curios că în literatura românească mai există doar un singur caz, un singur scriitor care a ţinut, cum s-ar zice „cu dinţii“ la nobleţea lui realistă şi care este, bănuieşti, Marin Preda. După 1960, ştiţi bine, toată lumea dorea să se schimbe. El dorea să rămână un realist mergând chiar foarte departe, până a respinge experienţa noului roman şi alte experienţe. Întrebarea pe care ţi-aş pune-o şi care derivă din cealaltă este: de ce ai dorit să fii realist într-un moment în care a fi realist cu adevărat era foarte dificil? Era mult mai uşor să fii altceva decât realist...

A. B.: În perioada la care m-am referit, când am înţeles cu adevărat ce este literatura, mi-am dat seama că trebuie studiate absolut toate experienţele, luat ceea ce este mai bun din fiecare, inclusiv din datele pe care le furniza psihologia, de fapt toate ştiinţele despre om.

Sigur, formaţia mea ştiinţifică m-a ajutat să înţeleg mai repede psihicul uman, să-i cunosc meandrele etc. Toate împreună m-au convins că, până la urmă, romanul este construcţie şi personaj. Pe de altă parte, această manieră de abordare a literaturii se potrivea cel mai bine structurii sale. Realist în înţelesul foarte larg, utilizând tot ceea ce există nou în literatură, în ştiinţele despre om şi în tehnicile artistice. Apoi a fi realist în acei ani era şi o chestiune de morală. Mi se părea imoral să fugi şi nebărbăteşte să nu mergi pe drumul cel mai greu, în ciuda estetizanţilor care abundau, aşa cum astăzi abundă intransigenţii şi disidenţii postrevoluţionari pe care înainte nu-i găseai nicăieri! Ţara ardea, degradarea şi înjosirea atinseseră cote alarmante, aşa că mi se părea necinstit să mă ascund în spatele unor experimente sterile, care multe ajunseseră la noi după ce-şi dovediseră prin alte părţi, ba chiar şi pe la noi, respiraţia scurtă, caducitatea. Acum, când politica începe să-şi recruteze profesioniştii, când scriitorul începe să nu mai fie obligat să facă de toate, să fie şi istoric, şi sociolog şi ziarist şi ceas al primăriei, a venit – sau, în orice caz se apropie – vremea literaturii. Sigur, aş minţi dacă aş spune că politica nu mă pasionează, dar nu în aşa măsură încât să renunţ la scris, la cărţile pe care le-am amânat de dragul luptei cu cenzura, la experienţele pe care nu le-am făcut de dragul nevoii de a fi util. Timpul înainte s-a scurtat enorm, cărţile nescrise îşi cer drepturile. Sunt convins că şi Preda s-ar fi retras numai în lumea literaturii, aşa cum mai înainte a făcut-o Rebreanu. Acesta din urmă a conceput legi, statute, a organizat etc., dar a ştiut cum să pună punct, să rămână doar al cărţilor sale, bune, rele cum au fost. Doar o situaţie cu totul excepţională m-ar mai putea aduce pe una sau pe alta din baricade. Abia acum, când toate zidurile au căzut, îmi dau seama câte ar mai fi de cunoscut, învăţat, scris, experimentat.

E. S.: Tot într-un interviu, din '78 de data asta, la întrebarea: dacă ţii un jurnal, dacă ai un jurnal intim?, tu răspunzi foarte categoric: „Nici jurnal, nici caiet. Jurnalul

meu sunt cărţile. Ce nu ţin minte nu merită să ţin minte". Chiar nu ţii un jurnal?

A. B.: Nu. Dar am avut foarte multe pagini şi foarte multe momente pe care le-am notat în diverse caiete. Ar putea să pară un jurnal, dar nu e, de fapt, jurnal. Erau momente care mi se păreau importante pentru romanele ce urma să le scriu, pentru că fiecare roman îl gândeam cu foarte mulţi ani înainte şi erau momente din viaţă pe care mi se părea important să le leg de un timp şi o împrejurare doar pentru a-mi aminti când va fi cazul...

N-am recurs la jurnal din mai multe motive. În primul rând, mi s-a părut că, dacă aş fi scris, ar fi fost un jurnal psihologic, o foaie de temperatură, ori asta îmi erau cărţile. Înainte de toate, însă, mi s-a părut foarte periculos să ţin un jurnal, întrucât mi-am dat seama că uneori, când eram plecat de acasă cu toată familia, mai aveam „oaspeţi", cititori nedoriţi în casă şi scriind un jurnal adevărat aş fi putut periclita viaţa multor oameni care mi-au spus o sumedenie de lucruri extrem de importante. Am mers pe urmele celor care au luptat în Apuseni şi în Făgăraş. Am cunoscut zeci de oameni care, cu arma în mână, s-au opus colectivizării. *Feţele tăcerii* este rezultatul unor asemenea cercetări. Am avut, de asemenea, nesfârşite dialoguri cu cei care au fost la Canal şi prin închisori. M-am străduit să-i aflu pe cei care au trăit în preajma unor mari personalităţi politice din trecut, fie în libertate, fie în închisorile comuniste. Îmi amintesc, de exemplu, cât timp am pierdut căutându-i pe cei despre care se spunea că ştiu unde a fost înmormântat Iuliu Maniu. M-am străduit să-i cunosc pe cei care, în bine sau rău, au avut vreo legătură cu istoria acestei ţări, de la ţărănişti şi liberali până la comunişti. Mă pasionau mecanismele intime ale istoriei, psihologia şi structura protagoniştilor, mari sau mici. Îmi era frică să notez nume, adrese chiar şi fapte, aşa că mi-am exersat memoria. Dacă bine n-aveam cum să le fac, aveam grijă să nu le pricinuiesc vreun rău. N-am ajuns niciodată să povestesc, dar probabil când nu voi mai avea subiecte de roman o s-o fac: ce a însemnat să mergi în '78 în Valea

Jiului căutând pe cei care au condus greva, sau pe liderii braşovenilor.

E. S.: Să facem un popas aici pentru că este un subiect care se potriveşte lui Augustin Buzura. În ultimele zile s-a scris mult despre mişcarea de la Braşov. Valeriu Cristea a scris chiar un articol în „Adevărul" în care arată că stimăm ceea ce s-a întâmplat la Braşov, totuşi să nu uităm că rezistenţa politică românească a început cu Valea Jiului.

A. B.: A început mult mai de mult decât Valea Jiului.

V. C.: ...Şi deci, mult mai de mult decât Braşovul.

A. B.: Adică e o eroare să spui că Valea Jiului este începutul rezistenţei. Rezistenţa a început imediat după război şi a continuat chiar şi în perioada când trupele sovietice se aflau în ţară. Să ne amintim de arestaţii din perioada revoluţiei maghiare din '56, ca să nu mai vorbesc de colectivizare... Am mers, repet, pe urmele luptelor din munţi, dar m-a preocupat şi soarta atâtor luptători solidari. Munţii Maramureşului, de exemplu, erau plini de „fugiţi". Deci, rezistenţa n-a început cu Valea Jiului, ci mult mai de mult.

E. S.: Să revenim la mineri. E un subiect foarte incomod la ora actuală şi, cum ai putut citi în presă, mişcarea lor din '77 nu mai este recunoscută. Se consideră ca o mişcare anarhică, care nu are caracter politic. Pentru că în mai multe din cărţile tale te-ai ocupat într-un mod parabolic de mişcarea de acolo, aş întreba astăzi ce crezi şi cum ai exprima într-un mod neparabolic ideile tale despre ce s-a întâmplat atunci în '77?

A. B.: Imediat după Revoluţie am rugat ca prima anchetă să se facă despre Valea Jiului iar în „Tribuna", în mai multe numere, se povesteşte tot ce s-a întâmplat acolo. Era şi un act de recunoştinţă, dar şi o curiozitate personală: vroiam să văd dacă datele anchetei întreprinse de mine în anul imediat următor, dar şi mai târziu, când am scris *Refugiile*, sunt adevărate. Nu spun cât de complicat era atunci, prin '78, să te mişti printre mineri şi prin Valea Jiului. Mai ales că cei care aveau grija mea ştiau că

nu mă ocup de lucruri foarte curate, adică nu merg pur şi simplu să văd Valea Jiului, ca turist. Însă am întâlnit nişte oameni extraordinari, care fără să le pun vreo întrebare bănuiau ce vreau şi m-au dus direct în abatajele cele mai periculoase ori la oamenii pe care trebuia să-i văd neapărat. Mai mult, posed textul original cu revendicările – unul dintre puţinele texte care erau răspândite printre mineri – şi vă rog să mă credeţi că a fost o adevărată grevă. Revendicările erau, fireşte, sindicale, economice dar, în esenţă, tot mişcare politică era. Cine ştie cum ieşeau vagoneţii pe care scriau jos cutare sau jos cutare, din mină, îşi dă seama care e starea de spirit a minerilor, plus că au mai fost şi alte greve. La Borşa, pe care iarăşi am cunoscut-o; de o mai mică amploare, dar grevă, totuşi. Au fost în multe localităţi mişcări. Abia acum, cine ar avea curiozitatea şi energia să refacă istoria acelor ani, a mişcărilor revendicative care erau într-un fel şi politice nu numai economice, şi-ar da foarte bine seama că nu s-a stat degeaba şi că s-a luptat împotriva totalitarismului. Şi fără... prea mari speranţe. Englezii şi americanii i-au uitat pe cei din munţi, revoluţionarii unguri din '56 au fost lăsaţi singuri, floarea intelectualităţii a fost abandonată prin închisori sau la Canal şi aşa mai departe. Abia în ultimii ani s-au schimbat lucrurile.

V. C.: Dar în literatură a existat o rezistenţă? Chiar numele lui Augustin Buzura reprezintă un argument pentru un răspuns pozitiv. Unii contestă totuşi acest lucru, vorbesc despre o retragere în operă etc.

A. B.: Fără îndoială, a existat o rezistenţă fiindcă există numeroase cărţi foarte bune, numeroase reviste literare, studii temeinice. Dar cred că problema rezistenţei trebuie privită cu foarte, foarte multă luciditate şi dintr-un alt unghi. Nu ştiu dacă sunt printre cei care au ilustrat-o, în orice caz, eu cred că mi-am făcut atât cât am putut datoria. Am scris exact ceea ce am crezut, marea mea mulţumire a fost că, faţă de propria mea conştiinţă n-am prea multe să-mi reproşez şi atâta tot. Mi-a dat o mare linişte faptul de a şti că sunt citit, că oamenii cu cele mai politice cu putinţă obsesii mi se adresează cu încredere.

Prin urmare, am făcut cum am crezut că e mai bine, exact cum fac şi în acest moment, care seamănă foarte mult cu cel dinainte prin intoleranţă, ură, ştirbirea demnităţii profesiei, prin analizarea literaturii prin prisma unui partid politic etc. În paranteză fie spus, este suficient să strigi *jos* sau *demisia* ca să fii socotit intelectual autentic. Nu contează ce ai făcut sau ce faci. Exact aşa era şi înainte: tot atât de puţine formule şi tot atât de puţin ţi se cerea pentru a fi în faţă. Revenind însă la cum a fost, un adevăr mi se pare extraordinar de important, şi anume, că nici o carte cât de valoroasă nu putea să apară aşa, din senin. Şi că, pe diverse trepte ale ierarhiei sociale au fost o sumedenie de oameni care au contribuit la apariţia ei. Mă gândesc numai la editorii care făceau referate false, blânde, încât între referat şi conţinut era o diferenţă cer-pământ. Vreau să accentuez faptul că pe diverse trepte au existat oameni care şi-au asumat un risc. Şi treaba asta este valabilă nu numai în literatură,ştiinţă, pictură etc., ci în absolut toate domeniile, pentru că ceea ce suntem în clipa de faţă şi performanţele, atâtea câte există, nu numai în literatură, ştiinţă sau în alte domenii, se datorează unor oameni care au riscat şi pe care nu-i cunoaştem şi pe care astăzi, în acest moment de maniheism şi de obnubilare a memoriei sau nu ştiu cum să-i spun, îi uităm şi e păcat că-i uităm, pentru că într-un fel sau altul, mai curaţi sau mai puţin curaţi, mai buni sau mai puţin buni, mai laşi ori mai curajoşi, foarte mulţi oameni au contribuit la crearea valorilor cu care putem ieşi oriunde în lume. Mă gândesc că o carte de filosofie, să zicem...

E. S.: Cărţile lui Noica...

A. B.: Da, cărţile lui Noica. Şi pentru ele au existat în umbră nişte oameni care şi-au asumat riscul şi este o crudă nedreptate să le întorci spatele, când ştii că fără ei drumul cărţilor ar fi fost foarte anevoios dacă nu chiar imposibil. Şi lista este destul de lungă... Cu acelaşi discernământ cred că trebuie priviţi şi alţi oameni de pe scara societăţii. Îmi spunea un mare reporter suedez că zadarnic ne chinuim şi ne acuzăm fiindcă nu suntem nici albi, nici negri, ci gri toţi. Nu vreau să reabilitez pe

nimeni anume, dar e vremea să ne reamintim unele adevăruri simple: ne facem că nu ştim cum s-au întâmplat lucrurile sau cum am trăit în aceşti cincizeci de ani, şi e păcat. Unii, probabil, au fost curajoşi cu mine şi laşi cu alţii, dar obligaţia mea elementară este să spun cine a fost curajos cu mine chiar dacă a fost laş cu altul. Nici chiar în acest moment de iezuitism nu trebuie să fim nedrepţi. Câţi au scăpat absolut curaţi după lunga cură de comunism concret? Foarte puţini dintre cei buni, cei care n-au făcut absolut nimic şi nu au intrat în nici o competiţie şi, desigur, escrocii şi copiii. Cei ce suntem aşa cum suntem am trăit şi am dus în spinare aceşti cincizeci de ani şi nu putem face rost de un alt popor. Avem calităţile şi defectele unanim cunoscute şi trebuie să le privim şi să ne privim cum suntem şi nu în alt fel. De aceea m-au revoltat, din păcate n-am avut timp să scriu, însă tot am să scriu odată despre falsele biografii despre cei pe care, în momentele cruciale, nu-i găseai nicăieri. Sigur că odată şi odată se va spune despre tot ce a fost, cum a fost, dar mă contrariază acest moment în care foarte mulţi caută să-şi şteargă chiar propria lor memorie. S-a născut o lume la 22 Decembrie, dar noi, ca oameni, ne-am născut puţin mai devreme şi astăzi suntem liberi exact în măsura în care am învăţat să fim înainte de acest neuitat început de istorie.

E. S.: N-aş vrea să încheiem fără să vorbim puţin despre noi ca o comunitate spirituală şi comunitate morală. Am făcut-o într-un fel prin diverse remarci în cursul discuţiei noastre. Totuşi, Augustin Buzura, aş vrea să te întreb: Nu ţi se pare curios că această obşte scriitoricească, şi aş lărgi puţin, această comunitate intelectuală, s-a spart, că astăzi este aproape imposibil să mai comunicăm între noi sau comunicăm în grupuri din ce în ce mai restrânse? Dacă Valeriu Cristea, îl iau pe el de exemplu pentru că este aici lângă noi – are o părere, i se răspunde că are simpatii cripto-comuniste. Dacă nu eşti de acord cu o interpretare pe care o dă prietenul nostru, până mai ieri, eşti suspectat de neocomunism, şi aşa mai departe. Este o mizerie, aş spune, pe care n-am bănuit-o

şi aş vrea să aud părerea ta în această privinţă. Nu crezi, de pildă, că intelectualii români în loc să se sfâşie între ei, în loc să se nege unii pe alţii, ar trebui să se constituie într-adevăr într-un fel de opoziţie (punem între ghilimele acest termen) şi care să fie vigilentă şi faţă de puterea existentă, dar şi faţă de puterea care se pregăteşte să ia puterea? Nu crezi că locul intelectualului este tocmai aici, într-o poziţie lucidă, independentă, obiectivă şi nu într-un nihilism în cele din urmă foarte comod?

A. B.: După mine, ceea ce se întâmplă are o explicaţie foarte simplă. Mulţi continuă ceauşismul fără Ceauşescu, practicile vechi în haine noi, pentru că atunci se judeca totul printr-o optică politică, orice gest era politic, dacă la tipografie scriai cu creion roşu sau verde, faptul era interpretat politic, deci se perpetuează o optică penibilă, altfel n-am cum să-i spun şi neintelectuală în orice caz. Intelectualitatea are nişte obligaţii enorme faţă de acest popor şi faţă de acest moment istoric şi este straniu că nu şi-a dat seama că încă se mai operează cu mijloacele vechi, ale ceauşismului. Un intelectual prin definiţie este în opoziţie, dar eu înţeleg opoziţia cu totul altfel, nu strigând toată ziua *jos, jos, jos* sau *nu, nu, nu,* ci dând soluţii, propunând altceva în loc şi nu cu violenţă, nu agresând, anulând, ponegrind, ci cu mijloacele oricărui intelectual. Ce vârf intelectual, care scriitor cât de cât însemnat a rămas neponegrit? Nici unul. Şi cu ce ne-am ales? Ne-am murdărit singuri, în deplină libertate, mai mult decât a reuşit să facă înainte Securitatea şi partidul. Pentru mine, cel care te contestă trebuie să-ţi fie prieten nu duşman, dar se pare că foarte mulţi intelectuali continuă să fugă de ei înşişi în loc să-şi dea seama că avem de acoperit un gol enorm, de foarte mulţi ani, în care cunoaşterea era parţială. Ne-au rămas de studiat, comentat sau tradus multe cărţi, multe idei pe care n-am putut să le discutăm la momentul potrivit. Avem de recuperat foarte, foarte mulţi ani de cultură, nu mă gândesc la vârfurile intelectuale, ci la cei faţă de care avem noi obligaţii, căci între ceea ce se numea odată masă şi vârf există, din păcate, o distanţă ce trebuie neapărat redusă.

Nu ne va ierta nimeni vreodată dacă acum, când se poate, când suntem cu adevărat liberi, nu punem umărul să scoatem ţara din impas şi nu oprim stupidul război de tip ceauşist al dosarelor. În regim republican sau monarhist tot cultură trebuie să facem şi tot aceloraşi oameni le rămânem datori.

V. C.: Mi se pare paradoxal că tocmai unii intelectuali nu şi-au însuşit lecţia elementară a pluralismului, că o altă părere devine automat o părere greşită. Dacă susţin ceva care nu convine lui X sau Y, devin în ochii lui un om mort, adică un om care a greşit total şi care nu va putea fi iertat pentru greşeala lui în vecii vecilor.

A. B.: Păi cine judeca aşa? Este foarte simplu, cine judeca aşa? Dacă aveai o altă părere decât a tovarăşului, o altă linie decât cea a partidului, suportai consecinţele. E foarte simplu, nu? Acum unii judecă prin optica altui partid, în esenţă însă, e acelaşi lucru; optica este aceeaşi, intoleranţa de asemenea, ba, să-mi fie cu iertare dacă spun, ştiu că voi supăra pe foarte mulţi, dar oribila şi odioasa Securitate a fost adesea mai blândă decât sunt unele publicaţii cu unii din cei mai străluciţi scriitori.

E. S.: Aş vrea şi eu să intervin cu o mică observaţie. Eu nu-mi recunosc altă calitate decât aceea de a fi un cititor foarte atent al literaturii româneşti şi pot să spun că am citit aproape în întregime literatura de după război. Ei bine, un lucru pe care îl găsesc miraculos este că această literatură există, a existat, şi nu este o literatură de trei parale. Dar ce au reuşit atâtea generaţii de scriitori să facă, adică să întreţină cultul literaturii, să facă realmente o literatură în ciuda circumstanţelor care n-au fost deloc favorabile, e în pericol acum. În momentul de faţă este o mare poftă de a demola toate valorile constituite. Eu nu ştiu dacă a rămas un singur scriitor valoros, care să nu fie în momentul de faţă târât prin noroi, într-un fel sau altul. Despre acest lucru vorbea şi trebuie să recunosc că mi-a plăcut că a spus acest lucru chiar ministrul culturii, Andrei Pleşu. De la dreapta la sânga, de la centru la stânga sau la dreapta şi aşa mai departe, din orice unghi, va-

lorile sunt contestate şi mai ales această poftă o au scriitorii mediocri şi resentimentari.

A. B.: Eu m-am gândit la acest fenomen din alt unghi. În ţările vecine opoziţia s-a constituit în timp, adică în foarte mulţi ani şi a fost suportată, mai uşor sau mai puţin uşor, de stăpânire şi astfel au reuşit să se contureze mai clar nişte tendinţe în opoziţie. Spun asta gândindu-mă că de obicei în opoziţie nu intrau oameni care aveau ceva de pierdut, nu intrau carierişti, nu intrau aventurieri, bişniţari şi aşa mai departe. În opoziţie intrau oameni care apărau idei.

E. S.: În schimb opoziţia românească?...

A. B.: Da, practic sub Ceauşescu n-a putut să se constituie o opoziţie. Deci în acest interval foarte scurt de unsprezece luni trebuie să recuperăm distanţe pe care alţii le-au străbătut în foarte mulţi ani de zile. Cred că ne aflăm în momentul în care în sfârşit încep să se desprindă apele de uscat şi cred că într-un an de zile şi opoziţia şi intelectualii vor avea altă faţă, acei intelectuali care sunt cu adevărat intelectuali. Căci semidocţi sau pretinşi intelectuali au existat şi înainte, există şi acuma şi vor exista întotdeauna. Asta, pe de o parte. Pe de altă parte, reacţia autorităţilor faţă de opozanţi a fost cu totul şi cu totul diferită de cea a autorităţilor din ţările vecine. Nu trebuie să uităm că în Cehoslovacia un opozant politic era tratat, chiar dacă era la închisoare, ca un opozant politic. Havel dădea interviuri în închisoare, scria foarte bine în închisoare. Pe când la noi te pedepseau pentru cu totul şi cu totul alte motive: că ai trecut pe verde, că nu ţi-ai plătit chiria, că eşti homosexual, adică te pedepseau din cu totul alte motive, nu pentru motivele adevărate, politice. Şi modul în care autorităţile îi tratau pe cei care se opuneau, era cu totul diferit şi asta explică de ce nu s-a putut constitui, să zicem, o opoziţie. Exista o opoziţie intelectuală prin cultură, o opoziţie subînţeleasă dar ea nu s-a putut face în mod deschis sau mai puţin deschis ca în ţările vecine. De aceea, până se vor desprinde apele de uscat, până oamenii vor avea tăria să-şi susţină opiniile în ochii lumii, până când semenii se vor putea sustrage

manipulării, până când se vor convinge că fericirea e în muncă nu în urlete, până ce opoziţia nu va fi un fenomen neobişnuit, un loc adesea de spălare a păcatelor, se vor petrece destule incidente regretabile.

E. S.: Zilele trecute am citit un interviu dat de Mircea Dinescu în ziarul „Dimineaţa" şi el spune acolo o propoziţie care pe mine, unul, m-a uluit şi anume: „Rezistenţa prin literatură era o formă de laşitate". Împărtăşeşti acest punct de vedere?

A. B.: Dinescu a făcut atunci un act de mare curaj pentru care-l voi stima totdeauna. Dacă judeci cu datele pe care le avem azi observi că nici el, nici altul şi nici altul n-au fost omorâţi, torturaţi etc., în schimb a fost omorât Gh. Ursu pentru că probabil nu avea un nume prea sonor sau dintr-un capriciu suprem. Azi ştim cum au acţionat factorii culturali şi represivi din perioada apusă şi am putea spune că, probabil, s-ar fi putut face şi altceva, mai mult, deşi nu sunt foarte sigur pentru că nimeni n-a testat cu adevărat reacţiile autorităţilor la grupuri constituite. Cunoaştem foarte bine cum au procedat cu Paul Goma, Dorin Tudoran, Mircea Dinescu, Dan Deşliu. Dacă ar fi apărut un partid, sau un grup de dialog, din pământ, probabil că reacţiile ar fi fost şi mai vehemente. Este foarte uşor să faci aprecieri acum. Esenţial, însă, mi se pare că atunci, în perioada în care noi am scris şi am acţionat, atât cât am acţionat, ni s-a părut extraordinar de importantă rezistenţa prin cultură şi am înţeles că trebuie păstrată cultura cu orice preţ, că salvând cultura păstrezi spiritualitatea unui popor, menţii vie speranţa şi încrederea în el însuşi, în libertate. Nu poţi judeca foarte corect fenomenele dacă nu ţii seama de contextul în care s-au produs... Tot aşa de bine s-ar putea spune că astăzi abandonarea sau neglijarea culturii adevărate de dragul politicului este o formă de laşitate. Dar oare am dreptate deplină? Cred că literatura care s-a scris, cultura care s-a produs atunci a pregătit terenul libertăţii. Mult? Puţin? Nu ştiu.

„*REFUGII* – UN ROMAN ROMÂNESC LANSAT LA NEW YORK“*

Situată în inima Manhattan-ului, pe strada 42, care intersectează luxoasa Fifth-Avenue, „Rizzoli“ este cunoscută new-yorkezilor ca una dintre cele mai selecte librării ale oraşului. Şi publicul român, familiarizat cu numele ei, datorită faimei internaţionale a editurii şi a lanţului de librării „Rizzoli“, dar şi a filmului *Falling in Love*, prezentat de curând în România. În acest film Robert de Niro şi Meryl Streep se întâlnesc în Ajun de Crăciun şi îşi schimbă, din greşeală, între ei, pachetele cu cărţi în uşa vechii librării din Manhattan.

Întinzându-se pe trei etaje, într-o clădire impozantă, decorată spectaculos, „Rizzoli“ oferă cititorului un număr impresionant de cărţi, albume, dicţionare, compact-discuri, fiind locul de întâlnire pentru scriitori, editori, artişti, locul unde se organizează evenimente literare, prezentări şi lansări de carte, lecturi şi conferinţe.

La sfârşitul lunii aprilie a acestui an, vitrina librăriei „Rizzoli“ anunţa lansarea romanului *Refugii*, apărut la Editura Columbia University Press din New York. Pentru prima dată acest greu accesibil spaţiu new-yorkez era acordat unui scriitor din România. „Un scriitor anticomunist, un maestru al naraţiunii clasice în stil modern, Augustin Buzura este unul dintre pilonii literaturii române de după război“, aveau să citească new-yorkezii în vitrina librăriei.

---

* Interviu realizat în 1995 de criticul ALEX. ŞTEFĂNESCU.

Organizat de libraria „Rizzoli", evenimentul literar s-a desfăşurat sub patronajul PEN-Clubului din New York, a cărui copreşedintă, poeta Rose Styron, a fost prezentă la manifestare alături de soţul ei, celebrul scriitor american William Styron, autorul romanului *Sophie's choice (Sofie a ales)*, publicat şi la noi de Editura Univers.

Despre romanul *Refugii* au vorbit John Brancati, directorul managerial al firmei „Rizzoli" la New York, şi Stephen Fischer-Galatzi, care s-a referit şi la personalitatea de excepţie a scriitorului Augustin Buzura şi, fireşte, la activitatea Fundaţiei Culturale Române pe care acesta o conduce la Bucureşti.

La rândul său, ambasadorul României la Washington, domnul Mihai Botez, a explicat publicului american în ce constă specificul rezistenţei prin literatură în ţările din estul Europei.

Desfăşurat la etajul întâi al librăriei „Rizzoli", devenită pentru două ore neîncăpătoare, evenimentul s-a bucurat de prezenţa a numeroase personalităţi ale vieţii culturale din New York, scriitori, artişti, ziarişti, editori, printre care s-au aflat: directorul Editurii Columbia University Press – John Dennis Moore; directorul Bibliotecii din cadrul Centrului Artistic Lincoln – Alan Pally; directorul teatrului Symphonie Space de pe Broadway – Isaiah Scheffer; şefi ai unor misiuni diplomatice şi consulare, alături de un numeros public, americani de origine română, scriitori, avocaţi, medici, ziarişti, printre care: Mica Ertegun, Rosita Fanto, Virginia Zeani, Titus Podea, Virgil Negoiţă, Dumitru Radu Popa, Petru Petrina, Ferez Deac, Aureliu Ciufecu şi mulţi alţii.

Înaintea acordării de autografe, scriitorul Augustin Buzura a adresat mulţumiri instituţiilor americane şi personalităţilor care au concurat la organizarea întâlnirii.

Directorul librăriei „Rizzoli", John Brancati, entuziasmat de succesul scriitorului Augustin Buzura la New York, a remarcat nu doar prezenţa numeroasă şi distinsă, dar şi numărul mare de exemplare vândute, declarând că se simte încurajat să continue organizarea de întâlniri cu scriitori din Est. Practic, succesul lui Augustin Buzura la

„Rizzoli", în Manhattan, a fost şi succesul literaturii române, un excepţional prilej de a se vorbi, pentru prima dată, într-un spaţiu american de elită, despre cultura română.

Versiunea engleză a romanului *Refugii*, apărută în condiţii grafice demne de admiraţie, la Editura Columbia University Press, este dedicată medicului american Alan Lansing şi preşedintelui Corporaţiei americane Humana, David Jones, cei care, cu trei ani în urmă, cu o mare generozitate, au asigurat efectuarea unei complicate operaţii pe cord deschis, în urma căreia scriitorul s-a născut, simbolic vorbind, pentru a doua oară, pe pământ american.

Augustin Buzura a donat un exemplar din carte şi manuscrisul ultimului său roman, încă nepublicat în România, *Recviem pentru nebuni şi bestii,* Bibliotecii Naţionale din New York, prefaţând astfel un festival al evenimentelor culturale româneşti care se vor desfăşura timp de trei săptămâni, în decembrie 1995 – ianuarie 1996, la Lincoln Center for Performing Arts din New York, festival organizat şi de Fundaţia Culturală Română.

– *Sunt la curent cu evenimentul de la New York, al cărui protagonist aţi fost, şi am să-l prezint cititorilor revistei* „România literară". *Dar aş vrea, domnule Augustin Buzura, să-mi răspundenţi şi la câteva întrebări... Cum s-a ajuns la publicarea romanului* Refugii *în America?*

– Cartea a fost contractată de multă vreme şi nu pentru că sunt eu preşedintele Fundaţiei Culturale Române. Nu există chiar nici o legătură.

– *Dar cine ar putea să creadă aşa ceva? Ar fi ca şi cum am spune că Marin Preda, fiindcă era directorul Editurii Cartea Românească, avea succes ca scriitor.*

– La noi... într-o lume suspicioasă şi pusă pe răstălmăciri, se poate crede orice. Insist, deci. Nu există nici o legătură.

– *Trebuia, deci, făcută şi această precizare...*

– Da, şi mai vreau să fac o precizare: că am fost acceptat încă din 1987 de o agenţie de impresariat din Elveţia, care se ocupă de cărţile mele...

– *Formidabil!*

– Exact aşa stau lucrurile. Deci, cartea a fost contractată de multă vreme şi fără vreo legătură cu calitatea mea de preşedinte al Fundaţiei.

– *În ce mă priveşte, n-am nici o îndoială. Şi nu o spun din politeţe. Pe vremea când eraţi exilat în propria dumneavoastră ţară, la Cluj, în sensul că nu aveaţi voie să vă stabiliţi la Bucureşti, succesul dumneavoastră era la fel de mare, poate chiar mai mare. Nu funcţia actuală v-a adus în prim-plan.*

– Din cauza acestei funcţii eu pierd. Dacă am acceptat-o, n-a fost pentru gloria mea, ci dintr-un elan postrevoluţionar care, sincer să fiu, în ultima vreme mi s-a cam terminat.

– *Succesul unui scriitor în România garantează şi succesul lui în străinătate?*

– Povestea este alta. În străinătate toţi suntem o apă şi-un pământ. Se înşală cine crede că suntem cunoscuţi din punct de vedere cultural. Nu suntem.

– *Deloc?*

– Fac excepţie scriitorii stabiliţi de multă vreme în Occident, Ionescu, Eliade, Cioran, un sculptor ca Brâncuşi, câţiva universitari, în special din Statele Unite, diferiţi oameni de ştiinţă...

– *Dar ce se face aici, în România?*

– Literatura de azi de la noi nu prea există pentru cei din Vest. Din câte ştiu, chiar în clipa de faţă are loc o întrunire la Neptun, organizată de Uniunea Scriitorilor, referitoare la ce-am putea întreprinde pentru răspândirea culturii în lume. Este o mare naivitate să crezi că aşa ceva se realizează teoretic, fără alte mijloace...

– *Mijloace materiale?*

– Mijloace materiale. De exemplu, traducerea unei singure pagini, în Franţa, costă peste 200 de franci. Trebuie să intri în dialog cu personalităţi literare şi mai ales să ai edituri, instituţii care să-şi asume riscul de a traduce autori necunoscuţi.

– *Dar literatură pe care s-o acredităm în străinătate avem?*

– Există câţiva mari scriitori, câţiva scriitori care contează – ei ar fi buni în orice literatură. Dar... prea mulţi ani n-am putea asigura exportul. Stocul s-ar epuiza destul de repede.

– Ce condiţii trebuie să îndeplinească literatura ca să poată fi exportată?

– Să trateze teme general umane, teme universal valabile, pentru că nimeni în Occident nu se va strădui să citească notele de subsol, despre diferite conjuncturi, particularităţi...

– Totuşi, romanul Refugii *are un specific. Este adevărat că tratează teme universale – singurătatea, gelozia, dragostea, nevoia de ocrotire, teama de moarte –, dar sunt evocate circumstanţele vieţii din România.*

– Lumea occidentală a fost familiarizată cu comunismul prin intermediul ruşilor...

– Pasternak? Soljeniţîn?

– Exact. Ei i-au iniţiat pe occidentali. În plus, marii scriitori latino-americani, cu ideea de dictatură... Se ştie, deci, cam ce înseamnă dictatură, opresiune, totalitarism...

– Să ne întoarcem la lansarea cărţii. Vreau şi puţină epică... În America aţi plecat cu TAROM-ul?

– Da, cu eternul Airbus...

– Aflându-vă în avion, cum vă imaginaţi întâlnirea care urma să aibă loc la New York?

– Mi-a fost teribil de frică... din o mie de motive. Mi-a fost frică să nu dezamăgesc editura care şi-a asumat riscul, o editură foarte mare şi serioasă. Mi-a fost frică să nu dezamăgesc librăria...

– O librărie care, din câte ştiu, nu-i un simplu magazin de cărţi.

– Nu. E mult mai mult decât atât. O instituţie de cultură. Preţul cărţii este prohibitiv – 67 de dolari plus taxa de librărie.

– Dacă socotim în lei ne înspăimântăm. Dar şi în dolari...

– O carte cumpărabilă pentru cititorul american face în jur de 25–30 de dolari.

– V-aţi pregătit un discurs?

– Un text de o pagină, americanii nu suportă textele lungi. Am spus două-trei fraze despre ce înţeleg eu că este literatura. Şi am adăugat că, deşi am scris cartea în condiţii de cenzură, nu cer indulgenţă. Vreau să fiu judecat ca orice scriitor.

– Cum a decurs întâlnirea în comparaţie cu felul în care v-aţi imaginat-o?

– A fost un succes cu mult peste aşteptările mele. Cu o asistenţă numeroasă – aproape trei sute de participanţi. Librăria ocupă trei etaje, iar întâlnirea a avut loc la etajul întâi, rezervat secţiei de beletristică – perioada contemporană. Lumea nu mai avea loc nici pe scări...

– Erau numai... români?

– Erau şi câţiva români, dar predominau americanii: foarte mulţi profesori, scriitori...

– Elită intelectuală?

– Da, pentru că printre organizatori era PEN-Clubul din New York – o mare forţă intelectuală. Şi mai participa o asociaţie, un fel de Uniune a Artiştilor, Symphonie Space. Din partea ei venise Isaiah Scheffer, preşedintele acestei asociaţii, un intelectual de rasă, cu care am stabilit o sumedenie de acorduri. Ei dispun de un fel de amfiteatru, un auditoriu cu 800 de locuri, unde găzduiesc manifestări culturale. Am convenit să organizăm acolo un recital de poezie românească şi, în general, orice spectacol românesc să poată avea loc acolo. Lumea nu ştie, dar multe dintre turneele unor teatre româneşti prezentate aici ca mari succese se desfăşoară de fapt prin diferite săli de şcoală din America...

– Vă convine să pledaţi în străinătate şi pentru alţi artişti români? Nu vi se diminuează propriul succes?

– Dimpotrivă. Impui mai mult respect dacă apari ca o mică piesă dintr-un mare ansamblu. Dar nu este vorba de un calcul. Întotdeauna am vorbit pe unde am ajuns despre cultura română, spunând că există scriitori români foarte buni, mai buni decât mine, că avem instituţii de mare ţinută. Nu este o demagogie. Eu chiar cred în toate acestea. Dacă n-aş crede, n-aş pierde vremea ocupându-mă de Fundaţia Culturală Română.

– Cum se explică prezența lui William Styron la întâlnire?

– E simplu. Soția lui e copreşedinta PEN-Clubului şi a participat în mod oficial. El a însoţit-o.

– Ați dialogat şi direct cu William Styron?

– Da, bineînţeles. Mi-a făcut mare plăcere. E un scriitor uriaş. Mi-a promis că va veni în România.

– Ce ştia despre cultura română?

– Nimic. Absolut nimic.

– Iată, deci, că măcar o personalitate a aflat ceva despre noi.

– Multe personalităţi şi nu numai din domeniul culturii, ci şi politicieni, bancheri. Unul dintre numeroşii participanţi a fost, de pildă, vicepreşedintele Băncii Americano-Japoneze. Este o întreagă lume în care pătrunzi cu asemenea ocazii.

– Poate că am avea de învăţat din această experienţă. În România există obiceiul ca scriitorii să trăiască izolaţi în lumea literară.

– Îmi pare rău că trebuie s-o spun, dar scriitorii de la noi sunt categoria socială care se adaptează cel mai greu la noua situaţie din România.

– Cum se face că, fiind ardelean, aveţi, totuşi, această atitudine emancipată, această capacitate de adaptare la un nou stil de viaţă: computere, fuse orare, bancheri etc.?

– Am o dorinţă de a cunoaşte, o curiozitate. Când merg într-o ţară vreau să înţeleg stilul de viaţă şi funcţionarea instituţiilor. Nu mă duc să le dau eu sfaturi cum să trăiască.

– Cine s-ar încumeta s-o facă?

– Mulţi români procedează aşa. Avem politicieni care, ajunşi în America, le dau sfaturi americanilor, cum să trăiască, ce să facă etc. Ceea ce este o mare... candoare. Noi suntem cei care trebuie să învăţăm de la ei. Nu zic să ne umilim, dar, oricum, să discutăm firesc, să le arătăm că suntem ca şi ei, că avem preocupări asemănătoare. Orice, dar nu să le dăm lecţii şi nici să ne supărăm pe ei că nu înţeleg întotdeauna. Statele Unite au ajuns puterea numărul unu în lume, nu cu ajutorul nos-

tru şi nu cu sfaturile noastre. Pe de altă parte, nu este înţelept nici să ne prezentăm mereu ca nişte nedreptăţiţi. Am fost, într-adevăr, nedreptăţiţi la Yalta şi toate celelalte, dar cât o să ne mai văicărim? Nu convingem pe nimeni. Cei din Vest sunt, fără îndoială, de vină, dar nu-şi vor recunoaşte vina niciodată. Cei mari îşi impun morala şi modul de a gândi. Prin lamentaţii nu obţinem nimic. Trebuie să devenim parteneri.

– Dar sunt şanse să ne facem necesari?

– Americanii au un stil care-mi place foarte mult: se lasă uşor convinşi dacă ştii cum să-i convingi. N-au prejudecăţi, dar există ceva ce nu suportă – aţi văzut în western-uri: americanul, ori prieten, ori duşman, îl împuşcă rapid pe cel ce trage pe la spate. Or noi, tocmai asta facem când mergem la ei. Cineva se plângea că suntem cunoscuţi numai prin Dracula. Ştii ce-mi spunea un politician american? Din cele 168 de ţări câte sunt în ONU, aproape toate încearcă să intre în graţiile Americii şi numai câteva prezintă cu adevărat interes pentru ea. „În aceste condiţii, ziceţi mersi că-l aveţi şi pe Dracula, altele n-au nici atât!"

– Trebuie, deci, să fim timizi?

– Nu, să fim realişti. Să nu ne facem iluzii. Dar timizi, în nici un caz. Trebuie, dimpotrivă, să fim mai ofensivi. Avem o atitudine moştenită de la activiştii PCR: să nu supărăm, să nu deranjăm. Trăim de parcă tot timpul ar trebui să ne cerem scuze. Trecem uşor de la îngâmfarea agresivă la o pasivitate desăvârşită. Sunt momente în politica internaţională în care parcă dispărem, parcă ne cerem iertare că existăm.

– Mergem în vârful picioarelor ca să nu-i trezim pe cei mari...

– Da, numai că aşa, în vârful picioarelor, s-ar putea să ieşim din istorie. Nu numai pe cei mari vrem să-i menajăm, ci pe toţi. Să nu-i supărăm pe basarabeni! Să nu-i deranjăm pe unguri! Ba să-i supărăm şi să-i deranjăm. Adică să ne spunem clar părerea. Să facem o politică ofensivă.

– *Suntem prezenţi deja în multe organisme internaţionale...*

– Nu este suficient, trebuie să fim prezenţi în toate. Contează şi dacă eşti în organizaţia jucătorilor de ping-pong. Şi în toate. Ca să ne facem cunoscuţi. Prin orice. Prin orice ţine de civilizaţie şi de cultură, bineînţeles. Pentru aceasta trebuie să fim şi foarte bine informaţi. De multe ori facem o politică impresionistă, temperamentală. Reacţionăm la ceea ce ştim din auzite, în loc să mergem la sursă, la documente. Atunci când ne hotărâm, în sfârşit, să „deranjăm“, trebuie să ne bazăm pe ceva.

– *Să înţeleg de aici că politica nu trebuie lăsată doar în seama politicienilor?...*

– Toţi putem face politică, fiecare în domeniul lui.

– *Dar nu intră această idee în contradicţie cu deziderаtul apolitismului intelectualilor – deziderat susţinut de oficialitate?*

– Nu este vorba de politica unui partid, ci de politica românească. Cultura română, cauza naţională nu sunt ale unui grup parlamentar, ale unui guvern, ci ale noastre, ale tuturor.

– *Şi politica propriu-zisă?*

– S-o facă toţi cei ce vor şi se simt în stare. E dreptul fiecăruia. Nu există o regulă. În ceea ce mă priveşte, eu am făcut douăzeci şi ceva de ani atât cât s-a putut politică anticomunistă. Pe urmă am spus, domnule, eu trebuie să construiesc ceva. Mi s-a ivit ocazia şi m-am gândit să încerc. Să fiu de folos culturii române. Oricum, nu mă pot înregimenta. Nu pot sluji interesele unui partid. Cu atât mai puţin cu cât la noi nu este vorba de o luptă între ideologii, ci între şefi de partide. Asta înseamnă că sunt apolitic.

– *Aţi reuşit să construiţi ceea ce doreaţi?*

– Poate nu chiar cum aş fi vrut, dar am reuşit. Fundaţia Culturală Română funcţionează din plin. În jurul ei s-au adunat intelectuali de prima mână, dintre aceia obişnuiţi să lucreze fără a fi controlaţi. Să lucreze din pasiune şi dintr-un simţ al răspunderii şi nu pentru salarii – salariile aici sunt mici.

– Vi se recunosc aceste merite? Vă consideraţi nedreptăţit?

– Mi-e indiferent dacă mi se recunoaşte sau nu vreun merit.

– Acum câteva secunde discuţia ne-a fost întreruptă de venirea unui reprezentant al UNESCO (discuţia – precizez pentru cititori – are loc la sediul Fundaţiei Culturale Române). Fundaţia este deci cunoscută şi în afara ţării.

– A, este chiar mai cunoscută în străinătate decât în ţară.

– Vă bucură aceste succese?

– Rămâne şi un sentiment de nemulţumire. Oricâte succese aş avea ca om social, ele sunt în defavoarea scriitorului.

– Şi totuşi, ştiu că în curând veţi publica o carte – o carte nouă – în America. Există, deci, un roman inedit scris de Augustin Buzura. Mărturisesc că vestea m-a emoţionat. Şi mă bucur că pot s-o transmit, primul, cititorilor.

– Da, e un roman, *Recviem pentru nebuni şi bestii.*

– Publicul american sau din altă ţară îl va cunoaşte înaintea celui din România?

– Da. Mă tentează. Propunerea care mi s-a făcut este să-l public prima oară în America.

– Nu sunteţi nedrept cu cititorii români? Unii vă idolatrizează.

– Poate că am să tipăresc două ediţii în paralel. Una acolo şi alta aici.

– Nu vreau să fiu indiscret, dar trebuie să întreb: romanul acesta diferă radical de celelalte, este cu totul altceva?

– Nu, nu este. Însă are accente cu totul noi. Soarta a făcut ca în ultimii ani să trăiesc experienţe neobişnuite. Am aflat şi cam cum ar fi moartea, am aflat şi ce înseamnă să revii la viaţă...

– Vă referiţi, fără îndoială, la operaţia pe cord deschis, făcută în America, despre care însă, în general, evitaţi să vorbiţi...

– Este problema mea, personală, nu vreau s-o fac publică. Apoi împrejurările m-au ajutat să cunosc lucruri

pe care dintotdeauna mi-am dorit să le cunosc. Care cândva mi se păreau inaccesibile. Şi locuri, şi medii intelectuale. De la mari scriitori ai lumii până la mari oameni politici, de care, la un moment dat, a depins soarta lumii.

– Dar ce s-a petrecut în aceşti ultimi ani în România aţi urmărit?

– Cu foarte mare atenţie.

– Ştiţi că admiratorii Dvs. aşteaptă să vă pronunţaţi asupra acestei perioade?

– Au dreptate. Dar n-am putut s-o fac, în primul rând din motive practice.

În 1990 am locuit în casa unor prieteni, a familiei doctorului Boeraş, oameni minunaţi, care m-au ajutat mult, şi nu numai pe mine, dar eu, ca să scriu, am nevoie de intimitate, de biblioteca mea. Plus că făceam naveta – o fac şi azi. Iar eu sunt un mecanism foarte greu de pornit (dar şi foarte greu de oprit!). Apoi, a fost mai mare dorinţa de cunoaştere decât dorinţa de comunicare. Eu am nevoie de timp ca să înţeleg ce s-a întâmplat. Nu sunt un tip umoral, nu-mi plac reacţiile epidermice. Eu am trăit printre ei, i-am înţeles, am scris şi romane... Doream să descopăr şi atunci, cu adevărat, ce anume i-a pus în mişcare. M-am documentat, am reflectat. Acum pot să mă pronunţ, atunci nu puteam. Şi o s-o fac. În sfârşit, doi ani am fost scos din circulaţie de boală...

– Recunoaşteţi, deci, că venirea minerilor este un subiect pentru un romancier.

– Tot ce s-a întâmplat în aceşti ultimi ani este un subiect uriaş. Dar eu am o anumită vârstă. Nu mai dispun de mult timp. A trebuit să aleg între a face gazetărie şi a scrie proză. Ceea ce nu înseamnă că n-am văzut tot, că nu mi-am notat tot... Cea mai bună dovadă va fi chiar romanul, din care va reieşi clar ce cred. Am rămas acelaşi om cinstit. Dacă nu mi-a fost teamă înainte să spun ce cred, nu văd de ce mi-ar fi teamă acum.

Repet: am considerat că este o lume nouă, pe care trebuie întâi s-o studiez, s-o înţeleg. Aşa cum făceam şi înainte. Şi înainte umblam prin fabrici, dormeam prin cămine muncitoreşti. Cu singura deosebire că acum tim-

pul, pentru mine, are altă curgere. Nu mai sunt tânăr. Nu mai am zeci de ani înainte. Nu-mi mai pot permite să fac în ritmurile de altădată şi publicistică, să scriu şi proză. Vin alţii, mai tineri, care să reacţioneze imediat, să-şi spună părerea pe loc. Eu am obligaţiile mele faţă de mine şi, în primul rând, mă gândesc la cele una-două cărţi pe care sper să mai am timp să le scriu.

„MODELE TREC, DEMODAŢII RĂMÂN“*

– Stimate domnule Augustin Buzura, vă propun un dialog care să nu fie despre Fundaţia Culturală Română, instituţia pe care o conduceţi. Pentru mulţi, aţi ajuns să vă identificaţi oarecum cu ea. Nu credeţi că scriitorul Augustin Buzura e tot mai „neglijat“ dat fiind că multe din comentarii îl vizează – mai laudativ sau mai acuzator – pe preşedintele de instituţie? Şi, pe de altă parte, nu sunteţi obligat să adoptaţi, în general, atitudini mai „diplomatice“, prin simplul fapt că aveţi această funcţie, care obligă? Libertarea Dvs. de exprimare nu este, din cauza ei, mult limitată?

– De câţiva ani încoace, în toate ocaziile, am vorbit mai ales despre Fundaţie pentru că mi se părea necesar, dar visam o zi în care să nu mai fie nevoie să o fac. Din nefericire, însă, ziua aceea pare tot mai îndepărtată. Am plecat de la minus zero, ignorând concertele de înjurături ale tuturor oportuniştilor şi laşilor pentru a ajunge să colaborăm cu mari personalităţi din domeniul culturii şi al ştiinţei, din întreaga lume, cu mari universităţi, fundaţii, edituri şi publicaţii, iar în anumite perioade să ţinem – fără să vrem – locul unor ministere, să facem programe cu vârfurile reale ale emigraţiei româneşti etc. Am creat pe lângă Fundaţie douăzeci de publicaţii, unele în limbi de circulaţie, o editură, două mari centre de cercetări cu publicaţii proprii, şi, desigur, am format oameni pentru a

* Interviu realizat de DANIEL CRISTEA-ENACHE, 9 octombrie 2001.

întreţine un adevărat dialog internaţional sau, mai exact, pentru a putea fi consideraţi un partener serios. Am colaborat cu mari instituţii din lume – Smithsonian Institution, Japan Foundation etc. –, fiind, dintre instituţiile româneşti, preferaţi pentru profesionalismul nostru. Ne-am îndeplinit, cu alte cuvinte, obligaţiile statutare în condiţii foarte grele şi cu subvenţii mici, incredibil de mici. Numai cei ce lucrează în Fundaţie ştiu cu ce preţ, cu câtă umilinţă şi tenacitate am obţinut şi încrederea şi banii şi succesele... Am publicat, de altfel, o sinteză de câteva sute de pagini, dar nici aceasta, nici munca, nici experienţa nu ne-au ajutat să obţinem banii necesari pentru a funcţiona relativ normal, de a fi în situaţia de a mai angaja programe, de a mai putea tipări cărţi şi reviste. Şi e păcat că tocmai acum, când România are nevoie de o imagine corectă, când paşii guvernului actual, mult mai siguri, merită să fie cunoscuţi. Sper din toată inima că *Fondul România* – idee excepţională, să fie şi pentru noi prilej de bucurie.

În mare, cam asta ar fi de spus despre preşedintele Fundaţiei Culturale Române. Am făcut, aşadar, politica culturală a ţării, cu mijloacele precare pe care le-am avut, politica de partid fiind interzisă prin chiar statutul nostru, ceea ce, fireşte, m-a silit să tac sau să pun surdină în împrejurări în care îmi venea să urlu. Am socotit că este preţul ce trebuia plătit de dragul viitorului şi respectabilităţii instituţiei, tot aşa cum înainte nesfîrşitele şi epuizantele războaie cu toate cenzurile, cu diverşii activişti şi securişti mi se părea că intră în costul apariţiei romanelor. La noi, unde înjurătura groasă, mitocănia, subcultura, agresivitatea, convertirile şi reconvertirile, văicăreala, datul vinii pe alţii – *alţii* sunt de vină, *alţii* ne-au obligat, *alţii* trebuie să facă etc., – sunt la loc de cinste, renunţările mele ar putea fi socotite drept o sfântă naivitate, numai că nu pot fi altfel. Oricum, în aceşti ani n-am cerut nimic, mi s-a părut firesc să dau tot ce pot şi tot ce ştiu, dar dacă va fi cazul, mă voi strădui să nu mai fiu *anacronic*. Prin urmare, după un deceniu pot să vă spun că se poate construi şi la noi o instituţie de performanţă,

fireşte, cu mari eforturi şi renunţări, dar nu ştiu dacă merită! Sigur că scriitorul din mine a avut aparent de suferit, cu atât mai mult cu cât la noi nu se judecă opera, ci omul. Dar, recunosc, le datorez mult duşmanilor mei. Prietenii se schimbă, te uită, pe când duşmanii sunt consecvenţi, nu te slăbesc o clipă, nu te lasă pradă lâncezelii sau nemulţumirii. Dincolo de toate însă, am mai spus-o, am un Proiect de viaţă pe care-l urmăresc cu străşnicie, nimeni nu mă poate face mai bun sau mai rău, totul depinde numai şi numai de mine, adică de sănătatea mea. În sfârşit, încă un detaliu: nu numai scriitorul şi preşedintele Fundaţiei Culturale Române se bucură de o generoasă atenţie, ci şi bărbatul care sunt. În gazeta colegului şi prietenului meu Fănuş Neagu, în mai multe numere de sâmbătă, cred că fără ştirea lui, un anonim, mai de pe Mureş se pare, uşor recognoscibil după comica lui lipsă de umor, mă crede de temut, dar, fireşte, „să nu afle şi nevasta“, grijă care mă emoţionează şi mă bucură peste măsură. Păcat că impotenţa intelectuală şi fiziologică ce pare să bântuie prin pagina respectivă nu-l ajută pe umoristul respectiv să-şi ridice privirea şi mai sus de curea!

În această ordine de idei, urmărind, „calitatea“ şi „nivelul“ observaţiilor din diverse publicaţii, se impune o concluzie banală: avem parcă tot mai multe babe şi tot mai puţini bărbaţi! Nu e de mirare că suntem unde suntem. Prostului îi arăţi luna – spun chinezii – dar el se uită la deget!

– Încercând, iată, să vă provoc la nişte răspunsuri mai puţin diplomatice, mai tranşante, vă întreb direct ce părere aveţi, ca scriitor, despre numărul din revista „Dilema“ *dedicat lui Eminescu. Sunteţi, de pildă, de acord cu o opinie exprimată acolo, potrivit căreia Eminescu este, ca gânditor politic, „realmente nul“? Poezia lui Eminescu vi se pare şi Dvs. „lipsită de substanţă“? Nu s-a învechit, cumva, creaţia sa, ţinându-ne astfel departe de Europa?*

– Părerea despre acel atât de controversat număr dedicat lui Eminescu mi-am spus-o chiar în „Dilema“ cu destul de mult timp în urmă. Nu am cenzurat niciodată

această publicaţie, am oroare de cenzură, iar „Dilema", ca şi orice altă revistă a Fundaţiei, trebuie să rămână deschisă tuturor opiniilor. În ceea ce mă priveşte, repet, altfel aş fi gândit şi organizat numărul respectiv şi, probabil, n-aş fi publicat două articole, deoarece mi s-au părut lipsite de argumente, expresia unui teribilism infantil, a unei inculturi paralizante, altfel foarte la modă pe malurile Dâmboviţei. Căci oamenii cu ştiinţă de carte au îndoieli, ezitări, doar ignoranţa este sigură de sine, categorică, tranşantă. A lua, aşadar, în seamă sintagmele respective, înseamnă a nu cunoaşte nimic din truda câtorva uriaşi ai culturii noastre care de aproape un veac şi jumătate s-au aplecat asupra creaţiei eminesciene sau, pur şi simplu, a nu avea organ pentru cultură. Eminescu nu s-a învechit, după cum nu s-au învechit nici tragicii greci, de exemplu, nici poemele indiene sau chinezeşti, în ciuda miilor de ani care au trecut. Toţi gânditorii şi creatorii din toate timpurile sunt şi contemporanii noştri. *Noul* şi *vechiul* sunt în literatură şi artă noţiuni foarte relative. *Toate-s vechi şi nouă toate.* Din păcate, însă, majoritatea absolută a „apărătorilor" au fost la „înălţimea" detractorilor, adică nu au răspuns prin replici docte, nu au arătat complexitatea, noutatea sau profunzimea creaţiei eminesciene, modul în care trebuie citit şi înţeles marele poet şi gazetar în anul de graţie în care ne aflăm, ci s-au limitat la a insulta publicaţia şi instituţia care o subvenţionează, ignorând faptul că Fundaţia Culturală Română a tipărit mai multe cărţi despre Eminescu, a realizat câteva traduceri pe care le-a şi difuzat în întreaga lume, în vreme ce vajnicii apărători nu-mi amintesc să fi ieşit în librării cu o carte plauzibilă despre Eminescu. Astăzi, la atâta timp de la publicarea numărului respectiv, Eminescu este acolo, foarte, foarte sus, la locul ce i se cuvine, iar detractorii, de asemeni la locurile lor. În ceea ce mă priveşte, sunt împotriva demolării puţinelor noastre mituri, îmi displac europenii aceştia provizorii care distrug cu orice preţ fără să pună ceva în loc. Regret însă că valori uriaşe ca Blaga, Arghezi, Barbu şi mulţi alţii, nu ocupă locurile meritate în conştiinţa semenilor

noştri. Prin urmare, numărul respectiv al „Dilemei" nu a provocat un veritabil schimb de idei, aşa cum au aşteptat redactorii publicaţiei noastre, ci, mai ales, scandal, cum se întâmplă de obicei la noi.

Cît despre apropierea sau depărtarea de Europa, ar fi multe de spus. Europenii noştri cu simbrie sau de ocazie ar trebui să vadă cum îşi apără şi afirmă limba şi valorile ţările importante spre care se îndreaptă toate privirile, ce imense eforturi financiare fac acestea. Căci numai spiritul, cultura ne pot asigura un loc în această uniune de naţiuni şi nu renunţarea la ceea ce suntem.

– Sunteţi un spirit mai degrabă conservator sau, dimpotrivă, unul care se înnoieşte odată cu „veselele" vremuri pe care le trăim? Realismul constructiv al romanelor Dvs., de lentă acumulare epică şi dureroase incizii psihologice, se „împacă" în vreun fel cu relativismul şi ludicul postmodernismului, cu des-centrarea şi dispersia textuală? Nu s-a învechit formula Dvs., de creaţie? Nu vă simţiti cumva demodat, uitându-vă în jur?

– Am afirmat deseori că, fiind de formaţie ştiinţifică, simt o nevoie dureroasă de a cunoaşte ce s-a scris şi se scrie, ce se gândeşte, care sunt performanţele reale ale momentului actual nu numai în literatură, ci şi în diverse domenii ale ştiinţei şi culturii în măsura în care, fireşte, îmi sunt accesibile. În plus, am avut imensa şansă de a întâlni diverse personalităţi culturale, ştiinţifice şi politice care înseamnă mult pentru comunităţile intelectuale din întreaga lume, cu alte cuvinte am simţit mereu nevoia să mă ştiu pe un teren spiritual ferm, adică să plec la drum cu câteva certitudini, să cunosc pe cei aflaţi în avanposturile cunoaşterii. Sigur că am luat cunoştinţă şi de experienţele de care vorbiţi, dar, până la urmă, romanul este *personaj* şi *construcţie*, iar experienţele formale, scriitura, trebuie să rămână în slujba ideii şi a personajelor. Toate romanele care au rezistat timpului n-au ignorat acest adevăr simplu. La noi, curentele formale, experimentele eşuate, diversele mode care n-au reuşit să facă în altă parte prozeliţi, sau care s-au sfârşit înainte de a începe sunt, bizar, îmbrăţişate cu pasiune de diverşi repede dori-

tori de glorie, după cum nu de puţine ori, apar teorii despre cum trebuie să fie proza, poezia etc., fără ca ele să aibă o acoperire în practică. Alţii, care se pare că au scris mai multe cărţi decât au citit, susţin cu îndârjire că literatura română adevărată a început cu ei şi aceste certitudini te paralizează: cum poţi dialoga cu asemenea oameni? Ce să-i spui celui care nu ştie ce se întâmplă dincolo de el? În acest context, îmi place să rămân demodat. De fapt, experienţa arată că viaţa cea mai lungă o au tocmai demodaţii. Modele trec, demodaţii rămân.

Prin urmare, eu cred în formula mea, ea mi se potriveşte, nu rămân la ea pentru că nu aş fi capabil să-mi însuşesc alte maniere de a scrie. Mi-e indiferent dacă sunt socotit modern sau demodat, îmi continuu drumul fără să susţin că munca aceasta este bună, rămân cu obsesiile mele, cu modalităţile mele de a scrie, cu convingerile dobândite pe parcusul unei vieţi şi, desigur, cu cititorii mei. Căci, trebuie să vă spun, cărţile încă mi se vând imediat chiar şi la a patra ediţie. Mă uit în jur cu infinită înţelegere, grăbit, însă, să-mi duc la capăt măcar o parte din proiectele pentru care trăiesc, adică să-mi folosesc cât mai bine puţinul timp ce ni s-a dat. Şi, curios, mă simt mai în formă ca oricând, mai proaspăt şi mai receptiv la nou decât eram în îndepărtata-mi studenţie. O curiozitate intelectuală vie, permanentă, o foame teribilă de viaţă mă obligă să cred, printre altele, că sunt pe drumul ce mi se potriveşte, că nu sunt greşite concluziile la care am ajuns.

– Conform unor deducţii făcute după Revoluţie, Dvs. aţi avut, în romanele scrise înainte, curaj „cu voie de la poliţie", ca şi Marin Preda, bunăoară. Dar nu v-ar ajuta prea mult nici acest curaj (autentic sau nu), deoarece, oricum, romanele Dvs. sunt prea mult legate de un anumit timp istoric, pentru ca ele să mai aibă astăzi, într-o altă epocă, aceeaşi forţă. Un critic de autoritatea lui Nicolae Manolescu a scris chiar un editorial pe această temă, punându-vă, pentru a ilustra situaţia respectivă, în compania lui Constantin Ţoiu. Deci, încă o dată, la ce mai e bun curajul de ieri, în ziua de azi? Şi, apoi, azi se mai fac com-

promisuri, sau ele au existat numai în timpul totalitarismului?

– Cunosc perfect toate teoriile despre *curaj, voie de la poliţie, literatură datată.* Am spus de zeci de ori înainte de Revoluţie că nu cred în curaj, că nu am avut curaj, că m-am străduit doar să-mi fac datoria, să spun ce cred indiferent de efort sau de preţ; conştient că pentru ceea ce n-ai făcut, n-ai spus sau n-ai strigat la timpul potrivit nu există iertare. Nici o greşeală nu este în realitate iertată, ci doar, în cel mai fericit caz, înţeleasă sau uitată temporar. Nu am fost disident, eu m-am străduit să mă apropii de ceea ce credeam că trebuie să fie un scriitor. Am scris cum am crezut că e mai bine, fără să mă gândesc la cenzură, dar am tipărit, ca absolut orice scriitor din Răsărit, cu „voie de la poliţie", căci, nici măcar *Fumatul oprit* sau *Nu călcaţi iarba* nu puteau fi tipărite fără ştampila Direcţiei Presei. Războiul cu cenzurile a fost foarte dur, un război al nervilor din care ieşea învingător cel mai puternic sau mai inteligent. Dreptul de a spune mai mult, de a dezvălui chipul unei lumi şi al unei ideologii, de a face frescă socială, se câştiga prin confruntare, numai că oricât de tari nervi ai fi avut, dacă romanul era lipsit de valoare, nu era bun, nu puteai avea câştig de cauză. Cei ce au lansat povestea cu „voia de la poliţie" ori sunt ignoranţi, ori răuvoitori, adică indivizi care nu au avut cum să-şi justifice laşităţile, neputinţa sau lipsa de talent. Cât despre legătura cărţilor mele cu un anumit timp istoric, am auzit tot felul de enormităţi. Romanele se construiesc, se ştie, cu „cărămizile" timpului în care au fost create. Marguerite Yourcenar scrie despre Hadrian, şi despre secolul al doilea roman, secolul „ultimilor oameni liberi", ţinând seama de tot ceea ce s-a dobândit în materie de monolog interior şi psihologie, creează un Hadrian al antichităţii şi, în egală măsură, al anului de graţie în care a scris romanul. Căci romanul este, zicea Hemingway, asemeni unui iceberg: o parte văzută, iar cea mai mare parte nevăzută, ascunsă adânc, în ocean. Tolstoi scrie despre Napoleon la multe decenii după aventura acestuia în Rusia. Romanul adevărat are mai

multe nivele de înţelegere. A vedea numai „cărămizile", imediate, şi nu ceea ce se află în interiorul construcţiei este un semn de cecitate sau de mare superficialitate. Dincolo de imaginea unui moment şi a unui timp concret există psihologiile, filosofia, lumea creată, întrebările eterne ale omului care în datele lui esenţiale nu s-a schimbat de foarte multe sute de ani. Toată marea literatură este datată şi nedatată în acelaşi timp, toţi marii din toate timpurile ne sunt contemporani, iar temele literaturii au rămas aceleaşi de când există literatură. Circulă o imensă aberaţie cum că tinerii de azi nu înţeleg ceea ce am trăit noi în comunism, că romanele scrise în epoca respectivă şi-au pierdut din forţă etc. Mi se pare o tristă subapreciere a tinerilor. Şi noi am fost tineri şi am înţeles toate câte s-au întâmplat în epocile ce ne-au precedat. Să facă tinerii postrevoluţionari o excepţie? Şi aceasta, ca şi „voia de la poliţie" sunt triste invenţii ale unor neputincioşi, ale scriitorilor fără cărţi, ale savanţilor fără teorii, ale celor ce vor să epateze cu orice preţ, dar mai ales ale rătăciţilor prin literatură.

Cât despre Nicolae Manolescu, preţuirea pe care i-o port nu are nici o legătură cu părerile lui despre cărţile mele. Dacă sunt bune vor rezista unor păreri negative sau unei priviri prea grăbite. Dacă nu – nimic, nici un elogiu nu le poate salva. Îmi place doar ceea ce cred că mi se potriveşte după ce am citit cărţile şi am cercetat sferele care mi se par obligatorii. Scrisul este o cursă solitară, un imens efort, o confruntare dură cu tine însuţi şi cu lumea. Nu scriu pentru aplauzele cuiva, deşi nici acestea nu trebuiesc ignorate, ci dintr-o nevoie dureroasă, nestăpânită, de *a fi*, de a învinge spaimele şi moartea.

– Într-unul din articolele pe care vi le dedică criticul Gheorghe Grigurcu, printr-un fenomen de falsă memorie, vă este atribuită scrierea romanului Risipitorii *al lui Marin Preda. În ce relaţii aţi fost cu autorul* Moromeţilor *(şi, totuşi, şi al* Risipitorilor*...)? Şi, pe de altă parte, de ce îl iritaţi atât de mult pe dl. Gheorghe Grigurcu?*

– Deşi mă înjură cu consecvenţă de mai bine de un deceniu, Grigurcu nu mă interesează, nu-mi spune abso-

lut nimic. De fapt, nu proza mea îl irită, ci ceea ce îşi închipuie, cu puţina-i imaginaţie, că aş fi! Nu de mult, am citit că l-ar supăra faptul că aş fi un ... privilegiat! Argumentele lui nu sunt, nici măcar din greşeală, din sfera esteticii şi nu depăşesc cu mult universul politic şi emoţional al unui administrator de bloc care-şi urmăreşte vecinii prin gaura cheii. Cât despre faptul că îmi atribuie un arhicunoscut roman al lui Marin Preda, *Risipitorii*, confirmă, ceea ce se vede de la o poştă, că Gh. Grigurcu nu are habar de proză. *Nici* de proză! Sunt absolut sigur că din epoca lecturilor obligatorii, când cânta cu patos revoluţionar tancurile sovietice eliberatoare, nu a mai citit vreun roman. Căci pe el nu-l preocupă opera celor pe care-i „revizuieşte", ci îndepărtarea acestora de pe locurile din faţă, tulburarea ierarhiilor stabilite de criticii şi cititorii ultimelor decenii. Cu alte cuvinte, vrea şi el o poziţie în „lumea bună", se străduieşte să fie luat în seamă cu orice preţ ca atâţia alţii ca el care, după Revoluţie, au încercat să înlocuiască mărunta operă cu carnetul vreunui partid. Grigurcu gândeşte ca un activist – al Partidului Comunist, fireşte – şi cu toate că se crede din parohia opusă, practica îl trădează. Cine îl deranjează aşadar pe Gh. Grigurcu? Marin Preda, Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Eugen Simion – nu mai vorbim de „colaboraţionişti" de genul George Călinescu, Tudor Vianu etc. – adică o parte din cei ce au dus greul literaturii şi al confruntărilor cu cenzurile şi interdicţiile de tot felul în anii când democratul nostru, Gh. Grigurcu, îşi făcea disidenţa pe sub mesele restaurantului Uniunii Scriitorilor. Să scrii o poezie searbădă şi inconsistentă ca o supă de la cantina săracilor şi să mai ai curajul să-l conteşti pe Nichita Stănescu, de exemplu, mi se pare un gest demn de minunatele noastre vremi postrevoluţionare. Chiar dacă pare creştin şi democrat, n-am nici o îndoială că „exegetul" în discuţie se înscrie pe linia Vitner, Novicov, „Săptămâna". De fapt, fiecare epocă îşi are caraghioşii ei, iar Grigurcu este unul dintre cei ce ilustrează plenar acest cuvânt în epoca noastră de tranziţie nesfârşită şi de agresiune asupra adevăratei culturi.

Aşadar, mă grăbesc să recunosc deschis că sunt un privilegiat. Am privilegiul de a trăi, după toate câte mi s-au întâmplat, privilegiul de a munci şi de a nu simţi impulsul de a-i invidia pe alţii. După Revoluţie toţi, dar absolut toţi, am avut şansa de a construi, de a clădi, chiar şi Gh. Grigurcu ar fi avut şansa de a fi ... privilegiat. Nu e vina mea că nu a fost luat în serios, că a ieşit cum a ieşit de la diverse publicaţii (vezi „Apostrof").

Cât despre relaţiile mele cu Marin Preda, nu ar fi prea multe de spus. L-am preţuit sincer pentru romanele, articolele şi atitudinea sa în momentele foarte grele ale breslei noastre, mai ales că la noi există comodul obicei de a delega răspunderile sau, ca în *vendetta*, de a lupta prin procură. Şi Preda a făcut foarte mult, în vreme ce detractorii lui de azi nu erau pe nicăieri sau turnau cu succes. Am fost, de asemenea, fericit că am putut publica unele romane la editura pe care o conducea, dar n-am fost sprijinit în confruntările cu cenzurile şi nici n-am făcut parte dintre cei apropiaţi lui. Marin Preda este unul din marile nume ale prozei noastre şi, n-am nici o îndoială, va trăi cât literatura română cu sau fără voia lui Grigurcu şi a altor pasageri mărunţi prin literele române. Şi pentru a rămâne în aceeaşi familie de „spirite", aş face o scurtă paranteză pentru Dumitru Ţepeneag căruia se pare că îi produc insomnii ori de câte ori îmi apare o nouă carte sau o traducere. Zilele trecute, mi-a apărut al doilea roman tradus în franceză la o editură din Paris. Este vorba de *Recviem pentru nebuni şi bestii (Requiem pour salauds et fous)*, şi el, ca o babă ţâfnoasă, începe să ponegrească editura care m-a publicat: „O editură obscură şi nimeni nu l-a băgat în seamă", zice Ţepeneag, care pare să sufere de o gravă amnezie. Dacă editura este atât de obscură, de nebăgat în seamă, de ce s-a prezentat personal la conducerea ei şi a spus că un alt roman al meu ce urma să apară acolo – *Drumul cenuşii (Chemin de cendres)* – a fost prost tradus, plagiat, că paginile cele mai curajoase au fost adăugate după Revoluţie etc., etc., încât din cauza verificărilor şi reverificărilor i-a întârziat apariţia cu peste o jumătate de an? Aşa cum nu mă bagă

nimeni în seamă, aş putea să-i trimit lui Ţepeneag câteva articole din SUA, Suedia, Brazilia, Germania, Japonia. Numele unor universităţi străine importante unde neînsemnatele mele romane se bucură de atenţie sau nişte titluri academice străine recent primite etc., dar mă mulţumesc să-i amintesc cât a fost de supărat când a descoperit că figurez în *Le nouveau dictionnaire des auteurs de tous les temps et de tous les pays*, vol. I, Ed. Robert Laffont, Paris, într-un spaţiu mai mult decât onorabil, în vreme ce „alte mărimi“ de la noi lipseau. Iar dincolo de asta, mi-e greu să înţeleg de ce-l deranjează faptul că public la o editură obscură? Cine îl împiedică pe D.Ţ. să publice la o mare editură, să ne dovedească tuturor cât este de important? Din păcate, în perioada comunistă era nevoie de disidenţi, de opozanţi şi, câţiva, care azi cer să-i judecăm după capitala în care locuiesc şi nu după ceea ce scriu, au fost împinşi în faţă, dar calitatea operei lor nu i-a ajutat să se menţină unde au fost ridicaţi, pe creasta valului, atunci când nu a mai fost nevoie de ei. Fantezia lor, puţină, în loc să o folosească în literatură, o pun în slujba denigrării colegilor. Cât despre mine, urmează să-mi apară curând câteva traduceri în SUA, Suedia, Brazilia, Japonia etc., şi nu pentru că aş fi preşedintele Fundaţiei Culturale Române, ci pur şi simplu pentru că, iertată-mi fie lipsa de modestie, sunt bun, adevăr cunoscut foarte bine şi de D. Ţepeneag, altfel nu m-ar plictisi periodic cu invidia sa infantilă. Cărţile costă bani şi nici un editor nu-şi poate permite luxul de a tipări pe cineva de dragul unor funcţii trecătoare. De altfel, cu sau fără funcţie, cărţile îşi urmează drumul. În concluzie, nu am cheltuit nici un leu pentru cărţile mele, ci am primit, cum lesne se poate vedea din copia contractului pe care aş fi fericit dacă aş putea-o reproduce. Sigur că şi Ţepeneag îşi pune problema invidiei: „De ce nu sunt invidios pe Breban, care e considerat romancierul nr. 1 al literaturii române?“ Asta mă nedumereşte şi pe mine. De ce să arunce atâta otravă pe romancierii ăştia mai mici şi nu tocmai pe numărul 1? Să fie D.Ţ. *mărunt* şi în invidii? Sau: să nu creadă în ceea ce afirmă, să se îndoiască

până şi de propriile-i cuvinte? Nici chiar Grigurcu nu pare să stârnească atâtea întrebări.

– *Romanul Dvs. postrevoluţionar,* Recviem pentru nebuni şi bestii, *a avut un tiraj apreciabil pentru piaţa literară de azi (dintr-un dialog cu editorul ei, dl. Mircea Martin, am înţeles că au fost circa 12 000 de exemplare vândute), dar o receptare critică mai „meschină". Într-o anchetă cu veleităţi de structurare canonică, realizată de revista* „Observator cultural", *ocupaţi un loc mult sub cel cu care eram, ca sa zic aşa, obişnuiţi. Ultima întrebare din acest interviu (pentru care vă mulţumesc) este următoarea: Ce veţi întreprinde – literar vorbind – pentru ca numele Dvs. să apară nu doar în vârful ierarhiei ante-revoluţionare, ci şi pe listele de revendicări ale noilor revizuitori?*

– Voi scrie în continuare, cu îndârjire, furie, spaimă, nelinişte şi adesea cu bucurie, voi face tot ce îmi va sta în putere pentru a mă apropia de modelul romanelor scrise deocamdată în memorie care mă însoţesc oricând şi oriunde şi, desigur, mă voi strădui să ajung cu simţurile şi cu cuvintele *dincolo de dincolo*, să depun mărturie despre un timp, un spaţiu şi o experienţă. Căci soarta a fost foarte generoasă cu mine, am avut privilegiul să cunosc viaţa cu toate ale ei, bune şi rele, moartea cu spaimele şi chipurile ei odioase şi blânde, o parte din lume cu marii şi mărunţii ei, cu minunile şi frumuseţile la care, în tinereţe, nici măcar nu îndrăzneam să visez. Şi nu-mi doresc decât sănătate şi timp pentru a dovedi că aceste experienţe nu au fost în zadar, că toate câte s-au întâmplat au lăsat urme. Nu am avut niciodată sentimentul competiţiei cu alţii, ci numai cu mine însumi, şi cu *timpul* de care mi-e o frică teribilă, de aceea privesc cu multă înţelegere clasamentele, bătăliile pentru un loc în faţă. Sigur, ştiu cum se pot câştiga locuri în diversele clasamente, dar oricâte elogii aş „stimula" – şi aş avea această posibilitate – ele n-ar putea să atenueze acea nemulţumire teribilă, dureroasă până dincolo de lacrimi, care te împinge *să cercetezi, să ştii*, să te confrunţi cu neputinţele din tine, cu necunoscutul, nespusul din om şi societate. Mi-e teribil de frică de gândul că, într-o zi,

pe nesimţite, ar putea să mă încerce mulţumirea sau resemnarea.

Cât despre *Recviem pentru nebuni şi bestii*, după cum am spus, a apărut într-o primă ediţie în Franţa, va apărea la anul la o editură importantă americană, se mai traduce şi în alte limbi, ar suporta, sunt sigur, tiraje şi mai mari, dar într-un fel l-am uitat, este o experienţă depăşită, „trăiesc“ într-un alt roman, *Raport asupra singurătăţii*, care mă sileşte să dau tot ce pot, căci de la o vârstă fiecare frază, cuvânt, gând trebuie încredinţate hârtiei cu convingerea sau cu spaima că ar putea să fie şi cele din urmă.

„IEPURII DE ODINIOARĂ AU ÎMBRĂCAT BLĂNURI DE TIGRI“*

AVEM MULŢI ANALFABEŢI CU DIVERSE... DIPLOME

– *România nu duce lipsă de oameni valoroşi, ci de instituţii. Dumneavoastră aţi creat o instituţie, Fundaţia Culturală Română, care funcţionează, are stil şi colaborează cu instituţii similare din străinătate. Cum a fost începutul? Nu v-aţi simţit copleşit de greutăţi? Nu au existat momente când aţi fi vrut să abandonaţi totul şi să vă întoarceţi la masa de scris?*

– Înainte de a vorbi despre Fundaţie, simt nevoia să mă opresc asupra sintagmei: „oameni valoroşi“. De zeci de ani, mai ales în momentele, nu puţine, de derută şi spaimă, mă încăpăţânam să cred şi să susţin că am avea foarte mulţi asemenea oameni, numai că tot mai frecvent sunt obligat să mă întreb, şi nu fără argumente, unde vor fi fiind, unde stau ascunşi aceşti oameni valoroşi? Starea sănătăţii populaţiei este dezastruoasă, a învăţământului, de asemenea, peste un milion şi jumătate de analfabeţi, în plus, mult mai mulţi analfabeţi cu diverse diplome, tineretul şi oamenii de acţiune părăsesc ţara, am ajuns izvor gratuit de informaticieni, medici şi supradotaţi pentru „lumea civilizată“, criminalitatea, subcultura agresivă au atins culmi periculoase, cultura este cu fiecare an tot mai ignorată, subvenţionată mai prost ca oricând, şi multe altele. Or, în această situaţie, ce poţi aştepta de la viitor? Mai crede cineva că vom rămâne multă vreme

* Interviu realizat de ALEX. ŞTEFĂNESCU în „România literară“, 9-15 mai 2001.

liberi? Dacă am avea atâţia oameni valoroşi, situaţia nu ar trebui să fie alta, mai bună? Acum când libertatea cuvântului, a manifestărilor etc. sunt certitudini, de ce s-au lăsat – ei, cei atât de numeroşi, dacă există cu adevărat – sufocaţi, chiar anulaţi de aceşti suplinitori, de incompetenţii care ne-au adus unde suntem? Oricât ai fi de valoros, nimeni nu te vede dacă nu scoţi capul, dacă nu strigi. Aşa că, spre regretul meu, se impun unele nuanţe, căci, n-am nici o îndoială, un om valoros se simte răspunzător de soarta comunităţii sale umane şi profesionale, de destinul disciplinei pe care o reprezintă. Oricât ai fi de fragil şi de scârbit de nivelul scăzut al diverselor dezbateri sau derutat de bădărăniile altor „vedete" ale momentului, nu ai voie să aştepţi la nesfârşit ca alţii să te salveze, să lupte pentru tine. Să revin însă la Fundaţie.

La început mi s-a propus să intru în diverse partide sau să-mi fac unul al meu, căci aveam foarte mulţi cititori şi mă bucuram de încrederea lor, dar am refuzat. Făcusem politică înainte, când nu se putea, când a te opune nu era un lucru atât de simplu şi nici numărul acestora nu era atât de mare, cum au lăsat să se înţeleagă victimele autodeclarate sau democraţii postrevoluţionari despre care nimeni n-a bănuit măcar că ar exista înainte de Revoluţie. În plus, pe lângă faptul că aveam un „proiect de viaţă" îmi este limpede că, în general, scriitorii nu au ajuns pentru prea mult timp pe poziţiile din faţă şi nici n-au reuşit să ridice calitatea dezbaterilor şi luptei politice, ei au pierdut, în schimb, absolut sigur, destul de mult ca scriitori, ca profesionişti ai scrisului. Şi mai ştiam cum se construieşte o fundaţiei, mai ales că, din 1987, făceam parte dintr-o grupare culturală foarte importantă, cu sediul în Amsterdam, „Gulliver", cum se numise la insistenţele lui Günther Grass, despre care am avut prilejul să vorbesc deseori, şi de ajutorul căreia am beneficiat din plin în primii ani ai Fundaţiei Culturale Române.

NE FACEM SINGURI MAI MULT RĂU DECÂT ORICE DUŞMAN

– Prin urmare, într-un moment când se distrugea în devălmăşie, mi s-a părut normal să încerc să construiesc o instituţie atunci când se putea, când nimeni nu-mi interzicea acest lucru. Aveam şi eu acest drept şi cei ce mă înjură şi cei ce râvnesc la avantajele aparente ale Fundaţiei. După numeroase cercetări am optat pentru modelul Institutului Suedez şi aşa, treptat, am adăugat în fiecare zi ceea ce se dovedea a fi necesar: centre de cercetări în Iaşi şi Cluj, editură, vreo douăzeci de publicaţii în ţară şi străinătate etc. A fost înspăimântător de greu. Am fost „înjurat" mai ales de confraţi şi de toţi adormiţii „epocii de aur", de parcă eu aş fi înfiinţat Securitatea şi Partidul Comunist Român. Iepurii de odinioară, cei ce mă rugau înainte să nu mai critic atât că ni se va lua Fondul literar sau diverse alte avantaje, îmbrăcaseră blănuri de tigri. Erau violenţi şi puri! Unii anticomunişti, de ultimă oră, deveniseră mai duri, mai intransigenţi chiar decât comuniştii. În locul operei, de cele mai multe ori inexistentă, aceşti vajnici apărători ai democraţiei se ascundeau în spatele diverselor carnete de partid. Şi, în plus, a unor biografii falsificate. Scriau despre cenzură cei ce nu prea aveau idee cum arată o conversaţie „pe text" cu un cenzor sau cu un securist. Hemoragie de procurori naţionali, lumini călăuzitoare şi disidenţi. Habar nu am pe unde stăteau ascunşi înainte. Oricum, a fost o revărsare de ură, violenţă şi agresivitate pe care îmi va fi greu să o uit. Şi mai ales insultele la adresa poporului căruia, din păcate, îi aparţineau, dar, cu toată lehamitea şi deruta care mă încercau, n-am vrut să cedez. Din moment ce drumul pe care mă aflam mi se părea cel bun, cel adevărat, din moment ce mă situam pe o poziţie morală corectă, era exclus să dau înapoi. N-am făcut-o niciodată. Dacă toată lumea stă, critică sau înjură, dacă toţi aşteaptă să le facă alţii treaba sau să li se „dea" fără să mişte un deget, istoria trece pe lângă noi, ne abandonează uitării sau ridicolului. De atunci, explic întruna

de ce e bună cultura, ce drumuri trainice poate deschide ea prestigiului țării, chiar și pentru economia ei, la ce folosește Fundația, ce facem și mai ales cum sunt sprijinite asemenea instituții în țări mult mai sărace decât a noastră. Pentru că, o spun în cunoștință de cauză, nu sărăcia ne este piedica principală, ci ignoranța, suficiența, refuzul de a învăța și de a intra în dialog cu alții. Țara lui „Las' că știu eu!“ În secunda în care au ajuns demnitari, diverse personaje postrevoluționare au lăsat să se înțeleagă că problemele țării și ale locului ei în lume s-au rezolvat de la sine. Oricum, se vede clar că ne facem singuri mai mult rău decât orice dușman. Am mai spus-o de atâtea ori, cultura costă, dar prostia costă infinit mai mult! Acolo unde nu a călcat picior de soldat rus niciodată, au ajuns Tolstoi și Dostoievski, de exemplu. Și victoria lor este definitivă. Asta este la îndemâna cui dorește să observe. Prin oricât de mari greutăți ar trece o țară, un popor, nimeni, dar absolut nimeni, indiferent pe ce treaptă ierarhică s-ar afla, nu are voie să-și desconsidere cultura, spiritul, adică identitatea comunității, fără consecințe catastrofale. Sigur că am fost tentat de foarte multe ori să plec, căci ajuns la o vârstă când timpul are alt înțeles și când te torturează personajele cărților nescrise, trebuie să alegi. Și probabil că aș fi plecat de mult, dacă nu m-ar fi întărâtat adversitatea unora, mai ales a acelora cărora le-am făcut bine! Sau a celor necunoscuți cu care nu am avut de împărțit nimic niciodată. Unii au mers până acolo încât au ajuns să se bucure în scris, în presă, că am avut o anume suferință organică. La noi se pare că insuccesul cel mai mare îl are tocmai succesul!

IERARHIILE FIXATE DE CEAUȘESCU AU ÎNGHEȚAT ÎN MULTE MINȚI

– Nu intenționez vă vă flatez, dar activitatea Fundației Culturale Române – cel puțin așa se vede din afara ei – se remarcă printr-o organizare riguroasă, prin

anvergură şi chiar printr-un anumit fast (în condiţiile în care multe alte instituţii de cultură româneşti au în manifestările lor ceva improvizat şi umil). Cum aţi reuşit să păstraţi această ţinută? Îmi închipui că aveţi nevoie de mulţi bani. De unde îi luaţi?

– Dat fiind profilul Fundaţiei, eşti obligat din respect pentru ţara ta şi pentru cultura ei, pe care încerci să o reprezinţi cât mai onorabil, să fii asemeni altor instituţii din lume cu acelaşi profil cu care, după împrejurări, colaborezi sau te confrunţi. Spre a fi partener valabil pentru Smithsonian Institution, Japan Foundation, Institutul Suedez, Südosteuropa Gesellschaft etc., trebuie să ai o organizare foarte bună, oameni competenţi şi sentimentul timpului, să fii exact, să te ţii de cuvânt, cuvântul dat să fie echivalent cu un angajament, cu un contract. Şi să nu cobori o singură clipă ştacheta. Ceea ce este foarte greu. De zece ani explic mereu unor puternici sau mai puţin puternici ai zilei, din sfera culturii sau politicii, de ce trebuie şi este obligatoriu să rămânem în afara partidelor, să facem doar politica culturală a ţării etc., că numai cultura îi poate uni pe români indiferent pe ce meridian s-ar afla. Într-un spaţiu al migraţiilor şi reconvertirilor mi-ar fi fost mai simplu să fiu membru al vreunui partid. M-aş fi reconvertit... Diaspora reflectă spectrul politic din ţară şi, logic, dacă Fundaţia ar fi a unui partid, nu ar putea rămâne automat şi a celorlalte. Lucru care nu s-a înţeles nici până azi. Cât despre bani, toate ţările investesc mult în astfel de instituţii. Fundaţiile importante sunt neguvernamentale, şi ele pot „greşi“ când este nevoie. Politica de perspectivă, diplomaţia culturală adevărată se face prin fundaţii. Ele nu depind de oscilaţiile politicii şi nici de obligaţiile acesteia. Greşelile lor, cu sau fără voie, le aparţin, nu sunt ale ţării. Ale ţării sunt doar rezultatele muncii lor. Şi cu cât ţările sunt mai sărace şi au nevoie de nume, de afirmare, cu atât investesc mai mult! La noi, ierarhiile fixate de Ceauşescu – muncitori, ţărani, intelectuali – şi „cultura de partid“, a lui Lenin, au îngheţat în multe minţi. În această ordine de idei, zece ani, ziarişti şi politicieni de doi lei mi-au

reproşat pe toate lungimile de undă că aş fi omul lui Iliescu, omul PDSR-ului. Acum, când domnul Ion Iliescu a revenit la putere, am ajuns, iată, în ochii unora, omul lui Constantinescu, aş fi, pasămite, de dreapta! Că aş avea un număr de cărţi, că aş fi membru al unor academii şi societăţi culturale şi ştiinţifice străine, că am fost şi am rămas omul meu ca şi înainte de Revoluţie – când mulţi îngroşau birourile sau rezervele de cadre ale partidului – asta nu se observă. Şi nici că Fundaţia a ţinut, ani întregi, locul unor ministere şi al atâtor inutile consilii interministeriale, comisii şi comitete.

BUGETUL FUNDAŢIEI ESTE ECHIVALENT CU PREŢUL A CINCI MAŞINI ALE SPP

– Am mai spus-o, bugetul Fundaţiei noastre este, mai mult sau mai puţin, echivalent cu preţul a cinci maşini ale SPP-ului. Avem foarte bune şi foarte multe relaţii în lume, dar ele trebuie întreţinute. Căci eşti obligat şi să dai nu numai să primeşti la nesfârşit. Noi avem exact bugetul de anul trecut, dar neindexat, deci jumătate din ceea ce am avut, iar dacă ţii seamă de ritmul creşterii preţurilor, nici atât. Cui să explici că nerespectând contractele şi angajamentele din anii trecuţi, căci orice program se proiectează cu cel puţin doi ani înainte, faci foarte rău ţării? Pentru că, am repetat-o deseori, angajamentele noastre nu sunt cu persoane oarecare, cu SRL-uri sau cu firme obscure, ci cu instituţii şi personalităţi importante şi ele vor produce un ecou negativ foarte puternic care se va întoarce împotriva ţării. Cu puţine excepţii, în aceşti zece ani, mi-a fost dat să întâlnesc în sfera de interes a Fundaţiei demnitari care sunt „prea mari“, „prea importanţi“ pentru biata noastră ţărişoară. Mult mai uşor am ajuns la Suveranul Pontif ori la preşedintele Statelor Unite, decât la ei. Un distins prieten al meu avea un clasament insolit: după câte încercări răspund diverşi demnitari români, şi nu secretarele lor, la

telefon. Cei mai generoşi şi-au făcut auzit glasul abia la a treizecea încercare! Înainte, sub vechiul regim, ţelurile erau simple şi irealizabile: ridicarea pe cele mai înalte culmi ale socialismului şi comunismului. Acum este la modă intrarea în NATO şi în UE. Dar mă întreb, dacă starea de sănătate a populaţiei, incultura din ce în ce mai copleşitoare, analfabetismul şi toate celelalte tare ce derivă din ignorarea materiei cenuşii şi se traduc prin pierderea identităţii şi conştiinţei naţionale nu îşi vor spune ultimul cuvânt? În ce mă priveşte, pentru a duce la bun sfârşit proiectele din acest an, cel mai greu şi mai derutant din scurta istorie a Fundaţiei, nu ne-ar trebui cine ştie câţi bani, ci poate preţul a încă două maşini ale SPP-ului. Până acum ne-am descurcat singuri în mai multe împrejurări dificile. Pentru Festivalul de la Washington, organizat cu Smithsonian Institute, am primit de la stat 380 de mii de dolari, iar până la un milion două sute ne-am descurcat singuri. Şi a fost cel mai mare succes românesc în SUA! Un milion o sută de mii de vizitatori, peste optzeci de articole în presa americană, cam o mie de politicieni americani ne-au vizitat standul, 40 de milioane de telespectatori ne-au urmărit ore în şir pe canalele TV importante. Un politician îmi spunea zilele trecute într-o comisie a Parlamentului că noi, Fundaţia, trebuie să luăm banii din afară. Dar de la cine? Diaspora română nu este bogată şi este îndreptăţită să primească, nu să dea. Pe de altă parte, nu ne ocupăm de imaginea altor ţări, ci tocmai de a României, dar chiar şi aşa, am adus foarte mulţi bani direct sau indirect. Mai mulţi decât am primit.

Ceea ce nu reuşeşte să înţeleagă această dinastie de sfătuitori şi de „competenţi“ este că, din păcate, nu suntem nici SUA, nici Germania, Anglia, Franţa sau Japonia, adică o ţară de care lumea să depindă într-un fel. Nu avem nici o limbă de largă circulaţie, ca spaniola sau portugheza, încât lumea, ceilalţi, interesaţii, să pătrundă în marile circuite internaţionale prin intermediul ei. Cine se dă în vânt după cultura noastră? Cu câtva timp în urmă, am organizat un An cultural românesc în Japonia, pe banii japonezilor. Acum va trebui să le întoarcem gestul

japonezilor, să organizăm un An japonez în România şi mă apucă groaza. În mintea multora s-a perpetuat dispreţul foştilor activişti şi asta mă înspăimântă: sentimentul că ei ştiu totul mai bine decât toţi ceilalţi, că deţin *tainele* salvării noastre. Şi cum să le explici că ţara-i altceva, că oamenii de cultură adevăraţi, mulţi foarte fragili, incapabili de mari războaie, nu sunt cei cu care se înjură pe toate canalele mediatice?

În sfârşit, pentru a-ţi apropia diaspora nu trebuie să le pretinzi oamenilor alt ajutor decât cel pe care ţi-l pot da şi nici să faci fel de fel de comitete care să-i zăpăcească sau să le provoace râsul, ci să pui nişte bani la bătaie pentru a-i sprijini cultural, pentru că de acest lucru au nevoie.

Trebuie să fim foarte fericiţi că românii s-au realizat ca indivizi în ţările în care s-au stabilit în condiţii imposibile, luând viaţa de la început şi că fac cinste naţiei căreia îi aparţin prin prestaţiile lor ştiinţifice sau culturale. Şi că, în orice moment, sunt dispuşi să-şi ajute ţara, compatrioţii. În paranteză fie spus, noi, românii, nu am avea motive să ne plângem de absenţa unui lobby pozitiv dacă am fi cât de cât practici. Zece la sută din populaţia Israelului este originară din România; sute de mii de germani sunt de la noi; niciodată n-am avut în lume mai multe vârfuri ştiinţifice şi prieteni dispuşi să ne ajute. În sfârşit, după '90 există o emigraţie tânără de mare valoare, total ignorată şi ea. Şi atunci, de ce să ne mirăm de clişeele care circulă despre noi? Ar fi vremea să învăţăm odată din experienţa altora sau măcar să ne întrebăm de ce merg atât de prost unele lucruri!

SCRISUL ESTE PENTRU MINE O VICTORIE ÎMPOTRIVA MORŢII

– Decernarea Premiilor Fundaţiei Culturale Române a constituit un eveniment cultural care a avut ecou în conştiinţa publică românească. Ce alte evenimente pregă-

tiți? Și în ce acțiuni culturale, poate, mai discrete, dar la fel de importante, este angajată instituția dumneavoastră?

– Țin foarte mult ca aceste premii să aibă ecou din ce în ce mai mare în conștiința românească, din mai multe motive. Avem mari nume de artiști, importante valori risipite în lume, la prestigioase universități și centre de cercetare. Există nume serioase care folosesc cercetări românești sau profesori care predau cursuri despre limba, cultura, civilizația și istoria noastră, având eficiența unor adevărați ambasadori ai României. Neplătiți și, firește, cei mai mulți ignorați de toate guvernele de până acum, savanți care nu beneficiază nici măcar de un minimum necesar informării; există, de asemenea, ziariști foarte importanți care în anii vechiului regim au făcut distincții clare între țară, valorile ei reale și conducătorii vremelnici. Avem, așadar, mulți oameni din lumea politică, universitară, științifică, culturală, economică etc. care dau informații diverselor guverne despre România și care merită toată recunoștința noastră. Fundația a reușit să-i cunoască și să colaboreze cu ei. Acum, când falsele modele și valori beneficiază de întreaga atenție, când silicoanele sau violarea unor bătrâne sunt vești mult mai importante ce trebuie aduse imediat la cunoștința lumii înaintea faptului, de exemplu, că cea mai mare distincție acordată de SUA pentru inginerie, un adevărat Nobel al inginerilor, a fost primită de un strălucit, și cam necunoscut patriei, savant de origine română; că apar cărți importante, invenții etc. Și am zeci de exemple.

Prin urmare, și prin intermediul premiilor, vrem să arătăm țării că avem mari valori, oameni pe care s-ar putea conta, modele ce trebuie puse în locul surogatelor, țoapelor și băieților „deștepți“ fără școală sau eventual cu școala făcută la f.f. Și pentru că vorbeam de știință, în iunie, la Sinaia, Fundația va organiza o întâlnire cu oameni de știință români din diaspora și savanți străini care valorifică diverse cercetări științifice românești. Va veni și un laureat Nobel cu care suntem în relații strânse și care ar dori să discute cu conducătorii noștri perspectivele cercetării științifice în noul secol. Continuăm apoi,

împreună cu câteva universităţi din Europa şi America, cursurile de perfecţionare în rezonanţă magnetică nucleară şi cursurile de biofizică. Am ajuns să dăm diplome şi în medicină. De ce *noi?* Partenerii noştri ne preţuiesc seriozitatea. Era să uit Festivalul de poezie al lumii latine, „Ars Amandi", şi cursurile de vară, de limbă, cultură şi civilizaţie românească. Dar nu ştiu cu ce bani le vom face. După felul în care am fost trataţi de diverşii deputaţi şi senatori la două dintre comisiile Parlamentului, în unele momente am avut impresia că facem ceva rău, ilegal etc. Ceva ce nu merită nici o atenţie. Că mi se face mie un hatâr, că de astă dată au închis ochii, dar... Mulţi ne invidiază pentru ce se vede, ţinuta, relaţiile noastre în lume. Dar câtă umilinţă, câtă muncă disperată şi câte renunţări se ascund în spatele acestor succese! Ca să nu mai vorbesc de turnători, controale şi, mai ales, tentative ale unor instituţii de a ne lua sub aripa lor protectoare.

– *În 1999 aţi publicat un roman aşteptat de multă lume,* Recviem pentru nebuni şi bestii. *Ce credeţi despre modul în care a fost primit romanul? V-aţi simţit înţeles de critici? Ce a însemnat pentru dumneavoastră faptul că* Recviem pentru nebuni şi bestii *nu a primit, aşa cum ar fi meritat, Premiul Uniunii Scriitorilor?*

– *Recviem...* este probabil cartea mea cea mai bună, oricum, cea mai apropiată de modelul meu mental. Spunând aceasta nu vreau să conving pe nimeni. De când am înţeles ce înseamnă cu adevărat a scrie mă confrunt doar cu propriile-mi limite, cu alte cuvinte îmi lipseşte sentimentul competiţiei cu alţii, nu simt că aş concura cu cineva şi nici n-aş avea cum, căci la noi toţi sunt mari şi foarte mari, dar simt că sunt mai bun decât mine, cel de ieri. Atâta tot. Asta îmi dă putere şi încredere. Marea mea bucurie a fost când mi-am dat seama că mi-au ieşit nişte pagini bune şi aceeaşi bucurie a mai durat câteva ore după ce mi-am văzut romanul tipărit. Apoi a început războiul cu cărţile viitoare. Am spus deseori că scrisul este, pentru mine, un fel de victorie împotriva rutinei, mizeriei, şi, mai ales, a morţii. Când simţi

noaptea ce va veni, fiecare pagină reuşită înseamnă un spaţiu şi un timp smulse morţii şi disperării. Aceste izbânzi, atât de puţine şi de nesigure, dau sens vieţii. Războiul îl port permanent cu propriile-mi limite fizice şi intelectuale, mă mulţumeşte doar încercarea de a ajunge *dincolo de dincolo*, cum ar spune budhiştii... De fapt, te cunoşti cu adevărat abia după ce te-ai întâlnit cu moartea şi acest dureros contact îţi dictează mişcările următoare, proiectele. Şi nu numai cu moartea adevărată, ultima, ci şi cu cea psihică, despre care am scris mii de pagini. Scrisul este, pentru mine, o salvare individuală, un plus adăugat vieţii ce mi s-a dat. Cât timp pot scrie, exist cu adevărat şi toate întâmplările mele, bune şi rele, trăite şi auzite, capătă o justificare, un sens.

AMBIŢIILE MELE N-AU NICI O LEGĂTURĂ CU VREUN JURIU AL UNIUNII SCRIITORILOR

– Cartea în discuţie, deşi foarte, foarte scumpă, s-a vândut imediat. S-au tras două tiraje şi ar mai merge încă, n-am nici o îndoială, din moment ce mi s-au vândut imediat alte romane aflate la a patra ediţie. La elogii nu m-am aşteptat, căci, la noi, cam de mult nu se mai discută opera, ci omul. În ceea ce mă priveşte, vă rămân recunoscător pentru ceea ce aţi scris despre ea. Cine a dorit să mă citească, a făcut-o. Dar am parte de tot mai puţini lectori calificaţi, critici competenţi pe opinia cărora pot pune preţ şi din ce în ce mai numeroşi, în buna tradiţie naţională, comentatori după ureche. De fapt, am observat că la noi, pe măsură ce sporeşte numărul geniilor, scade îngrijorător numărul cărţilor notabile. Romanul este discutat la nişte universităţi străine, a beneficiat de comentarii mai mult decât elogioase. Niciodată însă în traducerile cărţilor mele, altfel destul de multe, nu am implicat în vreun fel Fundaţia, nu am dat bani, ci am primit. Asta, în paranteză. Mai demult, în aceeaşi ordine de idei, nu eu am beneficiat de prestigiul real al

Fundaţiei, ci Fundaţia s-a folosit de numele şi de relaţiile mele. Cât despre acel atât de discutat premiu al Uniunii, nu ar fi multe de spus. Nu m-a interesat şi nici nu mă interesează câtuşi de puţin. Dacă aş fi avut asemenea vanitate aş fi trecut pe la Uniune măcar o dată în acest ultim deceniu sau, fiindcă mă pricep la lobby, aş fi găsit diverse drumuri spre sufletul unor membri ai juriului. Mai mult, nu am avut cum să urmăresc discuţiile ce au precedat acordarea premiilor, fiindcă nu eram în ţară în perioada respectivă. Mai târziu, după ce s-au liniştit lucrurile, o colegă mi-a citit la telefon declaraţia unui membru al juriului cum că n-au existat cărţi pentru premiul de proză; tot el ne-a mai şi mustrat adânc pe noi, cei ce ne îndeletnicim cu scrisul prozei. Reîntors acasă, am cercetat din curiozitate presa şi am descoperit componenţa juriului şi m-am liniştit. Eram obligat să le dau dreptate: chiar nu se scrisese proză pe priceperea multora dintre ei. Nu o spun cu răutate, ci pur şi simplu constat. În rest nu cred că a fost citit romanul, sau poate numai de Ştefan Agopian, că prea mă înjurase cu sete, la adăpostul anonimatului, numere la rând, în „Academia Caţavencu". Cam asta ar fi! Deocamdată am bani pentru a trăi decent, iar absenţa prestigiului pe care mi l-ar fi conferit un asemenea premiu sper să nu-mi dăuneze prea mult. Cu câţiva ani în urmă, la Uniune, s-au mai dat şi nişte premii Nobel. Şi iarăşi am fost trecut cu vederea.

Dincolo de toate, zeci de ani am trăit pentru alţii, stăpânit de dorinţa de a fi util. Am scris cu gândul la alţii, mereu şi mereu la alţii, atent, fireşte, să nu fac o singură concesie în ce priveşte calitatea. Cel puţin aşa cred şi aşa îmi văd acum romanele. Într-o zi, însă, va trebui să-mi răspund la o întrebare care mă chinuie: dacă a meritat războiul nebunesc cu cenzura, cu Securitatea, dacă au avut vreun rost riscurile, nu puţine, la care m-am supus, frica, durerile, toată agitaţia teribilă întinsă pe mai bine de patru decenii. Conştiinţa îmi zice da, realitatea culturală şi politică postrevoluţionară mă contrazice. Până voi ajunge la o concluzie, căci mă simt departe de un răspuns ferm, voi scrie doar pentru mine şi fără gândul

de a mişca vreo conştiinţă, fie ea şi a unui lector profesionist. Ambiţiile mele n-au nici o legătură cu vreun juriu prezent şi viitor al Uniunii Scriitorilor, în al cărei sediu nu am mai păşit, repet, din perioada în care politica, în faza ei turbulent infantilă, făcea ravagii. Pe atunci eram încadrat, de oportuniştii de azi şi laşii de ieri, la „apolitici". Acum văd că rândurile noastre s-au îngroşat simţitor. Toţi vor să fie apolitici, de un timp. De ce oare? Nu mai au memorie sau, în sfârşit, realitatea le-a deschis ochii? Prin unele publicaţii mai citesc îndemnuri de genul: să nu ne înregimentăm, să nu ne vindem etc., fără să se întrebe nimeni dacă ar dori cineva să ne cumpere.

MARILE ENERGII S-AU CHELTUIT PE STRĂZI SAU ÎN GAZETĂRIE

– *Revista* „Observator cultural" *a organizat nu de mult un fel de plebiscit printre literaţi pentru a stabili care sunt primele zece romane din literatura română. Sunteţi la curent cu acel „top-ten"? Cât de edificatoare vi se par asemenea anchete la care participă exclusiv specialişti (sau pretinşi specialişti) în literatură? Vă interesează mai mult părerea lor sau cea a publicului larg?*

– Regret, dar nici această anchetă nu am urmărit-o cu atenţie. „Observatorul cultural" este publicaţia unui grup, a unei vârste şi a unui mod de a înţelege literatura. Este dreptul lor să susţină pe cine doresc, pentru asta investesc cei ce îi finanţează etc. Căci nu este o publicaţie „pe banii contribuabilului român", ca să folosesc o sintagmă la modă, e treaba lor ce fac, în cine şi în ce cred. Abia timpul va dovedi dacă au avut dreptate. Oricum, eu le respect opţiunile, preţuiesc revista încă de la primul ei număr şi pe cei care i-au dat o direcţie. Dar, sincer vorbind, de mulţi dintre cei ce au răspuns la anchetă n-am auzit, fireşte este lipsa mea, probabil că sunt studenţi sau critici ce publică în reviste pe care nu le citesc; de alţii, de care am auzit, ştiu că habar n-au de proză, fapt

demonstrat de-a lungul anilor, sau au rămas cu gustul în epoci revolute, oricum nu sunt prea mulţi cei pe mâna cărora aş merge. Am mari îndoieli şi în privinţa lecturii, şi a culturii în general, a celor ce s-au pronunţat cu atâta siguranţă. Când vor fi avut timp aceşti tineri şi nu numai tineri, dată fiind confuzia şi agitaţia postrevoluţionară, când marile energii s-au cheltuit pe străzi sau în gazetărie, să parcurgă întreaga literatură română? De asta să fi optat pentru unele cărţi care, vorba Orianei Falacci, încap într-o pudrieră? Ca să te pronunţi cu responsabilitate şi respect pentru valoare trebuie să ai o solidă cultură şi experienţă în ale cititului, or asta se câştigă în timp. Mai mult, ar trebui să ştii şi cum se scrie în lume pentru a verifica dacă eşti pe drumul corect. Având o experienţă de cititor de peste o jumătate de secol, ştiu prea bine cât poţi citi dacă respecţi cu adevărat cartea, şi de câte ori trebuie să revii asupra unor texte pentru a putea vorbi în cunoştinţă de cauză despre valoarea lor. Dacă în unele topuri figurează cărţi nescrise încă sau autori aflaţi prin zona debutului, ar fi necesar şi un top al cărţilor necitite. Dar mă opresc aici, deşi ar mai fi câte ceva de spus: uimitoarea degajare a unora în faţa hârtiei albe, absenţa răspunderii pentru cuvântul scris. După cum era de aşteptat, nu figurez în *top-ten* şi cineva ar putea crede că cele spuse de mine sunt expresia nemulţumirii mele, povestea cu strugurii acri... Din păcate, toate aceste păreri le exprim şi le repet de mult şi mi s-ar părea profund imoral să spun acum altceva decât cred. Şi ar mai fi detaşarea pe care mi-o dau experienţa şi vârsta. Am avut, adică, timp să învăţ câte ceva despre „oscilaţiile" opiniilor la noi. Au fost scriitori al căror nume ocupa toată presa şi erau în fruntea clasamentelor, ca astăzi să nu-i găseşti nicăieri, şi autori obscuri, odinioară ignoraţi, pe care vremea şi evoluţia gustului literar i-au urcat foarte sus. Vreau să spun că zadarnic îţi faci loc cu „ghearele şi cu dinţii", timpul nu poate fi trişat. Mă întreb deseori cu ce ochi privea Blaga mărimile din anii când nu avea voie să publice sau când era ignorat cu bună ştiinţă. Şi unde sunt astăzi A. Toma,

Eugen Frunză, Dumitru Corbea, Novicov, Vitner şi mulţi alţii? Dar acestea sunt simple nuanţe ale unui subiect mult mai grav care mi se pare semnificativ pentru mentalitatea de azi: Mateiu Caragiale în fruntea topurilor. Nu cel care a creat romanul românesc şi i-a dat o faţă europeană, cel care ne-a pus în rând cu lumea, nici cel ce-a văzut idei sau cei care au redat în paginile lor întrebările şi tensiunile intelectuale ale unui timp. Într-un veac în care s-a murit în două războaie, în care, la noi, a avut loc o revoluţie, în care libertatea şi demnitatea au fost puse sub semnul întrebării vreme de zeci de ani, în care au existat lagăre sinistre şi închisori, într-un veac în care chiar şi omul poate fi clonat, în care statul universal este o realitate, în care întrebările despre om, univers, divinitate şi viitor, despre ameninţările ştiute şi bănuite frământă minţile etc., etc., a te cantona în zona pitorescului, deci în afara durerilor lumii, şi a apăra cu îndârjire cetăţi pe care nu le mai revendică nimeni sau teritorii de multă vreme abandonate, mi se pare destul de trist. Principala noastră infirmitate: absenţa tragicului, apoi suficienţa, complexul inegalabilităţii, al superiorităţii, băşcălia măruntă, reluarea unor tendinţe sau curente eşuate demult, contemplarea primitivă, exacerbarea simţurilor, inapetenţa pentru întrebările esenţiale ale omului şi toate cele ce decurg de aici spun foarte multe despre un mod de a înţelege şi practica literatura. Nu mă îndoiesc că vor apărea şi alte anchete, cu alţi „mari“ în top, căci vorba lui Carl Sandburg, „toţi vor să joace Hamlet...“ dar la noi este necesară schimbarea unei mentalităţi în absenţa căreia vom rămâne ca şi până acum: mari, incomparabili, de neînţeles. Noi şi restul lumii.

UNII AU DEVENIT MARI ACUZATORI NAŢIONALI

– S-a tot vorbit despre necesitatea ca literatura română să fie cunoscută în străinătate. Între timp, literatu-

ra română a început să nu mai fie cunoscută nici în România. Ce credeţi despre aceste regrese? Ce ar trebui făcut pentru ca literatura română să-şi recucerească publicul?

– Literatura română trebuie şi poate fi cunoscută în lume, am avut şi avem cărţi cu adevărat bune, dar pentru asta este nevoie de bani, deci de interesul statului faţă de cultură. Altfel ai, ca şi până acum, cota ţării tale şi, fireşte, nimeni nu se înghesuie să te traducă sau măcar să te cunoască. Şi cu cât laşi timpul să treacă, cu atât creşte cifra necesară redresării imaginii. Căci zadarnic înfiinţezi instituţii care să facă acest lucru, adică să-ţi promoveze cultura, civilizaţia, imaginea în lume, dacă nu le sprijini financiar, dacă nu faci tot posibilul să funcţioneze la parametri normali. Mai mult: nimic nu se continuă, totul se începe. Un nou şef, un nou început. Iar dacă ceva totuşi merge, automat se creează alte instituţii paralele, în loc să fie sprijinită una care funcţionează normal. Exact cum făcea Răposatul cu fabricile... S-o luăm pe rând. La noi, interesul statului în sprijinirea culturii, în afirmarea spiritului, deocamdată, lipseşte. De la 3% din PIB în vremea lui Ceauşescu, la 0, 15 astăzi, este o diferenţă care spune foarte mult. Un marş împotriva spiritului, a identităţii naţionale. Semn cert că merităm invidia duşmanilor: nici ei nu ne-ar fi putut face mai mult rău. Tinerii dornici de performanţă nu se pot afirma şi, desigur, pleacă, cei dornici de un trai decent pleacă, de asemenea. Se pare că singurul lucru care contează este ce se zice la diverse talk show-uri şi în editorialele unor ziare, ce părere au diverşi funcţionari internaţionali aflaţi în trecere pe la noi şi nu ce se întâmplă în ţara noastră, în adânc, unde pierderile pot deveni chiar irecuperabile. Continuând în acest fel, avem mari şanse să ajungem o ţară de slugi, dar slugi bolnave şi hoaţe. Formula cimentului este aceeaşi în întreaga lume, doar spiritul, creaţia noastră specifică, ne deosebeşte de alţii. Cultura, valorile spiritului impuse în lume ne apără mai bine decât orice armată. Vă amintiţi ce ecouri teribile aveau articolele lui Ionesco? Erau preluate imediat de întreaga presă a lumii. Soljeniţîn şi Zaharov au luptat cu un uriaş imperiu şi au

învins. Orice dictatură care vine la putere începe cu o lungă listă de cărţi interzise. Mai are rost să ne întrebăm de ce? Dar pentru că e vorba de cunoaşterea literaturii noastre, la noi, la Fundaţie, după ce am specializat diverşi oameni, iată trebuie să dau afară 30% dintre ei. S-a impus un număr fix la o instituţie ce ar trebui să fie foarte mobilă. Una dintre puţinele instituţii care mergea, care a crescut de la an la an. Dacă cele câteva zeci de milioane economisite, prin darea afară a atâtor oameni, ar salva ţara, s-ar justifica sacrificiul...

Sigur, vinile trebuie împărţite. Imediat după Revoluţie, noi, scriitorii, am încetat să fim breasla puternică şi solidară, de care vechiul regim a fost obligat să ţină seama. Politica a murdărit totul. Unii au devenit mari acuzatori naţionali, alţii s-au vrut faruri călăuzitoare, alţii au ocupat toate ecranele fără să propună nimic, nu puţini s-au murdărit între ei mai rău chiar decât a izbutit să o facă fosta Securitate. Diverşi scriitori nu sunt străini de valurile de ură şi intoleranţă care s-au abătut asupra unei populaţii zăpăcite în primii ani postrevoluţionari. Şi nici de imaginea falsă pe care o are o parte din lume despre slujitorii acestei profesii. Nu trebui să uităm faptul că, la un moment dat, în Parlament, erau peste treizeci de scriitori, dar nici unul nu a propus vreo lege, un amendament măcar în favoarea culturii, protejării patrimoniului naţional uman, dacă pot spune aşa, adică a valorilor umane din domeniile acestea atât de delicate ale culturii, artei, ştiinţei, precum şi a susţinerii tinerilor de mare viitor. Acum culegem ce am semănat. Statul şi-a luat prea repede, cu ajutorul nostru, mâna de pe cultură, fără să se intereseze ce fac ţările mult mai avansate decât noi. Filmele produse de Franţa, de exemplu, cam 130 pe an, nu ar putea fi realizate fără ajutorul statului. Există experienţa altor ţări, în ceea ce priveşte apărarea culturii naţionale. Imaginea ţării în străinătate se face cu bani, bani mulţi, în comparaţie cu nimicul de care dispunem şi cere timp, răbdare, oameni pricepuţi şi un program riguros de afirmare. Nu există decât foarte, foarte puţini traducători nativi în principalele limbi de circulaţie. Incre-

dibil de puţini, chiar în engleză şi aceştia sunt suprasolicitaţi. În SUA, un distins coleg caută de ani de zile un traducător pentru cărţile sale, de exemplu. Deci aceşti traducători trebuie crescuţi, formaţi, stimulaţi. Treaba este valabilă şi pentru celelalte limbi.

După aceea, cartea, o dată tradusă, este necesar să intre în marile circuite de difuzare străine, ceea ce presupune o editură bună şi un nume de rezonanţă din ţara respectivă care să te prezinte. Sigur, ne putem asocia cu o mare editură străină pentru a intra pe reţelele ei de distribuire a cărţii, şi avem asemenea relaţii, am coeditat cu câteva edituri importante, dar, practic, în clipa de faţă, suntem în imposibilitatea de a susţine financiar asemenea relaţii, am rămas doar cu obligaţia din statut. Nu trebuie să neglijăm agenţiile străine de impresariat. În ceea ce mă priveşte, cu ani în urmă, am fost acceptat de o asemenea agenţie din Elveţia. Ştiu, aşadar, cum procedează alţii, am putea face acelaşi lucru dacă, fireşte, am avea cu ce.

Până când vom ajunge unde trebuie este obligatoriu, vorba dumneavoastră, să facem ceva pentru cunoaşterea literaturii române în România. Nu milă pentru scriitori şi artişti în general, cum cer diverşi confraţi rămaşi cu mentalitatea prin epoca apusă, scriitorii nu au nevoie de milă, ci de cărţi subvenţionate pentru a fi accesibile celor cărora le sunt destinate, de onorarii ca oriunde în lume, dacă tot imităm capitalismul, de impozite mici sau chiar de scutiri cum au unele ţări cu mulţi laureaţi Nobel. Or, la noi bilbiotecile săteşti practic nu mai există, iar cele orăşeneşti, dacă mai sunt, agonizează. Un sondaj făcut cu doi ani în urmă arată că 70% din populaţie nu a pus, după Revoluţie, mâna pe o carte, nu a deschis o carte. De aici, invazia subculturii, a kitsch-ului, a violenţei şi prostului gust prin diverse televiziuni, de aici inversarea scării de valori, falsele elite, degradarea limbii şi toate câte decurg din acestea. Unii „suplinitori“ iau cu asalt toate ecranele şi îşi dau cu părerea despre orice, încât lumea nici măcar nu se mai întreabă dacă au competenţa necesară sau cel puţin dacă au scris ceva. Dar dacă imaginea pe ecran are cea mai mare greutate, atunci

televiziunea publică ar trebui să fie obligată să facă educaţie, cultură, informare reală, să impună evenimente artistice adică să fie un reper în lumea noastră derutată şi nu televiziunile particulare.

MULŢI SCRIU AŞA CUM AU TRĂIT: CU FLACĂRA REDUSĂ

– În sfârşit, o dată cu Revoluţia au dispărut stavilele pentru veleitari, *poştele redacţiilor* au produs grave inundaţii. Există, nu am nici o îndoială, o cruciadă a frustraţilor. Scriitorii serioşi, mai puţini decât s-ar crede, au proiecte importante care cer timp şi muncă, scriu cu respect pentru cultură şi meserie. Aşa se face că ritmurile lor nu mai corespund cu ale veleitarilor care au găsit posibilitatea să se „reverse" în revistele şi editurile pe care şi le-au înfiinţat. Ziarele mai au uneori şi rubrici culturale, dar la prea puţine există oameni competenţi, informaţi şi, în cele mai multe cazuri, se face reclamă nu critică literară. Cu trei ani în urmă am tipărit nişte texte necunoscute ale lui Inochentie Micu-Klein şi, înainte de lansare, am fost întrebat dacă participă şi autorul! Câţiva dintre „arbitrii" literari de altădată se ocupă de altceva, iar cei tineri, cu puţine excepţii, sunt îndatoraţi diverselor grupări, aşa că deruta continuă. Ca să nu mai spun că la unii critici mai atârnă şi azi în balanţă, ca pe vremuri, apartenenţa politică. Cu nu prea puţin timp în urmă, un critic a mărturisit, într-o publicaţie literară, că a resimţit moartea lui Sorescu ca pe o „uşurare" pentru că marele poet şi dramaturg a fost văzut în preajma preşedintelui Iliescu. Criterii estetice indiscutabile şi adevărată milă creştinească! Cât despre cititori, eu nu cred că trebuie cuceriţi, ci trebuie făcut în aşa fel încât cartea să redevină accesibilă. Deci subvenţionată de către stat, aşa cum se întâmplă în ţări mai mari decât a noastră. Paradoxal, la noi a ajuns „capitalismul sălbatic" numai în cultură! Şi e foarte trist. Experienţa arată că aceiaşi oameni merg la

concerte, cumpără cărţi. Mizeria a făcut ca puterea de cumpărare a acestora să scadă, însă, cu toate acestea, cărţile care interesează nu rămân în rafturi.

Ar mai fi un capitol foarte delicat care îi va supăra pe foarte mulţi subtili: subiectele cărţilor, adică despre ce scriem. Avem în urmă o experienţă teribilă: dictatura absurdă, umilirea şi desfigurarea oamenilor, absenţa libertăţii care acoperă zeci de ani de suferinţă. Libertatea, demnitatea au fost şi vor fi puse mereu sub semnul întrebării. Lumea este încercată de mari nelinişti şi cumplite întrebări despre destinul omului în general, această fiinţă, cum s-a mai spus, cu un picior pe lună şi celălalt în epoca de piatră. Toate cărţile mari care au rezistat timpului, toate cărţile care interesează cu adevărat sunt obsedate de aceste întrebări. La noi, însă, lucrurile sunt diferite. Mulţi dintre confraţi mai scriu aşa cum au trăit: cu flacăra redusă, fără întrebări şi dureri, fără să simtă tragediile din imediata apropiere, mulţumindu-se să imite lucruri de minimă rezistenţă sau să încerce să revitalizeze tendinţe apuse sau eşuate care nu implică efort intelectual, cunoaştere, durere, spaimă, nelinişte. Şi mai este o categorie, de... continuatori! Unii declară că au rezolvat diverse situaţii chiar mai bine decât modelul! Suntem *cei mai...!* Gogol al nostru, Joyce al nostru, Tolstoi al nostru etc., etc. Absenţa simţului tragic ne menţine, am mai spus-o, la periferia interesului general. O mentalitate provincială începe să se extindă periculos. Cât despre simţul ridicolului, ce să mai vorbim? Diverşi lideri împărţind ciracilor laude şi locuri în Pantheonul dâmboviţean. Unde, fără îndoială, vor ajunge *Aproape* Tolstoi, *Aproape* Gogol, *Aproape* Dostoievski. Eu cred că ar fi vremea ca scriitorii să redevină ceea ce au fost. Dar cum ideea de breaslă solidară pare o iluzie deocamdată, măcar să se respecte pe ei înşişi. În absenţa oamenilor valoroşi implicaţi în diverse confruntări internaţionale, vom rămâne ca şi până acum, în foarte multe cazuri, reprezentaţi de suplinitori. Şi e păcat. Se poate recâştiga prestigiul numai renunţând la atâtea vanităţi şi înţelegând rostul şi bătaia lungă a culturii.

ZIARIŞTII STRĂINI DESPRE CARE SE SPUNE CĂ NE-AU DENIGRAT, AU EXAGERAT ANUMITE REALITĂŢI, DAR NU LE-AU INVENTAT

– Nu mă îndoiesc că urmăriţi viaţa politică din România. De pe ce poziţie? De partea cui sunteţi? Ce semnificaţie are absenţa din Parlament a PNŢ-CD? Cum interpretaţi evoluţia situaţiei politice din Republica Moldova?

– Da, o urmăresc, însă în statutul Fundaţiei noastre, am mai spus-o, există un paragraf care interzice politica. Politica mea este afirmarea culturii şi civilizaţiei româneşti, convins fiind că românii din întreaga lume pot fi uniţi numai prin cultură. Am respectat, prin urmare, instituţiile statului democratic şi am căutat în relaţiile cu partenerii noştri să le arătăm faţa bună a celor ce ne conduceau sau ne conduc, faţa profundă, complexă a ţării. Pentru că avem multe lucruri valoroase, interesante de arătat. Există cărţi foarte bune, tradiţii solide, o civilizaţie pentru a cărei afirmare merită să te baţi. Vorbesc în cunoştinţă de cauză. Nouă nu ne-a fost ruşine că suntem români şi peste tot am fost primiţi cu respect şi prietenie. Numeroasele şi bunele noastre relaţii din lume dovedesc acest lucru. Există mari instituţii şi mari personalităţi la care putem apela oricând cu succes. Sigur, sunt foarte multe clişee, idei fixe, prejudecăţi şi date false despre România care se perpetuează din inerţie sau din voinţa altora şi oricum din vina noastră. Ştiu cum se fac, de ce se fac, le putem combate foarte uşor, am învăţat de la alţii, nu ne-a fost ruşine. Instituţiile pe care le construim acum, în unele ţări există de foarte, foarte mult timp, li se cunosc perfect avantajele şi absolut toţi te ajută dacă se conving că eşti sincer interesat. Ziariştii străini sau chiar duşmanii, despre care se spune că ne-au denigrat, au exagerat anumite realităţi, dar nu le-au inventat. Ei au plecat de la nişte realităţi concrete: copiii străzii, câinii, copiii bolnavi de SIDA, împuşcarea lui Ceauşescu, aşa cum s-a făcut, nu sunt invenţii. Şi dacă nu punem alături alte fapte în măsură să atragă atenţia în alt mod asupra

noastră, să echilibreze balanţa, vina nu va fi a duşmanilor, ci numai a noastră. Cât despre noi, cei de la Fundaţie, o spun cu imensă tristeţe, cu cât am făcut servicii mai mari, cu atât ne-au scăzut fondurile. Ştim unde şi de ce se scrie despre noi, prietenii de pretutindeni ne ţin la curent, este şi obligaţia noastră să combatem diversele inexactităţi sau minciuni, dar cu ce? Cu ce bani? Aşa se face că de când existăm suntem obligaţi în fiecare an să ne explicăm la nesfârşit care ne sunt rosturile, de ce trebuie să funcţionăm într-un anume fel, ce avantaje aducem ţării şi, mai ales, de ce trebuie să rămânem apolitici. Căci aproape toţi au încercat să ne ia sub aripa lor protectoare, există o grijă de ograda celuilalt absolut emoţionantă. Dacă nu faci nimic eşti bun, nu eşti văzut. Prin urmare, ajuns aici vreau să spun că sunt de partea culturii româneşti, a ţării şi sper din toată inima că a fost evident acest lucru.

Cât despre Basarabia, situaţia mi se pare tragică. Nici măcar în etapa podului cu flori nu mai suntem. Atunci apăruse o speranţă, se putea mai mult, credeam în unire. Măcar în spirit. Azi nu mai avem nici măcar iluzii, fiindcă de un deceniu nu există nici o strategie. Sau n-am descoperit-o eu. Până azi nu ştim ce vrem cu basarabenii. Şi este de neiertat. Şi în acest caz, ca în atâtea şi atâtea altele, am dat pasărea din mână în schimbul celei de pe gard. Cred că deocamdată suntem ţara tuturor şanselor ratate. Ideea că într-o zi vor veni basarabenii, că vor dori ei unirea când vom sta mult mai bine economic, este o găselniţă infantilă sau, mai exact, o amânare şi o scuză foarte vinovată. Urmărind ceea ce se petrece de un deceniu încoace, n-am nici o îndoială că atunci când vom sta noi foarte bine economic, ei, basarabenii, nu vor mai vorbi româneşte, ci ruseşte, nu vor mai fi independenţi nici măcar de formă. De aceea mă încăpăţânez să cred că încă nu este foarte târziu, se mai poate face ceva, unirea adevărată începe cu „unirea-n cuget şi simţiri". Avem câteva publicaţii în Basarabia printre care „Contrafort", cea mai bună revistă a tinerilor din întregul spaţiu românesc. „Limba română", „Sud-Est",

„Destin românesc“, „Clipa siderală“, „Semn“. Facem nişte eforturi incredibile pentru a le putea ţine în viaţă, pentru a coedita cu edituri basarabene lucrări esenţiale, iar în comisiile de cultură ale Parlamentului suntem făcuţi *antiromâni* şi nimeni nu se revoltă, ni se taie fondurile şi ni se reduce personalul, iar marii patrioţi continuă să plângă Basarabia fără să mişte un deget...

– Ce credeţi despre societatea românească de azi? Agitaţia de care e cuprinsă ţine doar de dezordine sau îi exprimă vitalitatea? Ce tipuri umane noi şi ce situaţii existenţiale caracteristice acestei perioade pot prezenta interes pentru un scriitor?

– Uneori am sentimentul unei forfote teribile şi inutile. Ai impresia că mereu urmează să se petreacă lucruri importante, dar în realitate nu prea se întâmplă mare lucru. O aşteptare absurdă, inutilă şi atâta tot. Alteori, când merg acasă, în Cluj, văd din avion dealurile golaşe ale Transilvaniei, dealuri pe care odinioară erau păduri sau spaţii întinse cultivate cu trifoi şi lucernă şi am sentimentul unui spaţiu ignorat de oameni, în curs de părăsire. Merg prin oraşe şi văd murdăria teribilă, sufocantă şi mă întreb cine trebuie să cureţe în locul nostru? ONU, UE, NATO? Cine să scoată copiii din canale? Cine trebuie să le spună bucureştenilor că solul capitalei nu trebuie să fie compus din coji de seminţe, hârtii şi scuipat? Cine ar fi obligat să vopsească acele blocuri sinistre care murdăresc faţa oraşelor ţării, cine trebuie la urma urmei să ne îngrijească curtea? Ajuns în diverse localuri de sănătate stai şi te întrebi ce mare molimă a trecut pe acolo, căci în vremea războiului curăţenia, ordinea şi hrana bolnavilor erau infinit mai bune. În unele zone agricole, nu de puţine ori, vezi un biet cal la plug sau un om şi o vacă trăgând la jug. Adesea am avut ocazia să mă plimb prin diverse zone rezidenţiale din ţară. Vilele acelea noi vorbesc foarte mult despre cum s-au făcut banii respectivi şi ce mentalitate au o parte din proprietari. Se vede pretutindeni deci o naştere foarte grea de la care intelectualii au cam lipsit din diverse motive, adesea din vina lor, oricum au lipsit şi lipsesc. Oamenii? Cine a fost

bun înainte este bun şi acum; cine a fost lepră, tot aşa a rămas. Nu s-au produs minuni, atâta doar că nu se mai ascund, îi vezi fără efort aşa cum sunt. Şi uneori mă îngrijorează. Un egoism pustiitor face ravagii, o incapacitate de a accepta că salvarea depinde numai şi numai de noi, că munca disperată solidară şi solitară e marea taină a dăinuirii. Munca şi grija pentru propria demnitate.

PENTRU LINIŞTIREA CELOR ÎNGRIJORAŢI DE VIITORUL MEU LITERAR...

– Cum vă administraţi opera literară? O recitiţi şi o revizuiţi? Iniţiaţi traducerea ei în alte limbi? Vă gândiţi la evenutale ecranizări?

– Trebuie să recunosc că mă simt foarte vinovat faţă de cărţile mele. Chiar şi în situaţiile dramatice prin care mi-a fost dat să trec, în ciuda faptului că în unele momente eram mai aproape de moarte decât de viaţă, mă încăpăţânam să mă gândesc la cărţile pe care urma să le scriu. Cineva din mine mă asigura că voi avea timp şi pentru a le reciti pe cele dinainte. Mă gândesc acum că în subtextul acestei certitudini se află încrederea pe care o am în romanele mele. Am muncit foarte mult la ele, cu toată seriozitatea posibilă şi, în ciuda nesfârşitelor războaie cu cenzura sau, mai exact, cu cenzurile, am scris ca un om liber, neintimidat de agresivitatea celor ce dictau „ce merge" şi „ce nu merge". După Revoluţie am avut mari surprize. Mari şi aşteptate surprize. În presă, la unele cursuri universitare, au început să fie minimalizate sau etichetate caraghios: „cărţi datate", „greu de citit" etc. Şi nu numai cărţile mele, ci şi ale celor ce făcuseră cu adevărat literatură. Bizar, uneori chiar de către cei ce, înainte, mă ridicaseră în slăvi. Brusc le venise lumina, mintea cea de pe urmă. Precum vechii proletcultişti de odinioară, frustraţii, laşii şi rataţii lăsau să se înţeleagă că literatura română se inventează acum, că înainte nu a fost decât un deşert spiritual etc., etc. că totul trebuie revizuit. Nu am nici o rezervă faţă de recitiri, revizuiri, ele sunt

foarte necesare mai ales la noi, în lumea noastră culturală, îngheţată în prejudecăţi şi căzută într-o veche şi periculoasă autoadmiraţie. Numai că este important şi cine face şi „pe ce se bazează", vorba unui etern revizuit, Marin Preda? Sigur că romanul este, în ultimă instanţă, personaj şi construcţie, iar temele sunt mereu aceleaşi de când există roman. Construieşti cu materialul timpului tău, aşa cum au făcut toţi autorii care contează, fără să ignori întrebările esenţiale ale omului, filosofia şi spaimele lui eterne. Orice roman adevărat are diverse paliere de înţelegere. Chiar şi cei fără o instrucţie specială trebuie să găsească o mână întinsă, un spaţiu în care să se simtă confortabil, un nivel pe măsura înţelegerii lor. Romanul trebuie să fie precum viaţa: o faţă accesibilă oricui, iar celelalte, cele mai multe, doar celor cu informaţie, cultură şi sensibilitate deosebite. Plecând, aşadar, de la aceste, să le zicem, revizuiri mi-am recitit un roman la care ţin foarte mult, *Drumul cenuşii.* Şi recunosc că n-am nici o emoţie în faţa timpului ce va veni. Am citit, mai zilele trecute, într-o foarte prestigioasă revistă suedeză, o cronică la această carte apărută în Suedia cu puţin timp în urmă, din care aş vrea să citez două fraze spre liniştirea celor îngrijoraţi de viitorul meu literar: „Problemele existenţiale ocupă un spaţiu amplu în romanul lui Buzura, un text dens şi încărcat, care cere o lectură atentă şi angajată pentru a fi înţeles. (...) Se introduce în limba suedeză un roman important dintr-o bogată şi originală creaţie literară". Pot da asemenea citate şi din alte articole apărute în străinătate. În septembrie voi participa la o primă lansare a *Recviem-ului* peste hotare, urmând ca în anul ce vine să mai aibă loc încă două. În octombrie, la New York, la celebra librărie „Rizzoli" îmi voi lansa *Orgoliile.* În străinătate, în nici o împrejurare de acest fel, şi cei care m-au însoţit pot depune mărturie, nu am vorbit despre cărţile mele, ci despre ale colegilor mei.

– La ce scrieţi în prezent (pentru că sunt sigur că scrieţi)? Când se va găsi în librării o nouă carte semnată Augustin Buzura?

– Deşi am mari dificultăţi cu timpul, ca simplu slujbaş al patriei, nu am întrerupt o clipă scrisul, ci numai publicatul. Lucrez mai de mult la un roman intitulat provizoriu *Raport asupra singurătăţii* şi am terminat de adunat într-un volum diverse articole publicate fragmentar sau nepublicate. Mai am şi alte proiecte, dar cuvântul hotărâtor îl are timpul, căci, cum spune un proverb tibetan pe care mă pomenesc repetându-l mereu „dintre viaţa viitoare şi ziua de mâine, nu putem şti niciodată sigur care va veni mai întâi".

– *Citiţi* „România literară"*? De ce?*

– Este revista căreia îi sunt foarte îndatorat, a contribuit mult la afirmarea mea, iar în momentele cele mai grele, nu puţine, din epoca prerevoluţionară, criticii grupaţi în jurul ei m-au apărat şi susţinut cu consecvenţă. Fără această revistă ar fi fost foarte trist în România acelor ani.

„ORICE SUCCES ESTE, LA NOI, UN ... INSUCCES“*

– *Domnule Buzura, ce a fost, în final, participarea românilor la* Smithsonian Folklife Festival? *Multă lume întreabă dacă succesul despre care s-a vorbit a fost real.*

– A fost un succes veritabil. Peste 80 de ziare americane au scris despre festival, au fost foarte multe relatări la posturile de televiziune – amintesc în treacăt, CNN, CBS, Canalul 4, Discovery. Încercăm, în clipa de față, să obținem copiile acestora și ne străduim să facem același lucru cu imaginile transmise de televiziunile românești prezente acolo, pentru a face, din toate acestea, un CD-Rom. Pe de altă parte, Institutul Smithsonian face și mai mult: a înregistrat toate momentele festivalului și le va transpune pe film, casete video, CD-Rom, va face sinteze din tot ce s-a întâmplat. Aceasta înseamnă foarte mult, pentru că, intrând în arhiva Institutului, intri în atenția lumii, a magazinelor de artizanat, a impresarilor. De altfel, am și avut primele propuneri, plus, cea mai importantă pentru noi, care ne onorează: Smithsonian vrea să continue colaborarea cu noi și ne-a cerut să ne gândim, ce-am putea face, cum am putea rămâne în legătură, în anii următori.

– *În concluzie, participarea românilor la festival a împlinit toate așteptările?*

– Da. Sau, cum se spunea în limbajul de lemn, au fost și depășite. Am ținut la anumite lucruri, ne-am încă-

* Interviu realizat de VIORICA RUSU, „Adevărul“, 17 august 1999.

pățânat și am condiționat participarea noastră de acceptarea unor puncte din program... Marea bătălie a fost, la început, pentru biserică. Mulți n-au fost de acord cu ducerea bisericii. Li se părea o treabă prea complicată, ba alții au eliminat-o din prima clipă, fără să se gândească ce-ar însemna o asemenea construcție.

– *Americanii s-au opus?*

– Din echipa noastră au făcut parte și americani, și unii dintre ei s-au opus cu vehemență. Cineva mi-a spus că la noi există tensiuni între ortodocși și greco-catolici și dacă prezentăm această biserică, va trebui să dăm explicații. Între timp, a venit Papa la București și controversele au dispărut. Nu s-a mai pus problema că favorizăm un anumit cult. De altfel, acest tip de biserică este folosit și de ortodocși, și de greco-catolici. Pe de altă parte, noi am vrut să ilustrăm „goticul țărănesc" din Transilvania.

– *În țară au existat voci care spuneau că nu faceți altceva decât o copie palidă a ceea ce a prezentat România, în 1939, la expoziția universală.*

– Nu există nici o legătură cu ceea ce am făcut noi. Atunci a fost vorba de un spațiu restrâns (o casă românească), acum de un spațiu enorm, un spațiu privilegiat în centrul Washington-ului.

Pe de altă parte, manifestările artistice nu au fost singurele puncte din program. Am ținut să facem un punct de documentare despre România și a fost prima dată când s-a făcut așa ceva la cele 33 de ediții ale „Smithsonian Folklife Festival" – capitol care ne-a dat multă bătaie de cap. Am făcut o sumedenie de pliante, broșuri, materiale publicitare despre România, pe înțelesul tuturor, pentru diferite niveluri de receptare: istorie, cultură, religie, tradiții populare. Simple, directe, fără comentarii. Apoi, am dus cărți, texte foarte serioase de antropologie, etnografie, literatură, istorie... Cam tot ce era necesar pentru a avea o imagine complexă a culturii românești. Nu mai vorbesc de sutele de CD-uri și CD-Rom-uri făcute anume pentru acest festival, care au avut un succes de necrezut. În perioada de pregătire, unii ne spuneau: „N-are rost să duceți mai mult de zece cărți",

americanii ne spuneau că e inutil un stand de cărţi mai mare de trei picioare... Noi am făcut-o în aşa fel încât să dăm maximum de informaţii, în condiţii foarte dificile. Am transformat în succes neîncrederea cu care am fost întâmpinaţi. Pentru mine, a fost o probă că, dacă ai argumente, poţi câştiga absolut orice bătălie. Americanii sunt oameni foarte deschişi şi comunicativi, acceptă argumentele dacă sunt convingătoare, şi asta mi-a folosit foarte mult. Vreau să vă mai spun încă ceva, à propos de partea bună a lucrurilor. Institutul Smithsonian a insistat enorm pe autenticitate. Selecţia făcută, în final, de ei s-a dovedit a fi excepţională.

În ceea ce mă priveşte, am insistat să prezentăm în festival etnoblues şi etnojazz. A fost şi asta o premieră şi s-a bucurat de un succes foarte mare.

– *Dincolo de succesul înregistrat la* Smithsonian Folklife Festival, *Fundaţia Culturală Română a avut parte, în calitate de coorganizator şi de câteva reproşuri şi chiar acuze. Dvs. vă reproşaţi ceva?*

– E imposibil să nu-ţi dai seama că anumite lucruri puteau ieşi mai bine. Din păcate, numărul participanţilor a fost limitat, nu am putut duce cu noi atâţia prezentatori câţi erau necesari, n-am putut lua cu noi ziarişti. Nici oamenii fundaţiei, care s-au ocupat direct de acest proiect, nu au mers în America toţi. Am optat pentru un grup foarte restrâns, care a făcut la Washington de toate. Şi administraţie, şi prezentare, şi relaţii publice.

– *Vă propun să adâncim discuţia despre lucrurile neplăcute. Au apărut şi acuze referitoare la modul în care au fost cheltuiţi banii destinaţi pregătirilor din România, bani obţinuţi de la guvern şi din sponsorizări. S-a spus chiar că s-au făcut plăţi „dubioase" în ţară, că pregătirile de acasă au înghiţit mai mulţi bani decât cheltuielile din America...*

– Să sistematizez răspunsul meu, plecând de la cifre. Am primit din partea statului român echivalentul în lei a 380 000 dolari. Sumă care a suferit o devalorizare importantă de la data înscrierii ei în hotărârea de guvern şi până la apariţia ei în cont. Din donaţii şi sponsorizări

s-au strâns 270 000 de dolari, iar restul sumelor au fost acordate de Institutul Smithsonian din fondurile proprii. Cuantumul cheltuielilor efectuate de institut nu îl cunosc, urmează a fi transmis Fundaţiei Culturale Române atunci când vor fi gata deconturile. Concret, noi am plătit tot ce a fost trimis în SUA. În HG era precizat clar pe ce vor fi cheltuiţi banii şi precizate sumele. Ceea ce nu a fost prevăzut în HG sau a fost depăşit, am completat din sponsorizări. Institutul a dat bani pentru amenajarea celor nouă corturi de pe National Mall, muncitorii care le-au instalat, instalaţiile de sonorizare, transportul zilnic al participanţilor. La sfârşit, ne vor spune cât au cheltuit, din politeţe şi pentru că aşa se obişnuieşte, fără însă a fi obligaţi să o facă.

Trebuie să precizez că toţi banii pe care i-am primit din sponsorizări i-am virat Institutului. Dar a fost o problemă care, pentru nepricepători, putea să agite spiritele. În nici un caz însă un spirit inteligent sau care are habar cum se fac aceste operaţiuni. Noi n-am trimis toţi banii într-o singură tranşă, pentru simplul motiv că băncile nu puteau să schimbe suma întreagă la ora la care am depus noi banii pentru a fi schimbaţi. Noi plăteam în tranşe şi primeam în tranşe. Înainte de festival am trimis bani ca să plătim cazarea şi masa participanţilor şi tot atunci am achitat cei 200 de dolari care reveneau fiecărui meşter sau artist. Am solicitat ca restul banilor, restul diurnelor să vină mai târziu, în ultima săptămână a perioadei de activitate în festival, din simplul motiv că am dorit să oferim participanţilor, în ultimele zile, posibilitatea să-şi cumpere câte ceva. Nimeni însă nu plăteşte nişte servicii înainte ca ele să fie făcute, aşa că şi noi am dat aceşti bani după o săptămână de lucru a participanţilor. Smithsonian Institute a dat şi el fiecărui artist român câte 300 de dolari pentru activitatea din festival.

– Totuşi, există şi opinia că operaţiunile financiare s-au desfăşurat haotic. Ea vine şi din incidentul petrecut cu cei cinci ziarişti români aproape daţi afară din hotel, pentru

că, după patru zile, banii pentru cazarea lor nu fuseseră viraţi hotelului.

– Mai întâi, incidentul la care vă referiţi s-a petrecut dintr-o disfuncţie care aparţine Institutului Smithsonian. Fiecare ziarist a primit scrisori de scuze, iar copiile acestor scrisori se află la Fundaţie, pentru toţi cei care vor să le vadă. În afară de aceasta, toate s-au desfăşurat incredibil de exact şi de corect.

– *Au fost nemulţumiri legate de restaurantul românesc, de preţurile practicate şi chiar de felurile de mâncare prezentate. Cum aţi ales acest restaurant?*

– Restaurantul românesc a fost ales de americani. Eu am fost de acord cu alegerea lor şi nu am investit nici un ban în această problemă. Patronul s-a îngrijit să-şi transfere alimentele şi să le cumpere. În plus, are o experienţă bună în domeniu. Preţul mâncărurilor a fost în concordanţă cu cele practicate de restaurantele sud-africanilor şi participanţilor din New Hampshire şi a fost aprobat de Smithsonian Institute. Nu au fost calculate în raport cu piaţa românească şi e lesne de înţeles de ce.

Fundaţia Culturală Română a fost aleasă ca partener după ce echipa de la Smithsonian a avut discuţii cu ministere şi alte instituţii culturale româneşti. În final, a decis şi ne-a ales pe noi. Dacă ar fi găsit o instituţie mai performantă, ar fi optat pentru ea.

– *Despre preţul materialelor publicitare, al cărţilor publicate pentru acest eveniment, ce ne puteţi spune?*

– Editura Fundaţiei a tipărit cărţile pentru că o am sub ochi. Pot controla fiecare pagină şi apoi e o editură specializată pe carte pentru străinătate. Nu am făcut o licitaţie pentru că e împotriva statutului şi a logicii. Sunt însă cărţi pe care nu le putem face şi atunci am apelat la Editura Enciclopedică, ei aveau dreptul de publicare, noi am dat banii. Monografia României am tipărit-o la Meronia pentru că numai acolo putea să iasă aşa cum o doream. Acelaşi lucru a fost şi cu biserica. Din moment ce specialiştii spun că Gavrilă Hotico e cel mai bun meşter în aşa ceva, are şaizeci de biserici făcute de el, nu era să apelez la altul.

Aş mai adăuga faptul că toate pregătirile au început pe datorie. A fost o aventură incredibilă: am comandat biserica într-un moment în care nu aveam nici un ban. Banii au venit abia în aprilie. În 18 aprilie, trebuia să pornească vaporul spre America...

– *Aţi mai repeta o asemenea aventură?*

– Da. Oricât ar fi de ciudat, aş mai face-o, dar în alte condiţii. Puţini ştiu cât a trebuit să cerşesc pentru a scoate bani, cât a trebuit să mă umilesc pentru a convinge, câtă răbdare am avut pentru a asculta toate sfaturile stupide ale celor care nu pricepeau nimic, cât a trebuit să risc, să pun condiţii... A fost o tensiune absolut îngrozitoare. Dedesubtul acestui succes se ascund o imensă tristeţe şi o imensă decepţie. Mă gândesc la calitatea atâtor oameni care au refuzat să mă ajute, deşi o puteau face. Credeau, poate, că totul era pentru gloria mea personală. Eu însă încerc să mi-o câştig prin alte mijloace. Aici eram slujbaş al statului şi voiam, împreună cu toată echipa, să duc la bun sfârşit un lucru care putea schimba ceva din imaginea aceea plină de clişee întunecate a României. Să arătăm ceea ce este esenţialmente bun. A fost o aventură care mi-a lăsat o tristeţe fără margini. Şi n-am făcut nimic pentru mine: nu m-am înghesuit la televiziuni, deşi mi-era la îndemână. N-am băgat în faţă oamenii Fundaţiei, deşi au muncit enorm.

– *Dacă nu aveţi de gând să renunţaţi, vă propun să vorbim de proiectele Fundaţiei Culturale Române...*

– Sunt zece ani de la Revoluţie şi ne gândim să organizăm o dezbatere asupra modului în care s-a schimbat Europa Centrală şi de Est. Am invitat la Bucureşti în septembrie personalităţi importante care au contribuit la aceste schimbări şi dintre cei care şi-au asumat riscurile disidenţei, cercetători în sociologie, politologi, jurnalişti. În octombrie organizăm Festivalul „Ars Amandi“, în colaborare cu Uniunea Latină, la care participă poeţi din lumea latină, iar decembrie va fi o lună a cărţilor.

– *Spuneţi-mi cum apreciaţi receptarea de către critica literară a ultimului Dvs., roman,* Recviem pentru nebuni şi bestii?

– Încă mai sunt valabile – şi asta mă întristează – clişeele din epoca comunistă din critica literară. Am fost aproape îngrozit să mă întâlnesc, din nou, cu aceleaşi clişee. Vă dau un exemplu: aşa-numita „reflectare a realităţii". Sau, dacă îl interesează pe cititorul de astăzi, ce am scris eu. Eu însă nu dialoghez cu cititorul de astăzi, pur si simplu scriu pentru cititorul ideal. Literatura e un sport de mare performanţă, concurezi cu tine însuţi, cu propriile tale resurse. Pur si simplu, nu mă interesează decât nevoia mea de a spune ce cred ca fiinţă trecătoare pe acest pământ. Că este sau nu este înţeles, că place sau nu place, nu mă interesează. Când am început să public, altele erau criteriile: voiam să mă afirm, să am succes. Acum, nu mă interesează aceste lucruri. Dintr-o logică simplă: eu sunt singurul meu adversar. De mine depinde să fiu mai bun. Sunt o serie de reţete: cum trebuie să se scrie astăzi. Ridicole, nu merită să le discutăm. De aceea, azi, prefer să-mi văd de drum, iar dacă scrierile mele nu vor fi înţelese sau nu vor fi acceptate, nici o pagubă. Cartea s-a vândut incredibil de bine. Acesta ar fi un motiv de bucurie, dar are şi riscurile lui: cartea ca marfă ajunge şi în mâna celor mai puţin inteligenţi. Unii, foarte puţini, ce-i drept, îmi judecă scrierile gândindu-se la preşedintele Fundaţiei Culturale. Oameni care n-au scris un rând, care nu fac diferenţa între o carte şi o vacă. În acest sens, să scriem, în paranteză, numele lui Dan Petrescu.

– *Care sunt proiectele scriitorului Augustin Buzura?*

– O carte de articole. În plus, am început, mai demult, două romane pe care vreau să le termin. În special, unul dintre ele, la care ţin foarte mult. Acum zece ani, am făcut un interviu cu o foarte bună gazetăriţă din Germania, care ar putea face obiectul unei cărţi. Un interviu ca un testament literar şi politic... pentru că se petrecea pe vremea „odiosului". Mi l-a adus să-l văd, eu uitasem complet de el...

Deşi mă tentează enorm gazetăria, am să perseverez în proză. De la o anumită vârstă trebuie să alegi lucrurile pe care crezi că le poţi face cel mai bine sau acelea care îţi sunt ţie necesare.

„AVEM MULT PREA MULTE GENII ŞI PREA PUŢINĂ LITERATURĂ“*

– Domnule Buzura, sunteţi unul dintre reprezentanţii de vârf ai generaţiei '60. Astăzi, criticii tineri, mai ales, au tendinţa de a „lovi“ în această generaţie, motivând că ea a fost cea care a adus realismul socialist. Dumneavoastră ce părere aveţi?

– Înainte de orice, povestea asta cu generaţiile '60, '70, '80, '90 mi se pare, inelegant spus, o găselniţă ieftină pentru a domoli grabnica nevoie de glorie a atâtor chemaţi şi nechemaţi, setea primitivă de clasamente. Din păcate, avem prea multe genii şi prea puţină literatură notabilă. Câte premii Nobel nu se împart aici, pe minunata noastră Dâmboviţă! Toţi vor să fie mari şi foarte mari. Rebreanu şi Anton Holban, de exemplu, sunt din generaţii diferite, dar în istoriile literare amândoi fac parte din aceeaşi generaţie, a celor ce au înfruntat timpul şi s-au desprins din mulţimea de autori de cărţi, pe care, azi, specialiştii îi înghesuie la: *şi alţii*. Din toate aceste aşa-zise generaţii, timpul va reţine câţiva, dacă va reţine... Revenind însă la aşa-numita generaţie '60, mi se pare normal ca ea să fie contestată în maniera şi tradiţia locului. Cei ce o ilustrează au scris nişte cărţi care ar ocupa poziţii foarte bune în orice altă literatură a lumii şi, în plus, au dus greul rezistenţei culturale în anii cei mai întunecaţi... Pentru că a existat o foarte serioasă rezistenţă. Este suficient să ne amintim de minirevoluţia cul-

---

* Interviu realizat de MARIANA CRIŞ, „Luceafărul“, 18 septembrie 2002.

turală, de numeroasele plenare ideologice, de diversele cenzuri şi de şi mai numeroasele dosare de securitate, de urmărirea celor ce scriau. Toate acestea nu s-au făcut fără obiect. Scepticii sau neinformaţii ar fi obligaţi să cerceteze o bibliotecă serioasă pentru a vedea câte cărţi au fost traduse, beletristică sau teorie, şi câţi autori contemporani de primă mărime, în ce tiraje, pentru a înţelege complexitarea unei înfruntări. Fiecare carte importantă, românească sau străină, a fost un pas înainte pentru toţi, iar atunci criticii adevăraţi au făcut imposibilul pentru a le susţine. Generaţia mea, deci, a înmormântat realismul socialist, l-a transformat într-o banală sintagmă fără acoperire. De aceea, o parte din tinerii critici, cei mai maturi şi mai talentaţi, nu au formulat acuzele de care vorbiţi. Contestarea este, în realitate, un fenomen firesc şi necesar atunci când se face prin cărţi, punând, adică, alte cărţi în locul celor negate, oferind un alt mod de a gândi, interpreta sau crea, cunoscând performanţele de aiurea, cuceririle reale ale spiritului. Altfel, fără probe, fără argumente, nu este vorba decât de tradiţionalul „aflat în treabă“ la români. Căci, aşa cum spunea undeva Camus, este mai uşor să scandalizezi decât să convingi. Datorită vârstei, tinerii aceştia care contestă cu atâta veselie nu au avut timp fizic să citească decît o foarte mică parte din cărţile fundamentale ale literaturii române – ca să nu mai vorbim de marea literatură a lumii – şi nici să mediteze îndeajuns asupra rosturilor adânci ale profesiei de scriitor. Aroganţa lor are, în substrat, grave carenţe culturale care nu le permit să se decontamineze de aerul locului, în care persiflarea, fuga de greu, teama de confruntările deschise, convingerea că deţii adevărul absolut sunt componente esenţiale. Vina multor cărţi contestate provine din faptul că au fost scrise înainte de ’89, perioadă necunoscută criticilor respectivi. „N-am trăit, nu ne interesează, nu înţelegem.“ Mie, cel puţin, mi se pare de neiertat să nu te intereseze viaţa propriilor părinţi. Adoptând această logică, intelectualii respectivi nu au trăit nici pe vremea profeţilor, drept care Biblia le va rămâne o carte inaccesibilă, la fel, tragicii

greci etc., iar mai încoace, *Muntele vrăjit*, fiindcă n-au avut tuberculoză. Dar dincolo de toate, nimeni nu-i împiedică să ne arate cum se scrie literatura vremii în care trăim, care sunt marile cărţi postrevoluţionare sau cel puţin care sunt modelele lor din alte literaturi...

– *La apariţia ultimului dumneavoastră roman,* Recviem pentru nebuni şi bestii, *juriul Uniunii Scriitorilor a spus că nu poate da premiul pentru proză, fiindcă, în acel an, nu a apărut nici un roman notabil. Timpul însă a infirmat acea aserţiune, dovadă stând cronicile din Franţa, SUA etc.,precum şi cele apărute ulterior în ţară. În opinia dumneavoastră, după ce criterii ar trebui să funcţioneze un juriu al Uniunii Scriitorilor?*

– Am mai avut ocazia să vorbesc despre această întâmplare, dar poate că nu am fost destul de clar. Nu m-au interesat aceste premii, nu mă interesează şi, în anii care mi-au mai rămas, nu aspir şi nu doresc să intru în atenţia vreunui juriu al Uniunii... Un premiu onorează nu numai pe cel care îl primeşte, ci şi pe cei ce-l dau. Şi mai contează pe cine ai alături... Cam aceasta ar fi singura sugestie făcută oricărui juriu. Cronicile din străinătate, nesperat de numeroase, iar unele, foarte elogioase, cu comparaţii mai mult decât măgulitoare, mi-au dat certitudinea că am fost citit şi înţeles. Există şi o reevaluare... în sus! Dar, à propos de străinătate, aflu dintr-o publicaţie că Ţepeneag s-a supărat iarăşi că figurez în „faimosul dicţionar Laffont-Bompiani“, dar mai ales că „în locul lui Breban se lăfăie Buzura“. Mă gândesc că ar fi vremea să afle că în dicţionarul cu pricina locurile nu sunt limitate, ca în Academie.

Din păcate, Breban nu a figurat niciodată în acest dicţionar, deci n-am avut cum să-i iau locul. Dacă Dumitru Ţepeneag tot nu are ce face la Paris, decât să meargă la editura care îmi tipăreşte cărţile şi să mintă că am plagiat, că traducerea era proastă etc., etc.,mai bine s-ar strădui să facă lobby pentru Breban, deşi, în buna tradiţie dâmboviţeană, sunt sigur că nu absenţa valorosului nostru coleg îl întristează pe acest Sancho Panza de

poche, ci prezenţa mea. Oricum, îi promit şi alte dureri de acest gen.

Literatura – arta în general – este şi un protest împotriva morţii, a tragismului existenţei noastre, o tentativă omenească de nesupunere la unele legi neomeneşti, o grea încercare de a imita Divinitatea. Mai mult, o tentativă de a descrie infernul şi paradisul din om. Nişte aplauze al căror ecou se stinge în ziua imediat următoare, nu pot atenua disperarea căutărilor, efortul de a descrie partea nevăzută a icebergului. Satisfacţiile reale, puţine câte sunt, le caut în această zonă. Restul ţine de culoarea locului pe care poţi să o ignori.

– În ultima perioadă s-a pus problema asimilării Fundaţiei Culturale Române de către viitorul Institut Cultural Român, ba mai mult, s-au vehiculat în presă diverse nume care vor veni la conducerea viitorului Institut. Dumneavoastră chiar aţi fost atacat că nu aţi condus optim Fundaţia Culturală Română. De către domnul Breban, printre alţii. Ce părere aveţi? Ce credeţi că se va întâmpla cu Fundaţia Culturală Română?

– Curând se va împlini anul de când se vorbeşte de această schimbare care, probabil, va avea totuşi loc în săptămânile viitoare. Oricum, o decizie este absolut obligatorie, fiindcă, practic, de când au început discuţiile, activitatea Fundaţiei este aproape paralizată. Noi începem proiectele şi colaborarea cu diversele instituţii din lume cu doi-trei ani înainte, aşa cum este firesc, ori acum, din cauza situaţiei echivoce, nu ne putem asuma răspunderi în numele unei instituţii al cărei profil nu ne este limpede. Pe de altă parte, indiferent cum se va numi viitoarea instituţie, dacă nu ai bani, dacă nu ştii pe ce contezi, orice proiect de colaborare pe termen lung devine imposibil, cunoscând mai ales şi tratamentul jalnic de care se „bucură“ cultura, tocmai acum când nu puţini dintre cei ce fac legile sunt plini de diplome şi titluri luate, e drept, de pomană în timpul regimului trecut, în calitate de puieţi în pepiniera de cadre a partidului. Deşi se vorbeşte mereu de imagine, există o totală nepăsare faţă de cunoaşterea reală a ţării, faţă de viitorul

ei, toate proiectele de acest gen, altfel generoase, sfârşind înainte de a începe. Este cumplită alergia la cărţi, la crearea unor prieteni statornici în mediile universitare, culturale sau ştiinţifice. Există convingerea că toate se rezolvă prin crearea unor *site*-uri. Cât despre ideea că n-ar fi bani, să nu mai vorbim: se găsesc suficienţi, dar sunt prost distribuiţi. Noi nu mai putem trimite ambasadelor nici măcar o hartă sau o broşură despre România – diplomaţii au ajuns să facă xeroxuri după xeroxuri – vreme în care parlamentarii noştri se întrec în a-şi schimba televizoarele, maşinile sau a bate lumea în zadar. Institutul, sau instituţia care va fi, poate însemna ceva numai în condiţiile în care se va schimba atitudinea faţă de cultură şi faţă de viitorul ţării. Ce se va întâmpla cu Fundaţia Culturală Română? Logic ar fi ca institutul respectiv să se clădească pe structura noastră. Fundaţia Culturală Română are o echipă de reală performanţă, cu o mare experienţă, care a dovedit că poate colabora fără complexe cu cele mai mari institute şi fundaţii din lume, echipă care azi, din păcate, lucrează sub randamentul ei. Are o editură bună ce a coeditat cu peste treizeci de edituri străine numeroase cărţi traduse din română, un centru foarte solid de cercetări – un altul, din Iaşi, fiind desfiinţat din cauza lipsei de fonduri – unsprezece publicaţii, unele în limbi de circulaţie, difuzate în peste 50 de ţări. Ca să dialoghezi ai nevoie de mijloace pentru că nimeni nu se dă în vânt după cultura noastră, adică noi trebuie să găsim drumul spre ceilalţi, căci pe cei ce ne-au iubit şi încă ne mai iubesc cultura, îi îndepărtăm prin politica anticulturală ce se vede de la orice distanţă. Acesta este motivul care mă face să cred că, indiferent cine ar fi în fruntea Institutului, fără un suport concret, financiar şi fără autonomie nu va face nimic oricât de bine intenţionat ar fi. Candidaţii la conducere de care vorbeaţi sunt mereu aceiaşi; oriunde se iveşte un post apar cu grăbire, n-au dovedit că ştiu să facă sau că au făcut vreodată ceva, dar au certitudinea că simpla lor prezenţă poate ţine loc de pricepere, fac promisiuni şi alianţe obscure şi de cele mai multe ori îşi ating scopul. Cât

despre mine, am fost atacat mereu, uneori cu vehemenţă. Fireşte, am aflat şi opiniile lui Nicolae Breban, romancier altfel, foarte important. Eu cred că ar face bine să scrie un curs de management cultural, mai ales că între teorie şi ceea ce se petrece în propria-i ogradă este o distanţă ca între pământ şi altitudinea de la care îmi dă sfaturi. Şi, dacă îl va scrie, promit să-l studiez cu atenţie şi să i-l public la Paris. Sigur, dacă nu făceam nimic eram mult mai bun, dar, o repet, într-o perioadă în care se distrugea în devălmăşie, m-am încăpăţânat să construiesc. Din păcate, numai cei ce lucrează în Fundaţie ştiu cât de dificil este să menţii ceea ce ai construit, câtă muncă şi ce enorme eforturi cere fiecare pas înainte, în condiţiile unui buget de subzistenţă. Au fost ani în care noi am adus mai mulţi bani decât am primit. Sigur, sunt multe lucruri pe care nu am reuşit să le fac deşi aş fi dorit: nu am avut pe ce să traduc mai multe cărţi, nu am putut să colaborez cu câte edituri, publicaţii şi fundaţii aş fi avut posibilitatea, nu am prezentat în mai multe ţări cultura şi civilizaţia noastră – aşa cum am făcut-o în SUA, Japonia, Austria – din aceleaşi penibile motive financiare. Dar şi aşa, au fost ani în care am făcut mai mult decât câteva ministere la un loc. Asta, fireşte, nu se poate ierta!

– În vara aceasta preşedintele Ion Iliescu i-a trimis lui Paul Goma o scrisoare prin care-l roagă să se întoarcă în ţară. Goma i-a răspuns că atâta vreme cât ţara este condusă de foşti kaghebişti, el nu se va întoarce. Ce părere aveţi despre personajul Paul Goma?

– Subiectul nu-mi face nici o plăcere. De doisprezece ani încoace nu există cuvânt murdar cu care să nu mă fi blagoslovit, aşa că, în acest context, am fost obligat să-i pronunţ de vreo două ori numele la solicitarea diverşilor cititori şi prieteni. Dacă nu răspunzi, lumea îl va crede, va spune că eşti vinovat, îmi scriau.

Repet, deci, ce am mai spus: pentru mine Paul Goma este doar un banal caz ce aparţine psihiatriei. Murdăria aruncată fără argumente, sistematic, asupra colegilor care contează cât de cât şi, mai ales, asupra tuturor celor ce l-au ajutat şi preţuit, ar face insuficiente

spaţiile de la Glina. Nimeni nu a atins o asemenea performanţă. În ochii lui nimeni nu este bun, curat, cinstit, toţi – o apă şi un pământ. Din păcate doar la a murdări Goma este, aşa cum îşi doreşte, unic, de neegalat şi de neinvidiat. Doar el este dreptatea, cinstea, curajul, onestitatea, talentul. Numai el este Judecătorul. I-a insultat pe cei fără de care n-ar fi existat: Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca, două personalităţi extraordinare, despre a căror contribuţie la menţinerea rezistenţei prin cultură s-a vorbit, din păcate, prea puţin. Prin urmare, diagnosticul i-l poate pune orice diletant. E adevărat, am toată admiraţia pentru gestul său din '77, ca şi pentru eforturile de a descrie sistemul penitenciar de la noi din perioada „obsedantului deceniu", dar m-aş opri aici. Căci, după cum s-a văzut, nici curajul nu i-a dat în clocot. A fost suficient ca generalul Pleşiţă să-l prindă de barbă, ca după numai patru zile să revină la sentimente mai bune faţă de secretarul general al partidului. Scrisoarea prin care-i cere îndurare lui Ceauşescu este model de laşitate şi turnătorie. A divulgat numele tuturor celor ce l-au ajutat cu bani, a trecut în dreptul fiecăruia suma primită, cu precizia unui contabil, deşi Ceauşescu nu avea de unde să ştie şi nici nu-l interesa acest lucru, el dorea doar scuzele în urma cărora să-i poată da slujbă şi casă. Lipsa unei culturi temeinice şi incapacitatea de a generaliza, foarte vizibile, plus particularităţile psihicului său l-au obligat să vorbească doar despre sine, ceea ce a ajuns să plictisească, nu numai la Paris, unde repede a fost acoperit de uitare, ci după Revoluţie, chiar şi pe cei mai naivi suporteri de la diversele publicaţii româneşti din provincie, pe unde îşi mai caută găzduire. Nenorocirea lui cea mai mare pleacă însă de la încurcarea borcanelor. Pentru merite politice reale, el pretinde recunoaştere literară. Din păcate, P.G. n-a reuşit să înţeleagă că, în perioada „gloriei" sale, când el şi alţii ca el fuseseră urcaţi pe creasta valului, se încerca din răsputeri crearea unei opoziţii în Est, a unor disidenţi. Chiar şi Ceauşescu ajunsese într-o vreme cel mai aplaudat lider din Est, disidentul lagărului. Odată cu prăbuşirea comunismului,

la locul de start aşteptau „echipe noi“, pregătite cu grijă pentru ce avea să urmeze. Goma şi alţi câţiva mediocri ca dotare intelectuală, incapabili să înţeleagă pulsul vremii, n-au reuşit să se menţină nici măcar la baza valului, încât azi nu mai sunt cunoscuţi nici pe strada lor. Doar aici, în ţară, unde candoarea şi dezinformarea ating cote comice, aceştia adaugă numelui lor capitala sau ţara în care locuiesc, de parcă ne-ar obliga să-i judecăm după domiciliul de adopţie şi nu după ceea ce au scris. Şi spun acest adevăr trist cu imensă durere pentru că nişte nume importante în marile centre de cultură ale lumii ar sprijini ţara de origine mai bine decât instituţiile ce au această îndatorire.

Cât despre scrisoarea Preşedintelui ţării, lucrurile mi se par foarte simple. Domnul Ion Iliescu este un politician de clasă şi, fireşte, a făcut încă un gest de mare generozitate, refuzul sau acceptarea lui Goma neavând nici o importanţă. În rest, mărinimos cum îl ştim, de un sfert de veac, Paul Goma ne spune mereu ce avem noi de făcut. Candidatura sa la preşedinţia României a avut sub trei mii de semnături – cam cât va fi având nevoie un consilier comunal –, aşa că ne-a lăsat singuri în biata noastră ţară cu comuniştii, securiştii şi kaghebiştii. Oare aşa de târziu să-şi fi adus aminte de ei? Căci, ultima piedică în calea întoarcerii sale sunt kaghebiştii. Aflu întâmplător dintr-un dicţionar că P.G. este ginerele lui Petru Năvodaru, membru PCR din ilegalitate, fost director general al Comitetului de Stat al Planificării. Dincolo de orice, e dreptul lui să vină când vrea în ţară, să stea cât doreşte, iar ţara este exact cum suntem noi toţi, nici mai bună, nici mai rea. Depinde foarte mult cât punem umărul, căci nu de kaghebişti sau de securişti trebuie să ne fie frică, ci de descendeţii lor. Prin urmare, Goma nu este decât o biată victimă a unei confruntări vechi. Între timp, şi bunii, şi răii de atunci s-au schimbat mult. Din nefericire, cine nu ţine pasul cu istoria, cine rămâne „înţepenit în proiect“ păţeşte ca el şi ca atâţia alţii care contabilizează toate erorile, defectele, întâmplările, suferinţele prin care trece ţara şi se bucură de ele fiindcă

ele le justifică ratarea, frica de a se întoarce fără gloria sau banii visaţi.

– La iarnă veţi susţine la Academia Braziliană de Litere discursul de recepţie. Ce temă veţi aborda în acest discurs?

– De foarte multă vreme mă urmăreşte o temă care mi s-a conturat cu decenii în urmă, când adunam bibliografie pentru lucrarea mea de diplomă: *Shakespeare în psihiatrie.* Este vorba de relaţia literaturii cu ştiinţa, filosofia şi sociologia. Prins cu alte treburi şi depărtându-mă oarecum de medicină, am amânat mereu scrierea ei, dar nu am încetat să adun material. În urmă cu un an, la Rio, la o sesiune a Academiei Latinităţii, am ţinut o comunicare pornind în realitate de la un capitol substanţial din această viitoare lucrare şi a fost tipărită acolo într-o broşură. Acum dezvolt tema, iar titlul provizoriu ar fi: *A trăi, a gândi, a scrie.* Şi mă simt, din nou, foarte bine în această lume de frontieră.

– Dacă în vremea comunismului a trebuit să vă luptaţi cu cenzura şi cu Securitatea, astăzi cu cine vă mai luptaţi? Am citit în presă că v-aţi văzut dosarul. Ce „revelaţii" aţi avut?

– De astă dată războiul este mult mai greu şi fără şanse mari de izbândă, căci adversarul este chiar timpul. Mult în urmă, puţin înainte. Aşa stând lucrurile, încerc să duc la bun sfârşit măcar o parte din proiecte, doar o mică parte, şi să continuu lupta cu propriile-mi limite, altfel spus, cu necunoscutul din noi înşine şi din lumea ce ne înconjoară. În rest, cenzura politică nu mai există. Există însă una economică pentru cei foarte tineri ce ne urmează, care este mult mai brutală, în contextul unei mentalităţi anticulturale, a dezinteresului statului faţă de cultură. Securitatea nu mai contează, cel puţin pentru mine, în schimb contează enorm diverşii urmaşi ai acesteia, mult mai brutali şi mai cinici, despre care nu avem suficient spaţiu să vorbim. Deocamdată. Oricum, diletantismul şi neruşinarea continuă să mă uimească. Nu puţini ajunşi într-un post îşi închipuie că lumea începe cu ei, nu învaţă, dar ştiu. Promit, dar uită să se ţină de cuvânt.

Interzic altora ceea ce își permit lor. Nu amenință, dar distrug cu eficiență și cinism. Cât despre dosar, ar fi multe de spus. Au început să mă urmărească încă din timpul studenției și au încetat abia în 13 noiembrie 1990! Numai treizeci de ani! Nu le ajunsese cât vorbisem despre PCR la timpul potrivit, când nu existau chiar atât de mulți curajoși, erau curioși să-mi afle părerea și după ce partidul dispăruse. De parcă l-aș fi putut iubi post-mortem! Din dosar lipsesc multe capitole importante pentru mine, dar și așa am numărat atâția turnători, colegi, prieteni, oameni de carte, al căror scris, în ciuda pseudonimelor, l-am recunoscut cu ușurință sau mi-am amintit situațiile pe care le comentau. La CNSAS am mers foarte detașat, dar pe măsură ce înaintam cu lectura, m-am simțit, involunar, invadat de o greață cosmică. Ura lor depășea tot ce-mi imaginasem, de asemenea, minciunile și toate câte mi se atribuiseră. Se pare că Securitatea angajase un anume tip de turnători, ca să poată transmite prin ei ceea ce îi convenea. Oricum, nici un text al securiștilor nu se ridica la înălțimea urii și ticăloșiei colegilor mei. Surprize n-am prea avut, totuși, două au fost foarte mari. Cât despre turnători, unii au murit, alții s-au pierdut în mediocritate, căci scriind Securității, n-au avut timp să-și scrie cărțile. Am avut și colegi turnători talentați. Pe unul dintre ei, ascuns sub pseudonimul Udrea, care absolut sigur mă va citi, îl aștept să-mi explice de ce a făcut-o. Promit să-l iert dacă se va grăbi, căci n-a fost cel mai murdar. Dincolo de toate, mi se pare îngrozitoare imixtiunea în viața privată: urmărit peste tot, ascultate telefoanele, urmăriți prietenii, ba chiar și cititorii care avuseseră bunovoința să-mi scrie. Mi-au otrăvit până și cei doi câini ca să poată intra mai ușor în casă. Am descoperit în dosar romanul *Fețele tăcerii* fotografiat, la fel și diversele proze pe care le aveam pe masă și scrisorile către prieteni, o fotografie a soției mele din studenție, ba și pseudonimele ușor decodificabile – ale celor ce o turnau pe când lucra la Editura Dacia. Cu toate astea, ceea ce am dorit neapărat să nu afle, nu au aflat în ciuda

microfoanelor şi a „prietenilor“. Au inventat în schimb întâmplări care ar fi putut avea loc...

Oricum, mă opresc, încă nu sunt pregătit să vorbesc despre acest coşmar. Îmi ajunsese revărsarea de ură şi jeg de după Revoluţie şi, iată, un fel de insuportabilă continuitate...

CUPRINS